

מתנות הארץ

הלכות מתנות עניים לרמב"ם

פרקים ז - י

בתוספת

הלכות ומראי מקומות

בהוצאת מכון התורה והארץ

בהוצאת מכון התורה והארץ
כפר דרום – שבי דרום
טל. 08-6847325 פקס' 08-6847055
מרשתת
WWW.TORALAND.ORG.IL
דוא"ל
Machon@toraland.org.il

©

כל הזכויות שמורות

סדר ועימוד: שחרית
נדפס: סיון תשפ"ב

יוצא לאור בסיוע משרד התרבות והספורט – מנהל התרבות
המחלקה למכוני מחקר תורניים

תוכן

4	רשימת המשתתפים בספר
5	ברכה והקדמה
9	תוכן מפורט
	הלכות מתנות עניים פרקים ז-י
17	פרק ז
55	פרק ח
106	פרק ט
155	פרק י
189	מפתח עניינים

רשימת המשתתפים בספר:

כותב: הרב יעקב אפשטיין

עורך: הרב יעקב אפשטיין

מפתח: הרב יעקב אפשטיין

מערכת:

הרב יוסף צבי בן יעקב

הרב אברהם סוחלובסקי

הרב נתנאל אורבך

הרב משה בלום

מכתב ברכה מאת הרה"ג יעקב אריאל נשיא מכון התורה והארץ

לכב' הרב יעקב הלוי אפשטיין שליט"א
מכון התורה והארץ

שלו' רב לאהבי תורתך.

שמחתי לראות חלק נוסף מפסקי הרמב"ם על סדר זרעים ערוך עם תמצית של פרשנים ופוסקים והפעם על חלק מהל' מתנות עניים העוסק בענייני צדקה.

יישר כוח גדול מגיע לך בפרט ולמכון התוה"א בכלל על היוזמה ועל העבודה המאומצת והחכמה ללקט לקוטי בתר ליקוטי את כל הפירושים והפוסקים דבר דבור על אופניו בעריכה מסודרת ומאירת עיניים.

זכותו וברכתו של מרן הראי"ה שבספרו שבת הארץ על שמיטה סלל את הדרך לסגנון תורני חדש המתפשט בעולם, תעמוד לך להמשיך הלאה בעבודותך התורניות להגדיל תורה ולהאדיר.

ראויה העבודה בספר זה לכל שבח, אך עם זאת הערה עקרונית הנוגעת ליישומן של הלכות צדקה בימינו.

כגון ההלכה שאיש קודם לאשה בפדיון שבויים. האם גם איש ע"ה שאינו מקיים מצוות קודם לאשה חברה ויר"ש?

וכן איך להגדיר 200 זוז בימינו? לפי ערך הכסף היום זהו סכום זעום.

מהי הגדרת הרווחה בימינו האם כקופה וכתמחוי?

ומהי חובת צדקה פרטית בימינו?

והאם פקדונותינו בבנקים היום עפ"י היתר עיסקא יש בהם את המעלה הגדולה שבסולם הצדקות לפי הרמב"ם?

שאלות מעין אלו ואחרות נידונות בספרות ההלכתית הברוכה של ימינו.

אולי לא היה להם מקום במהדורה זו של הספר ויש צורך בנספח שבו יועלו נושאים חשובים ומעשיים אלו.

בברכת התורה והארץ

הקדמת הרה"ג יהודה עמיחי

ראש המחלקה ההלכתית, מכון התורה והארץ

בס"ד כ"ד סיון תשפ"ב

הרמב"ם חילק את ספרו מתנות עניים לשני חלקים.

א. מתנות שבעל השדה מניח לעני שבא לקחת מהיבול שנתן הקב"ה לבעל השדה, ומעשר עני המתחלק לעניים.

ב. הלכות צדקה, שחייב האדם מישראל ליתן מממונו לעני.

מתנות עניים הן חובת בעל השדה להניח לעניים, זו מצוה המוטלת על כל יחיד בעל שדה. במצות צדקה יש את הצורה הפרטית של כל אדם שחייב ב"פתוח תפתח את ידך", במצות "והחזקת בו גר ותושב וחי עמך", ועוד נאמר "וחי אחיך עמך". מאידך יש בצדקה גם מצוה ציבורית, כפי שכתב הרמב"ם (פ"ט): "כל עיר שיש בה ישראל חייבין להעמיד מהם גבאי צדקה וכו'" ועוד הוסיף "מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל שאין להם קופה של צדקה". מצוות הצדקה חשיבותה המיוחדת היא שיש בה גם את הפן הציבורי. אחת ההגדרות המיוחדות של הרמב"ם במצות צדקה היא (פ"י ה"ב) "כל ישראל והנלוה אליהם כאחים הם שנאמר, בנים אתם לד' אלהיכם, אם לא ירחם האח על אחיו מי ירחם עליו ולמי עניי ישראל נושאים עיניהן, הלגויים ששונאים אותן ורודפים אחריהם, הא אין עיניהן תלויות אלא לאחיהן". היחס שכל ישראל הם אחים מתגלה במיוחד במצות הצדקה, שאיננה נובעת מחיובי השדה והגדל בו, אלא מהכרת האחוה שבתוך בני ישראל.

מכון התורה והארץ הוציא בשנת תש"פ את הספר מתנות הארץ הלכות מתנות עניים (כרך א), ספר זה כקודמיו בסדרה זו, עסק בברור שיטות הרמב"ם, הראשונים והאחרונים על סדר המצוות הללו. נאספו השיטות השונות ומקורן והובאו בפירוט רב.

מכון התורה והארץ כגוף שעוסק בייחוד במצוות התלויות בארץ ופועל ליישומן והסברתן, ראה חשיבות מיוחדת לעסוק במצוות מתנות עניים מכיוון שמעטים עסקו במצוות אלו, וכעת אנו זוכים לחזור לארץ ישראל וחייב להיות בירור של שיטות הראשונים והאחרונים בשאלות אלו. הלכות צדקה, שאינן שייכות למצוות התלויות בארץ, יש בהן ספרות מרובה וענפה, וכל ישראל לאורך הדורות עסקו במצוה חביבה זו, כפי שכתב הרמב"ם (פ"י ה"א): "חייבין אנו

להזהר במצות צדקה יתר מכל מצוות עשה שהצדקה סימן לצדיקי זרע אברהם אבינו". על כן רבתה כבר הספרות ההלכתית שעסקה במצוות אלו. בחלק זה לא נכנסנו לחקר המקורות המרובים, אלא לפסקי ההלכות השונות.

כתיבה זו נעשתה על ידי חברנו איש מכון התורה והארץ, הרה"ג יעקב אפשטיין הי"ו, שידיו רב לו במצוות התלויות בארץ ובחלקי התורה השונים, והוא ריכז את הדעות היסודיות במצות הצדקה. וב"ה בכך אנו מסיימים את החלק השני של מתנות עניים.

יבורכו כל העוסקים להפיץ תורת ארץ ישראל במרחבי ארצנו הקדושה, ובייחוד תודתנו נתונה למו"ר הרה"ג יעקב אריאל שליט"א נשיא המכון שפעל ופועל להרבות קדושת ארץ ישראל. וכן לכל הפועלים ומסייעים להוצאת ספר זה, מר אליעזר ברט הי"ו, מר עמי גיאת הי"ו.

אנו תפילה שבזכות כרך זה המשלים ומסיים את מצוות מתנות עניים, יעזרנו הקב"ה לראות בתקומת מדינת ישראל, ובצדקה תכונני.

בברכת התורה והארץ

יהודה הלוי עמיחי

מכון התורה והארץ

“הוֹלֵךְ תָּמִים וּפְעֵל צְדָק וְדָבַר אֱמֶת בְּלִבּוֹ”
תהלים ט”ו

לזכרו של אחי היקר

שמעון אברהם קוחר

בן ישראל משה והענא ז”ל

Professor Dennis Kuchar

רופא נאמן, איש היקר באדם

נלקח לבית עולמו ו' באייר תשפ”ב

ת.נ.צ.ב.ה.

יהי רצון שיהיה הלימוד בספר זה לעילוי נשמתו

תוכן מפורט

- 5.....מכתב ברכה
- 6.....הקדמה
- 8.....הקדשה
- 9.....תוכן מפורט
- 17.....פרק ז
- 17.....הלכה א
- א. מצות צדקה
 - ב. כמות הנתינה מלכתחילה
 - ג. חובת הנתינה לגר תושב
 - ד. חובת הנתינה לעניי נכרים
 - ה. דרך הנתינה הנכונה
- 19.....הלכה ב
- א. הלאו שעובר בהעלמת עיניו מעני
 - ב. עונש העובר על הלאו
 - ג. ענין המצוה
- 20.....הלכה ג
- א. גדר מצות צדקה
 - ב. לכל עני לפי מחסורו
 - ג. סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו
 - ד. צדקה לאשה
 - ה. להשלים חסרונו ולא לעשרו
 - ו. עני המחזר על הפתחים
 - ז. עני רשע
 - ח. גבו יותר מדי מחסורו
- 23.....הלכה ד
- א. דוקא יתום?
 - ב. שוכרין לו בית
 - ג. האם קונים לו בית?
 - ד. משיאים לו אשה
 - ה. פרנסה ליתום
- 24.....הלכה ה
- א. די מחסורו – חיוב על נותן או על גבאי צדקה
 - ב. מקור דין חומש
 - ג. ממה נותן חומש
 - ד. חומש מהריוח
 - ה. יותר מחומש איסור או עצה טובה
 - ו. חומש – מצוה מן המובחר או חובה
 - ז. באלו מצבים מותר יותר מחומש
 - ח. חומש למצוות או חומש לצדקה
 - ט. חומש בשעת מיתה
 - י. אחד מעשרה – בינוני

- יא. חובת מעשר כספים
- יב. מקור חיוב מעשר כספים
- יג. לאלו צרכים מיועד מעשר כספים
- יד. פחות משלישית השקל בשנה – לא קיים מצוה
- טו. עני המתפרנס מן הצדקה

31..... **הלכה ו**

- א. על מי מוטלת חובת האכלה והלבשה והבדיקה להן
- ב. מהו רעב
- ג. באיזה אוכל מאכילים אותו
- ד. מהו ערום אשר בודקים אחריו
- ה. באלו בגדים מכסים אותו
- ו. הבדיקה
- ז. אם מכירים אותו

33..... **הלכה ז**

- א. על מי מוטלת צדקה לנכרי
- ב. באיזה מצב מפרנסים עניי נכרים
- ג. האם נותנים לעניי נכרים לפי כבודם
- ד. כפיה על צדקה מפני דרכי שלום
- ה. דין גר תושב עני
- ו. האם מפרנסים גם גוי עו"ז מפני דרכי שלום?
- ז. על מי מוטלת מתנה מועטת במחזר על הפתחים

35..... **הלכה ח**

- א. בין צדקה לנתינה לעובר ממקום למקום
- ב. גודל הככר
- ג. שמן וקטנית
- ד. כמה נותנים לעני שלן?
- ה. פרנסת לינה
- ו. המזון לשובת

38..... **הלכה ט**

- א. עני שאינו רוצה ליקח צדקה
- ב. עשיר שעינו צרה בממונו

40..... **הלכה י**

- א. כפיה על צדקה
- ב. כפיה בהכאה
- ג. יורדין לנכסיו רק בפניו
- ד. ממשכנין על הצדקה

43..... **הלכה יא**

- א. נותן צדקה יותר מן הראוי לו
- ב. גבאי שמכלימו

44..... **הלכה יב**

- א. אין פוסקין צדקה על היתומים
- ב. לשום להם שם
- ג. צדקה מנשים, עבדים ותינוקות
- ד. גניבה או גזל של נשים מבעליהן
- ה. צדקה מגדול הסמוך על שולחן אביו
- ו. צדקה מנשים בוגרות שאינן נשואות

47..... **הלכה יג**

- א. פרנסת עצמו קודמת לצדקה

- ב. דיני הקדימות בין קרובים לענין צדקה
- ג. שאר דיני קדימות לצדקה
- ד. הקדמה וריבוי צדקה לקרובים בגבאי צדקה
- ה. צדקה לעבריין מישראל
- ו. אין נותנים צדקה לגוי אף הדר בארץ ישראל

50..... **הלכה יד**

- א. פסיקת צדקה על אורחים
- ב. רבים החוזרים לעירם
- ג. חבר עיר

53..... **הלכה טו**

- א. לפני מי אומר
- ב. יתנו לשניהן
- ג. פירש לאחר נתינה למי התכוין
- ד. לעניי אותה העיר

55..... **פרק ח**

55..... **הלכה א**

- א. הימנעות מנדרי צדקה
- ב. נדר לתת לעניים
- ג. נדר לתת לגבאי
- ד. תנאי על צדקה בשעת הנדר
- ה. צדקה שנודר בבית הכנסת
- ו. שאלה על צדקה

60..... **הלכה ב**

- א. המתפיס לצדקה

61..... **הלכה ג**

- א. לא לכך נתכוונתי
- ב. גביית נדרו מיורשים בהקדש ובצדקה

62..... **הלכה ד**

- א. שינוי מטבע של צדקה למטבע אחר
- ב. הגיע ליד גבאי אסור לשנותו
- ג. אין משתכרין בשל עניים
- ד. שינוי לאחר שהגיעו ליד גבאי על ידי בני העיר
- ה. הצרכים להם הציבור מותרים לשנות
- ו. צירוף לדינרין לעצמם ולאחרים

66..... **הלכה ה**

- א. הנאה בעיכוב המעות
- ב. כדי לעשות לאחרים ליתן

67..... **הלכה ו**

- א. מי המתנדב
- ב. שינוי קודם שהשתמשו בו לבית הכנסת
- ג. אסור לשנות
- ד. גדר שינוי
- ה. מי הרשאי לשנות
- ו. שינוי לדבר מצוה
- ז. נשתקע שם בעלים ממנו
- ח. מניח חפץ בבית הכנסת

- 71..... **הלכה ז**
 א. מקבלים דבר מסוים מנכרי לבית כנסת
 ב. גוי שנדב ומת
- 72..... **הלכה ח**
 א. נכרי שנדב ממון לבדק הבית
 ב. נכרי שנדב דבר מסוים לבדק הבית
 ג. כוונת נכרי בנדבה לישראל
 ד. טעון גניזה
 ה. נדבת נכרי לירושלים
- 75..... **הלכה ט**
 א. נתינת צדקה על ידי נכרי לישראל
 ב. נטילת צדקה מנכרים לישראל על ידי גבאי צדקה מישראל
 ג. נטילת צדקה מנכרים על ידי עני מישראל
 ד. פסול עדות בנוטל צדקה מנכרים
 ה. החזרת צדקה לנכרים
 ו. נטילת צדקה ממלכות נכרים
 ז. מעות לפדיון שבויים ממלכות נכרים
 ח. נדבה לבית כנסת וצדקה ממשומד
- 80..... **הלכה י**
 א. פדיון שבויים קודם לפרנסת עניים ולכסותן
 ב. העשין והלאוין בפדיון שבויים
 ג. יתומים פטורים מפדיון שבויים
 ד. פדיון שבויים – מצוה רבה
- 83..... **הלכה יא**
 א. שינוי מעות שנגבו לבית כנסת לדבר מצוה
 ב. שינוי אבנים וקורות לפדיון שבויים
 ג. מכירת בית כנסת לפדיון שבויים
- 86..... **הלכה יב**
 א. שלא יהיו האויבים רודפים אחריהם לשבותם
 ב. הסכנה בה עומד השבוי
 ג. גדר כדי דמיהן
 ד. פדיון שבויים יתר על דמיהם
 ה. פדיון תלמיד חכם
 ו. אין מבריחין את השבויים
- 90..... **הלכה יג**
 א. דרך הפדיון במוכר עצמו לגוי לעבדות – כשיד ישראל תקיפה על נכרים
 ב. לזה מהן ושבו אותו
 ג. פדיון הבנים
 ד. בקשו השובים להורגו
- 93..... **הלכה יד**
 א. וחי אחיך בעברייך
 ב. פדיון וצדקה למומר לתאבון
 ג. פדיון מומר להכעיס
- 95..... **הלכה טו**
 א. האיש קודם לאשה להחיות ולהשב אביו
 ב. האשה קודמת לאיש להאכיל ולכסות
 ג. שניהם בשביה ונתבעו שניהן לדבר עבירה

98.....הלכה טז

- א. לא יפחתו לה
- ב. לצורך מה משמשים חמישים הזוז
- ג. נותנין לה לפי כבודה

100.....הלכה יז

- א. עניים הרבה או שבויים הרבה
- ב. סוג גמילות החסדים
- ג. לוי קודם לישראל
- ד. מעלות בקדימות לפי יחוס וחכמה
- ה. מעלות בקדימות מצד משרה ותפקיד בעם ישראל

103.....הלכה יח

- א. כהן גדול עם הארץ
- ב. אשת חבר
- ג. כל הגדול בחכמה קודם את חברו
- ד. ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ
- ה. רבו ואביו
- ו. רבו או אביו, מי קודם?

106.....פרק ט

106.....הלכה א

- א. חיוב העיר לקופה של צדקה
- ב. גבאי צדקה
- ג. למי מתחלקת קופת צדקה
- ד. צרכים שהקופה מספקת
- ה. כמה כסף גובים לצרכי העיר

109.....הלכה ב

- א. תמחוי – מזון או מעות
- ב. לצרכי מי נגבה התמחוי
- ג. קצבת התמחוי על אנשי העיר
- ד. כמה היא פרנסת יומו
- ה. מתי מתחלק התמחוי

111.....הלכה ג

- א. כפיה על קופת צדקה בעיר
- ב. דרך הגביה והחלוקה במקום שאין תמחוי
- ג. ביטול התמחוי
- ד. ביטול קופה של צדקה לעניי העיר

113.....הלכה ד

- א. חיוב נתינת מזון לעניים בתעניות
- ב. אגרא דתעניתא – צדקתא
- ג. האם מחלקים בתעניות גם לעניי העיר שנטלו מן הקופה

115.....הלכה ה

- א. גביית קופה בשנים
- ב. מספר הממונים על קופה של צדקה
- ג. חלוקת קופה בשלשה
- ד. גביית וחלוקת תמחוי בשלשה

- 118..... **הלכה ו**
 א. למי מתחלק התמחוי
 ב. תמחוי וקופה בשבתות ובימים טובים
- 119..... **הלכה ז**
 א. לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה
 ב. הרשאים לשנות קופה לתמחוי ולהיפך
 ג. לשנותן לכל מה שירצו מצרכי צבור
 ד. שינוי מגביה מפורשת עבור עניים
 ה. הרשאים לשנות לצרכי ציבור
 ו. חכם גדול שהכל גובים על דעתו
- 124..... **הלכה ח**
 א. החשש בפרישה זה מזה
 ב. המרחק שרשאים לפרוש זה מזה
 ג. גביה ביחיד
- 126..... **הלכה ט**
 א. טעם האיסור
 ב. מצא יחידי או עם חבירו?
- 127..... **הלכה י**
 א. פרעו לגבאי הלואה בשוק
 ב. פרעון לפני גבאי שני או לבדו
 ג. מניית מעות קופה שנים שנים
- 129..... **הלכה יא**
 א. מצרפין המעות לדינרין לאחרים אבל לא לעצמן
 ב. אין מחשבים בצדקה עם גבאי צדקה
 ג. אין מחשבים בהקדש עם הגזברים
 ד. והייתם נקיים מהשם ומישראל
 ה. יצור וימנה
- 132..... **הלכה יב**
 א. זמני חיוב ההשתתפות בקופה, תמחוי, כסות וקבורה
 ב. הבא להשתקע בעיר
 ג. קנה בה בית דירה
 ד. מאימתי חייב בחיטי הפסח
- 135..... **הלכה יג**
 א. סעודות עבור עצמו או עבור כל בני משפחתו?
 ב. היו לו מאתים זוז
 ג. נתינה לבני עשיר
 ד. חמישים זוז ונושא ונותן בהם
 ה. מאתים חסר דינר
 ו. אלף נותנין לו כאחד
 ז. מעות ממושכנים
 ח. היו ממושכנים לכתובת אשתו
 ט. השיעורים בימינו
- 140..... **הלכה יד**
 א. עני שצריך
 ב. אין מחייבים אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו
 ג. מוכרן ולוקח פחות מהן
 ד. מכירת בגדים יקרים

ה. מכירת כליו

ו. נטל צדקה מן הקופה

144..... **הלכה טו**

א. נטילה מן הצדקה

ב. חיוב השבה ממידת חסידות

ג. למי צריך להשיב

ד. נטל צדקה מאדם פרטי

146..... **הלכה טז**

א. אם ימכור עתה יהיה לו פחות ממאתים זוז

ב. אם ימכור עתה יהיה לו יותר ממאתים זוז

ג. מה הוא צריך למכור

ד. מעשר עני או כל מתנות עניים ואופן הנתינה

ה. חיוב השבה

148..... **הלכה יז**

א. מחיר נמוך בגלל שמחזר אחר מעות

ב. מחיר נמוך לכולם

149..... **הלכה יח**

א. המותר שלו

ב. מותר עניים לעניים

ג. מותר שבוי לאותו שבוי

ד. אין פודין שבוי בשבוי

ה. מותר המת ליורשיו

153..... **הלכה יט**

א. חיוב עני בצדקה

ב. אין מחייבין אותו ליתן

155..... **פרק י**

155..... **הלכה א**

א. מצות עשה של צדקה

ב. מצות לא תעשה בצדקה

156..... **הלכה ב**

א. יש לחוש ליחוסו

ב. גרים כאחים

158..... **הלכה ג**

א. גדר מעלים עיניו מן הצדקה

ב. עונש המעלים עיניו מן הצדקה

160..... **הלכה ד**

א. הנותן בסבר פנים רעות – אבד זכותו והפסידה

161..... **הלכה ה**

א. חובת הפיוס בדברים

ב. איסור גערה בעני

ג. עונש המכלים את העני

163..... **הלכה ו**

א. המעשה לצדקה שכרו גדול יותר מן העושה

ב. מעלת גבאי צדקה

- 165..... **הלכה ז**
 א. הלואה לעני
 ב. גדולת המעלה הראשונה
 ג. הדירוג בין דרכי חיזוק המך
 ד. באיזה גר ותושב מדובר
 ה. צדקה לנכרי
- 168..... **הלכה ח**
 א. מעלה קודמת
 ב. לשכת חשאים
 ג. הנותן לתוך קופה של צדקה
 ד. ממונה נאמן וחכם ויודע להנהיג כשורה
- 170..... **הלכה ט**
 א. מוסר צדקה ע"י שליח
- 171..... **הלכה י**
 א. מחלק צדקה ע"י שליח
- 172..... **הלכה יא**
 א. הבושה לעני
- 173..... **הלכה יב**
 א. כדי צרכו
- 174..... **הלכה יג**
 א. פחות מהראוי לעני בסבר פנים יפות
- 175..... **הלכה יד**
 א. יתן לו בעצב
 ב. איסור התפארות בצדקה
 ג. הנותן לכוונת נטילת פרס
- 177..... **הלכה טו**
 א. דרך הנתינה הראויה לפני התפילה
- 179..... **הלכה טז**
 א. מזונות לבניו אשר קטנים מגיל שש
 ב. מזונות לבניו אשר גדולים מגיל שש
 ג. מזונות לבניו ולבנותיו הגדולים
 ד. מזונות לאביו ולאמו
 ה. המלוה סלע או פרוטה לעני בשעת דחקו
- 183..... **הלכה יז**
 א. היתרונות בהכנסת עניים לביתו על עבדים
 ב. תשלום לעניים כצדקה
- 185..... **הלכה יח**
 א. בעלי מלאכה אף לאחר שהתמנו על הציבור
 ב. נטילת תלמידי חכמים מן הצדקה כדי שיוכלו ללמוד וללמד
 ג. עשיית מלאכה על ידי דיין
 ד. דורון דרך כבוד
- 187..... **הלכה יט**
 א. מסגף עצמו בחיי צער קרובין למיתה

פרק ז

הלכה א

- א. מצות צדקה
ב. כמות הנתינה מלכתחילה
ג. חובת הנתינה לגר תושב
ד. חובת הנתינה לעניי נכרים
ה. דרך הנתינה הנכונה

רמב"ם

מצות עשה ליתן צדקה לעניים כפי מה שראוי לעני¹, אם היתה יד הנותן משנת, שנאמר פתוח תפתח את ירך ל² ונאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך³ ונאמר וחי אחיך עמך⁴.

א. מצות צדקה

צדקה היא מצוה מן התורה⁵. אין מברכים על מצות צדקה⁶, ויש מי שהיה מברך עליה⁷. בכלל המצוה המחזיק ביד ישראל אשר מך ונותן לו מתנה או הלואה או עושה עמו שותפות או ממציא לו מלאכה כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול⁸.

יש אומרים שעובר על העשה אפילו אם אין העני מבקש צדקה⁹.

ב. כמות הנתינה מלכתחילה

יש אומרים שחייב לתת צדקה לפי צרכי העני¹⁰, אבל חיינו קודמים¹¹, ואינו חייב

1. במה שילת: ליתן צדקה לעניי ישראל.
2. דברים טו, ח.
3. ויקרא כה, לה.
4. ויקרא כה, לו.
5. ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קצה; ספר מצוות גדול עשין ס"י קסב; ספר החינוך פרשת ראה מצוה תעט; ספר חרדים מצוות עשה פרק ה, כג.
6. שו"ת הרשב"א ח"א ס"י י"ח שמא העני לא ירצה בצדקה; תשובת ר"י בן פלט שהובאה באבודרהם ה"ל ברכת המצות, וע"י מעשה רקח.
7. רבנו אליהו מבעלי התוספות, הובא בפירוש החרדים לברכות פ"ו ה"א והזכירוהו שו"ת הר צבי מילי דברכות ס"י ב, יח, ובאבן העזר ס"י פז; עלי תמר ברכות פ"ו ה"א; דרך אמונה פרק ז הלכה א סעיף א.
8. רמב"ם ה"ל מתנות עניים פ"י ה"ז.
9. צפנת פענח כאן.
10. רמב"ם כאן. וע"י לקמן הלכות ג-ה.
11. מהר"י קורקוס כאן.

ללוות כדי לקיים את המצוה¹². ויש אומרים שאם יש לו ממון בביתו ויכול ללוות במקומו חייב ללוות¹³. ואינו חייב ליתן יותר מחומש ממונו¹⁴.

ג. חובת הנתינה לגר תושב

רמב"ם גר ותושב וחי עמך¹⁵

יש אומרים שמותר לתת לגרים תושבים מתנת חנם¹⁶. ואי"צ לתת לו לפי צרכיו אלא כדי חייו בלבד¹⁷.

ויש אומרים שנוהגין עם גרים תושבים בדרך ארץ וגמילות חסדים כישראל¹⁸.

ד. חובת הנתינה לעניי נכרים

העכו"ם, צוו חכמים לבקר חוליהם, ולקבור מתיהם עם מתי ישראל, ולפרנס ענייהם בכלל עניי ישראל¹⁹. ויש אומרים שדוקא כאשר מפרנסים ומכסים את עניי ישראל, אז מפני דרכי שלום מפרנסים ומכסים עניי עכו"ם²⁰.

ה. דרך הנתינה הנכונה

יש אומרים שעיקר מצוה זו ליתן הצדקה ליד גבאי שיתננה למי שצריך לה, כדי שלא יתבייש המקבל כשהוא מקבלה מיד הנותנה בכל עת שיראנו, וגם הנותן לא יביישנו עליה לעולם, שזה אינו יודע למי נותנה וזה אינו יודע ממי מקבלה²¹.

12. מהר"י קורקוס כאן.

13. דרך אמונה פרק ז הלכה א צה"ל אות יז.

14. מהר"י קורקוס כאן.

15. בהשגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם, שכחת העשין מצוה טז כתב שהיא מצוה בפני עצמה. ועניינה: שנצטוינו להחיות גר תושב להציל לו מרעתו. ומשמע דוקא בגמילות חסד בגופו ולא בממונו.

16. רמב"ם הלי זכיה ומתנה פי"ג הי"א.

17. דרך אמונה, ביאור ההלכה פרק ז הלכה א ד"ה ונאמר.

18. רמב"ם הלי מלכים פי"י הי"ב: שהרי אנו מצוין להחיותן.

19. להלן הלכה ז: מפני דרכי שלום; רמב"ם הלי מלכים פי"י הי"ב: מפני דרכי שלום.

20. קרית ספר פרק ז.

21. ספר החינוך מצוה תעט.

הלכה ב

- א. הלאו שעובר בהעלמת עיניו מעני
- ב. עונש העובר על הלאו
- ג. ענין המצוה

רמב"ם

וכל הרואה עני מבקש והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עבר בלא תעשה שנאמר לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון¹.

א. הלאו שעובר בהעלמת עיניו מעני

יש אומרים שאינו מחוייב לחפש אחריו אבל אם ראהו והעלים עיניו עובר משום לא תאמץ². ויש אומרים רק אם ראהו מבקש צדקה חייב ליתן לו ועובר בלאו אם לא נתן לו³.

יש אומרים שעובר על הלאו רק אם העני תובעו ואינו נותן לו⁴.

ב. עונש העובר על הלאו

כיון שהוא לאו שאין בו מעשה, אין בו עונש בידי אדם⁵, אבל אין מרחמים עליו מן השמים⁶.

ג. ענין המצוה

ענין המצוה: שהזהירנו שלא למנוע צדקה והרחבה מהאביונים מאחינו אחר שנדע חולשת ענינם ויכלתנו להחזיק בהם⁷.

יש שפרשו את ענין הלאו לעקור את מידת האכזריות מלבנו⁸.

-
1. דברים טו, ז.
 2. מהר"י קורקוס הלכה ב.
 3. דרך אמונה פרק א סעיף ז זה"ל אות טו בשם רשב"א שבועות ומדייק מספר המצוות ל"ת רלב שעובר אפילו העני אינו מבקש.
 4. צפנת פענח הלכה א.
 5. דרך אמונה פרק ז הלכה ב סעיף ח.
 6. ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג, לו.
 7. ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה רלב; יראים סי' רב; סמ"ג עשין קסב, ל"ת רפט; חינוך מצוה תעח; ספר חרדים מצוות לא תעשה פרק א (כז).
 8. ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה רלב; ספר שערי תשובה לרבינו יונה שער ג, לו; ספר חרדים מצוות לא תעשה פרק א (כז).

הלכה ג

ה. להשלים חסרונו ולא לעשרו	א. גדר מצות צדקה
ו. עני המחזר על הפתחים	ב. לכל עני לפי מחסורו
ז. עני רשע	ג. סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו
ח. גבו יותר מדי מחסורו	ד. צדקה לאשה

רמב"ם

לפי מה שחסר העני אתה מצווה ליתן לו, אם אין לו כסות מכסים אותו, אם אין לו כלי בית קונין לו, אם אין לו אשה משיאין אותו, ואם היתה אשה משיאין אותה לאיש, אפילו היה דרכו של זה העני לרכוב על הסוס ועבד רץ לפניו¹ והעני וירד מנכסיו, קונין לו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו שנאמר די מחסורו אשר יחסר לו², ומצווה אתה להשלים חסרונו ואין אתה מצווה לעשרו.

א. גדר מצות צדקה

גדר מצות צדקה הוא 'די מחסורו אשר יחסר לו'. מצוה זו כוללת סיפוק כל הצרכים החסרים, כגון: האכלת רעבים וכיסוי ערומים, ונתינת צרכי שינה למי שאין לו, והשאת אשה למי שאין לו יכולת לשאת, והרכבת מי שדרכו לרכב³. ויש אומרים דוקא לעני הרוצה לצאת לדרך⁴. ואם צריך לווייה לדרך מלויים אותו⁵. יש אומרים שאף אם צריך רפואה ותרופות מספקים לו⁶. ושוכרים לו דירה⁷.

ב. לכל עני לפי מחסורו

צריך לתת לכל עני לפי מה שהורגל בו⁸. ויש אומרים שצריך ליתן לכל אחד ואחד כפי מה שצריך, ולכל אחד כמדרגתו הראוי לתת לו⁹.

-
1. במה' שילת: 'בפניו'.
 2. דברים טו, ח.
 3. ספר המצוות לרמב"ם שורש א.
 4. מאירי כתובות סז ע"ב.
 5. מאירי כתובות סז ע"ב.
 6. מאירי כתובות סז ע"ב; דרך אמונה סעיף טו.
 7. כתובות סז ע"ב; טור יו"ד סי' רנ; שו"ע יו"ד סי' רנ ס"א.
 8. תוספתא פאה פ"ד ה"י; כתובות סז ע"ב; ספר האשכול (אלבק) הלכות צדקה דף ריא ע"א; ספר אהל מועד שער ראשית חכמה הארוך דרך ט; שו"ת הר"ן סי' ב; פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סי' רז.
 9. ערוה"ש יו"ד סי' רנ ס"ג.

ג. סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו

יש אומרים שסוס לרכוב עליו הוא דוקא בעשיר שירד מנכסיו שהוא מורגל מתחלה בתענוגים גדולים אבל בשאר עניים שלא הורגלו בכך אין מחוייבים¹⁰.

יש אומרים שדוקא בעני בן טובים שאינו מפורסם בעניות שעושין לו כבוד שלו כדי שלא יתפרסם, אבל עני שנתפרסם אין לו אלא כאחד מעניי ישראל¹¹.

יש אומרים שאם צריך עבד לשמשו מספקים לו¹².

ד. צדקה לאשה

רמב"ם ואם היתה אשה משיאין אותה לאיש

ויש אומרים שלא יפחתו לה מחמישים זוז¹³. ואם יש בכיס של צדקה יותר יפרנסו אותה לפי כבודה¹⁴. ויש אומרים שאפילו אם אין בכיס של צדקה, חייבים הגבאים ללוות חמישים זוז וליתן לה¹⁵. ויש אומרים שנותנים לה לפי צרכיה¹⁶.

ה. להשלים חסרונו ולא לעשרו

רמב"ם ומצווה אתה להשלים חסרונו ואין אתה מצווה לעשרו

עני אתה מצווה לפרנס לפי חסרונו ואי אתה מצווה לעשרו¹⁷.

ו. עני המחזר על הפתחים

אם היה עני המחזר על הפתחים אין נזקקין לו למתנה מרובה¹⁸.

10. שיטה מקובצת כתובות סז ע"ב בשם תלמידי רבינו יונה ז"ל.

11. שיטה מקובצת כתובות סז ע"ב בשם הגאונים.

12. דרך אמונה פרק ז הלכה ג סעיף יז עפ"י תוספתא, בבלי וירושלמי.

13. האגודה כתובות פרק ו מציאת האשה, סי' צג; מטה משה עמוד גמילות חסדים חלק שני במעלת הצדקה פרק ה, בשיעור נתינתה, המעלה השלישית, עפ"י כתובות סז ע"ב.

14. האגודה כתובות פרק ו מציאת האשה, סי' צג; מטה משה עמוד גמילות חסדים חלק שני במעלת הצדקה פרק ה, בשיעור נתינתה, המעלה השלישית.

15. ב"י יו"ד סי' רנ, ב בשם הר"ן; מטה משה עמוד גמילות חסדים חלק שני במעלת הצדקה פרק ה, בשיעור נתינתה, המעלה השלישית, עפ"י הר"ן והוסף שהיא מחלוקת בירושלמי.

16. חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמד סעיף ה.

17. רמב"ם כאן; רבינו ירוחם, תולדות אדם וחווה נ"י ט ח"א.

18. ספר אהל מועד שער ראשית חכמה הארוך דרך ט; מנורת המאור פרק א, צדקה עמוד 77 ד"ה המעלה הראשונה; מטה משה עמוד גמילות חסדים חלק שני במעלת הצדקה פרק ה בשיעור נתינתה; חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמד סעיף ה; קיצור שו"ע סי' לד סעיף ג.

ז. עני רשע

יש אומרים שאם הוא עבריין במזיד באחת מכל מצות האמורות בתורה ולא עשה תשובה אין מחויבים לא להחיותו ולא להלוות לו¹⁹.

ח. גבו יותר מדי מחסורו

יש אומרים שאם גבו יותר מדי מחסורו לצורך עני מסוים – המותר יפול לעני אחר שגבו עבורו²⁰.

19. ספר יראים סי' קנו; ספר מצוות גדול עשין סי' קסב.

20. ספר מצוות גדול עשין סי' קסב.

הלכה ד

- א. דוקא יתום?
ב. שוכרין לו בית
ג. האם קונים לו בית?
ד. משיאים לו אשה
ה. פרנסה ליתום

רמב"ם

יתום שבא להשיאו אשה, שוכרין לו בית ומציעים לו מטה וכל כלי תשמישו ואחר כך משיאין לו אשה¹.

א. דוקא יתום?

יש אומרים שה"ה לכל עני, אלא שסתם יתום עני הוא².

ב. שוכרין לו בית

נראה שדוקא בעני בן המקום שוכרים לו בית באותה העיר, אבל אין צריכים לשכור לו בית בעיר אחרת³.

ג. האם קונים לו בית?

יש אומרים שקונים לו בית אם אין מצליחים לשכור לו⁴.

ד. משיאים לו אשה

נראה שצריך להוציא על חתונת עני כמנהג המקום וכמנהג משפחתו. ואם נוהגים שעורכים חתונות באולמות, צריך לספק לו כן.

ה. פרנסה ליתום

דיני פרנסת יתום נשנו בהלכות ו, ז ואין דיניו שונים משאר עניים.

1. כסדר המבואר ברמב"ם הלכות דעות פ"ה הי"א: "דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחילה, ואחר כך יקנה בית דירה, ואחר כך ישא אשה".
2. דרך אמונה פרק ז הלכה ד סעיף יט.
3. ע"י פרק ט שכל דיני צדקה לגבי עניים, הם לגבי מקבלים שהם בני אותה העיר, אבל עני העובר ממקום למקום אין חייבים לעשות לו את כל האמור בהלכות אלו – ע"י לקמן הלכה ח.
4. דרך אמונה פרק ז הלכה ד סעיף כ.

הלכה ה

א. די מחסורו – חיוב על הנותן	ח. חומש למצוות או חומש לצדקה
ב. או על גבאי צדקה	ט. חומש בשעת מיתה
ג. מקור דין חומש	י. אחד מעשרה – בינוני
ד. ממה נותן חומש	יא. חובת מעשר כספים
ה. חומש מהריוח	יב. מקור חיוב מעשר כספים
ו. יותר מחומש איסור או עצה טובה	יג. לאלו צרכים מיועד מעשר כספים
ז. חומש – מצוה מן המובחר או חובה	יד. פחות משלישית השקל בשנה – לא קיים מצוה
ח. באלו מצבים מותר יותר מחומש	טו. עני המתפרנס מן הצדקה

רמב"ם

בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משנת, נותן לו כפי השנת ידו וכמה עד חמישית¹ נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה בנכסיו בינוני, פחות מכאן עין רעה, ולעולם לא ימנע עצמו משלישית השקל בשנה, וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצוה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה לאחר.

א. די מחסורו – חיוב על נותן או על גבאי צדקה

יש אומרים שחובת די מחסורו היא לכל מי שהעני מבקש ממנו², ויש אומרים שהחובה אינה מוטלת על היחיד אלא על גבאי צדקה³. ויש אומרים שרק אם אין בכח גבאי צדקה לתת לו די מחסורו החובה על היחיד⁴. ויש אומרים שדעה זו האחרונה אינה נראית⁵. ויש אומרים שאם יחיד יכול – חייב לתת לכל עני די מחסורו, ואם אינו יכול החיוב נופל על הציבור וגבאי צדקה⁶. ויש אומרים שחייב עד חומש ממנו⁷.

1. במה' שילת: יעד חמישי.
 2. במה' שילת: יאל ימנע אדם.
 3. רמב"ם כאן ובהלכה א; טור יו"ד סי' רנ.
 4. כ"מ בספר מצוות גדול עשין סי' קסב; שו"ע ורמ"א יו"ד סי' רנ ס"א; לבוש יו"ד סי' רמט ס"א; ט"ז יו"ד סי' רנ ס"ק א.
 5. שו"ת יו"ד סי' רנ ס"ק א.
 6. גר"א יו"ד סי' רנ ס"ק ג.
 7. חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמד ס"ה; ערוה"ש יו"ד סי' רנ ס"ד.
 8. רע"ב פאה פ"א מ"א ד"ה וגמילות חסדים.

ב. מקור דין חומש

יש אומרים שמקור דין חומש הוא הלכה למשה מסיני⁹.

יש אומרים שהיא תקנת חכמים¹⁰ והסמיכה על יעקב אבינו¹¹. ויש אומרים שהיא תקנת חכמים והסמיכה על המעשרות בשדה¹². ויש אומרים שהיא תקנת חכמים בגלל עניות ישראל שאינם יכולים לתת לעני די מחסורו¹³. ויש אומרים שכל אדם יש לו לתת כפי מיסת ידו והמבזבז אל יבזבז יותר מחומש¹⁴. והיא מצוה מן המובחר¹⁵.

ג. ממה נותן חומש

יש אומרים שבפעם הראשונה ייתן חומש מכל נכסיו ובשנים הבאות ייתן מהריוח¹⁶. ויש אומרים שנותן בפעם הראשונה חומש ואח"כ יעשה צדקה כפי השגת ידו¹⁷.

ד. חומש מהריוח

יש אומרים כי הסוחר נותן חומש מהריוח הנקי, ולא חומש מכל הכנסותיו¹⁸.

ה. יותר מחומש איסור או עצה טובה

יש אומרים שיותר מחומש הוא איסור לתת¹⁹. ויש אומרים שאם יש לו ורוצה

9. שנות אליהו פאה פ"א מ"א ד"ה וגמילות חסדים; שו"ת מהר"ם שיק יו"ד סי' רט; רעק"א כתובות נ ע"א הביא לשון הירושלמי: "כך היתה הלכה בידם".
10. "באושא התקינו המבזבז אל יבזבז יותר מחומש" – כתובות נ ע"א, סז ע"ב; ערכין כח ע"א.
11. רד"ק בראשית כח, כא; לבוש יו"ד סי' רמט ס"א; שו"ת חת"ס יו"ד סי' רכט.
12. מפני שבכל שנה נותנים שני מעשרות – שיטה מקובצת כתובות נ ע"א בשם הרב המעיל. ועיי' להלן מה הני"מ מהאסמכתא לשיטתו.
13. ערוה"ש יו"ד סי' רמט ס"ג.
14. ספר אהל מועד שער ראשית חכמה דרך ט.
15. רמב"ם כאן; טור יו"ד סי' רמט; ברכ"י סי' רמט, א, ב.
16. "תחלה חומש לקרן מכאן ואילך לשבח" וי"ג "מכאן ואילך לשכר" – תוספות כתובות נ ע"א ד"ה אל יבזבז עפ"י הירושלמי; ריבמ"ץ פאה פ"א מ"א; ר"ש פאה פ"א מ"א; רשב"א כתובות נ ע"א; תוס' הרא"ש כתובות נ ע"א; קיצור פסקי הרא"ש כתובות פרק ד; ספר מצוות קטן מצוה רמח; ריטב"א כתובות נ ע"א והו"ד בשטמ"ק; ר"ן כתובות נ ע"א; מאירי כתובות נ ע"א; אור זרוע ח"א הלכות צדקה סי' יג; אורחות חיים דין צדקה סי' א; שו"ע יו"ד סי' רמט ס"א.
17. שיטה מקובצת כתובות נ ע"א בשם תלמידי רבינו יונה.
18. הפלאה כתובות נ ע"א וכ"מ בפסקי ריא"ז כתובות פרק ו הלכה ב סי' ח.
19. ספר חסידים (מרגליות) סי' תקעט; משנה ראשונה פאה פ"א מ"א; אגרות משה יו"ד ח"א סי' קמג.

יכול לתת²⁰. יש אומרים שיתן עד חומש כדי שלא ייפול על הבריות²¹.
יש אומרים שיותר מחומש הוא צער רב ומי שאינו מקיים מצוה בכה"ג חשוב
כאנוס, ולכן לא חייבה תורה יותר משיעור זה²². ויש אומרים שהחוב הוא
שכאשר נחשב כל המתנות שנותן בעל הבית יעלה לחומש²³.

ו. חומש – מצוה מן המובחר או חובה

יש אומרים שחובה לתת חומש ורק מי שאינו יכול יפחות²⁴. ויש אומרים שמידה
בינונית מעשר, ומצוה מן המובחר חומש²⁵.

ז. באלו מצבים מותר יותר מחומש

יש אומרים שאם נותן צדקה לתשובה ולכפר מיסורים יכול לבזבז יותר
מחומש²⁶. יש אומרים שלהחזקת תורה מותר יותר מחומש²⁷. יש אומרים שאם
הבריות צריכים כגון לכיסוי ערומים או לפדיון שבויים מותר יותר מחומש ורק
אם נותן מעצמו עד חומש²⁸. יש אומרים שעשיר מופלג מותר לתת יותר
מחומש²⁹. יש אומרים שדוקא ברוצה מעצמו לחפש אחר עניים ולחלק להם
צדקה – לא יבזבז יותר מחומש, אבל כשבאו לפניו עניים רעבים או ערומים
שהוא חייב להשביעם ולכסות מערומיהם או שיראה שבויים שהוא חייב לפדותם
ורצונו לתת יותר מחומש – רשאי ומידת חסידות היא³⁰. יש אומרים שמותר

20. שו"ת מנחת יצחק ח"ה סי' לד.

21. רי"ף כתובות יח ע"א; רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף כתובות יח ע"א; ראב"ן כתובות;
ריקאנטי סי' נא; רד"ק תהלים קיב, ט; צרור המור בראשית פרשת מקץ ד"ה יעשה פרעה;
ספורנו דברים טז, יז; תוספות יום טוב אבות פ"ה מ"י.

22. זכרון שמואל, רוזובסקי, סי' סה אות ד.

23. פנים יפות במדבר טו, כ.

24. רמב"ם כאן; גר"א יו"ד סי' רמט ס"א.

25. טור ושו"ע יו"ד סי' רמט ס"א; ברכ"י סי' רמט, ב.

26. תניא אגרת התשובה, פרק ג (דף צג א); אגרא דפרקא אות קפו; משנה ראשונה פאה פ"א
מ"א.

27. שו"ת ברכה יו"ד סי' רמט, א; אהבת חסד ח"ב סי' כ ס"ד והו"ד בדרך אמונה סכ"ו.

28. ברכ"י סי' רמט, א; חומת אנך משלי יא ד"ה יש מפזר, עזרא ב ד"ה ככחם, נחמיה ה ד"ה
וימלך.

29. כ"מ מהרמב"ם כאן; חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמד ס"י; חפץ חיים, אהבת חסד
חלק ב פרק כ והו"ד בדרך אמונה סכ"ו.

30. ברכי יוסף יו"ד סי' רמט ס"א; חפץ חיים, אהבת חסד ח"ב סי' כ ס"ב עפ"י רמב"ם בפ"י
המשנה פ"א דפאה והו"ד בדרך אמונה סכ"ו.

בגלל פיקוח נפש של אדם מישראל³¹, יש אומרים שאם משתכר בקביעות יכול לבזבז את היותר מן הנצרך לו, ואף אם הוא יותר מחומש³².

ח. חומש למצוות או חומש לצדקה

יש אומרים שחומש לעניים³³ ויש אומרים שחומש לגמילות חסדים³⁴. ויש אומרים חומש להקדש ולמצוות³⁵. יש אומרים שחצי מהחומש למצוה כלשהיא אפילו לבני ביתו וחצי השני לעניים³⁶. יש אומרים שחומש (וכן מעשר) צריך לתת לצדקה אבל מותר לקנות מצוות שאינו חייב בהן מכספים אלו ובתנאי שיתכוין בשעת קניית המצוות שייפרע ממעות חומש או מעשר³⁷.

ט. חומש בשעת מיתה

בשעת מיתה רשאי לתת יותר מחומש³⁸. ויש אומרים שבשעת מיתה עד שליש³⁹. ויש אומרים עד חצי⁴⁰.

-
31. חפץ חיים, אהבת חסד ח"ב פ"כ ס"ג והו"ד בדרך אמונה סכ"ו.
 32. חפץ חיים, אהבת חסד ח"ב פ"כ ס"ג והו"ד בדרך אמונה סכ"ו.
 33. רש"י מהדו"ב לפי דברי שטמ"ק כתובות נ ע"א; רמ"א בשם מהרי"ל יו"ד סי' רמט ס"א לגבי מעשר.
 34. רע"ב פאה פ"א מ"א ד"ה וגמילות חסדים.
 35. רש"י מהדו"ק לפי דברי שטמ"ק כתובות נ ע"א; וכ"מ ברמב"ם הל' ערכין וחרמין פ"ח הי"ג; קרית ספר ערכין פ"ח.
 36. "ונראה מזה שמן המעשר האי יש לו רשות להוציאו לכל דבר מצוה ואפילו לצורך עצמו ובניו ובני ביתו כגון שיכתוב מהם ספרים ללמוד בהם הוא ובניו ולהשאילן לאחרים שהרי מעשר שני היה נאכל לו ולבניו ולבני ביתו בירושלים אבל מן המעשר האחר יש לו לתת לצדקה לבני עניים כמו שהיה נותן מעשר ראשון לכהנים וללויים למען יחזקו בתורת ה' ומעשר עני שהיה נותן לעניים" – שיטה מקובצת מסכת כתובות נ ע"א בשם המעילי (המאורות).
 37. חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמד ס"א.
 38. כתובות סז ע"ב; הלכות גדולות סי' לו, הלכות כתובות עמוד שעז, סי' עג, הלכות בכורות עמוד תרעב; תשובות הגאונים, גאוני מזרח ומערב סי' מ; מאירי כתובות סז ע"ב; פסקי רי"ד כתובות שם.
 39. שאילתות שאילתא סג ו-סד, ובאר בהעמק שאלה שכן היתה הגירסא לפניו; אורחות חיים דין צדקה סי' א; חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמד ס"ב; הגי' רבי עקיבא איגר יו"ד סי' רמט ס"א.
 40. פסקי ריא"ז כתובות פרק ו סי' ח; חפץ חיים, אהבת חסד חלק ב פרק כ ס"א ומזכיר את כל הדעות.

י. אחד מעשרה – בינוני

רמב"ם ואחד מעשרה בנכסיו בינוני⁴¹

יש אומרים שעשירית לצדקה היא חובה⁴², ומצוה מן המובחר להוסיף עד חומש⁴³. ויש שאין מזכירים כלל מעשר לצדקה⁴⁴. יש אומרים שמי שאין לו לצרכי קיומו פטור ממעשר כספים⁴⁵.

יש אומרים שראוי לאדם להרבות במעשרות והמרבה בצדקה יותר ממעשר הרי זה משובח⁴⁶.

יא. חובת מעשר כספים

יש אומרים שמעשר כספים הוא חובה לעשר את כל ממונו בכל שנה (אף שלא מיבול שדותיו)⁴⁷. ויש שלא הביאו חובת מעשר כספים⁴⁸. ויש אומרים שמעשר כספים מוטל דוקא על סוחרים גדולים אבל מי שמפרנס משפחתו ובה ילדים מעל גיל שש שנים מוציא בלאו הכי יותר ממעשר לצדקה⁴⁹.

יב. מקור חיוב מעשר כספים

יש אומרים שמקור חיוב מעשר כספים מדרבנן⁵⁰ ויש אומרים שהוא מנהג⁵¹.

41. טור יו"ד סי' רמט; מאירי כתובות נ ע"א, ב"ב ט ע"א, אבות פ"א מט"ז.

42. רמב"ם כאן.

43. אמת ליעקב (לבעל חוות דעת) בבא בתרא י ע"א ד"ה ולתרץ.

44. תשובות הגאונים, גאוני מזרח ומערב סי' מ; ספר מצוות גדול עשין סי' קסב; ספר אהל מועד שער ראשית חכמה דרך ט.

45. ברכ"י סי' רמט ס"ק ג בשם ספר חסידים סי' תנד; חשוקי חמד נדרים ז ע"א.

46. אור זרוע חלק א, הלכות צדקה סי' יג.

47. ספר חסידים סי' קמד; שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סי' עד; אור זרוע ח"ג פסקי ב"ב סי' פא; תוס' תענית ט ע"א ד"ה עשר; אורחות חיים דין צדקה; מהרי"ל מנהגים, ה"ל ראש השנה; וכ"מ מרמ"א יו"ד סי' רמט ס"א; ביאור הגר"א יו"ד סי' רמט (ב) בשם מרדכי שהביא ירושלמי ואינו לפנינו.

48. גאונים; רי"ף; רמב"ם; ראב"ד; רמב"ן; רשב"א; רא"ש; ועוד.

49. ברכ"י יו"ד סי' רמט אות ג: "וא"כ הרוב, חצי הוצאת האדם ויותר עם בניו וגידולן ולימודן וטיפולן ועם עניים קרוביו, לכן לא דקדקו בזה הראשונים. והוא הדבר שאמרו רמז לפרגמוטין (=סוחרים), משום דלשאר אינשי פועלים ואומנים ששכר מלאכתן כולי האי יספיק לבני ביתם, לא נאמרו השעורין הללו, דודאי עם בניו וקרוביו וכיוצא מוציא יותר ויותר ממעשר. וזאת לפנינו בישראל, לא נהוג אלא כל המרבה בסחורה יחד עשירים שאננו, הן מפרשים חומש או מעשר".

50. תוס' תענית ט ע"א ד"ה עשר (וספרי שתוס' מצטטים אינו לפנינו); ט"ז יו"ד סי' שלא ס"ק לב; ברכ"י יו"ד סי' רמט ס"ק ג בשם כמה אחרונים.

51. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סי' עד; ב"ח סי' שלא ס"ק יט; שו"ת פני יהושע או"ח

וצריך להישאל עליו כדי להתירו⁵².

יג. לאלו צרכים מיועד מעשר כספים

לפי חלק מן הדעות יש לתת מעשר כספים לעמלי תורה⁵³. ויש אומרים שחייבים לתת אותם לצדקה במקום שכך המנהג⁵⁴. יש אומרים שכל צרכי גמילות חסדים מותרים⁵⁵. ואפילו לקרובי⁵⁶. יש אומרים שמותר להוציא מעשר כספים לקניית מצוות שאינן חובה מצד התורה כגון עליה לתורה וכן למצוות שלא היה מקיים אותן ללא מעשר כספים⁵⁷.

יש אומרים שמותר לקנות בהם ספרים על מנת להשאלם לרבים אם אין המנהג דוקא לצדקה⁵⁸.

יש אומרים שמותר לפרנס בהם בניו ובנותיו הקטנים מעל גיל שש⁵⁹, ויש חולקים שאסור לפרנס בהם בניו הקטנים⁶⁰.

יד. פחות משלישית השקל בשנה – לא קיים מצוה

רמב"ם וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצוה⁶¹

בש"ס הלשון: אל ימנע אדם עצמו והיא לשון מצוה ואינה איסור⁶², אמנם בגאונים אל יפחות אדם עצמו והיא לשון איסור⁶³.

סי' ב; שו"ת חוות יאיר סי' רכד; שו"ת אגרות משה אה"ע ח"ג סי' מג.

52. דרך אמונה הלכות מתנות עניים פרק ז סכ"ז.

53. תנחומא (ורשא) ראה סי' יח; ילק"ש תורה רמז תתצג; רמב"ן דברים יד, כב; רבינו בחיי דברים יד, כג; ועיי' העמק דבר דברים יד, כג.

54. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סי' עד; ספר מהרי"ל, מנהגים, הלכות ראש השנה ג; מרומי שדה תענית ט ע"א.

55. ב"ח יו"ד סוף סי' שלא.

56. שיירי כנה"ג בשם הרב מתתיה טריויש כ"י, הגה"ט יו"ד סי' רמט, ב.

57. שו"ת פני יהושע או"ח סי' ב; מהרש"ל ודרישה בשם תשובת מהר"ר מנחם; שיירי כנה"ג בשם באר שבע, הגה"ט יו"ד סי' רמט, ב.

58. ט"ז סי' רמט ס"ק א; מרומי שדה תענית ט ע"א.

59. ש"ך יו"ד סי' רמט סי' ג.

60. שיירי כנה"ג בשם באר שבע הגה"ט יו"ד סי' רמט, ב; ט"ז סי' רמט ס"ק א.

61. טור יו"ד סי' רמט; מאירי ב"ב ט ע"א.

62. ב"ב ט ע"א; רי"ף ב"ב ו ע"ב; יד רמ"ה ב"ב ט ע"א; פסקי ריא"ז מסכת בבא בתרא פרק א, לג; ספר אהל מועד שער ראשית חכמה דרך ט נתיב א; או"ז ח"א הל' צדקה סי' א; כפ"פ פט"ז; רבינו ירוחם תולדות אדם וחוה נ"י ח"א; סמ"ג עשין קסב. במאירי ב"ב ט ע"א אל ימנע ובכ"ז כתב שלא יצא י"ח צדקה.

63. תשובות הגאונים, גאוני מזרח ומערב סי' מ, ונראה שגירסא זו היתה לפני הרמב"ם.

בנחמיה, שלישית השקל היתה לצרכי בית המקדש⁶⁴. וממנה למדו לצדקה⁶⁵. יש אומרים שהיא כנגד מחצית השקל, ומכיון שהוסיפו על המידות מחצית השקל של תורה היא שלישית השקל של נחמיה⁶⁶. ויש אומרים שצדקה דומה להקדש בדיק הבית ועל כן די בשלישית השקל⁶⁷. שלישית השקל היא שתות אוקיא של כסף⁶⁸. יש אומרים שאע"פ שאין עניים במקומו יפריש שלישית השקל וייתן לעניים כאשר יגיע לידיו⁶⁹.

טו. עני המתפרנס מן הצדקה

אפילו עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה⁷⁰.

64. נחמיה י, לג ועי' ר"י אברבנאל שמות ל ומלבי"ם שמות ל, יב.

65. ב"ב ט ע"א מימרא דרב אסי.

66. ריטב"א בבא בתרא ט ע"א.

67. מהרש"א ב"ב ט ע"א.

68. טור יו"ד סי' רמט; ים של שלמה כתובות פ"ד סי' כו; ומשקלו 3.2 גרם כסף.

69. ריטב"א בבא בתרא ט ע"א.

70. גיטין ז ע"ב; ילקוט שמעוני נחום רמז תקסא; שאילתות דרב אחאי פרשת בראשית שאילתא ג, פרשת כי תשא שאילתא סד; ספר המצוות לרמב"ם מ"ע קצה; מאירי גיטין ז ע"ב; ב"ב י ע"ב; ראב"ן גיטין; ספר חסידים סי' סא; ספר היראה ד"ה והיה רגיל; רוקח הלכות ארבע פרשיות סי' רלג; או"ז ח"א הל' צדקה סי' א; אורחות חיים דין צדקה; ספר החינוך מצוה תעט; מנורת המאור פרק א, צדקה עמוד 36; מטה משה עמוד גמילות חסדים חלק שני במעלת הצדקה פ"ב, מהו ענין הצדקה; חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמד ס"ב; קיצור שו"ע סי' לד ס"ב; חפץ חיים, ספר המצוות הקצר מצוות עשה מצוה לח.

הלכה ו

א. על מי מוטלת חובת האכלה והלבשה והבדיקה להן	ד. מהו ערום אשר בודקים אחריו
ב. מהו רעב	ה. באלו בגדים מכסים אותו
ג. באיזה אוכל מאכילים אותו	ו. הבדיקה
	ז. אם מכירים אותו

רמב"ם

עני שאין מכירין אותו ואמר רעב אני האכילוני אין בודקין אחריו שמא רמאי הוא אלא מפרנסין אותו מיד, היה ערום ואמר כסוני בודקין אחריו שמא רמאי הוא, ואם היו מכירין אותו מכסין אותו לפי כבודו מיד ואין בודקין אחריו.¹

א. על מי מוטלת חובת האכלה והלבשה והבדיקה להן

נראה שהחובה והבדיקה מוטלת על גבאי צדקה ולא על היחיד.²

ב. מהו רעב

יש אומרים שרעב הוא שחסרים לו מזונות.³ יש אומרים שאפילו יש לו לחם כדי צרכו אבל אין לו ליפתן – מפרנסים אותו מיד.⁴

ג. באיזה אוכל מאכילים אותו

יש אומרים שנותנים לו מזון או פרנסה לפי הרגלו.⁵

ד. מהו ערום אשר בודקים אחריו

יש אומרים שערום הוא שאינו לבוש לפי כבודו, אבל אינו סובל מצינה.⁶ ויש אומרים שהוא מחוסר גלימא (מלבוש תחתון) או סדינא (מלבוש עליון).⁷ ויש אומרים שאם אין לו כלל כסות אין בודקין אחריו אלא מכסים אותו מיד.⁸

1. ב"ב ט ע"א; שו"ע יו"ד סי' רנא ס"י.

2. כך נראה כאן מלשון הרמב"ם.

3. כן משמע מרוב הראשונים.

4. יד רמ"ה ב"ב ט ע"א סי' קו.

5. יד רמ"ה ב"ב ט ע"א סי' קו "לפום מאי דמיפנק".

6. יד רמ"ה ב"ב ט ע"א סי' קו אפשרות א', מובא גם בריטב"א ב"ב ט ע"א אפשרות א'.

7. יד רמ"ה ב"ב ט ע"א סי' קו אפשרות ב', מובא גם בריטב"א ב"ב ט ע"א אפשרות ב'.

8. יד רמ"ה ב"ב ט ע"א סי' קו; ריטב"א ב"ב ט ע"א.

ויש אומרים שאם אין לו כלל כסות יכסו ואח"כ יבדקנו⁹.

ה. באלו בגדים מכסים אותו

יש אומרים שמלבישים אותו לפי כבודו¹⁰.

ו. הבדיקה

יש אומרים שלרמאי אין נותנים כלום¹¹.

ז. אם מכירים אותו

עני שמכירים אותו ואינו צריך בדיקה מלבישים אותו מיד¹².

9. שו"ת הלכות קטנות ח"ב סי' כה.

10. ירושלמי פאה פ"ח ה"ו; רמב"ם כאן; יד רמ"ה ב"ב ט ע"א סי' קו; מאירי ב"ב ט ע"א; טור יו"ד סי' רנא.

11. ערוה"ש סי' רנא סי"ב.

12. ירושלמי פאה פ"ח ה"ו; רמב"ם כאן; טור יו"ד סי' רנא; שו"ע יו"ד סי' רנא סי"ג.

הלכה ז

- א. על מי מוטלת צדקה לנכרי
 ב. באיזה מצב מפרנסים עניי נכרים
 ג. האם נותנים לעניי נכרים לפי כבודם
 ד. כפייה על צדקה מפני דרכי שלום
- ה. דין גר תושב עני
 ו. האם מפרנסים גם גוי עו"ז
 ז. מפני דרכי שלום?
 ח. על מי מוטלת מתנה מועטת
 ט. במחזור על הפתחים

רמב"ם

מפרנסין ומכסין עניי גויים¹ עם עניי ישראל מפני דרכי שלום². ועני המחזור על הפתחים אין נזקקין לו למתנה מרובה אבל נותנין לו מתנה מועטת, ואסור להחזיר את העני ששאל ריקם ואפילו אתה נותן לו גרוגרת אחת שנאמר אל ישוב דך נכלם³.

א. על מי מוטלת צדקה לנכרי

נראה שחיוב צדקה לנכרים מוטל על גבאי צדקה ולא על כל יחיד⁴.

ב. באיזה מצב מפרנסים עניי נכרים

יש אומרים שנותנים צדקה לנכרי דוקא אם בא עם עניי ישראל⁵. ויש אומרים שאף אם בא לבדו נותנים לו⁶. ויש אומרים שאין מפרנסים עניי נכרים אא"כ תיווצר מכך איבה⁷.

ג. האם נותנים לעניי נכרים לפי כבודם

נראה שנותנים מתנה מועטת כפי הנצרך⁸. ויש אומרים שנותנים לפי כבודם וצרכם⁹.

1. במה' נדפסת: עניי עכו"ם.
2. גיטין סא ע"א; ירושלמי דמאי פ"ד ה"ג; תוספתא גיטין פ"ג ה"ג; רמב"ם הלי ע"ז פ"י ה"ה, רמב"ם הלי מלכים פ"י ה"ב; שו"ע יו"ד סי' קנא ס"ב.
3. תהלים עד, כא; ב"ב ט ע"א ועיי' ירושלמי שבת פ"ו ה"ט ועלי תמר ד"ה דאלהון די יהודאי.
4. עפ"י הלשון 'מפרנסין', ועפ"י הטעם מפני דרכי שלום.
5. מהר"י קורקוס עפ"י רש"י בגיטין ובדעת הרמב"ם; ב"י הגר"א יו"ד סי' רנא ס"א בדעת הרמב"ם; קרית ספר פ"ז.
6. ר"ן על הרי"ף, גיטין כח ע"א; מהר"י קורקוס בשם ה"ר"ן; לבוש יו"ד סי' קנא ס"ב; ט"ז יו"ד סי' קנא ס"ק ט; ש"ך יו"ד סי' קנא ס"ק יט וכי בשם הב"ח שכן נהגו.
7. מהר"י קורקוס; ב"י הגר"א יו"ד סי' קנא ס"ב בדעת השו"ע.
8. כן נראה, שלא יהיו דרכי שלום בנכרי עדיפות מעניי ישראל שחייבים לתת לו מד"ת.
9. כן נראה מן המעשים המובאים בקה"ר פ"י יא, א.

ד. כפיה על צדקה מפני דרכי שלום

כופים על צדקה אף לנכרים מפני דרכי שלום¹⁰.
יש אומרים שאין לתת נדרי צדקה לענני נכרים¹¹.

ה. דין גר תושב עני

גר תושב עני אינו נוטל מתנות עניים שבשדה, ואין נותנים לו מעשר עני¹². אבל אם בא בכלל עניי ישראל ללקוט בשדה – נותנים לו ללקוט מפני דרכי שלום¹³.

ו. האם מפרנסים גם גוי עווע"ז מפני דרכי שלום?

יש אומרים שאף נכרים עובדי עבודה זרה מפרנסים מפני דרכי שלום¹⁴.

ז. על מי מוטלת מתנה מועטת במחזור על הפתחים

יש אומרים שדוקא גבאי צדקה חייבים בכך¹⁵, ויש אומרים שמוטל על כל אחד ואחד¹⁶. ויש אומרים שהן גבאים והן כל אחד חייב לתת למחזור על הפתחים דבר מועט¹⁷.

10. תוספתא גיטין פ"ג הי"ג.

11. צפנת פענח - כאן.

12. ספרא קדושים פרשה א תחילת פרק ג; ילק"ש קדושים רמז תרה; רמב"ם הל' מתנויע פ"א הי"ט; מלבי"ם דברים יד, כט ס"י קכ.

13. רמב"ם הל' מתנויע פ"א הי"ט.

14. צפנת פענח עפ"י הרמב"ם הלכות מלכים פ"י הי"ב.

15. מהר"י קורקוס בשם רש"י ותוס' ב"ב ט ע"א; טור יו"ד סי' רנ בשם הרא"ש; שולחן ערוך יו"ד סי' רנ ס"ג.

16. מהר"י קורקוס בשם הרמב"ם כאן; יד רמ"ה סי' קח ב"ב ט ע"א; רי"ד פסקים ב"ב ט ע"א; טור יו"ד סי' רנ.

17. פרישה יו"ד סי' רנ ס"ק ו; בי"ח יו"ד סי' רנ ס"ק ב.

הלכה ח

א. בין צדקה לנתינה לעובר	ד. כמה נותנים לעני שלן
ממקום למקום	ה. פרנסת לינה
ב. גודל הככר	ו. המזון לשובת
ג. שמן וקטנית	

רמב"ם

אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מכבר אחד הנמכר בפונדיון כשהיו החטים ארבע סאין בסלע וכבר בארנו כל המדות, ואם לן נותנין לו מצע לישן עליו וכסת ליתן תחת מראשותיו, ושמן וקטנית, ואם שבת נותנין לו מזון שלש סעודות ושמן וקטנית ודג וירק, ואם היו מכירין אותו נותנין לו לפי כבודו¹.

א. בין צדקה לנתינה לעובר ממקום למקום

לעני העובר ממקום למקום אין נותנים די מחסורו, אלא אך למחייתו בעת שהותו באותו מקום. ואין כל יחיד חייב בצרכיו אלא גבאי צדקה, ונותנים לו מן התמחוי². ויש אומרים שאף כל יחיד אם ידו משגת חייב בכך³.

יש אומרים שאם מכירים את העובר ממקום למקום נותנים לו לפי כבודו⁴.

יש אומרים שאין מחלקים תמחוי בליה⁵.

יש אומרים שעובר ממקום למקום הוא ההולך מעירו לעסק במקום אחר שצריך לסייעו בהליכה ובחזרה, אבל אם אינו הולך לשם עסק במקום אחר, אלא עובר ממקום למקום לקבץ ממון הרי הוא מחזר על הפתחים⁶. יש המחלקים בין בן המקום שנותנים לו די מחסורו למי שאינו בן המקום⁷.

1. פאה פ"ח מ"ז; שו"ע יו"ד סי' רנ ס"ד.

2. תמחוי – שם הכלי שאוכלין בו. והיו עוברין בכל יום בכלי על הבתים ולוקחין מכל בית מהלפתנים שבשלו ונותנים באותו הכלי ומחלקים בין העניים. וצריך שיהיו הממונים על גבייתו וחלוקו שלשה בני אדם, לפי שבעת אחד נגבה ומתחלק – פה"מ לרמב"ם פאה פ"ח מ"ז.

3. דרך אמונה ס"ג.

4. רמב"ם כאן; מאירי שבת קיח ע"א; ריטב"א בבא בתרא ט ע"א; שו"ע יו"ד סי' רנ ס"ד.

5. תוס' ותוס' הרא"ש שבת קיח ע"א. תוס' ב"ב ט ע"א ד"ה אין פוחתין כתבו נשום שלא ניתן להבחין למי נתנו ולמי לא נתנו.

6. ח"י חת"ס בבא בתרא ט ע"א.

7. ערוה"ש יו"ד סי' רנ ס"ח.

יש אומרים שמוסיפים לעני העובר ממקום למקום נדבה קטנה לפי צרכיו⁸.
יש אומרים שלאורח השוהה בעיר נותנים רק פרנסת יום אחד, אפילו שהה כמה ימים⁹. והרגיל הוא ששוהים לא יותר משלשה ימים, ונותנים להם פרנסתם לימים אלו¹⁰.

ב. גודל הככר

יש אומרים שהוא ככר האפוי מרובע הקב חטים לפני טחינתם¹¹. ויש אומרים מרובע הקב קמח מחטים¹². ויש מי שמשמע מדבריו שגודל הככר כשהוא אפוי רובע הקב¹³.

יש אומרים שגודל ככר זה הוא לשתי סעודות¹⁴. ויש אומרים שהוא לסעודה אחת, ולכן אם שבת נותנים לו שלש ככרות¹⁵.

ג. שמן וקטנית

רמב"ם ...ושמן וקטנית¹⁶

יש אומרים ששמן וקטנית נותנים עם כל סעודה ללפת את הפת¹⁷, ויש אומרים שנותנים לאכילה בתוך פרנסת לינה שמן וקטנית כשלא אכל לפני כן¹⁸. ויש

-
8. ערוה"ש יו"ד סי' רנ ס"ח.
 9. ערוה"ש יו"ד סי' רנ ס"ח, ועי' בס"ט שערער על כך, לפי שהתמחוי מתחלק מדי יום ביומו.
 10. ערוה"ש יו"ד סי' רנ ס"ח.
 11. רש"י בבא בתרא ט ע"א ד"ה מככר בפונדיון; ר"ש ורא"ש פאה פ"ח מ"ז.
 12. רמב"ם פאה פ"ח מ"ז: "ויש בככר שהוא בפונדיון רבע קב בקירוב, אמרו בגלל הוצאות הטחינה והאפייה. וכאלו אמר אין נותנין צדקה לעני העובר ממקום למקום אם עבר באיזה עיר פחות מככר שיש בו רבע קב קמח"; ריבמ"ץ; ערוה"ש יו"ד סי' רנ ס"ח.
 13. רע"ב פאה פ"ח מ"ז; תפארת ישראל פאה פ"ח מ"ז, והלכתא גבירתא.
 14. רש"י שבת ק"ח ע"א; תוספות שבת ק"ח ע"א ד"ה מככר; תוספות בבא בתרא ט ע"א ד"ה אין; ר"י קרקושא בבא בתרא ט ע"א; תפארת ישראל יכין אות לד; דרך אמונה סעי' נד. וכ"כ הרמב"ם ורע"ב בפה"מ עירובין פ"ח מ"ב ששיעור שש ביצים הוא מזון שתי סעודות.
 15. יד רמ"ה בבא בתרא ט ע"א (קז).
 16. צ"ע מדוע הפסיק הרמב"ם בין ככר בפונדיון לשמן וקטנית לעובר ממקום למקום, בדין מצע וכסת אם לן במקום. אמנם כך בתוספתא פ"ד ה"ח: "אין פוחתין לעני העובר ממקום למקום מככר בפונדיון מארבע סאין בסלע לן נותנין לו פרנסת לינה שמן וקטנית". ובפה"מ לא הזכיר שמן וקטנית כפרנסת לינה, ועי' בר"ש וברא"ש פאה פ"ח מ"ז שהעירו כי בתוספתא פרנסת לינה היא שמן וקטנית ונראה שלא סבירא להו כן.
 17. מנחת בכורים על התוספתא; ערוה"ש יו"ד סי' רנ ס"ח.
 18. שנו"א פ"ח מ"ז.

אומרים שנותנים שמן וקטנית לפרנסת לינה – שמן להדליק את הנר וקטנית לטעום משהו בלילה¹⁹.

ד. כמה נותנים לעני שלך?

יש אומרים שאם לן בלילה נותנים לו היום ככר בפונדיון וגם למחר ככר בפונדיון להליכתו לכל יום²⁰. ויש אומרים שנותנים לו היום ככר בפונדיון ובו סעודה אחת ללילה וסעודה אחת למחרת²¹.

ה. פרנסת לינה

בגמרא²² נאמר שנותנים לו פוריא ובי סדיא. יש אומרים שהיא מטה ולבדים להניח תחת ראשו²³, ויש אומרים שהוא מצע וכסת²⁴. ויש אומרים שהוא מצע וסדין²⁵. ויש אומרים מטה וכרים וכסתות²⁶. ונראה שהם בהשאלה משל קופת צדקה.

יש אומרים שמכינים לו גם מקום ללון בנוסף לכר וכסת²⁷. ונראה שאף המקום משל ציבור או בשכירות הציבור.

ו. המזון לשובת

יש אומרים שלשובת נותנים מזון שתי סעודות ליום ששי ומזון שלש סעודות לשבת, וסעודה השנייה של ערב שבת משמשת לו ביום ראשון כשיוצא לדרכו²⁸. וכיון שהוא נוטל מן התמחוי הרי האוכל מוכן לאכילה, ואינו צריך לבשל ולאפות בעצמו.

19. דרך אמונה סעי' נח.

20. רמב"ן שבת קיח ע"א.

21. תוספות בבא בתרא ט ע"א ד"ה אין פוחתין.

22. שבת קיח ע"א, ב"ב ט ע"א.

23. רש"י שבת קיח ע"א וב"ב ט ע"א כתב רש"י שהוא כרית.

24. רמב"ם כאן.

25. מאירי שבת קיח ע"א.

26. ר' עובדיה מברטנורא פאה פ"ח מ"ז; תפארת ישראל, יכין פאה פ"ח אות לה.

27. מאירי בבא בתרא ט ע"א.

28. תורת חיים ב"ב ט ע"א.

הלכה ט

- א. עני שאינו רוצה ליקח צדקה
ב. עשיר שעינו צרה בממונו

רמב"ם

עני שאינו רוצה ליקח צדקה מערימין עליו ונותנין לו לשם מתנה או לשם הלואה, ועשיר המרעיב את עצמו ועינו צרה בממונו שלא יאכל ממנו ולא ישתה אין משגיחין בו¹.

א. עני שאינו רוצה ליקח צדקה

עני שאינו רוצה ליקח צדקה מערימין עליו ונותנין לו לשם מתנה או לשם הלואה².

המדובר בעני שאין לו משלו, אבל אינו מוכן ליטול מן הצדקה³.

יש אומרים שמשדלים אותו ומשתדלים עמו⁴ ויש אומרים שנותנין לו לשום הלואה, ושוב אין מבקשין ממנו, אם יפרע מעצמו יפרע⁵, ואם לאו אין חוששין לו⁶.

ויש אומרים שעני שאינו רוצה ליקח צדקה וידוע שצריך לה, מערימין ונותנין לו לשם מתנה דרך כבוד כאילו אינה צדקה, ואם אינו רוצה נותנין לו לשם הלואה, ואם אינו רוצה אומרים לו הבא משכון כדי שלא יתבייש, ויחשוב בלבו לומר דעתם לחזור ולגבות הימני הואיל ותבעוני משכון אין זו אלא הלואה, ויטול בלא בושת שיאמר אין לי משכון והם יאמרו טול בלא משכון⁷. ואין נפרעין ממנו אחר כך⁸.

1. כתובות סז ע"ב.

2. שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ט; חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמה סי"ב.

3. רש"י כתובות סז ע"ב ד"ה אין לו; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ט.

4. תוספתא פאה פ"ד הי"ב.

5. אם פורע מעצמו מקבלין ממנו – רבינו יהונתן מלוניל, על הרי"ף, כתובות כט ע"ב ד"ה אין לו; ר"ן, על הרי"ף, כתובות כט ע"ב ד"ה אין לו; דרכי משה הקצר יו"ד סי' רנג אות ה בשם הרי"ן והו"ד בפרישה סי' רנג ס"ק יא.

6. רבינו יהונתן מלוניל, על הרי"ף, כתובות כט ע"ב; ר"ן, על הרי"ף, כתובות כט ע"ב ד"ה אין לו.

7. רש"י כתובות סז ע"ב והו"ד בפרישה סי' רנג ס"ק יא.

8. לבוש יו"ד סי' רנג ס"ט; ערוה"ש יו"ד סי' רנג ס"ז.

עני שנתנו לו צדקה אין בעלי חוב יכולים להפרע ממה שגבה, אם לא שנכתב בכתב קיבוץ הצדקה שחייב לאחרים, דאז אדעתא דהכי נתנו לו שישלם.⁹

ב. עשיר שעינו צרה בממונו

רמב"ם ועשיר המרעיב את עצמו... אין משגיחין בו¹⁰.

היינו מי שרוצה להתפרנס מן הצדקה ולא להתפרנס משלו אע"פ שיש לו¹¹.

יש אומרים שמשדלים אותו ונותנים לו ואח"כ גובים ממנו¹², ויש אומרים שגובים ממנו רק אחר מיתה כדי שימשיך ליטול בחייו¹³.

ויש אומרים שאם הוא חולה מחמת רעבון מאכילין אותו ונוטלין ממנו בעל כרחו¹⁴.

יש אומרים דוקא שידענו בו שהוא עושה משום שעינו צרה בממונו, אבל מסתמא חוששים לו שנתמוטט¹⁵.

עשיר המרעיב את משפחתו כופים אותו לזון את אשתו¹⁶ ואת בניו¹⁷.

9. חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמה סי"ב.

10. כדעת ר"ש בכתובות סז ע"ב; שו"ע יו"ד סי' רנג סי"י.

11. רש"י כתובות סז ע"ב ד"ה יש לו; שו"ע יו"ד סי' רנג סי"י.

12. תוספתא פאה פ"ד הי"ג, כדעת ר' יהודה בכתובות סז ע"ב, ובתוספתא לא הובאה דעת ר"ש שאין משגיחין בו. אמנם הלכה כר"ש וכ"פ כל הפוסקים, ועיי' הפלאה כתובות סז ע"ב ד"ה בגמרא.

13. חסדי דוד פאה פ"ד הי"ג.

14. ערוה"ש יו"ד סי' רנג סי"ז.

15. ראשון לציון סי' רנג סי"י.

16. מתנאי כתובה, רמב"ם ה"ל אישות פ"ב ה"ב, הי"ד; שו"ע אה"ע סי' ע ס"א.

17. רמב"ם ה"ל אישות פ"ב הי"ד; שו"ע אה"ע סי' עא ס"א – בניו ובנותיו. מדין צדקה – רמב"ם ה"ל מתנות עניים פ"י ה"ט"ז; שו"ע יו"ד סי' רנא סי"ג.

הלכה י

- א. כפיה על צדקה
 ב. כפיה בהכאה
 ג. יורדין לנכסיו רק בפניו
 ד. ממשכנין על הצדקה

רמב"ם

מי שאינו רוצה ליתן צדקה או שיתן מעט ממה שראוי לו, בית דין כופין אותו ומכין אותו מכת מרדות¹ עד שיתן מה שאמדהו ליתן, ויורדין לנכסיו בפניו ולוקחין ממנו מה שראוי לו ליתן, וממשכנין על הצדקה ואפילו בערבי שבתות².

א. כפיה על צדקה

רמב"ם בית דין כופין אותו

יש אומרים שיש שלשה מיני צדקה עליה כופים³: מי שנדר לצדקה⁴; צדקה שפסקו על כל הציבור; צדקה שהטילו גבאי צדקה או בית דין על מי שיכול לתת שלא כצדקה המוטלת על כל הציבור⁵.

1. במה' שילת ליתא'מכת מרדות'.

2. ב"ב ח ע"ב.

3. מקור כפיה על הצדקה מן הפסוק (דברים כג, כד): "תנו רבנן: מוצא שפתיך – זו מצות עשה, תשמר – זו מצות לא תעשה, ועשית – אזהרה לבית דין שיעשוך... בפיך - זו צדקה" – ראש השנה ו ע"א. וכן בירושלמי ראש השנה פ"א ה"א – "מוצא שפתיך תשמר ועשית תשמר ועשית להזהיר ב"ד שיעשוך".

4. הקשו הראשונים הרי מצות צדקה היא מצות עשה ששכרה בצידה, ומצוה ששכרה בצידה אין ב"ד מוזהרין עליה.

ותרצו שבצדקה ישנו לאו של לא תקפוץ ולא תאמץ, ועליו כופים שלא יעבור – תוספות חולין קי ע"ב ד"ה כל; ריטב"א ב"ב ח ע"ב; מאירי כתובות מט ע"ב, חולין קי ע"ב; אור זרוע ח"א הלכות צדקה סי' ד בשם ריצב"א; רדב"ז הלכות מתנות עניים פ"ז ה"י; לבוש יו"ד סי' רמח ס"א; חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמד ס"ב.

ויש תרצו שכפיה בצדקה היא בדברים ולא בשוטים – ר"ת בתוספות חולין קי ע"ב ד"ה כל; מאירי חולין קי ע"ב; אור זרוע ח"א הלכות צדקה סי' ד בשם ר"ת.

ויש שתמצו שכפיה בצדקה היא רק אם קצצו סכום וקבעו שמי שכופים אותו חייב לתת – מאירי כתובות מט ע"ב; חולין קי ע"ב; אור זרוע ח"א הלכות צדקה סי' ד בשם ר"ת.

ויש שתמצו שכאן ציווי מפורש – ועשית מצוה לבי"ד שיעשוך – נמוקי יוסף (בשיטת הקדמונים) קידושין עו ע"ב ד"ה ממשכנין.

ויש תרצו שבי"ד אין נענשים עליה אם לא כפאוהו אבל מצווים לכופו – מאירי כתובות מט ע"ב, חולין קי ע"ב עפ"י הירושלמי; אור זרוע ח"א הלכות צדקה סי' ד בשם ר"ש משאנץ וריצב"א.

5. רמב"ן ב"ב ח ע"ב.

דרך הכפיה, יש אומרים בשוטים⁶, יש אומרים בדברים⁷, ויש אומרים שמקללים אותו או מנדים⁸. או במישכון על הצדקה⁹.

יש אומרים שאם עני תפס ממי שחייב צדקה ולא נותנה, אם החייב רוצה לתת לעני אחר מוציאים מיד התופס, ואם כלל אינו רוצה לתת אין מוציאים מיד התופס¹⁰.

ב. כפיה בהכאה

יש אומרים שמכים אותו ככל כפיה על מצות עשה עד שיקיים את המצוה או עד שתצא נפשו¹¹.

יש אומרים שבתחילה כופים אותו בממונו ורק אח"כ בגופו¹².

ג. יורדין לנכסיו רק בפניו

אם אינו לפנינו אין יורדים לנכסיו לשם כפיה על צדקה¹³.

ד. ממשכנין על הצדקה

רמב"ם וממשכנין על הצדקה ואפילו בערבי שבתות¹⁴

נוטלין ממנו משכון עד שייתן צדקה¹⁵.

-
6. רמב"ם כאן (מכת מרדות); וכן משמע מתוס' חולין קי ע"ב ד"ה כל; מאירי חולין קי ע"ב.
 7. ר"ת בתוספות חולין קי ע"ב ד"ה כל; מאירי חולין קי ע"ב; הגהות אשרי כתובות פ"ד סי' יד; מרדכי כתובות סי' קנט וב"ב סי' תפט.
 8. ברכי יוסף יו"ד סי' רמח ס"א בשם מהראני"ח.
 9. ב"ב ח ע"ב; רמב"ם כאן; מלחמות ה' ב"ק יח ע"א; טור יו"ד סי' רמח; ספר התרומות שער א חלק ג אות ב; מהרי"ק בסי' קמח.
 10. מחנה אפרים הל' זכיה ומתנה סי' ח והו"ד בדרך אמונה סעי' סט צה"ל אות קנת.
 11. מאירי כתובות מט ע"ב, דרך אמונה סעי'ב.
 12. תורה תמימה הערות ויקרא כה הערה קצב; הו"ד בשו"ת אפרקסתא דעניא חלק ד, עניינים שונים סי' שמג.
 13. כתובות מח ע"א; רא"ש כתובות פ"ד סי' יב; מאירי כתובות מט ע"ב.
 14. ב"ב ח ע"ב; שו"ע יו"ד סי' רמח ס"ב; פירוש המשנה לרמב"ם פאה פ"ח מ"ז; רבינו בחיי דברים כג, כד; רא"ש ב"ב פ"א סי' ל.
 15. וכתב הלבוש יו"ד סי' רמח ס"ב: "אף על גב דשאר עסקי כפיות אין עושין בערב שבת מפני שיש פתחון פה לבעל הבית משום טירדא דשבת, צדקה שאני דעניי צריכין לה בשבת".
15. רמב"ם פה"מ שקלים פ"א מ"ג, טהרות פ"ז מ"ו; מלחמת ה' ב"ק יח ע"א; וכ"מ בריטב"א ראש השנה ו ע"א; וכ"מ בספר התרומות שער א ח"ג אות ב.

יש אומרים שאע"פ שבחוב של הלואה פרטית לא נכנסים לביתו, בחוב של צדקה שהיא ציבורית נכנסים לביתו בעל כרחו וממשכנים אותו¹⁶.

יש אומרים שמי שנדר לצדקה כופים אותו לשלם את חובו¹⁷. יש אומרים שאם משכנו אותו אינו עובר¹⁸.

יש אומרים שאם הוא אמיד ממשכנים אותו, אבל אם אינו אמיד אסור למשכן אותו¹⁹. ויש אומרים שאם נדר ואין לו ממשכנים אותו ממה שיש לו ואח"כ נותנים לו מן הקופה²⁰.

יש אומרים שרק בצדקה שנקצבה על בני העיר ממשכנים, אבל בצדקה שנדב כופים אותו בדברים בלבד וללא נידוי²¹. ויש אומרים שאף בצדקה שקצב על עצמו ממשכנים אותו²².

יש אומרים שבערבי שבתות כופים רק על צדקה שפסקו כבר זמן מה או שנדר, אבל על צדקה שפסקו עתה יכול לדחותם שייתן אחר שבת²³.

16. טור חו"מ סי' צז, כז בשם תשובת הרי"ף וספר התרומות שער א ח"ג סי' ב מדוחק גדול.

17. רמב"ן ב"ב ח ע"ב עפ"י ערכין כא ע"א ור"ה ו ע"א.

18. מרדכי ראש השנה פ"א רמז תשב.

19. יד רמ"ה ב"ב ח ע"ב סי' צג; סמ"ג עשין סי' קסב ד"ה עשיר שאינו; אור זרוע ח"א, הלכות צדקה סי' ד; רא"ש ב"ב פ"א סי' ל; ריטב"א ב"ב ח ע"ב; מאירי ב"ב ח ע"ב; אורחות חיים דין צדקה אות א; רבינו ירוחם תואו"ח נ"ט ח"א; מנורת המאור פ"א, צדקה עמוד 75.

20. ריטב"א ב"ב ח ע"ב בשם יש אומרים.

21. בעל המאור ב"ק יח ע"א; ריקאנטי סי' תקלא; מאירי בשיטה מקובצת ב"ק לו ע"ב; מאירי כתובות מט ע"ב.

22. מנורת המאור פ"א, צדקה עמוד 75.

23. ב"ח יו"ד סי' רמח ס"ק ב והו"ד בערוה"ש סי' רמח ס"ז.

הלכה יא

- א. נותן צדקה יותר מן הראוי לו
ב. גבאי שמכלימו

רמב"ם

אדם שועי שהוא נותן צדקה יותר מן הראוי לו, או שמיצר לעצמו ונותן לגבאים כדי שלא יתביישו? אסור לתובעו ולגבות ממנו צדקה, וגבאי שמכלימו ושואל ממנו עתיד להפרע ממנו שנאמר ופקדתי על כל לוחציו.³

א. נותן צדקה יותר מן הראוי לו

ואפילו הוא נותן מרצונו יותר מן הראוי לו אסור לתובעו,⁴ אבל הוא מותר לתת מרצונו אף יותר מחומשו.⁵
יש אומרים שאם אינו אמיד אסור למשכן אותו וממילא עובר הגבאי הממשכנו.⁶
יש אומרים שאם אינו אמיד אפילו נדר בפיו אסור למשכן אותו.⁷
ויש אומרים שאם נדר ואין לו ממשכנים אותו ממה שיש לו ואח"כ נותנים לו מן הקופה של צדקה.⁸

ב. גבאי שמכלימו

רמב"ם וגבאי שמכלימו ושואל ממנו עתיד להפרע ממנו

גבאי המכלים מי שאין לו הוא פרנס המטיל אימה שלא לשם שמים.⁹

1. נדיב לב – ישעיהו לב, ה; איוב לד, יט; טור יו"ד סי' רמח; פרישה יו"ד סי' רמח ס"ק ז.
2. עיי' ויקרא רבה פרשה ה סי' ד.
3. ירמיהו ל כ; ב"ב ח ע"ב; טור יו"ד סי' רמח; שו"ע יו"ד סי' רמח ס"ז.
4. תענית כד ע"א אלעזר איש בירתא, ועיי' צפנת פענח פ"ז הי"א.
5. גבורת ארי תענית כד ע"א.
6. יד רמ"ה ב"ב ח ע"ב סי' צג; ספר מצוות גדול עשין סי' קסב ד"ה עשיר שאינו; אור זרוע ח"א, הלכות צדקה סי' ד; רא"ש ב"ב פ"א סי' ל; ריטב"א ב"ב ח ע"ב; מאירי ב"ב ח ע"ב; אורחות חיים דין צדקה אות א; רבינו ירוחם תואו"ח נ"ט ח"א; מנורת המאור פ"א צדקה עמוד 75.
7. ריטב"א ב"ב ח ע"ב.
8. ריטב"א ב"ב ח ע"ב בשם יש אומרים.
9. מאירי בבא בתרא ח ע"ב.

הלכה יב

- א. אין פוסקין צדקה על היתומים ד. גניבה או גזל של נשים מבעליהן
 ב. לשום להם שם ה. צדקה מגדול הסמוך על שולחן אביו
 ג. צדקה מנשים, עבדים ותינוקות ו. צדקה מנשים בוגרות שאינן נשואות

רמב"ם

אין פוסקין צדקה על יתומים ואפילו לפדיון שבויים ואף על פי שיש להם ממון הרבה¹, ואם פסק הדיין עליהם כדי לשום להן שם מותר². גבאי צדקה לוקחין מן הנשים ומן העבדים ומן התינוקות דבר מועט, אבל לא דבר מרובה³, שהזקת המרובה גנבה או גזל משל אחרים, וכמה הוא מועט שלהן הכל⁴ לפי עושר הבעלים ועניותן⁵.

א. אין פוסקין צדקה על היתומים

דוקא צדקה אין פוסקים, אבל צרכי העיר כגון שמירה והבאת מים וכד' פוסקים גם על יתומים⁶.

ודוקא על יתומים קטנים אין פוסקים, אבל על יתומים גדולים פוסקים צדקה⁷. יש אומרים שדוקא צדקה שאין לה קצבה אין פוסקים על יתומים⁸, או שיש לה קצבה ויכולים להמתין – אין פוסקים על יתומים קטנים⁹. ואם אפוטרופוס נטל רשות מבית דין יכול ליטול מנכסי היתומים אף צדקה שאין לה קצבה¹⁰.

1. ב"ב ח ע"א; שו"ע יו"ד סי' רמח ס"ג; שו"ע חו"מ סי' רצ סט"ו.
2. ב"ב ח ע"א; שו"ע יו"ד סי' רמח ס"ג; שו"ע חו"מ סי' רצ סט"ו.
3. תוספתא ב"ק פ"א ה"ו; ב"ק ק"ט ע"א; רי"ף ב"ק מו ע"א; טור יו"ד סי' רמח; שו"ע יו"ד סי' רמח ס"ד.
4. במה' שילת ליתא 'הכל'.
5. שו"ע יו"ד סי' רמח ס"ד. ועי' אור החיים שמות כה, ב.
6. רמב"ם ה"ל שכנים פ"ו ה"ל ו-ז; שו"ע חו"מ סי' קסג ס"ד.
7. לבוש יו"ד סי' רמח ס"ג; שו"ת משפטים ישרים חלק ב סי' קלב; שו"ת מר ואהלות חלק חו"מ סי' ו; רשימות שעורים (רי"ד סולובייצ'יק) בבא קמא לו ע"ב אות ג. ונראה שמרוב פשיטותו לא הזכירו זאת הראשונים.
8. יש אומרים קצבה בזמן (רש"י) ויש אומרים קצבה במצוה (רמב"ם) וכנראה כוונתו לסכום – כנסת הגדולה הגהות טור חו"מ סי' רצ אות פח.
9. רמב"ם ה"ל נחלות פ"א ה"י; רמ"א ולבוש יו"ד סי' רמח ס"ג.
10. מהרי"ט ח"א סי' קכז הו"ד בכנסת הגדולה, הגהות טור חושן משפט סי' רצ אות פט.

יש אומרים שאפוטרופוס שעשה צדקה והקדש ממעות היתום שחלה ונטה למות כדי שתגין עליו הצדקה אם הוציא המעות מרשותם בחיי היתום מה שעשה עשוי¹¹.

יש אומרים שאם קרוביהם עניים פוסקים צדקה על יתומים קטנים לקרוביהם¹².

ב. לשום להם שם

רמב"ם ואם פסק הדיין עליהם כדי לשום להן שם מותר

יש אומרים שרק מקטנים שהם עשירים מופלגים¹³. ויש אומרים שלא דוקא עשירים מופלגים אלא אם הם אמידים¹⁴. ויש אומרים דוקא לשום להם שם¹⁵. ויש אומרים שדוקא ביתומים בני בלי שם ועכשיו ע"י שפוסקים להם צדקה משים להם שם אבל ביתומים בני בעלי שם טוב אין פוסקים בהם לאחשובינהו יותר¹⁶. ויש אומרים שגם כשנותנים להחשיבם עושים זאת רק מדעתם¹⁷.

יש אומרים שדוקא שעושה על מנת לעשות להם שם אבל אם עושה מטעמים אחרים אפילו היתומים סמכו עליו אסור ליטול מהם¹⁸.

ג. צדקה מנשים, עבדים ותינוקות

יש אומרים שבכל מקום נוטלים לפי מנהגו מן הנשים¹⁹. יש אומרים שאם אינו מכיר את בעליהן או את מנהג המקום ייקח מנשים רק דבר מועט²⁰. יש אומרים שדוקא כשהבעל אינו מוחה, אבל אם מוחה אין מקבלים מהם כלל²¹, אבל מתנה

11. שו"ת מהרי"ט ח"א סי' קכ"ז הו"ד בכנה"ג, הגהות טור חושן משפט סי' רצ אות פח, ובאהל יצחק הלי נחלות פי"א הי"י.

12. דרכי משה הקצר יו"ד סי' רמח ס"ק ג מתשובת מהרי"י מינץ סי' א ומטעמיו שאבי היתומים קצב להם בחייו אבל הבי"ח יו"ד סי' רמח ס"ק"ג כתב שאינו הטעם העיקרי אלא משום גנאי היתומים שקרוביהם מחזרים על הפתחים.

13. בי"ח יו"ד סי' רמח ס"ק"ג.

14. יד רמ"ה בי"ב ח ע"א סי' פח; בי"ח יו"ד סי' רמח ס"ק ג בשיטת הרמב"ם והטור; שו"ת סי' רמח ס"ק ה בשם הבי"ח.

15. קרית ספר מתנו"ע פי"ז; בי"ח יו"ד סי' רמח ס"ק ג בדעת הסמ"ג.

16. בי"ח יו"ד סי' רמח ס"ק ג; שו"ת סי' רמח ס"ק"ו.

17. יד רמ"ה בי"ב ח ע"א.

18. שו"ת סי' רמח ס"ק"ה.

19. רשב"א ב"ק קיט ע"א.

20. רדב"ז.

21. רדב"ז; טור ובי"י עפ"י תשובת הרא"ש כלל יג סי' יא; שו"ע יו"ד סי' רמח ס"ד; לבוש יו"ד סי' רמח ס"ד.

אין מקבלים מהן²². יש אומרים שנשים שנושאות ונותנות בתוך הבית מקבלין מהן אפי' דבר מרובה²³.

נראה כי מעבדים וקטנים נוטלים רק דבר מועט, אא"כ אומרים שהם שלוחי אביהם בתינוקות או שלוחי אדוניהם בעבדים²⁴.

ד. גניבה או גזל של נשים מבעליהן

יש אומרים שנשים מתירות לעצמן ליטול ולתת לצדקה וחושבות שבעליהן אינם מקפידים, ולכן יש חשש גניבה מבעליהן²⁵. ויש שמשמע מדבריהם שהן חשודות אף על גניבה בכוונה²⁶. יש אומרים שנשים עובדות ומתפרנסות מחוץ לביתן שכרן (לפחות חלקו) שייך להן, והן רשאיות לתת צדקה גם ללא רשות בעליהן²⁷.

ה. צדקה מגדול הסמוך על שולחן אביו

יש אומרים שאף מגדול הסמוך על שולחן אביו אין נוטלים אלא מתנה מועטת. ואם אביו מקפיד אין נוטלים ממנו כלל²⁸.

ו. צדקה מנשים בוגרות שאינן נשואות

נראה, שמאשה בוגרת שאינה נשואה וק"ו מאלמנה או מגרושה שמפרנסת את עצמה רשאים גבאים ליטול צדקה.

22. פתחי תשובה יו"ד סי' רמח ס"ק ד.

23. דרך אמונה סעיף צא משם יד אברהם בשם מהרש"ל.

24. דאין אדם חוטא ולא לו.

25. שו"ת נוי"ב מהדו"ק סי' עב.

26. כ"נ מהשוואת נשים לעבדים וקטנים בהם אין מורה היתרא ותולה שהוא מסכים אלא גניבה.

27. פוסקי דורנו (עי' הלכה בימינו עמ' 217 ואילך, לרב יעקב אריאל).

לפי מערכת היחסים בין הזוגות הנשואים הנהוגה בימינו, כל צד סומך על חבירו ולא מונע ממנו לתת צדקה סבירה לפי שיקול דעתו. במקביל, הבעל בימינו חייב להתייעץ עם אשתו ואין לקבל ממנו צדקה גדולה אם יש חשש שהיא ניתנה ללא הסכמתה.

28. שו"ת תשובות והנהגות כרך ג סי' רפב.

הלכה יג

- א. פרנסת עצמו קודמת לצדקה
 ב. דיני הקדימות בין קרובים לענין צדקה
 ג. שאר דיני קדימות לצדקה
 ד. הקדמה וריבוי צדקה לקרובים בגבאי צדקה
- ה. צדקה לעבריין מישראל
 ו. אין נותנים צדקה לגוי אף הדר בארץ ישראל

רמב"ם

עניי שהוא קרובו קודם לכל אדם¹, עניי ביתו קודמין לעניי עירו², עניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת³ שנאמר לאחיך לענייך ולאביוןך בארצך⁴.

א. פרנסת עצמו קודמת לצדקה

יש אומרים שפרנסת עצמו קודמת לכל אדם, ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו כדי פרנסתו⁵. ומי שהוא בעל חוב ימעט בצדקה⁶.

ב. דיני הקדימות בין קרובים לענין צדקה

יש אומרים שבניו עד גיל שש שנים קודמים לכל קרוב ואפילו להוריו⁷. יש אומרים שבניו יותר מגיל שש והוריו – הוריו קודמים⁸. יש אומרים שבניו והוריו קודמים לכל קרוב⁹. יש אומרים שבניו קודמים לאחיו¹⁰. יש אומרים שאחים מהאב קודמים לאחים מן האם¹¹.

-
1. שו"ע יו"ד סי' רנ"א ס"ג; רמ"א יו"ד סי' רנ"א ס"ג.
 2. שו"ע יו"ד סי' רנ"א ס"ג.
 3. בבא מציעא ע"א ע"א; שו"ע יו"ד סי' רנ"א ס"ג.
 4. ספרי דברים פרשת ראה פ"א קט"ז, ז.
 5. רמ"א יו"ד סי' רנ"א ס"ג; לבוש יו"ד סי' רנ"א ס"ג; חכמת אדם, שער משפטי צדק, כלל קמה ס"א; ערוה"ש יו"ד סי' רנ"א ס"ג.
 6. ברכ"י בשם ספר חסידים סי' תנד.
 7. פי הרמב"ם כתובות פ"ד מ"ו; לבוש יו"ד סי' רנ"א ס"ג.
 8. רמ"א יו"ד סי' רנ"א ס"ג; חכמת אדם, שער משפטי צדק, כלל קמה ס"א.
 9. פי הרמב"ם כתובות פ"ד מ"ו.
 10. רמ"א יו"ד סי' רנ"א ס"ג.
 11. ספרי דברים פרשת ראה פ"א קט"ז, ז; רש"י דברים טו ז; שו"ע יו"ד סי' רנ"א ס"ג; קרית ספר ה' מתנות עניים פ"ז; לבוש יו"ד סי' רנ"א ס"ג; חכמת אדם, שער משפטי צדק, כלל קמה ס"א.

יש אומרים שלא יתן אדם כל צדקותיו לעני אחד או לקרוב אחד ויניח שאר קרובים¹².

ג. שאר דיני קדימות לצדקה

יש אומרים שקרוביו קודמים לשכניו¹³. יש אומרים ששכניו קודמים לאנשי המבוי שלו¹⁴. יש אומרים ששכניו קודמים לאנשי עירו¹⁵. יש אומרים שעניי ביתו קודמים לעניי עירו¹⁶. יש אומרים שעניי ארץ ישראל קודמין לעניי חוצה לארץ¹⁷. יש אומרים שעניי עירו קודמים לעניי ארץ ישראל¹⁸. ויש שהסתפקו בדבר¹⁹, ויש אומרים שעניי א"י קודמים לעניי עירו²⁰.

יש אומרים שאם עני עיר אחרת בדקדוקי עניות יותר מעניי עירו הם קודמים לעני עירו²¹.

יש אומרים שעניי עירו הם הקבועים בעיר לפיכך עניי עירו קודמים לעניי עיר אחרת שבאו לעירו²². יש אומרים שעניי עירו נחשב מי שהשתקע בעיר אם קנה בה דירה או שהה בה י"ב חודש²³. ויש אומרים שבזמן הזה מי ששהה בעיר ל' יום²⁴.

-
12. שו"ע יו"ד סי' רנז ס"ט; לבוש יו"ד סי' רנא ס"ג; ש"ך יו"ד סי' רנז ס"ק יט; חכמת אדם, שער משפטי צדק, כלל קמה ס"א.
 13. רמ"א יו"ד סי' רנא ס"ג.
 14. ערוה"ש יו"ד סי' רנא ס"א עפ"י תנא דבי אליהו פכ"ז.
 15. רמ"א יו"ד סי' רנא ס"ג.
 16. לבוש יו"ד סי' רנא ס"ג.
 17. שו"ע יו"ד סי' רנא ס"ג; קרית ספר הלי מתנות עניים פ"ז; לבוש יו"ד סי' רנא ס"ג; חכמת אדם, שער משפטי צדק, כלל קמה ס"א; ערוה"ש יו"ד סי' רנא ס"א כולם עפ"י הספרי דברים פרשת ראה פיסקא קטז, ז.
 18. ב"ח יו"ד סי' רנא, ד; ש"ך יו"ד סי' רנא ס"ק ו; שירי כנסת הגדולה הגב"י יו"ד סי' רנא אות א בשם מהר"ש חיון סי' לה; ברכי יוסף ס"ק ב בשם ב"ח וש"ך; פני דוד דברים פרשת ראה אות ט פס' טו בשם הב"ח; חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמה סעיף א; קיצור שולחן ערוך סי' לד סעיף ו.
 19. ברכ"י ס"ק ב בשם כנה"ג בשם תשובות מהר"ש חיון סי' לה.
 20. פאת השולחן סי' ב בית ישראל אות כט.
 21. פנים יפות דברים טו, ז; חתם סופר נדרים פ ע"ב; חפץ חיים, אהבת חסד נתיב החסד, ח"א פ"ו הערה יד.
 22. רבינו בחיי בראשית מז, כח פתיחה; לבוש יו"ד סי' רנא ס"ג.
 23. בית יוסף יו"ד סי' רנו עפ"י ירושלמי ב"ב פ"א ה"ד, שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ה; אהבת חסד פ"ו ס"ב, הו"ד בדרך אמונה סעי' קא.
 24. רמ"א יו"ד סי' רנו ס"ה והו"ד בדרך אמונה סעי' קא. אמנם שם לגבי תשלום צדקה ולא לנטילת צדקה.

יש אומרים שבין העניים באותה קרבה שבויים קודמים לעניים אחרים²⁵.

ד. הקדמה וריבוי צדקה לקרובים בגבאי צדקה

יש אומרים שגבאי צדקה המחלק את הצדקה, צריך ליזהר שלא ירבה לקרוביו יותר מלשאר עניים²⁶.

ה. צדקה לעבריין מִישראל

יש אומרים שאין חייבים בצדקה לעבריין מִישראל שעובר על איסורים במזיד או לתאבון²⁷. אבל מותר לתת לו לפניו משורת הדין²⁸. ומי שעבר להכעיס אין לתת לו כלל צדקה²⁹ ויש אומרים שמותר לתת לו³⁰.

ו. אין נותנים צדקה לגוי אף הדר בארץ ישראל

רמב"ם ולאביונך בארץ

גוי אפילו מארץ אינו בכלל המצוה ואין נותנים לו צדקה³¹ אלא מפני דרכי שלום³². (ועי' לעיל הלכה ז).

25. לבוש יו"ד סי' רנא ס"ג.

26. שולחן ערוך יו"ד סי' רנז ס"י; קיצור שו"ע סי' לד ס"ו.

27. סמ"ג עשין קסב וטור יו"ד סי' רנא בשם יראים; סמ"ק (סי' רמח) בשם יראים הו"ד בב"י; שו"ע יו"ד סי' רנא ס"א; לבוש יו"ד סי' רנא ס"א.

28. ב"י יו"ד סי' רנא; רמ"א ולבוש יו"ד סי' רנא ס"ב.

29. ב"י ושו"ע יו"ד סי' רנא ס"ב; לבוש יו"ד סי' רנא ס"ב.

30. ביאור הגר"א יו"ד סי' רנא ס"א.

31. רמב"ן דברים טו יא.

32. גיטין סא ע"א; טור יו"ד סי' רנא; רמ"א יו"ד סי' רנא ס"א.

הלכה יד

- א. פסיקת צדקה על אורחים
 ב. רבים החוזרים לעירם
 ג. חבר עיר

רמב"ם

מי שהלך בסחורה ופסקו עליו אנשי העיר שהלך שם צדקה הרי זה נותן לעניי אותה העיר, ואם היו רבים ופסקו עליהן צדקה נותנין וכשבאין מביאין אותה עמהן ומפרנסין בה עניי עירם, ואם יש שם חבר עיר יתנוה לחבר עיר והוא מחלקה כמו שיראה לו¹.

א. פסיקת צדקה על אורחים²

יש אומרים שההלכה עוסקת בצדקה שאנשי העיר פסקו על האורחים³, ויש אומרים שההלכה עוסקת בצדקה שהאורחים פסקו על עצמם באותה העיר שבאו אליה⁴. ויש אומרים שבשני המצבים⁵.
 יש אומרים שחייבים בצדקה משום חשד⁶.
 יש אומרים שדוקא בצדקה שנפסקה בתענית ציבור מחמת שמד או בצורת או משלחת חיות רעות וכד', חייבים אורחים לתת מפני החשד, אבל צדקה הניתנת בקביעות לעניים, נותנים לעירם ולא נותנים כאורחים אף מפני החשד⁷.

-
1. מגילה כז ע"א; רא"ש מגילה פ"ד סי' ה; שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ו.
 2. לגבי כמה ישהה בעיר ויחשב כאנשי העיר לצדקה, עי' ברמב"ם הל' מתנו"ע פ"ט הי"ב ושו"ע יו"ד סי' רנו ס"ה.
 3. רבנו חננאל מגילה כז ע"א; רי"ף מגילה ח ע"ב; רמב"ם כאן; רש"י מגילה כז ע"א; או"ז ח"א הל' צדקה סי' י; פסקי רי"ד מגילה כז ע"א; רבי אברהם מן ההר מגילה כז ע"א; מאירי מגילה כז ע"א.
 4. רבינו יהונתן מלוניל, על רי"ף מגילה ח ע"ב; האגודה, מגילה פ"ד, בני העיר סי' מ בשם תוספות וכתב גירסא אחרת בברייתא.
 5. מרדכי מגילה סי' תקצב, ב"ב סי' תצה והו"ד בבית יוסף יו"ד סי' רנו, ו.
 6. רש"י מגילה כז ע"א; רבינו יהונתן מלוניל, על רי"ף מגילה ח ע"ב; רי"ן על הרי"ף מגילה ח ע"ב.
 7. או"ז ח"א הלכות צדקה סי' י והו"ד במרדכי ב"ב סי' תצה בב"י יו"ד סי' רנו, ו ובתשובת מהריב"ל ח"ג סי' קכב; רמ"א ולבוש יו"ד סי' רנו ס"ו.

ב. רבים החוזרים לעירם

יש אומרים שדוקא רוב בני העיר שהלכו לעיר אחרת⁸, ויש אומרים לפחות עשרה⁹, ויש מי שחוכך אולי אפילו שלשה יחשבו כרבים¹⁰.

יש אומרים שהחילוק בין רבים ליחיד מפני שעניי עירם תלויים בהם ולכן נוטלים מה שנתנו ומפרנסים עניי עירם, ולכן יחיד שעניי עירו אינם תלויים בו – אינו נוטל מה שנתן¹¹.

ויש אומרים שיחיד בעיר אחרת פסק צדקה על עצמו כוונתו לתת נדרי הצדקה בעיר בה נדר¹².

יש אומרים שיחיד הנוטל צדקה שנתן – יש בו חשד ולכן לא יטול¹³.

יש אומרים שאורחים רבים לא בטלה דעתם אצל בני העיר ולכן נוטלים מה שנתנו לבני עירם¹⁴. אבל יחיד בטלה דעתו¹⁵.

יש אומרים שאורחים רבים כיון שצדקתם נצרכת לעניי עירם נוטלים מה שנתנו לעניי עירם¹⁶.

יש מי שמשמע מדבריו שדוקא אורח יחיד ייתן לבני העיר שבא לשם, אבל הרבה סוחרים מערים שונות שאינם מאותה העיר, ג"כ נוטלים את מה שנתנו כל אחד לעירו¹⁷.

ג. חבר עיר

יש אומרים שחבר עיר הוא תלמיד חכם המתעסק בצרכי ציבור וצדקה כל השנה¹⁸. ויש אומרים שהוא כיס של צדקה¹⁹. ומטפל אף באורחים עניים²⁰, וידו

8. רבי אברהם מן ההר מגילה כז ע"א; רדב"ז הלי מתנייע פ"ז הי"ד.

9. מאירי מגילה כז ע"א בשם יש שפרשו.

10. רדב"ז הלי מתנייע פ"ז הי"ד.

11. רבי אברהם מן ההר מגילה כז ע"א.

12. האגודה, מגילה פרק ד, בני העיר סי' מ.

13. פרישה יו"ד סי' רנו ס"ק יב עפ"י רש"י מגילה כז ע"א.

14. מרדכי מגילה פרק בני העיר רמז תתכו.

15. ט"ז יו"ד סי' רנו ס"ק ו.

16. ראשון לציון יו"ד סי' רנו ס"ו.

17. לבוש יו"ד סי' רנו ס"ו.

18. רש"י מגילה כז ע"ב ד"ה חבר עיר; פסקי רי"ד מגילה כז ע"א; רבינו יהונתן מלוניל, על רי"ף

מגילה ח ע"ב; רי"ן על הרי"ף מגילה ח ע"ב; ספר כפתור ופרח פרק מד.

19. אגודה מגילה פ"ד, בני העיר סי' מ.

20. רבינו יהונתן מלוניל, על רי"ף מגילה ח ע"ב.

כיד עניים, ולכן כבר זכו עניים בצדקה²¹.

ויש אומרים משום שכל שנותן על דעת חבר עיר נותן²².

ויש אומרים שחבר עיר הוא גדול הדור, שהוא מעיין לכל צרכי הערים מניחים אצלו, ומה ששייך לעירם הוא בעצמו ישלח להם, ואין זה כבוד התורה שיטלו מידו²³.

יש אומרים שאף חבר עיר חייב לחלק את צדקת אנשי עיר אחרת בין שתי העיירות ואינו יכול ליטול הכל לעירו²⁴.

יש אומרים שצדקה הנפסקת ברגילות בכל עיר אף אורח יחיד אינו צריך ליתנה לחבר עיר, וכש"כ לגבאים, אלא נוטלה לעירו, ורק צדקה שנפסקה בגלל סיבות מיוחדות של שמד או מגיפה שכינסו את כל אנשי האזור לתענית ציבור ותפילה, אז ניתנת ביחיד לגבאי העיר וברבים לוקחים לעירם אא"כ יש חבר עיר²⁵ ואז אין נוטלים ממנו משום כבוד תורה²⁶.

21. רבינו יהונתן מלוניל, על רי"ף מגילה ח ע"ב.

22. שו"ת רשב"ש סי' קמד; ב"ח סי' רנו ס"ק ו.

23. ערוה"ש יו"ד סי' רנו סי"ז.

24. ב"ח סי' רנו ס"ק ו.

25. אור זרוע ח"א הלכות צדקה סי' י; הו"ד במרדכי ב"ב רמז תצה; רמ"א יו"ד סי' רנו ס"ו;

ערוה"ש יו"ד סי' רנו סי"ז.

26. ערוה"ש יו"ד סי' רנו סי"ז.

הלכה טו

- א. לפני מי אומר
 ב. יתנו לשניהן
 ג. פירש לאחר נתינה למי התכוין
 ד. לעניי אותה העיר

רמב"ם

האומר תנו מאתים דינר לבית הכנסת או תנו ספר תורה לבית הכנסת יתנו לבית הכנסת שהוא רגיל בו,¹ ואם היה רגיל בשנים יתנו² לשניהן, האומר תנו מאתים דינרין לעניים יתנו לעניי אותה העיר.³

א. לפני מי אומר

יש אומרים שאם אומר לפני בית דין אין יכול לחזור בו. ואם שלא בפני בית דין, ואין מה שאמר בידו או אינו מטלטלין – יכול לחזור בו.⁴

ב. יתנו לשניהן

את הסכום שפסק לצדקה מחלקים בין שניהם,⁵ אבל אינו מכפיל את הסכום.⁶ וספר תורה ייקראו בו פעם בבית כנסת זה ופעם בבית הכנסת השני.⁷ ויש אומרים שס"ת שא"א לחולקו נותנין למקום שהיה רגיל יותר.⁸ ויש שנשארו בצ"ע אם יתנו שני ספרים לשני בתי הכנסיות.⁹

ג. פירש לאחר נתינה למי התכוין

יש אומרים שדוקא כשאמר שיתחלקו לפי דעת חכמים, או שמת¹⁰, אבל אם

-
1. ע"י שיירי כנסת הגדולה הגהות בית יוסף יו"ד סי' רנח ס"ק י.
 2. במה' שילת יינתנו'.
 3. תוספתא ב"ק פ"א ה"ג; טור ושו"ע סי' רנח סעי' ד-ה; טור ושו"ע חו"מ סי' רנג סכ"ג.
 4. העיטור אות פ, פקדון דף עה טור א והו"ד בכפתור ופרח פרק מד.
 5. עפ"י אומדנא שאיננו יודעים למי משניהם התכוין – מגיד משנה הלכות זכיה ומתנה פ"א ה"ב; או שהתכוין לשניהם – סמ"ע חו"מ סי' רנג סכ"ג; חסדי דוד תוספתא ב"ק פ"א ה"ב.
 6. דרישה יו"ד סי' רנח ס"ק ב; חסדי דוד תוספתא ב"ק פ"א ה"ב.
 7. רדב"ז הל' מתנות עניים פ"ז הט"ו; בי"ח יו"ד סי' רנח ס"ק ג; חסדי דוד תוספתא ב"ק פ"א ה"ב.
 8. ערוה"ש חו"מ סי' רנג סל"א.
 9. ש"ך חו"מ סי' רנג ס"ק לג.
 10. רבי אברהם מן ההר (מהד' בלוי) מגילה כז ע"א; חסדי דוד תוספתא ב"ק פ"א ה"ב.

פירש לאחר מכן שהתכוין לבית כנסת זה או לעניים מסוימים נאמן¹¹.

ד. לעניי אותה העיר

רמב"ם תנו מאתים דינרין לעניים יתנו לעניי אותה העיר¹²

יש אומרים שיינתנו לעניי כל ישראל¹³. יש אומרים שאם נתן בסתם אינו רשאי לחלקם לקרוביו¹⁴. ויש אומרים שיכול לתת לקרוביו עד חצי או שני שלישי¹⁵.

11. חסדי דוד תוספתא ב"ק פ"א ה"ב.

12. ר"ף בבא בתרא כז ע"ב; רשב"ם בבא בתרא מג ע"ב; אור זרוע ח"א הלכות צדקה סי' י; רא"ש בבא בתרא פ"ג סי' נו; מאירי בבא בתרא מג ע"א; פסקי ריא"ז בבא בתרא פ"א ה"ה, יח; אגודה בבא בתרא פ"ג חזקת הבתים סי' צג; אורחות חיים דין צדקה אות א; ספר כלבו סי' פב ד"ה מצות עשה; כפתור ופרח פרק מד.

13. דעת ר' אחא בתוספתא כיון שלא פסק לעניים מסוימים והו"ד בספר הלכות גדולות סי' לו, הל' כתובות עמ' שצב; ובר"ף לפי גירסת העיטור אות פ, פקדון דף עה טור א (לפנינו ליתא); וכן במרדכי בבא בתרא פרק השותפין רמז תצה.

14. הגהות מרדכי בבא בתרא פרק ראשון רמז תרנט בשם תשובת ריב"ם.

15. אור זרוע ח"א ה"ה צדקה סי' כב והו"ד גם בהגהות מרדכי ב"ב פ"א רמז תרנט.

פרק ח

הלכה א

- א. הימנעות מנדרי צדקה
ב. נדר לתת לעניים
ג. נדר לתת לגבאי
ד. תנאי על צדקה בשעת הנדר
ה. צדקה שנודר בבית הכנסת
ו. שאלה על צדקה

רמב"ם

הצדקה הרי היא בכלל הנדרים, לפיכך האומר הרי עלי סלע לצדקה, או הרי סלע זו צדקה חייב ליתנה לעניים¹ מיד², ואם איחר עבר בכל תאחר³ שהרי בידו ליתן מיד, ועניים מצויין הן. ⁴אין שם עניים מפריש ומניח עד שימצא עניים, ואם התנה שלא יתן עד שימצא עני אינו צריך להפריש. וכן אם התנה בשעה שנדר בצדקה או התנדב אותו⁵ שיהיו הגבאי רשאיין לשנותה ולצורפה⁶ בזהב הרי אלו מותרין⁷.

א. הימנעות מנדרי צדקה

יש שכתבו שלא ידור אפילו צדקה עד שיתננה, אלא אם ישנו בידו יתן מיד ואם לאו לא ידור עד שיהיה לו⁸.

אם פוסקים צדקה וצריך לפסוק עמהם, יאמר: בלא נדר⁹.

ב. נדר לתת לעניים

יש אומרים שחייב לתת מיד משום עשה של נדרי צדקה¹⁰, ועובר בכל תאחר

1. ראש השנה ו ע"א : "בפיך – זו צדקה".
2. ראש השנה ו ע"א : "אמר רבא : וצדקה מיחייב עלה לאלתר".
3. במה' שילת : עבר בלא תאחר לשלמו.
4. במה' שילת : 'אס' אין שם.
5. במה' שילת : 'אותה'.
6. במה' שילת : לשנותה 'ולצרף אותה' בזהב.
7. שו"ע יו"ד סי' רנז סי"ג.
8. טור יו"ד סי' רג ; שו"ע יו"ד סי' רג סי"ד.
9. טור יו"ד סי' רג ; ב"י ושו"ע יו"ד סי' רג סי"ד.
10. רשב"א ר"ה ד ע"א ; פסקי רי"ד ר"ה ו ע"א ; תוספות הו"ד ברשב"א ר"ה ד ע"א ובר"ן על הרי"ף ר"ה א ע"ב ; ריטב"א ר"ה ו ע"א בשם תוס'.

לאחר שלשה רגלים¹¹.

יש אומרים שאם נדר לצדקה מחוייב לחזר אחר עניים, ואין תלוי בג' רגלים, ואם אין עניים אינו עובר¹². יש אומרים שאם מתכוין לתת לעניים אינו עובר בבל תאחר¹³.

יש אומרים שעובר מיד בבל תאחר¹⁴, אולם אם אין לפניו עניים עובר רק לאחר שלשה רגלים¹⁵.

יש אומרים שאם אמר הרי עלי צדקה או אמר על מטבע הרי זו צדקה, חייב ליתנה לעניים מיד ועובר בבל תאחר¹⁶. אבל מה שאדם נודר לעצמו כשירצה, או מניח אצלו ליתנו לעניים כשירצה אינו עובר בבל תאחר¹⁷.

וכן אם התכוין לשלוח מעות לעניי מקום מסויים, ויש לפניו דרך להעביר להם את המעות עובר בבל תאחר¹⁸, אבל אם התכוין להביא בעצמו אינו עובר¹⁹.

יש אומרים שאם אין שם עניים, חייב להפריש צדקה שנדר ומניח עד שימצא עניים²⁰.

-
- משום עשה של צדקה מן התורה (דברים כג, כד) – רשבי"א ר"ה ד ע"א; ויש סומכים את הלימוד 'מפיך זו צדקה' על דברי קבלה – משום 'יצא מפי צדקה' (ישעיהו מה, כג), ונראה שהיה בגירסתם בר"ה – ר"ח ר"ה ו ע"א; המיוחס לרש"י נדרים ז ע"א ד"ה 'דכתיב בפיך'; תוס' ר"ה ו ע"א ד"ה בפיך; תוספות הרא"ש ר"ה ו ע"א; ריטב"א ראש השנה ו ע"א; ר"ן ר"ה ו ע"א; ראב"ן ראש השנה ד"ה 'יתנו רבנן'; רבינו בחיי דברים כג, כד; שבולי הלקט סי' רלט.
11. רשבי"א ר"ה ד ע"א, נדרים ג ע"ב; פסקי רי"ד ר"ה ו ע"א; תוספות והו"ד ברשבי"א ור"ן ר"ה ד ע"א; ריטב"א בשיטת תוספות ר"ה ו ע"א; חינוך מצוה תקעה; מאירי ר"ה ו ע"א ד"ה צדקה בשם י"מ; גליון מהרש"א יו"ד סי' רנז ס"ק ב בשם הרשב"א.
12. רמב"ם כאן וכן הבין רדב"ז; ר"ן ר"ה ד ע"א וכן ר"ן על הרי"ף ר"ה א ע"ב; מאירי ר"ה ו ע"א ד"ה צדקה; שו"ת רדב"ז ח"ב סי' חצרת בדעת הרמב"ם; ש"ך יו"ד סי' רנז ס"ק ה; ערוה"ש יו"ד סי' רנז ס"א.
13. ר"ת הו"ד בר"ן ר"ה ד ע"א ור"ן על הרי"ף ר"ה א ע"ב וכן בב"י יו"ד סי' רנז; ספר יראים סי' שצג.
14. ספר יראים סי' שצג; מרדכי ב"ב רמז תצא.
15. תוספות ר"ה ד ע"א ד"ה צדקות; ספר יראים סי' שצג; רשבי"א בשיטת תוס' ר"ה ד ע"א; ר"ן ר"ה ד ע"א ור"ן על הרי"ף ר"ה א ע"ב – בשיטת תוס'.
16. טור יו"ד סי' רנז; שו"ע יו"ד סי' רנז ס"ג.
17. תוספות ר"ה ד ע"א ד"ה והחרמין; ספר מצוות גדול עשין סי' קסב, ר"ן על הרי"ף ר"ה א ע"ב בשיטת ר"ת; רא"ש ר"ה פ"א סי' א; מאירי ר"ה ו ע"א ד"ה צדקה בשם חכמי הצרפתים; טור יו"ד סי' רנז בשם הרא"ש.
18. שו"ת רדב"ז ח"ב סי' חצרת עפ"י תוספות.
19. שו"ת רדב"ז ח"ב סי' חצרת עפ"י תוספות.
20. רמב"ם כאן וכ"כ מאירי ר"ה ו ע"א ד"ה צדקה בשם הרמב"ם; טור יו"ד סי' רנז בשם הרמב"ם; ר"ן על הרי"ף ר"ה א ע"ב ד"ה ונמצאת וכן הביא ב"י; כדי לקיים מצות הפרשה –

יש אומרים שאם אין לפנינו עניים לאחר ג' רגלים – יתן לגבאי צדקה²¹.

יש אומרים שאם אין לפנינו אינו צריך לחזור אחריהם²².

ג. נדר לתת לגבאי

הנודר צדקה להעביר לגבאי צדקה, יש אומרים שעובר מיד בבל תאחר²³ אם אינו מוסרה לגבאי²⁴. ויש אומרים שעובר בבל תאחר משתבעה הגבאי ממנו²⁵.

אבל אין על הגבאי לאו של בל תאחר אם מאחר מלחלקה²⁶.

יש אומרים שאם ידוע לו שהגבאי יניח את המעות בידו ולא יחלקם, והנודר אינו נותן צדקה שנדר, אינו עובר בבל תאחר²⁷.

ד. תנאי על צדקה בשעת הנדר

רמב"ם ואם התנה שלא יתן עד שימצא עני אינו צריך להפריש...

יש אומרים שינהג כפי שהתנה²⁸. ויש אומרים שאינו צריך להתנות במקרה זה²⁹. ויש אומרים שאין מועיל תנאי בצדקה שלא יעבור בבל תאחר³⁰. ויש אומרים שמועיל תנאי שלא יעבור בבל תאחר אפילו יש עניים³¹. ומוסיפים שאם לא התנה חייב להפריש מיד ולתת כשהיו עניים³².

גרי"א יו"ד סי' רנו ס"ק ה; ערוה"ש יו"ד סי' רנו ס"ב.

21. ריטב"א ר"ה ד ע"א.

22. ר"ן על הרי"ף ר"ה א ע"ב ד"ה ונמצאת וכן הביאו ב"י ובי"ח מהר"ן; באר היטב יו"ד סי' רנו ס"ק ג בשם הר"ן והב"ח.

23. רמב"ם כאן; רשב"א ר"ה ד ע"א בשיטת תוס'; ריטב"א ר"ה ו ע"א בשיטת תוס'; ספר החינוך מצו תקעה לשיטת קצת מפרשים; שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ג.

24. רמב"ם כאן; תוספות ר"ה ד ע"א ד"ה והחרמין; ר"ן ר"ה ד ע"א; פני יהושע בשיטת ר"ת ר"ה ד ע"א.

25. מאירי ר"ה ו ע"א ד"ה צדקה בשם גדולי הרבנים; ש"ך יו"ד סי' רנו ס"ק ו.

26. תוספות ר"ה ד ע"א ד"ה והחרמין.

27. ש"ך יו"ד סי' רנו ס"ק ו בשם מרדכי ב"ב פ"א סי' תצא.

28. רמב"ם כאן; שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ג; ערוה"ש יו"ד סי' רנו ס"ג ו-ה.

29. טור יו"ד סי' רנו.

30. ב"ח יו"ד סי' רנו ס"ק ג בדעת הרמב"ם, אולם אם אין עניים יכול להתנות שלא יעבור.

31. ב"ח יו"ד סי' רנו ס"ק ד בדעת הרא"ש והטור ואינו מחוייב לחזור אחר עניים, והסיק שכן הלכה.

32. ב"ח יו"ד סי' רנו ס"ק ד.

יש אומרים שאם קבע זמן לנתינתה, אינו עובר בבל תאחר עד שיעבור הזמן שקבע³³.

יש אומרים שאם התנה לתת צדקה לעני מסוים, אינו עובר עד שימצאנו³⁴.
יש אומרים שאם נדר ליתן לעניי עיר אחרת אינו צריך לחזור אחריהם או לשלח למקומם עד שלשה רגלים³⁵.

ה. צדקה שנודר בבית הכנסת

יש אומרים שמה שנודרים צדקה בבית הכנסת לתת לגבאי אינו עובר בבל תאחר³⁶. ויש אומרים שאינו עובר עד שיתבענו הגבאי³⁷. ואם הגבאי אינו יודע מנדרו צריך להודיעו³⁸.

ו. שאלה על צדקה

נדר לצדקה, יש לו התרה על ידי פתח וחרטה, והוא שלא באה הצדקה ליד גבאי³⁹. ואם נתן מקצת, יכול הוא להשאל על השאר⁴⁰. ואע"פ שנדר לעשות דבר מצוה ניתן להתירו ולהשאל עליו⁴¹.

אם נתן חלק מן הצדקה ונשאל על השאר יפתחו לו בפתח ולא בחרטה⁴². יש אומרים שכל התרת נדרי צדקה צריכה להיות על ידי פתח⁴³. ויש אומרים שבימינו שעושים מכל חרטה פתח, ניתן להתיר בחרטה ולעשותה פתח⁴⁴.

33. שיירי כנסת הגדולה הגהות טור יו"ד סי' רנו לפי שו"ת רדב"ז ח"א סי' רפד (אינו שם, ומקומו הנכון ח"ד סי' רפד – אלף שנה).

34. ערך לחם יו"ד סי' רנו סי"ג; לבוש יו"ד סי' רנו סי"ג.

35. מאירי ר"ה ו ע"א.

36. מרדכי ב"ב פ"א סי' תצא; דרישה יו"ד סי' רנו סי"ק א בשם מרדכי ור"ן לפי ר"ת.

37. מרדכי ב"ב פ"א סי' תצא; ערך לחם יו"ד סי' רנו סי"ג; לבוש יו"ד סי' רנו סי"ג; ש"ך יו"ד סי' רנו סי"ק ו.

38. ערך לחם יו"ד סי' רנו סי"ג; לבוש יו"ד סי' רנו סי"ג.

39. שו"ת הרשב"א ח"ד סי' קכד; שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן סי' ערה; ב"י יו"ד סי' רכח, מב; שו"ע יו"ד סי' רכח סמ"ב; שו"ת בית שלמה חיו"ד ב (כרך ג-ד) סי' פז.

40. ב"י יו"ד סי' רכח, מב; שו"ע יו"ד סי' רכח סמ"ב; שו"ת רב פעלים ח"א יו"ד סי' מד.

41. ערוה"ש סי' רכח סעי' קיג, קכח.

42. ערוה"ש סי' רכח סעיף קכח.

43. ש"ך יו"ד סי' רנח סי"ק ד בשם שו"ת רבי בצלאל סי' יד; מחנה אפרים ה"ל צדקה סי' ה בשם הטור יו"ד סי' רנח; שו"ת בעי חיי חו"מ ח"א סי' קצה בשם שו"ת רבי בצלאל; אמרי בינה דיני שבת סי' י בשם הטור יו"ד סי' רנח.

44. שו"ת בית שלמה חיו"ד ב (כרך ג-ד) סי' קו.

יש אומרים שאין מתירים נדרי צדקה אלא מדוחק⁴⁵, ויש סוברים שניתן להתיר
אף שלא מדוחק⁴⁶, ויש כתבו שחכם המתירו חייב נדוי⁴⁷.

45. שיירי כנסת הגדולה הגה"ט יו"ד סי' רנח ס"ל, והו"ד אף בשו"ת רב פעלים ח"א יו"ד סי'
מד, מה; בינת אדם שער איסור והיתר, סי' עה (צה); בן איש חי שנה שניה פרשת ראה ס"ב;
ילקוט יוסף קצוש"ע יו"ד סי' רג-רלט, הלכות נדרים ושבועות ס"א.
46. שו"ת שואל ונשאל ח"ה, יו"ד סי' קה בדעת השו"ע שלא הזכיר זאת בנדרי צדקה.
47. שו"ת רדב"ז ח"ד סי' קלד (אלף רד) והו"ד אף בשו"ת בית שלמה חיו"ד ב (כרך ג-ד) סי' קו;
שיירי כנסת הגדולה הגה"ט יו"ד סי' רנח ס"ל; שו"ת שואל ונשאל ח"ה, יו"ד סי' קה.
בערוה"ש יו"ד סי' רנח סכ"ג תולה את חיוב הנידוי במצבו הכלכלי של הנודר.

הלכה ב

א. המתפיס לצדקה

רמב"ם

המתפיס בצדקה חייב, כשאר הנדרים, כיצד אמר הרי סלע זו כזו הרי זו צדקה. המפריש סלע ואמר הרי זו צדקה, ולקח סלע שניה ואמר וזו, הרי שניה צדקה, ואף על פי שלא פירש¹.

א. המתפיס לצדקה

יש אומרים שחייב ככל נדר². יש אומרים שחייב מספק איסורא לחומרא³. יש אומרים שספק ממון עניים ככל ספק ממון ולקולא⁴. יש אומרים ששכיב מרע שאמר סלע זה לצדקה וסלע זה, ולא הספיק להשלים הדבור ונשתתק – נתפס הסלע השני לצדקה⁵.

1. נדרים ז ע"א.

2. ר"ן נדרים ז ע"א בשיטת הרמב"ם שכל את"ל הוא פשיטת הספק.

3. רי"ף א ע"ב משום כל תיקו באיסורא לחומרא; רא"ש נדרים פ"א סי' ג; מאירי נדרים ז ע"א; רמב"ן הלי נדרים א ע"ב וכן ריטב"א שם; רשב"א נדרים ו' ע"ב ד"ה יש יד לפאה; ר"ן נדרים ז ע"א בשם רמב"ן ורשב"א; נימוקי יוסף נדרים א ע"ב; רדב"ז פ"ח ה"ב. ועיי קרבן נתנאל נדרים פ"א סי' ג אות י.

4. שו"ת רדב"ז ח"ג סי' תכו (תתסח) בשיטת הר"ן נדרים, אמנם למעשה פסק כיתר הפוסקים לחומרא.

5. שו"ת רדב"ז ח"ג סי' תכו (תתסח).

הלכה ג

- א. לא לכך נתכוונתי
ב. גביית נדרו מיורשים בהקדש ובצדקה

רמב"ם

הנודר צדקה ולא ידע כמה נדר, יתן עד שיאמר לא לכך נתכוונתי.¹

א. לא לכך נתכוונתי

כל שאינו יכול לומר לא לכך נתכוונתי הוי בכלל הנדר.²

ב. גביית נדרו מיורשים בהקדש ובצדקה

לגבי יורשים בנדרי הקדש פסק הרמב"ם שיתנו לפי פחות שבלשונות³, והסבירו האחרונים משום ספק ממון לקולא⁴. אבל אם הנודר לפנינו מבררים דבריו עפ"י כוונתו⁵.

לגבי חיוב היורשים בנדרי צדקה, יש מי שאומר שחיוב היורשים בצדקה משום שעבוד נכסים בלבד, ועל כן נותנים כפחות שבלשונות⁶.

-
1. כמו בנדרי הקדש, עיי' מנחות פ"ג מ"ד: "...פירשתי ואיני יודע מה פירשתי הוא מביא עד שיאמר לא לכך נתכוונתי". וכן במנחות קו ע"א, וכ"פ הרמב"ם בהלי ערכין פ"ב ה"י. ויש שאמרו משום שאין אדם חולק חובתו – צפנת פענח הלי מתנו"ע פ"ח ה"ג.
 2. קרית ספר הלי מתנות עניים פ"ח; דרך אמונה סעיף כא.
 3. הלי ערכין פ"ב ה"ח.
 4. כס"מ הלי ערכין וחרמין פ"ב ה"ח; הלח"מ הלי ערכין וחרמין פ"ב ה"ח כתב משום שלגבי היורשים ה"ז ספק ממון.
 5. כס"מ הלי ערכין וחרמין פ"ב ה"ח; הלח"מ הלי ערכין וחרמין פ"ב ה"ח כתב שלגבי הנודר הוי ספק נדרים לחומרא.
 6. צפנת פענח הלי מתנו"ע פ"ח ה"ג.

הלכה ד

- א. שינוי מטבע של צדקה למטבע אחר
 ב. הגיע ליד גבאי אסור לשנותו
 ג. אין משתכרין בשל עניים
 ד. שינוי לאחר שהגיעו ליד גבאי על ידי בני העיר
 ה. הצרכים להם הציבור מותרים לשנות
 ו. צירוף לדינרין לעצמם ולאחרים

רמב"ם

אחד האומר סלע זו צדקה או האומר הרי עלי סלע לצדקה והפרישו, אם רצה לשנותו באחר מותר, ואם משהגיע ליד הגבאי אסור לשנותו, ואם רצו הגבאים לצרף המעות ולעשותן דינרין אינן רשאים, אלא אם אין שם עניים לחלק מצרפין לאחרים, אבל לא לעצמן.

א. שינוי מטבע של צדקה למטבע אחר

רמב"ם אם רצה לשנותו באחר מותר

לשנות היינו ללוותה לכל צרכיו, אף צרכי חולין, ולהשיב לצדקה לאחר זמן³. ויש אומרים שלשנותה היינו להשתמש בה לצרכי מצוה אחרים ואינו משיב לצדקה⁴. יש אומרים שמותר לשנותה לצרכו או להלוותה לאחרים והיא חוב עליו לצדקה⁵, ויש אומרים שמותר לשנותה לצרכו אבל לא להלוותה לאחרים⁶.

ב. הגיע ליד גבאי אסור לשנותו

אסור הנודר לשנות מפני שהעניים כבר זכו במעות⁷. יש אומרים שהגבאי יכול לשנות לדבר מצוה אחר⁸.

-
1. ערכין ו ע"א.
 2. במה שילת נוסף: אלא אם יכין אין.
 3. רש"י ערכין ו ע"א ד"ה לשנותה; רבינו גרשום ו ע"א ד"ה מותר לשנותה; ר' משה מאוירא ואחיו בתוס' ערכין ו ע"ב ד"ה עד שלא.
 4. רבינו ברוך בתוס' ערכין ו ע"ב ד"ה עד שלא.
 5. רדב"ז פ"ח ה"ד בשיטת רש"י.
 6. רדב"ז פ"ח ה"ד בשיטת הרמב"ם.
 7. ב"ק לו ע"ב.
 8. רא"ש ב"ב פ"א סי' כט.

ג. אין משתכרין בשל עניים

אין משתכרין בשל עניים.⁹ ההשתכרות היא לסחור בצדקה על מנת להרויח¹⁰, ואסור שמא יזדמן לו עני ולא יוכל לתת לו¹¹.

יש אומרים שרק צדקה העומדת לחלוקה אין משתכרין¹² והוסיף שכן המנהג¹³. יש אומרים שמותר להשתכר בהקדש לעניים כשהקדש קיים והפירות לעניים ואינו עומד לחלוקה¹⁴.

יש אומרים שמותר להשתכר בהם ע"י משכונות זהב וכסף¹⁵.

יש אומרים שמותר בהלואה לשולחני רק באבק רבית¹⁶ כדי שיהיו מזומנים לחלק לעניים¹⁷.

יש אומרים שמותר להשתכר בממון עניים ברבית קצוצה¹⁸. ויש שאסרו¹⁹.

ד. שינוי לאחר שהגיעו ליד גבאי על ידי בני העיר

יש אומרים שיש להיזהר אפילו מללוות מעות צדקה ע"י הציבור משבא ליד גבאי²⁰.

יש אומרים שבני העיר מותרים לשנותה ורק הגבאי אינו יכול לשנותה, ורשאים לשנות ואינם חייבים כלל לצדקה²¹.

9. שקלים פי"ד מ"ג; משנה למלך פי"ח הי"ד.

10. פה"מ לרמב"ם שקלים פי"ד מ"ג.

11. כתובות קו ע"ב; רב האי גאון ספר המקח והממכר שער ס והו"ד בספר התרומות שער מו ח"ד אות ח, הו"ד ב"י יו"ד סי' רנט, א (ד); רע"ב שקלים פי"ד מ"ג; מלאכת שלמה שקלים פי"ד מ"ג.

12. הגהות מיימוניות (קושטא) סוף פי"ד מהל' מלוה ולווה; הו"ד בבית יוסף יו"ד סי' רנט; מלאכת שלמה שקלים פי"ד מ"ג.

13. יוכן עמא דברי – הגהות מיימוניות (קושטא) סוף פי"ד הו"ד בבית יוסף יו"ד סי' רנט; רמ"א יו"ד סי' רנט ס"א בשם סה"ת והגהמ"נ שהובאו ב"י.

14. ביאור הגר"א יו"ד סי' רנט, ג; מלאכת שלמה, חכים, מתנו"ע פי"ח הי"ד.

15. שו"ת מהרי"ט ח"א סי' קמד והו"ד במל"מ פי"ח הי"ד; ערך לחם יו"ד סי' רנו ס"ב.

16. שו"ת הריב"ש סי' תסה בשם הרא"ש; שו"ת הרשב"א ח"א סי' תרסט; שקרוב לשכר ורחוק מהפסד – גידולי תרומה שער מו ח"ד אות ח; בית יוסף יו"ד סי' קס, יח (ב).

17. ספר התרומות שער מו ח"ד אות ח הו"ד במל"מ פי"ח הי"ד.

18. ספר התרומות שער מו ח"ד אות ח בשם רב צרפתי; מלאכת שלמה, חכים, מתנו"ע פי"ח הי"ד.

19. שו"ת הרשב"א ח"א סי' תרסט שמותר מצד הדין אבל יש להימנע מכך; וכ"כ בשו"ת הריב"ש סי' תסה; גידולי תרומה שער מו ח"ד אות ח.

20. תוס' ערכין ו ע"ב ד"ה עד שלא.

21. תוספות ערכין ו ע"א ד"ה משבאת עפ"י ב"ב ח ע"ב; רא"ש ב"ב פי"א סי' כט.

יש אומרים שאפוטרופוס על קופת צדקה מותר לשנות²².
 יש אומרים שבמגבית הציבור לצדקה, הציבור רשאים לשנות²³.
 יש אומרים כי נדבת יחיד לצדקה לא ניתנה על דעת הגבאים ואסור לשנות משבא ליד גבאי²⁴.
 יש אומרים שמותר לבני העיר רק ללוות ממעות עניים לכל צרכיהם, ואח"כ יחזירו לקופת העניים²⁵.
 יש אומרים שאם גבו לעניים יותר מצרכם מותר לשנות ואח"כ יערכו מגבית נוספת לצורך עניים, אבל אם גבו פחות מצרכם אסור לשנות²⁶.

ה. הצרכים להם הציבור מותרים לשנות

יש אומרים שמותרים בני העיר לשנות אף לדבר הרשות²⁷.
 יש אומרים שמותר לשנותה דוקא לצרכי ציבור²⁸.
 יש אומרים שמותרים לשנותם רק לצרכים של עניים כגון כסות ובית לינה וקבורה, ואם שינו לשאר צרכי ציבור אפילו של מצוה, הרי אלו גוזלים את העניים²⁹.
 יש אומרים שאם נעשתה מגבית מסוימת עבור צרכי עניים אסור לשנותה או ללוות ממנה³⁰.

22. גליון מהרש"א יו"ד סי' רנט, ד.

23. רשב"א ב"ב ח ע"ב והו"ד אף בריטבי"א ב"ב ח ע"ב.

24. רשב"א ב"ב ח ע"ב ד"ה ומיהו י"ל והו"ד אף בריטבי"א ב"ב ח ע"ב.

25. שיטת גאון בדברי השואל בשו"ת הרא"ש כלל יג סי' ה; רמב"ן ב"ב ח ע"ב והו"ד אף ברשב"א ב"ב ח ע"ב ובריטבי"א ב"ב ח ע"ב; רבינו יונה הו"ד בריטבי"א ב"ב ח ע"ב; רש"י עפ"י ריטבי"א ב"ב ח ע"ב.

26. עליות דר"י ב"ב ח ע"ב; והו"ד בדברי השואל בשו"ת הרא"ש כלל יג סי' ה.

27. דעת ר"ת הו"ד: תוס' ב"ב ח ע"ב ד"ה ולשנותה, רבינו יונה ב"ב ח ע"ב; רא"ש ב"ב פ"א סי' כט; רבינו יונה הו"ד בשו"ת הרא"ש כלל יג סי' ה; דעת הרא"ש בשו"ת הרא"ש כלל יג סי' ה, רא"ש ב"ב פ"א סי' כט.

28. רמב"ם הלי' מתנות עניים פ"ט ה"ז; ר"י בתוס' ערכין ו ע"ב ד"ה עד שלא; שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ד.

29. דעת ר' יוסף הלוי (אבן מיגש) ב"ב ח ע"ב, הו"ד: רמב"ן ב"ב ח ע"ב, עליות דר"י ב"ב ח ע"ב, רשב"א ב"ב ח ע"ב, רא"ש ב"ב פ"א סי' כט, שו"ת הרא"ש כלל יג סי' ה, ריטבי"א ב"ב ח ע"ב בשם הר"י מיגש והרמ"ה; יד רמ"ה ב"ב פ"א סי' צ; הרמב"ן והרא"ש חולקים עליו עיי' שם.

30. רא"ש ב"ב פ"א סי' כט.

ו. צירוף לדינרין לעצמם ולאחרים

הצירוף הוא החלפת פרוטות שגבו לעניים בדינרי כסף³¹. אסורים לצרף שמא יבוא עני ולא יוכל לתת לו³².

ואם אין שם עניים מותרים לצרף³³ לאחרים ולא לעצמם³⁴. אין מחליפים את הפרוטות בדינרי כסף משום החשד שמצרפים בזול ונהנים ממעות עניים³⁵.

31. רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה פורטין; רבינו גרשום ב"ב ח ע"ב ד"ה פורטין; מאירי ב"ב ח ע"ב פורטין; נ"י על הרי"ף ו ע"א ד"ה גבאי.

32. רמב"ם כאן, ובפ"ט הי"א כתב: "גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק מצרפין המעות דינרין לאחרים אבל לא לעצמן". ונראה שהביא הלכה זאת שם משום שעוסק בדינים משום החשד וכאן מצד זמינות הצדקה לעניים.

33. רש"י ב"ב ח ע"ב: "פרוטות שגבו לוקחין דינרי כסף לפי שהפרוטות של נחושת מחלדות". ר' יצחק קרקושא ב"ב ח ע"ב; מאירי ב"ב ח ע"ב ד"ה גבאי.

34. ב"ב ח ע"ב; רי"ף ב"ב ח ע"א; רמב"ם כאן; יד רמ"ה ב"ב ח ע"ב סי' צח; פסקי רי"ד ב"ב ח ע"ב; רא"ש ב"ב ח ע"א סי' לא; נ"י על הרי"ף ו ע"א ד"ה ולא לעצמם; טור יו"ד סי' רנז; שו"ע יו"ד סי' רנז סי"ב; ערוה"ש יו"ד סי' רנז סי"י.

35. רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה פורטין; רבינו גרשום ב"ב ח ע"ב; ר' יצחק קרקושא ב"ב ח ע"ב; מאירי ב"ב ח ע"ב.

הלכה ה

- א. הנאה בעיכוב המעות
ב. כדי לעשות לאחרים ליתן

רמב"ם

היה לעניים הנאה בעיכוב המעות¹ ביד הגבאי כדי לעשות לאחרים² ליתן, הרי אותו הגבאי מותר ללוות אותם המעות של עניים ופורע³, שהצדקה אינה כהקדש שאסור ליהנות בו⁴.

א. הנאה בעיכוב המעות

ההנאה לעניים היא שמחלק להם יותר ממה שחייב לכיס של צדקה⁵. ובטוח מאד שיוכל לגבות מן הציבור תיכף שיצטרך לעניים ולחלק בלי מניעה⁶.

ב. כדי לעשות לאחרים ליתן

העישוי הוא שכיון שלווה מעות צדקה ולא היה לו לפרוע, מותר לבוא לציבור ואומר שאין לו מעות לחלק לעניים וכופה אותם לצדקה⁷, ואחר כך מחזיר את ההלוואה לכיס של צדקה⁸.

-
1. הטור, יו"ד סי' רנט גורס ברמב"ם: 'היה לעניים הנאה בצירוף המעות' ולא 'בעיכוב' המעות. עי' ב"י שהעיר על כך, ועי' ב"ח סי"ק ג שתיקן את הגירסה בטור עפ"י עצמו כב"י, והקשה על הטור מדוע הביא זאת מהרמב"ם ולא מן הש"ס בערכין.
 2. במה' שילת: לעשות 'אחרים' ליתן – חסר לי.
 3. ערכין ו ע"ב.
 4. ערכין ו ע"א: "צדקה הרי היא בבל תאחר, ואינה כהקדש, דאילו הקדש אסור לאשתמושי ביה, ואילו צדקה שרי לאשתמושי ביה". הובא בב"ח יו"ד סי' רנט סי"ק ד.
 5. רבינו גרשום ערכין ו ע"ב.
 6. ט"ז יו"ד סי' רנט סי"ק ב.
 7. הב"י יו"ד סי' רנט א, (ב) שאל מדוע אינו יכול לכפות את הציבור אף בלי שלווה ממעות עניים. ותרץ שבגלל שהיה כופה לציבור כשלווה, לעניים היה ניחא שילוה ממעותיהם. ועוד שלא רצה לטעון שקר כשיש מעות בכיס של צדקה. ועי' פרישה סי"ק ו. ועי' ראשון לציון יו"ד סי' רנט סי"א.
 8. רש"י, רבינו גרשום – ערכין ו ע"ב.

הלכה ו

א. מי המתנדב	ה. מי הרשאי לשנות
ב. שינוי קודם שהשתמשו בו	ו. שינוי לדבר מצוה
ג. לבית הכנסת	ז. נשתקע שם בעלים ממנו
ד. אסור לשנות	ח. מניח חפץ בבית הכנסת
ה. גדר שינוי	

רמב"ם

מי שהתנדב מנורה או נר לבית הכנסת אסור לשנותה, ואם לדבר מצוה מותר לשנותה, אף על פי שלא נשתקע שם בעליה מעליה, אלא אומרים זו המנורה או נר של פלוני, ואם נשתקע שם הבעלים מעליה², מותר לשנותה אפילו לדבר הרשות³.

א. מי המתנדב

ישראל שהתנדב כלי לבית הכנסת, וצועק ששינו את נדבתו אין חוששים לו⁴. לגבי נכרי המתנדב עיין בהלכה הבאה. מומר (משומד) שהתנדב אין מקבלים ממנו⁵. ויש אומרים שאעפ"כ מקבלים צדקה ממומר⁶.

ב. שינוי קודם שהשתמשו בו לבית הכנסת

יש אומרים שאסור לשנות, כיון שהתחילו להשתמש בכלי והוא קדוש לצורך זה, אבל אם לא השתמשו מותר לשנות אפילו לדברי הרשות אף שלא נשתקע שם התורם⁷.

ויש אומרים שאף קודם שהשתמשו בו לצרכי בית הכנסת אין לשנותו⁸. והתיר לשנותו קודם השימוש אם התורם מסכים, אולם אחר שהשתמשו בו הסכמתו

1. במה' שילת: אין 'מעליה'.
2. במה' שילת: אין 'מעליה'.
3. תוספתא מגילה פ"ב הי"ד; ערכין ו ע"ב; ירושלמי מגילה פ"ג ה"ב; רי"ף ב"ב ו ע"א; טור ושו"ע יו"ד סי' רנט ס"ג.
4. שו"ת הרא"ש כלל יג סי' יד הו"ד בבית יוסף יו"ד סי' רנט, ג; שו"ת מהרי"ק סי' קכג בשם הרשב"א והו"ד בב"י סי' רנט, ג.
5. מהרי"י ווייל דינין והלכות סי' סז הו"ד בבית יוסף יו"ד סי' רנט; ערך לחם סי' רנט ס"ג.
6. ראשון לציון סי' רנט ס"ד.
7. שו"ת מהרי"ם מרוטנבורג, דפוס לבוב סי' רצט הו"ד במרדכי ב"ב סי' תצב והו"ד בבית יוסף יו"ד סי' רנט, ב; פרישה יו"ד סי' רנט ס"ק ח.
8. אף שהזמנה לאו מילתא, שייך יו"ד סי' רנט ס"ק י, ולמד כן מהשמטת השו"ע והרמ"א דין זה.

אינה מועילה⁹. ויש אומרים שהסכמתו מועילה לשנות אף לדבר הרשות אפילו אחר שהשתמשו¹⁰.

אין לכלי המוקדש לבית הכנסת קדושת הגוף אלא אך כמקדיש כלי לצדקה ועל כן מותר לשנותו¹¹.

המתנדב מעות לבית הכנסת מותר לשנותם שלא שייך בהם נשתקע שם בעלים¹².

ג. אסור לשנות

אסור לשנות דוקא במתנדב כלי או דבר מסוים¹³ לבית הכנסת ולא מתנדב ממון¹⁴.

אסור לשנות ללא רשות המתנדב אלא לדבר מצוה¹⁵. ואם התנה שלא ישנוהו אסור לשנותו¹⁶.

אסור לשנותו לדבר הרשות כל זמן ששם בעליו עליו¹⁷.

יש אומרים שאם מנהג הציבור לשנות, והונהג על ידי חכמי העיר, מותר לשנות לדבר הרשות אף לאחר שהשתמשו בו, כיון שנדב אדעתא דהכי¹⁸.

ד. גדר שינוי

לשנות הוא להשתמש בו בכל דרך הנראית לציבור, כגון למוכרו ולהשתמש בדמים, לטובת הציבור¹⁹.

9. ש"ך יו"ד סי' רנט ס"ק י, מפני שקדוש למלאכתו.

10. דרך אמונה סל"ו.

11. קרית ספר הלי מתנו"ע פ"ח.

12. חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמח סט"ז; ערוה"ש יו"ד רנט ס"ג. ועיי ט"ז יו"ד סי' רנט ס"ק ה.

13. צדקה ומשפט פ"ט סעיף כג.

14. ממון אין שם בעליו עליו, ולכן דיני שינוי כמבואר בהלכה ד.

15. רמב"ם כאן; שו"ת הרי"ף סי' ו; דרך אמונה סל"ז.

16. רמ"א יו"ד סי' רנט ס"ב.

17. נראה שכל נודב כלי לבית הכנסת לא שייר לעצמו בכלי שהתנדב. וכיון שהתנדב – נתון כולו לבית הכנסת – רא"ש ב"ב פ"א סי' כט; נימוקי יוסף ב"ב דף ו ע"א, ורשאים הציבור והגבאים לשנותו. אולם כיון ששם בעליו עליו, יש חילול השם בשינוי שלא לדבר מצוה. ולכן אם נשתקע שמו מותר לשנותו אף לדבר הרשות. בעלי תמר מגילה פ"ג ה"ב כתב שאם לא נשתקע שם בעלים המשנה לועג לרש, וכתב עוד בעלי תמר שכתבת שמו של התורם על הכלי היא משום 'אגורה באהלך עולמים' (יבמות צו ע"ב). ועיי מראה הפנים מגילה פ"ג ה"ב ד"ה העושה נר.

18. מהרי"ק בשורש קס"א, ענף ח והו"ד בבית יוסף יו"ד סי' רנט.

19. כשינוי בהלכה ד לעיל; דרך אמונה פ"ח סל"ו.

ה. מי הרשאי לשנות

יש אומרים שרק הציבור רשאי לשנות ולא גבאים²⁰. ויש שהדגישו שאף הגבאים מותרים לשנות לדבר מצוה²¹.

ו. שינוי לדבר מצוה

לדבר מצוה מותר לשנות²². יש אומרים שרק אם יש מספיק לצרכי בית הכנסת ממה שהתנדב רשאי לשנות²³. ומותר לשנות אף לדבר מצוה פחותה ממנה²⁴. ויש אומרים שאין לשנות למצוה הפחותה ממנה²⁵. יש אומרים שמותר לשנות לדבר מצוה פחות ממנה רק אם נשתקע שם בעלים ולא תתבטל המצוה הראשונה לגמרי²⁶.

דבר מצוה אליו מותר לשנות הוא בנין בית כנסת וכן תיבה ומטפחות לספר תורה, או כתיבת ספר תורה אם נצרך לציבור²⁷.

ואין צריכים לפרוע על הכלי ששינו אפילו שינו לדבר הרשות²⁸.

ז. נשתקע שם בעלים ממנו

נשתקע היינו שאין זוכרים מי התנדב אותו²⁹.

יש אומרים שאפילו נשקע שם בעלים ממנו, אסור לשנות לדבר הרשות³⁰.

20. ט"ז יו"ד סי' רנט ס"ק ד בשם הרא"ש ב"ב, והוסיף ה"י שמה שכתב רמ"א יו"ד סי' רנו ס"ד שגבאים מותרים לשנות היינו לדבר מצוה אבל לא לבית הכנסת; ש"ך יו"ד סי' רנט ס"ק ט; ערוה"ש יו"ד סי' רנט ס"י"ב בשם הש"ך. ועיי' צדקה ומשפט פ"ט הערה *עו.

21. רא"ש בבא בתרא פ"א סי' כט.

22. ערכין ו ע"ב; שו"ת הרי"ף סי' ו; רמב"ם כאן; טור ושו"ע יו"ד סי' רנט ס"ג.

23. רבינו יונה הו"ד בנימוקי יוסף ב"ב ו ע"א; ערך לחם סי' רנט ס"ג; ב"י בשם תשובת הרשב"א ח"א סי' תריז ושו"ת מהרי"ק סי' קכח; ועיי' ש"ך יו"ד סי' רנט ס"ק יא בסופו.

24. שו"ת מהרי"ם דפוס לבוב סי' ש; מרדכי ב"ב סי' תצב הו"ד בב"י יו"ד סי' רנט, ג; ערך לחם סי' רנט ס"ג; ש"ך יו"ד סי' רנט ס"ק יא בשם שו"ת מהרי"ק שורש קכח; ערוה"ש יו"ד סי' רנט ס"י"ב.

25. דרכי משה הקצר, יו"ד סי' רנט, ג בשם הרא"ש, והוסיף שכ"כ מהרי"ק שורש קכח בשם הרשב"א, אבל הש"ך יו"ד סי' רנט ס"ק יא הביא שמהרי"ק סבר שמותר לשנותו לדבר מצוה פחות מיניה.

26. שו"ת חת"ס יו"ד סי' רמד הו"ד בצדקה ומשפט פ"ט הערה עט.

27. תשובות הגאונים, גאוני מזרח ומערב סי' ז.

28. שו"ת מהרי"ם אלשקר סי' עב.

29. בירושלמי מגילה פ"ג ה"ב: 'עד שלא נשתכח שם בעלים מהן', באר קרבן העדה: 'שאומרים עדיין זו היא נדבתו של פלוני'.

30. תוס' ערכין ו ע"ב ד"ה אילימא; רמ"א יו"ד סי' רנט ס"ד; שו"ת חתם סופר חלק ב, יו"ד, סי' רמד בדעת תוס' לפי גירסתו בסוגיא; ערוה"ש יו"ד סי' רנט ס"י"ב בדעת תוס'. ועיי' שפת אמת ערכין ו ע"ב.

אם יש שלט או חקוק עליה שם המתנדב, כמי שלא נשתקע שם הבעלים ממנו³¹.
 ויש אומרים שכל זמן שמזכירין את שמו מתוך מה שחקוק עליו ומכירין אותו
 שזה הכלי איש פלוני הקדישו אסור לשנותו, אבל אם אין מכירין אותו הרי
 נשתקע שם בעליו ומותר לשנותו³².

אם הלך למדינת הים ועקר מבית כנסת זה, או אם מת המתנדב ואין ממשפחתו
 בבית הכנסת, נחשב שנשתקע שם בעליו³³. ו"א שאם מת לא נחשב כנשתקע³⁴.

ה. מניח חפץ בבית הכנסת

אדם שהניח דבר בבית הכנסת כגון ספר תורה או כלי כסף וכשירצה חוזר
 ולוקחו, וכשיורד מנכסיו מוכרו לאחרים, וטוען דאדעתא דמנהג הקדיש תחלה,
 ולב בית דין מתנה ע"ז, וכך מנהג המקום, יכול ללוקחו³⁵.

יש אומרים שרק אם זהו מנהג ברור באותו מקום, והונהג עפ"י ותיקים³⁶.

יש אומרים שאין צריך מנהג עפ"י גדולים אלא די בכך שנהגו כך באותו מקום³⁷.
 יש אומרים כי לפי מנהג אותן מקומות גם בעל חוב גובה חובו מספר תורה
 שבהיכל דכיון דבידו למכרה בשעת דחקו, אף בעל חוב יכול לגבות ממנה³⁸.

31. ירושלמי מגילה פ"ג ה"ב: 'רבי חייה בשם ר' יוחנן אם היה שם הבעלים חקוק עליהן כמו
 שלא נשתכח שם הבעלים מהן. והובא בד"מ יו"ד סי' רנט ס"ק ד; פרישה יו"ד סי' רנט
 ס"ק ז.

32. רדב"ז הל' מתנות עניים פ"ח ה"ו.

33. תהלה לדוד יו"ד סי' צח.

34. צדקה ומשפט פ"ט הערה ט בשם שו"ת נודע בשערים אשכנזי, ח"ב סי' ג, ושו"ת חת"ס יו"ד
 סי' רמד.

35. הביא כן מהרי"ק שורש קסא, ח ותמה שזהו מנהג כנגד דין התלמוד שחלה עליו כבר קדושת
 בית הכנסת; ב"ח יו"ד סי' רנט ס"ק ז בשם שו"ת מהרש"ל סי' טו; רמ"א יו"ד סי' רנט
 ס"ב.

36. שו"ת מהרי"ק שורש קסא, ח הו"ד בבב"י יו"ד סי' רנט ס"ק ב ובד"מ הארוך סי' רנט ס"ק
 ג, ב, ובפרישה יו"ד סי' רנט ס"ק ז.

37. ערוה"ש יו"ד סי' רנט ס"י.

38. ב"ח יו"ד סי' רנט ס"ק ז; ש"ך יו"ד סי' רנט ס"ק ז; ערוה"ש יו"ד סי' רנט ס"י.

הלכה ז

- א. מקבלים דבר מסוים מנכרי לבית כנסת
- ב. גוי שנדב ומת

רמב"ם

במה דברים אמורים בשהיה המתנדב ישראל, אבל אם היה עכו"ם; אסור לשנותה אפילו לדבר מצוה עד שישתקע שם בעליה מעליה, שמא יאמר העכו"ם² הקדשתי דבר לבית הכנסת של³ יהודים, ומכרהו לעצמן⁴.

- א. מקבלים דבר מסוים מנכרי לבית כנסת
יש אומרים שמקבלים משום שלום מלכות⁵.
יש אומרים שמקבלים לבית הכנסת משום שהוא כקרוב⁶.
יש אומרים שמקבלים ממנו דבר מסויים לבית הכנסת אבל לא לבדק הבית במקדש⁷.
אף נכרי שאינו קבוע בישוב שבו בית הכנסת ונדב דבר מסוים אין לשנות נדבתו, אלא לאחר שישתקע שם בעליו⁸.
לגבי כונתו בנדבתו עי' בהלכה הבאה.

ב. גוי שנדב ומת

- נראה כי גוי שנדב דבר מסוים לבית הכנסת ומת מותר לשנות את נדבתו⁹.

1. במה' שילת: אם היה יגוי.
2. במה' שילת: שמא יאמר יהגוי.
3. במה' שילת: לבית כנסת היהודים.
4. ערכין ו ע"ב; טור ושו"ע יו"ד סי' רנט ס"ג. הרי"ף ב"ב ו ע"א השמיט זאת וצ"ע מדוע.
5. תוס' ב"ב ח ע"א ד"ה יתיב.
6. תוס' ב"ב ח ע"א ד"ה יתיב.
7. בית מאיר ערכין ו ע"ב.
8. ערכין ו ע"ב; דרך אמונה סעיף מה; והחשש הוא לחילול השם.
9. בישראל – נראה שצריך שישתקע שמו מאותו חפץ, אף מבניו המתפללים באותו בית כנסת. אבל בנכרי שאינו מתפלל בבית כנסת לכאורה, לאחר מותו נחשב שנשתקע שמו א"כ יש נכרים שקשורים לאותו חפץ. (בנכרי, צ"ע מדוע לא לחלק בין אם נידב תשמישים מחוץ לבית כנסת כגון מנורה, לבין תשמישים בתוך בית הכנסת, הלא אינו מתפלל שם, אבל לא מצאנו שחלקו בכך.)

הלכה ח

- א. נכרי שנדב ממון לבדק הבית ג. כוונת נכרי בנדבה לישראל
 ב. נכרי שנדב דבר מסוים ד. טעון גניזה
 ה. נדבת נכרי לירושלים לבדק הבית

רמב"ם

עכו"ם¹ שהתנדב לבדק הבית אין מקבלין ממנו לכתחלה², ואם לקחו ממנו אין מחזירין לו. היה³ הדבר מסויים כגון קורה או אבן מחזירין לו כדי שלא יהא להן דבר מסויים במקדש שנאמר לא לכם ולנו וגו'⁴. אבל לבית הכנסת מקבלין מהן לכתחלה, והוא שיאמר כדעת⁵ ישראל הפרשתי, ואם לא אמר טעון גניזה שמא לבו⁶ לשמים. ואין מקבלים מהם לחומת ירושלים, ולא לאמת המים שבה, שנאמר ולכם אין חלק וזכרון⁷ בירושלים⁸.

א. נכרי שנדב ממון לבדק הבית

רמב"ם אין מקבלין ממנו לכתחלה

יש אומרים שלכתחילה אין נוטלים ממנו לבית המקדש⁹, ובדיעבד אם נטלו ממנו – מקבלים¹⁰ מפני דרכי שלום¹¹. ויש אומרים שבתחילה בעת בניית בית המקדש אין מקבלים¹², ולאחר שהוא בנוי מקבלים מהם ממון לשם בדק הבית¹³.

-
1. במה' שילת: 'גוי'.
 2. במה' שילת: אין מקבלין ממנו 'תחילה'.
 3. במה' שילת: 'ואם' היה.
 4. ערכין ו ע"א.
 5. במה' שילת: 'בידעת'.
 6. במה' שילת: שמא 'בליבו'.
 7. במה' שילת: חלק 'וצדקה' וזכרון.
 8. ירושלמי שקלים פ"א ה"ד.
 9. מן הרמב"ם הלי ערכין פ"א ה"א עולה שאם נכרי כבר נדר נחשב בדיעבד.
 10. רמב"ם כאן; רדב"ז בשיטתו; ב"ח יו"ד סי' רנט ס"ק ו.
 11. ב"ח יו"ד סי' רנט ס"ק ו.
 12. רש"י ערכין ו ע"א שמא מתכוונים לרפיון ידיים – "משום שלא היו מתכוונים לטובה אלא שישמכו גם עליהם וישמעו לעצתם והם יאחרו הבנין עד שיסיבו את לב כורש שלא לבנותו" – רש"י ערכין ה ע"ב; ריבב"ן שקלים פ"א ה"ד.
 13. תוס' ערכין ו ע"א ד"ה הא לכתחילה מחשש שיתבע שיחזירו לו את מה שנתן, ע"י פסקי תוס' אות כה שהסביר כך את טעמו; רבינו גרשום ערכין ו ע"א.

ממלך נכרי מקבלים אף לכתחילה¹⁴, ודבר מסוים ממלך נכרי נראה שאין מקבלים¹⁵.

ב. נכרי שנדב דבר מסוים לבדק הבית

כל דבר שניכר ונראה אין מקבלים ממנו לא בתחילה ולא בסוף¹⁶. יש אומרים משום שהוא גנאי ומשום שהגויים מתפארים בכך¹⁷. ויש אומרים שאין מקבלים משום לא לכם ולנו לבנות¹⁸.

הן בדבר מסוים והן בדבר שאינו מסוים שנדר גוי לבדק הבית מועלים¹⁹. יש אומרים שדבר מסוים הוא דבר העומד בפני עצמו ולא קורה או אבן המשולבות בבנין²⁰. ויש אומרים שכל דבר המשתלב בבנין נחשב מסוים ואפילו כליא עורב פרט לממון שמחליפים אותו²¹.

ג. כוונת נכרי בנדבה לישראל

רמב"ם והוא שיאמר כדעת ישראל הפרשתי

יש אומרים שאם נדר על דעת ישראל יוציאווהו בית דין במה שיראה להם חוץ מבדק הבית ובדק ירושלים, ואם אמר לשמים נדרתי יגנזו²².

יש אומרים שהגוי אמר שלמקום שתרומת ישראל הולכת תלך זו²³, ויש אומרים שאומר שישראל אמר לי להפרישה²⁴.

-
14. ערכין ו ע"א; רש"י ערכין שם ד"ה ואגרת; תוס' ערכין שם ד"ה הא.
 15. כן נראה. ולדבר שאינו מסוים נראה שמותר להניח סימן וזכרון על נדבת מלך, ע"י תפארת ישראל, יכין מידות פ"א מ"ג אות כח. והלני המלכה שעשתה נברשת של זהב וטבלא של זהב ופרשת סוטה כתובה בה, יומא פ"ג מ"י, נראה שהיה לאחר שהתגיירה.
 16. טעם האיסור משום ילא לכם ולנו לבנות בית לאלקיננו, עזרא ד, ג – רמב"ם כאן; רבינו גרשום; ומשום רפיון ידים ומשום ערעור שיש להם חלק בבית המקדש – תוס' ערכין ו ע"א ד"ה הא בשם רש"י.
 17. תוס' ערכין בשם רש"י לאסור לכתחילה משום התפארות לאחר שנבנה.
 18. רדב"ז כאן.
 19. ערכין ה ע"ב; רמב"ם הלי מעילה פ"ה הט"ו; אור שמח פ"ח ה"ח ורק מדרבנן אין מקבלים דבר המסויים; דרך אמונה פ"ח סמ"ח.
 20. ריבב"ן שקלים פ"א ה"ד; בית יוסף יו"ד סי' רנט, ד בהו"א בפ"י ערכין ו ע"א; וכ"כ בדרך אמונה הלי מתנות עניים פ"ח צה"ל אות קעא בשם רש"י ערכין ו ע"א.
 21. בית יוסף יו"ד סי' רנט, ד בפ"י הרמב"ם.
 22. רמב"ם הלי ערכין וחרמין פ"א הי"ב.
 23. רש"י ערכין ו ע"א ד"ה אם.
 24. רש"י ערכין ו ע"א ד"ה אם.

ד. טעון גניזה

רמב"ם ואם לא אמר טעון גניזה שמא לבו לשמים²⁵

נכרי שנדר 'דמי עלי' כיון שטעון שומא נחשב 'לכתחילה'²⁶ ואין מקבלים ממנו²⁷.
יש אומרים שטעון גניזה משום שחוששים שהקדיש להקדש ולקרובן ואי אפשר
בימינו²⁸, ויש אומרים שחוששים שהקדיש לעבודה זרה²⁹.
יש אומרים שצריך שיאמר בדעת ישראל הפרשתיה, אבל אם לא אמר כן טעון
גניזה³⁰.

יש אומרים שסתמו כפירושו שלשמים הקדיש ונגנז³¹.

יש אומרים שבימינו אינו טעון גניזה שכוונתם לשמים ולא לשם קרבן אלא
לנדבה לבהכ"נ וכן המנהג³².

ה. נדבת נכרי לירושלים

רמב"ם ואין מקבלים מהם לחומת ירושלים... שנאמר ולכם אין חלק
וזכרון בירושלים³³

יש אומרים שדבר שאינו מסוים אם קבלו אין מחזירין³⁴.

יש אומרים שמכאן נלמד שדוחים כל השתתפות של נכרי בדבר שבקדושה עם
ישראל³⁵.

25. לשם קרבן, וכין שאין מקבלים מהם יגנו - בית יוסף יו"ד סי' רנט, ד.

26. ע"י לעיל סי' א.

27. הערות הגרי"ש אלישיב ערכין ו ע"א.

28. רש"י ערכין ו ע"א ד"ה טעונה גניזה משום שבזמן הזה הקדש טעון גניזה; רדב"ז בדעת
הרמב"ם; ב"י יו"ד סי' רנט, ד בדעת הרמב"ם.

29. טור יו"ד סי' רנט; רדב"ז בשם הטור יו"ד סי' רנט וכתב שהיא טעות; לבוש יו"ד סי' רנט
סי"ד; ט"ז יו"ד סי' רנט סי"ק ז.

30. רמב"ם ה"ל מתנות עניים פ"ח ה"ח; טור יו"ד סי' רנט; ערוה"ש יו"ד סי' רנט סי"ד - משום
שחוששים שמא כוונתו לעכו"ם, או אפילו אם כוונתו לשמים שמא כוונתו לקרבן. ואין
חוששים שמא לבו לע"ז משום שדיבור מבטל מחשבה - לבוש יו"ד סי' רנט סי"ד.

31. לח"מ ה"ל ערכין פ"א הי"ב.

32. ערוה"ש יו"ד סי' רנט סי"ד.

33. נחמיה ב, כ; רמב"ם ה"ל שקלים פ"ד ה"ח, רמב"ם ה"ל ערכין וחרמין פ"א הי"א; פה"מ
לרמב"ם; מאירי; רע"ב; מלאכת שלמה; תפארת ישראל, יכין אות לב - שקלים פ"א מ"ה;
קרבן העדה שקלים פ"א ה"ד; פני משה שקלים פ"א ה"ה.

34. רדב"ז, שלא מסתבר שחומת ירושלים תהא חמורה מבדק הבית. וע"י עלי תמר שקלים פ"א
ה"ד ד"ה אמר ר"י בתחילה.

35. ספר חסידים, מרגליות, סי' רעט; יוסף אומץ ח"ב קדושת הספרים ושמות אות ה.

הלכה ט

א. נתינת צדקה על ידי נכרי לישראל	ה. החזרת צדקה לנכרים
ב. נטילת צדקה מנכרים לישראל על ידי גבאי צדקה מישראל	ו. נטילת צדקה ממלכות נכרים
ג. נטילת צדקה מנכרים על ידי עני מישראל	ז. מעות לפדיון שבויים ממלכות נכרים
ד. פסול עדות בנוטל צדקה מנכרים	ח. נדבה לבית כנסת וצדקה ממשומד

רמב"ם

אסור לישראל ליטול צדקה מן העכו"ם¹ בפרהסיא², ואם אינו יכול לחיות בצדקה של ישראל ואינו יכול ליטלה מן העכו"ם³ בצנעה הרי זה מותר⁴. ומלך או שר מן העכו"ם⁵ ששלח ממון לישראל לצדקה אין מחזירין אותו לו, משום שלום מלכות, אלא נוטלין ממנו וינתן לעניי עכו"ם⁶ בסתר כדי שלא ישמע המלך⁷.

א. נתינת צדקה על ידי נכרי לישראל

בן נח שהוא גר תושב שנתן צדקה לעניי ישראל מקבלים ממנו ונותנים לעניי ישראל⁸.

נכרי שנתן צדקה לישראל מקבלין ממנו⁹ ונותנים לעניי גויים¹⁰.

ב. נטילת צדקה מנכרים לישראל על ידי גבאי צדקה מישראל

אין מקבלים צדקה מנכרים לצורך ישראל¹¹.

-
1. במה' שילת: 'הגויים'.
 2. סנהדרין כו ע"ב – אוכלי דבר אחר; רי"ף ב"ב ז ע"א, סנהדרין ה' ע"א; רבנו יהונתן מלוניל על הרי"ף סנהדרין ה ע"א, רא"ש סנהדרין פ"ג סי' יב; מאירי ב"ב י ע"ב; רבנו חננאל, תוספות, יד רמ"ה, פסקי הרי"ד, סנהדרין כו ע"ב; פסקי ריא"ז סנהדרין ה' ב, טז.
 3. במה' שילת: 'הגויים'.
 4. סנהדרין כו ע"ב משום חיותיה; טור יו"ד סי' רנד; שו"ע יו"ד סי' רנד ס"א.
 5. במה' שילת: 'הגויים'.
 6. במה' שילת: 'גויים'.
 7. ב"ב י ע"ב מעשה אימיה דשבור מלכא; טור יו"ד סי' רנד; שו"ע יו"ד סי' רנד ס"ב.
 8. רמב"ם ה' מלכים פ"י ה"י – "הואיל והוא ניזון מישראל ומצוה עליהם להחיותו"; כפתור ופרח פרק מד.
 9. מקבלים מהם מפני דרכי שלום – רדב"ז ה' מלכים פ"י ה"י.
 10. רמב"ם ה' מלכים פ"י ה"י; כפתור ופרח פרק מד; רדב"ז ה' מלכים פ"י ה"י – משום איבה. ולגבי מלך שנתן ע"י להלן סי' ו.
 11. משום ביבוש קצירה תשברנה – ב"ב י ע"ב; רש"י שם ד"ה ביבש; יד רמ"ה בבא בתרא י ע"ב

יש אומרים שמקבלים צדקה מנכרים ורק ממלכות גויים אין מקבלים משום ביבוש קצירה¹². וחלקו עליו שבכל צדקה של גויים שייך איסור משום ביבוש קצירה¹³.

יש אומרים שרק לגבאי צדקה יש איסור ליטול צדקה מנכרים משום 'ביבוש קצירה' אבל לעניים יחידים אין איסור¹⁴.

יש אומרים שדוקא כאשר הנכרי מכוין לצורך ישראל יש משום 'ביבוש קצירה', אבל אם נותן לכל אין משום 'ביבוש קצירה'¹⁵.

יש אומרים שדוקא צדקה אין מקבלים מהם, אבל מתנה מקבלים מהם¹⁶.

יש אומרים שמחמת שלום מלכות נוטלים ממנו¹⁷, ואומרים לו שיחלקו לעניי ישראל ומחלקים בצינעה לעניי נכרים¹⁸, וכשאינן בעית שלום מלכות מקבלים ומודיעים שיחולק לעניי נכרים¹⁹.

ג. נטילת צדקה מנכרים על ידי עני מישראל

אסור לעני ליטול צדקה מגויים בפרהסיא²⁰ משום חילול²¹ השם²². ויש אומרים משום שאין זה כבוד שיצטרכו ישראל לצדקה של אחרים²³.

מותר לעני ליטול בצינעה כשאין דרך אחרת משום חיותו²⁴, ויש אומרים משום

סי קלב; מאירי ב"ב י ע"ב.

12. שנות חיים הובא בפרי האדמה ה' מלכים פ"י ה"י והביא בפרי אדמה ראייה לשי' שנות חיים מגירסת הרי"ף וקרוב לדבריו בראשון לציון יו"ד סי' רנד ס"ב.

13. פרי האדמה ה' מלכים פ"י ה"י.

14. דרישה יו"ד סי' רנד ס"ק א. ועי' ראשון לציון יו"ד סי' רנד ס"ב שנראה לו להיפך מן הדרישה.

15. ט"ז יו"ד סי' רנד ס"ק ב. ועי' ראשון לציון יו"ד סי' רנד ס"ב שדוחה דברי הטי"ז.

16. יד רמ"ה בבא בתרא י ע"ב סי' קלב.

17. כס"מ ה' מלכים פ"י ה"י ומשמע שאף מיחידים רק משום שלום מלכות.

18. מרכבת המשנה, חעלמא, ה' מלכים פ"י ה"י.

19. מרכבת המשנה, חעלמא, ה' מלכים פ"י ה"י.

20. רמב"ם כאן; ב"י יו"ד סי' רנד בשם: רי"ף ב"ב ז ע"א, רמב"ם ה' עדות פ"א ה"ה, רא"ש סנהדרין פ"ג סי' יב; פרישה יו"ד סי' רנד ס"ק א; שו"ע יו"ד סי' רנד ס"א.

21. לבוש יו"ד סי' רנד ס"א: "שאומרים הגוים כמה מגונה אומה זו שאין מפרנסין ענייהם".

22. רש"י סנהדרין כו ע"ב ד"ה אוכלי; רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף סנהדרין ה ע"א; אור זרוע ח"ד פסקי סנהדרין סי' יח; לבוש יו"ד סי' רנד ס"ב; פרישה יו"ד סי' רנד ס"ק א; ט"ז יו"ד סי' רנד ס"ק א; באר הגולה יו"ס רנד ס"ק א; ש"ך יו"ד סי' רנד ס"ק א.

23. ערוה"ש יו"ד סי' רנד ס"א.

24. סנהדרין כו ע"ב; רמב"ם כאן; טור יו"ד סי' רנד; שו"ע יו"ד סי' רנד ס"א; לבוש יו"ד סי' רנד ס"א.

פיקוח נפש²⁵. ויש אומרים שכל שבצינעה מותר אף אם יכול לחיות מצדקה מישראל²⁶. ויש אומרים שאם יכול לחיות מצדקה מישראל אסור ליטול אף בצינעה מנכרים²⁷.

יש אומרים שאם אינו יכול להתפרנס מישראל מותר לבקש מנכרים צדקה²⁸. פרהסיא היינו שידעו על כך עשרה מישראל²⁹. ויש אומרים שנטל צדקה לפני עשרה מישראל³⁰.

ד. פסול עדות בנוטל צדקה מנכרים

המקבל צדקה מנכרים בפרהסיא ויכול ליטול בצינעה פסול לעדות³¹, ואם נטל מהם בצינעה כשר לעדות. ואם אינו יכול לקבל בצינעה ונטל בפרהסיא כשר לעדות³².

יש אומרים שפסולים לעדות כשנוטלים בפרהסיא משום שמבזים עצמם ואינם חוששים לעדות שקר³³. ויש אומרים משום חילול השם³⁴. ויש מוסיפים שמודיע לגויים שאין ישראל מרחמין על ענייהם ומתחלל שם שמים על ידם³⁵.

25. מאירי סנהדרין כו ע"ב; ראשון לציון סי' רנד ס"א; דרך אמונה ה' מתנות עניים פ"ח סני"ח.

26. דרישה יו"ד סי' רנד; בית הלל יו"ד סי' רנד ס"ק א בדעת השו"ע.

27. בית הלל יו"ד סי' רנד ס"ק א; ראשון לציון סי' רנד ס"א שיש בכך קצת חילול השם.

28. ראשון לציון סי' רנד ס"א.

29. ש"ך יו"ד סי' קנו ס"ק ד.

30. בית הלל יו"ד סי' רנד ס"ק א.

31. תשובות הגאונים שערי צדק ח"ד שער ז סי' כה; רי"ף בבא בתרא ז ע"א; רמב"ם ה' עדות פ"א ה"ה; רדב"ז ה' עדות פ"א ה"ה; בית יוסף חו"מ סי' לד, לא, כסף משנה ה' עדות פ"א ה"ה; שו"ע חו"מ סי' לד ס"ח; ערוה"ש חו"מ סי' לד ס"ח.

32. סנהדרין כו ע"ב; תוספות סנהדרין כו ע"ב; רי"ף ב"ב ז ע"א, רי"ף סנהדרין ה ע"א; רמב"ם ה' עדות פ"א ה"ה; רא"ש סנהדרין פ"ג סי' יב; מאירי סנהדרין כו ע"ב; פסקי רי"ד סנהדרין כו ע"ב; רדב"ז ה' עדות פ"א ה"ה; לבוש חו"מ סי' לד ס"ח.

33. רמב"ם ה' עדות פ"א ה"ה ופסולים מדרבנן; יד רמ"ה סנהדרין כו ע"ב; הגהות אשרי סנהדרין פ"ג סי' יב הגהה א; שו"ת יבנה ובוועז ח"ב סי' כ; שו"ע חו"מ סי' לד ס"ח; ביאור הגר"א לשו"ע חו"מ סי' לד ס"ח ס"ק מא; תורת חיים סנהדרין כו ע"ב ודחה את שיטת רש"י; ערוה"ש חו"מ סי' לד ס"ח.

34. רש"י סנהדרין כו ע"ב שכיון שעושה מחמת ממון הוה ליה כרשע דחמס; רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף סנהדרין ה ע"א; אור זרוע ח"ד סנהדרין סי' יח בשם רש"י וריב"ן; יד רמ"ה סנהדרין כו ע"ב. ועי' גליוני הש"ס סנהדרין כו ע"ב.

35. רבינו יהונתן מלוניל, על הרי"ף סנהדרין ה ע"א.

יש אומרים שדוקא עני שקיבל מאכל מנכרים ואכלו בפרהסיא פסול לעדות, שהיה לו להמתין עד שילכו הרואים³⁶.

ה. החזרת צדקה לנכרים

רמב"ם ומלך או שר מן העכו"ם ששלח ממון לישראל לצדקה אין מחזירין אותו לו

מלשון הרמב"ם לגבי מלך או שר נכרים ש'אין מחזירים לו', משמע שלסתם נכרי הנותן צדקה לעניי ישראל מחזירים³⁷. יש אומרים שמקבלים ממנו ונותנים לעניי נכרים³⁸. ויש אומרים שמקבלים רק משום שלום מלכות³⁹. ויש אומרים שבמקום שאין טעם שלום מלכות יעשו לפי רצונם ויחזירו לנכרי או יתנו לעניי נכרים⁴⁰.

ו. נטילת צדקה ממלכות נכרים

מקבלים צדקה ממלכות נכרים משום שלום מלכות⁴¹ ומחלקים לעניי נכרים בסתר⁴². ויש אומרים שאם חוששים שישמע, יהא מונח עד שימצאו לתת בדרך שאינה זכות לנכרים⁴³.

יש אומרים שאם הנכרי נכבד ויש במניעת קבלתו חשש איבה מקבלין ממנו, ומפרנסין מהם עניי נכרים⁴⁴.

יש אומרים שאם הנכרי פירש כגון: לעניי ישראל או לפדיון שבויים של ישראל עושים עפ"י דבריו ולא משנים לעניי נכרים⁴⁵.

36. נימוקי יוסף ב"ב ז ע"א ופסול לעדות מפני ש"מי שיאכילנו כרצונו יעיד שקר קודם שיצטער מעט". ועי' הגהות אשרי סנהדרין פ"ג סי' יב הגהה א.

37. ראשון לציון יו"ד סי' רנד ס"ב.

38. רמב"ם הלי מלכים פ"י ה"י; מקבלים מהם מפני דרכי שלום ונותנים לעניי נכרים משום איבה – רדב"ז הלי מלכים פ"י ה"י.

39. כסף משנה הלי מלכים פ"י ה"י בשיטת הרמב"ם ותמה עליו.

40. ראשון לציון יו"ד סי' רנד ס"ב.

41. ב"ב י ע"ב; יד רמ"ה ב"ב י ע"ב סי' קלב; רא"ש ב"ב פ"א סי' לו; טור יו"ד סי' רנד; ב"י יו"ד סי' רנד, ב, כסף משנה הלי מלכים פ"י ה"י.

42. ב"ב י ע"ב; יד רמ"ה ב"ב י ע"ב סי' קלב; רא"ש ב"ב פ"א סי' לו; טור יו"ד סי' רנד.

43. ראשון לציון יו"ד סי' רנד ס"ב.

44. מאירי ב"ב י ע"ב.

45. יד רמ"ה ב"ב י ע"ב סי' קלב משום גזל ממון ומשום גניבת דעת; תוספות ב"ב ח ע"א ד"ה יתיב משום גניבת דעת; מאירי ב"ב י ע"ב משום גניבת דעת; רמ"א יו"ד סי' רנד ס"ב; לבוש יו"ד סי' רנד; ש"ך יו"ד סי' רנד ס"ק ג; ראשון לציון יו"ד סי' רנד ס"ב בשיטת רמ"א. עי' ב"ב י ע"ב.

ז. מעות לפדיון שבויים ממלכות נכרים

יש אומרים שאם מלכות נכרים נתנה מעות לפדיון שבויים פודים בהם אך שבויי נכרים⁴⁶. ויש אומרים שפודים בהם אף שבויי ישראל⁴⁷, ויש אומרים שרק שבויי ישראל⁴⁸. ויש אומרים שיעשו מה שנותני הממון ציוו⁴⁹.

ח. נדבה לבית כנסת וצדקה ממשומד

יש אומרים שאין מקבלים ממשומד נר או שיעוה לבית הכנסת⁵⁰.
יש אומרים שאין מקבלים צדקה לעניי ישראל ממשומד או ממי שעבר על דת במזיד⁵¹.
יש אומרים שמקבלים ממשומד צדקה לעניי ישראל⁵². ובגוי מקבלים דבר מסויים לבית הכנסת ולא צדקה⁵³.
יש אומרים שמקבלים ממומר הן צדקה לעניי ישראל והן הקדש לבית הכנסת⁵⁴.

46. תוס' ב"ב ח ע"א ד"ה יתיב בהו"א; בית יוסף יו"ד סי' רנד, ב.

47. רש"י ב"ב יא ע"א ד"ה דלא סיימוה; תוס' ב"ב ח ע"א ד"ה יתיב במסקנה.

48. ב"ח יו"ד סי' רנד, ב משום גניבת דעת וגם משום שהנכרים הם מאלו שלא מורידין ולא מעלין וכן באר בשיטת רש"י ותוס'.

49. רמ"א יו"ד סי' רנט ס"ב; ש"ך יו"ד סי' רנד ס"ק ג.

50. ב"י יו"ד סי' רנט, ב (ג) ודרכי משה הקצר יו"ד סי' רנד בשם מהר"י וייל, דינין והלכות סי' סז. משום שנחשב כקרוב ואין מקבלים קרבנות ממומרים; לבוש יו"ד סי' רנד.

51. מאירי בבא בתרא י ע"ב; לבוש יו"ד סי' רנד.

52. שו"ת מבי"ט ח"א סי' ריד.

53. ראשון לציון יו"ד סי' רנט ס"ד ואין מקבלים צדקה מנכרים משום ביבוש קצירה. ועי' לגבי תרומת נכרים לבית כנסת לעיל הלכה ח.

54. תשובת מבי"ט ח"א סי' ריד והו"ד בש"ך יו"ד סי' רנד ס"ק ה.

הלכה י

- א. פדיון שבוים קודם לפרנסת עניים
 ב. העשין והלאוין בפדיון שבוים
 ג. יתומים פטורים מפדיון שבוים
 ד. פדיון שבוים – מצוה רבה

רמב"ם

פדיון שבוים קודם לפרנסת עניים ולכסותן, ואין לך מצוה גדולה² כפדיון שבוים³, שהשבוי הרי הוא בכלל הרעבים והצמאים⁴ והערומים ועומד בסכנת נפשות⁵, והמעלים עיניו מפדיונו הרי זה עובר על לא תאמין את לבבך ולא תקפוץ את ירך, ועל לא תעמוד על דם רעך, ועל לא ירדנו בפרך לעיניך, ובטל מצות פתח תפתח⁶ את ירך לו, ומצות וחי אחיך עמך, ואהבת לרעך כמוך, והצל לקוחים למות והרבה דברים כאלו, ואין לך מצוה רבה כפדיון שבוים⁷.

א. פדיון שבוים קודם לפרנסת עניים ולכסותן

רמב"ם פדיון שבוים קודם לפרנסת עניים ולכסותן⁸ וכן קודם לשאר צדקות⁹. ולתלמוד תורה¹⁰, ומוכרים בשבילה ספר תורה¹¹. ואין מצוה בכל הצדקות כפדיון שבוים¹².

-
1. במה שילת: אין לך.
 2. במה שילת: מצוה רבה כמו פדיון.
 3. ב"ב ח ע"ב; סמ"ג עשין קסב. עי' מנורת המאור פרק א, צדקה עמוד 74 על חשיבות פדיון שבוים.
 4. במה שילת: והצמאים יובכלל הערומים.
 5. ב"ב ח ע"ב.
 6. במה שילת: תפתח יוכי ומצות ונשמטו המלים: את ירך לו.
 7. בבא בתרא ח ע"א-ע"ב.
 8. סמ"ג עשין קסב; טור יו"ד סי' רנב; מנורת המאור פרק א, צדקה עמוד 73; שו"ע יו"ד סי' רנב ס"א.
 9. ב"ב ח ע"א; רמב"ם כאן; מאירי ב"ב ח ע"א ד"ה ולפי; יוסף אומץ ח"ב קדימת הצדקה.
 10. חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמה ס"ח.
 11. תוסי' בבא בתרא ח ע"ב ד"ה פדיון; ש"ך יו"ד סי' רנב ס"ק א; ערוה"ש יו"ד סי' רנב ס"ד. ועי' דרישה יו"ד סי' רנב סק"ב שחולק.
 12. פרישה יו"ד סי' רנב ס"ק א.

יש אומרים שאם הקדיש כלים לביהכ"ס ומת אין אדם בעולם רשאי להמיר אותו או למוכרו חוץ מלדבר מצוה כגון פדיון שבויים¹³.

ב. העשין והלאוין בפדיון שבויים

יש מי שהשמיטו את 'לא תקפוץ את ידך'¹⁴. יש שהביאו לאו זה בלשון 'לא תקמוץ את ידך'¹⁵.

יש אומרים שכל רגע שמאחרים לפדותם אם אפשר להקדים הרי הוא כאילו שופך דמים¹⁶.

ג. יתומים פטורים מפדיון שבויים

אין פוסקין צדקה על יתומים ואפילו לפדיון שבויים¹⁷.

ד. פדיון שבויים – מצוה רבה

רמב"ם ואין לך מצוה גדולה כפדיון שבויים

הנותן לצדקה ואמר יהא למצוה רבה¹⁸, יינתן לפדיון שבויים¹⁹.

יש אומרים כי לכל דבר מצוה שגבו מעות בשבילו יכולין לשנותן לפדיון שבויים²⁰.

13. תשובת הרי"ף סי' ו' הו"ד בריקאנטי סי' תפב.

14. סמ"ג עשין קסב; אורחות חיים דין צדקה אות ב. ואולי משום שהוא המשכו של הפסוק 'לא תאמץ', והוא כלול באותו לאו.

15. בסמ"ק סי' רמח כתוב בסוגריים: ואין זה פסוק בתורה.

16. בית יוסף יו"ד רנב, ב בשם מהרי"ק סי' ז; שו"ע יו"ד סי' רנב ס"ג.

17. ב"ב ח ע"א; רי"ף ב"ב בתרא ה ע"ב; רמב"ם הלי' מתנות עניים פ"ז הי"ב; ראב"ן בבא בתרא ד"ה ולבנות; יד רמ"ה בבא בתרא ח ע"א סי' פח, פט; פסקי רי"ד ב"ב ח ע"א; רא"ש ב"ב פ"א סי' כט; ספר אהל מועד שער ראשית חכמה דרך ט נתיב א; שו"ע יו"ד סי' רמח ס"ג; חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמד ס"ד.

18. משום שבשבוין שכיחי בהו מות וחרב ורעב – ב"ב ח ע"א; רבינו חננאל ב"ב ח ע"א; ר"י קרקושא ב"ב ח ע"א.

19. ב"ב ח ע"ב; יד רמ"ה בבא בתרא ח ע"א סי' פט. ביחס לשינוי מפדיון שבויים ע"י שו"ת שבות יעקב ח"ב סי' פד ופ"ת יו"ד סי' רנב ס"ק ב.

20. טור יו"ד סי' רנב.

יוצאים ללא עירוב בשבת לפדיון שבויים²¹.
מצות פדיון שבויים מוטלת על כל ישראל²².

21. ראב"ן עירובין ד"ה לצאת חוץ לתחום.

22. ספר כפתור ופרח פרק מד והוסיף: "ומסתברא דה"ה לכל דדמי ליה, כגון מי שנתחייב ממון לגויים, אם מחמת הלואה אם מחמת מס, כגון כסף גלגלתא שפורעין בארץ ישמעאל מדי שנה בשנה וכיוצא בהם. והעני ההוא אין עמו כלום ואם לא יפרע יאסרוהו ויתנוהו בשבי, או יכוהו עד שתצא נפשו וימות תחת השבט, אין לך פדיון שבויים גדול מזה, וכל ישראל מצווין לפדותו".
וכ"כ חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמה ס"ח. ועי' ערוה"ש יו"ד סי' רנב ס"ד על דרך חלוקת גבית הממון מן הציבור.

הלכה יא

- א. שינוי מעות שנגבו לבית כנסת לדבר מצוה
 ב. שינוי אבנים וקורות לפדיון שבויים
 ג. מכירת בית כנסת לפדיון שבויים

רמב"ם

אנשי העיר שגבו מעות לבנין בית הכנסת, ובא להן דבר מצוה מוציאים בו המעות.¹ קנו אבנים וקורות לא ימכרום לדבר מצוה אלא לפדיון שבויים,² אף על פי שהביאו את האבנים וגדרום ואת הקורות ופסלום³ והתקינו הכל לבנין, מוכרין הכל לפדיון שבויים בלבד. אבל אם בנו וגמרו, לא ימכרו את בית הכנסת, אלא יגבו לפדיון מן הצבור.⁵

א. שינוי מעות שנגבו לבית כנסת לדבר מצוה

יש אומרים שדבר המצוה שמותר ממעות לבית כנסת הוא דוקא לפדיון שבויים ולא למצוה אחרת.⁶ ויש אומרים שמותר לשנותם לכל דבר מצוה,⁷ כאשר הוא ע"י שבעת טובי העיר (ז"ט"ה) במעמד אנשי העיר.⁸

-
1. בבא בתרא ג ע"ב: "גבו זוזי ומחתי, מאי? אמר ליה: דילמא מיתרמי להו פדיון שבויים ויהבי להו".
 2. בבא בתרא ג ע"ב: "שריגי ליבני והדרי הודרי ומחתי כשורי, מאי? א"ל: זמנין דמתרמי להו פדיון שבויים, מזבני ויהבי להו".
 3. במה' שילת: אף על פי שהביאו את 'הלבנים וגירדו את האבנים ופיצלו את הקורות והתקינו...".
 4. במה' שילת: 'אלא אם בנו.
 5. בבא בתרא ג ע"ב: "א"ה, אפי' בנו נמי! אמר ליה: דירתיה דאינשי לא מזבני". שו"ע יו"ד סי' רנב ס"א, או"ח סי' קנג ס"ג.
 6. עפ"י גירסת בבא בתרא ג ע"ב לפנינו; טור יו"ד סי' רנב.
 7. רמב"ם כאן; ב"י יו"ד סי' רנב, א: "דהוא הדין אי אתרמי להו צדקה אחריתי ופדיון שבויים דנקט לאו דוקא... אבל אין הכי נמי שאם רצו לשנותם לשאר צדקה רשאים כדקיימא לן (ב"ב ח:): רשאים בני העיר לשנות מקופה לתמחוי"; ב"ח יו"ד סי' רנב ס"ק ב וכך באר את דעת הטור שהובאה בהערה הקודמת; ט"ז או"ח סי' קנג ס"ק יב; ביאור הגר"א יו"ד סי' רנב ס"א; אליה רבה סי' קנג ס"ק כה.
 8. מגן אברהם או"ח סי' קנג ס"ק ל; ערוה"ש או"ח סי' קנג ס"ה; משנה ברורה או"ח סי' קנג ס"ק עז.

יש אומרים שמותר לשנות על דעת גבאי למצוה חמורה⁹, כגון: פדיון שבויים, לימוד תורה, הספקת תלמידים, לשאת אשה ולהשיא יתומה¹⁰.

יש אומרים שה"ה אם גבו מעות לצורך בית מדרש¹¹.

יש אומרים שמותרים ללוות את המעות שגבו לצורך בית הכנסת לצורך דברים אחרים ע"י גבאי בלבד, אבל לא לשנות¹².

ב. שינוי אבנים וקורות לפדיון שבויים

יש אומרים שלא ישנו אבנים וקורות למצוה אחרת פרט לפדיון שבויים¹³. ויש אומרים אף ללימוד תורה, הספקת תלמידים, לשאת אשה ולהשיא יתומה¹⁴.

ויש אומרים שאם יש להם בית כנסת נוסף, מותרים לשנות לכל מצוה חמורה, ואם אין להם בית כנסת אחר מותרים רק לפדיון שבויים¹⁵.

יש אומרים שמותרים לשנות אף למצוה אחרת ע"י זט"ה במעמד אנשי העיר¹⁶, אלא מכיון שכבר הכינו את חומרי הבניה ניחא להו לגבות למצוה אחרת ולהניח עצים ואבנים שהכינו לבית הכנסת¹⁷.

ג. מכירת בית כנסת לפדיון שבויים

רמב"ם בנו וגמרו לא ימכרו את בית הכנסת¹⁸

יש אומרים שמותרים למכור בית כנסת לצורך פדיון שבויים רק קודם שהתפללו בו¹⁹, ויש אומרים שאף אחר שהתפללו בו מותר למוכרו לשם פדיון שבויים²⁰.

9. לבוש או"ח סי' קנג ס"ה; משנה ברורה או"ח סי' קנג ס"ק פ.

10. טור או"ח סי' קנג; ערך לחם או"ח סי' קנג ס"ה; לבוש או"ח סי' קנג ס"יג; מאמר מרדכי סי' קנג ס"ק יז.

11. בי"ח יו"ד סי' רנב ס"ק ב.

12. ט"ז או"ח סי' קנג ס"ק יב.

13. רמב"ם כאן; בי"ח יו"ד סי' רנב ס"ק ב; ביאור הגר"א יו"ד סי' רנב ס"א.

14. לבוש או"ח סי' קנג ס"יג.

15. ט"ז או"ח סי' קנג ס"ק יב.

16. מגן אברהם או"ח סי' קנג ס"ק ל; ערוה"ש או"ח סי' קנג ס"ה; משנה ברורה או"ח סי' קנג ס"ק עז.

17. עליות דרבינו יונה בבא בתרא ג ע"ב ד"ה דילמא.

18. אפילו לפני שהתפללו בו – תוס' ב"ב ג ע"ב ד"ה אי הכי.

19. כ"מ מתוספות בבא בתרא ג ע"ב ד"ה אי הכי.

20. כ"מ מעליות דרבינו יונה בבא בתרא ג ע"ב ד"ה אי הכי.

יש אומרים שאם כבר בנו בית כנסת לא ימכרוהו לשם פדיון שבויים משום פשיעותא שמא יארע להם אונס ולא יבנו בית כנסת²¹.
ויש אומרים שאין הדרך למכור לפדיון שבויים ולגבות לבית כנסת, אבל מותרים לעשות כן²². וה"ה לבית המדרש²³.
יש אומרים שמותר מלכתחילה למכור בית כנסת ללמוד תורה²⁴, ויש אומרים שרק בדיעבד מותר למכור אף לצורך קדושה חמורה²⁵.

21. יד רמה ב"ב ג ע"ב סי' לג; פרישה יו"ד סי' רנב ס"ק ב, דרישה יו"ד סי' רנב ס"ק ב; ביאור הגר"א יו"ד סי' רנב ס"א בהבנת השו"ע.

22. עליות דרבינו יונה בבא בתרא ג ע"ב ד"ה אי הכי; לחס רב או"ח סי' קנג ס"א; לבוש או"ח סי' קנג ס"א; ט"ז יו"ד סי' רנב ס"ק ב; ש"ך יו"ד סי' רנב ס"ק א; ראשון לציון יו"ד סי' רנב ס"א; מג"א או"ח סי' קנג ס"ק ט; ביאור הגר"א על שו"ע יו"ד סי' רנב ס"א; ערוה"ש יו"ד סי' רנב ס"ב. ועי' שעורי ר' דוד פוברסקי, בבא בתרא ג ע"ב סי' קג ושעורי ר' שמואל רוזובסקי, בבא בתרא ג ע"ב סי' ע.

23. ט"ז יו"ד סי' רנב ס"א ס"ק.

24. ב"י או"ח סי' קנג, ו עפ"י תשובת הרא"ש כלל יג סי' יד.

25. ב"י או"ח סי' קנג, יג בשיטת הרמב"ם כאן.

הלכה יב

- א. שלא יהיו האויבים רודפים
 ב. הסכנה בה עומד השבוי
 ג. גדר כדי דמיהן
 ד. פדיון שבויים יתר על דמיהם
 ה. פדיון תלמיד חכם
 ו. אין מבריחין את השבויים

רמב"ם

אין פודין את השבויים ביתר¹ על דמיהן מפני תקון העולם, שלא יהיו האויבים רודפין אחריהם לשבותם², ואין מבריחין את השבויים מפני תקון העולם, שלא יהיו האויבים מכבידין עליהן את העול ומרבים בשמירתן³.

א. שלא יהיו האויבים רודפים אחריהם לשבותם

בגמרא ניתנו שני טעמים שאין פודים יתר על דמיהם: מפני דוחק הציבור, או כדי שלא ישבו עוד שבויים מחמת הרווח הממוני⁴. יש אומרים שנפסק כטעם השני⁵. ולכן אף שאין הפדיון נופל על הציבור אין לפדות⁶.
 ויש אומרים שלא נפשט מאיזה טעם אין פודין יותר מכדי דמיהם⁷, אלא נוהגים לחומרא שב ואל תעשה ולא פודים⁸. ויש אומרים שיכול לפדות קרוביו ביותר מכדי דמיהם⁹.

1. במה' שילת: 'ביותר'.

2. גיטין פ"ד מ"ו.

3. גיטין פ"ד מ"ו.

4. וני"מ בין הטעמים, כי לדוחקא דציבורא, אם אינו נופל על הציבור רשאי לפדות יותר מכדי דמיו של השבוי, וכן בגיטין מה ע"א: "לוי בר דרגא פרקא לברתיה בתליסר אלפי דינרי זהב".

5. כתב הרשב"א גיטין מה ע"א: "וגרסינן בירושלמי אין פודין את השבויים מפני תקון העולם דלא ליגרו שביי ומייתיי". ונראית כוונתו שמכיון שהירו' מביא רק את טעם השני יש לפסוק כמותו. בירושלמי שלפנינו לא מופיע טעם זה, וכן העיר בשו"ת עשה לך רב ח"ז סי' נג. ועיי' שו"ת חיים שאל ח"א סי' לה.

6. רדב"ז הל' מתנייע פ"ח הי"א בשי' הרמב"ם וכן כס"מ הל' מתנייע פ"ח הי"א והוסיף שכן פסק הרי"ף. וכ"פ רמב"ן; רשב"א; ריטב"א; מאירי – גיטין מה ע"א; האגודה גיטין פ"ד סי' עד; טור יו"ד סי' רנב.

7. רא"ש גיטין פ"ד סי' מד, תוספות הרא"ש גיטין מה ע"א; ר"ן על הרי"ף כתובות יט ע"א.

8. ר"ן על הרי"ף גיטין כג ע"א. עיי' זרע יצחק גיטין מה ע"א ושו"ת חיים שאל ח"א סי' לה.

9. ב"ח בשיטת הרי"ן (על הרי"ף גיטין כג ע"א); ש"ך יו"ד סי' רנב ס"ק ד הביא את הב"ח.

ב. הסכנה בה עומד השבוי

יש אומרים שאף בחשש מיתה אין פודים יותר מכדי דמיהן¹⁰. ויש אומרים שפודים יותר מכדי דמיהן¹¹.

יש אומרים שאשה שנשבתה אף שיש חשש עריות אין פודין אותה יותר מכדי דמיה¹².

ג. גדר כדי דמיהן

יש אומרים שכדי דמיהן הוא כעבד הנמכר בשוק¹³, ויש אומרים לפי עושרו של השבוי¹⁴. ו"א לפי דמי שאר השבויים מעמים אחרים¹⁵.

ד. פדיון שבויים יתר על דמיהם

יש אומרים שאת עצמו רשאי לפדות מממונו יותר מכדי דמיו¹⁶, ויש אומרים שאף את עצמו אינו רשאי לפדות יותר מכדי דמיו¹⁷.

יש אומרים שאם יש בשבויים קטנים שיש בהם חשש העברה על דת – פודים אף יותר מכדי דמיהם¹⁸, ויש אומרים שפודים יתר על כדי דמיהן אף בגדולים מחשש להעברה על דת או היטמעות¹⁹.

יש אומרים שאם הציבור מתנדב לפדות ללא כפיה – מותרים לפדות אף יותר מכדי דמיהם²⁰.

10. רמב"ן גיטין מה ע"א; פתחי תשובה יו"ד סי' רנב ס"ק ד בשם תשובת יד אליהו סי' מג.
11. תוספות גיטין נח ע"א ד"ה כל ממון בתירוץ ראשון; בית הלל יו"ד סי' רנב ס"ק ב; אשל אברהם, אופנהיים, יו"ד סי' רנב ס"ד בשם שו"ת נחלה ליהושע סי' ה; שבט הלוי ח"ה סי' קלז אות ד עפ"י המאירי בגיטין.
12. רמב"ן גיטין מה ע"א.
13. רש"י כתובות נב ע"ב ד"ה תרי; רשב"א וריטב"א כתובות נב ע"ב והביאו כן אף בשם הרב אב ב"ד והראב"ד; מגיד משנה ה"ל אישות פי"ד הי"ט.
14. מאירי כתובות נב ע"ב.
15. שו"ת רדב"ז ח"א סי' מ.
16. תוספות כתובות נב ע"א ד"ה והיו; תוספות גיטין מה ע"א ד"ה דלא אף לטעם הגזירה משום לא לגרבו ולייתו; רא"ש גיטין פי"ד סי' מד; מאירי גיטין מה ע"א; טור יו"ד סי' רנב; ש"ך על שו"ע יו"ד סי' רנב ס"ק ד.
17. מאירי גיטין מה ע"א בדעה אחת.
18. שו"ת רדב"ז ח"א סי' מ; ים של שלמה גיטין פי"ד סי' סו.
19. אשל אברהם, אופנהיים, יו"ד סי' רנב ס"ד בשם שו"ת נחלה ליהושע סי' ה.
20. שו"ת רדב"ז ח"א סי' מ; ים של שלמה גיטין פי"ד סי' סו.

איש את אשתו, יש אומרים שרשאי לפדות ביותר מכדי דמיה²¹, אבל אין מחייבים אותו²². ויש אומרים שאינו רשאי לפדות ביתר מכדי דמיה²³, אבל חייב לפדות בדמיה²⁴.

יש אומרים שכאשר סכנת שבי על כולם, כגון בזמן החורבן, פודים אף יותר מכדי דמיה²⁵.

יש אומרים שבמקום חילול השם פודים אף יותר מכדי דמיהם²⁶.

יש אומרים שבזמן הזה פודים את השבויים יותר מכדי דמיהם²⁷.

ה. פדיון תלמיד חכם

יש אומרים שתלמיד חכם או מי שראוי להיות תלמיד חכם אם יפדוהו²⁸ – מותר לפדות כפי מה שיפסקו השבאים²⁹.

-
21. משום שאשתו כגופו והוא מותר לפדות עצמו בכל ממונו – תוספות כתובות נב ע"א ד"ה והיו; תוספות גיטין מה ע"א ד"ה דלא; רא"ש כתובות פ"ד סי' כב ובשם רמ"ה, תוספות הרא"ש גיטין מה ע"א; ריטב"א כתובות נב ע"ב בשם ר"ת; אגודה גיטין פ"ד סי' עד; שיטה מקובצת כתובות נב ע"ב; טור יו"ד סי' רנב; בני אהובה ה"א אישות פ"ד הי"ט.
22. רמב"ם ה"א אישות פ"ד הי"ט; ריטב"א כתובות נב ע"ב בשם ר"ת; שו"ע ורמ"א אה"ע סי' עח ס"ב; בני אהובה ה"א אישות פ"ד הי"ט.
23. כתובות נב ע"ב דעת רשב"ג; רי"ף כתובות יט ע"א; רמב"ם ה"א אישות פ"ד הי"ט; רבינו יהונתן מלונל על הרי"ף כתובות יט ע"א; פסקי רי"ד, רשב"א, ר"ן – כתובות נב ע"ב; רדב"ז ה"א מתני"ע פ"ח הי"א; חלקת מחוקק אה"ע סי' עח ס"ב; בית שמואל אה"ע סי' עח ס"ב.
24. רמב"ם ה"א אישות פ"ד הי"ח; בית שמואל אה"ע סי' עח ס"ב.
25. תוספות גיטין מה ע"א דלא ליגרבו באחד התירוצים; רמב"ן גיטין מה ע"א באחד התירוצים.
26. פתחי תשובה על שו"ע יו"ד סי' רנב ס"ד בשם תשובת מהר"ם לובלין סי' טו.
27. שו"ת רדב"ז ח"א סי' מ שהשובים אינם באים דוקא לשבות מישראל; פתחי תשובה יו"ד סי' רנב ס"ד בשם תשובת כנסת יחזקאל סי' לח.
28. רא"ש גיטין פ"ד סי' מד; טור יו"ד סי' רנב; שו"ת רדב"ז ח"א סי' מ; שו"ע יו"ד סי' רנב ס"ד.
29. תוספות גיטין מה ע"א דלא ליגרבו לתירוץ אחד; רמב"ן גיטין מה ע"א לשני הטעמים, לעיל סי' א, משום שאין לנו תמורתו; רשב"א גיטין מה ע"א לתירוץ אחד.
- ובשו"ת רדב"ז (ח"א סי' תצח) כתב: "דעיקר טעמא דאין פודין את השבויים יותר מכדי שוויים הוי משום דלא ימסרו עצמן עליהם והכא כיון דידע דלפי שהוא ת"ח נותנין בו ערך זה לא שייך האי טעמא דלאו בכל אתר שכיחי ת"ח, וגם השבאים בעצמם אינם מכירים מי הוא ת"ח. וע"כ הסיק (שם): "ולפי טעם זה כשפודין ת"ח יותר מכדי שווי מודיעין לשבאי שמפני שהוא ת"ח נותנין בו כל כך". והו"ד בשירי כנסת הגדולה, הגהות טור יו"ד סי' רנב.

ו. אין מבריחין את השבויים

אין מבריחין את השבויין, היינו להשתדל לעזור להם לברוח דרך ערמה³⁰ וכן אין משיאין להן עצה שיברחו³¹ ואין מבריחין אפילו שבוי אחד³².

אין מבריחין את השבויים להוציאן מהשבאים בלא פדיון מפני תקון העולם, שלא יהיו האויבים מכבידים עולם על יתר השבויים ומרבים בשמירתם, אלא פודין מהם בכדי דמיהן³³.

(ובמקום סכנת נפשות לשבוי עי' לעיל סי' ב.)

יחיד היכול לברוח מן השבי רשאי, ואין עליו חיוב שלא לברוח מחשש לשאר שבויים אפילו הנמצאים איתו בשבי³⁴.

30. מאירי גיטין מה ע"א הו"ד בדרך אמונה הלי מתנות עניים פ"ח סעיף עט צה"ל אות רלו.

31. ח"י ריטב"א חדשים גיטין מה ע"א הו"ד בדרך אמונה הלי מתנות עניים פ"ח סעי' עט צה"ל אות רלו.

32. רמב"ם כאן; טור יו"ד סי' רנב; ב"י וב"ח יו"ד סי' רנב ס"ק ד; שו"ע יו"ד סי' רנב ס"ה.

33. ערוה"ש יו"ד סי' רנב ס"א.

34. פתחי תשובה יו"ד סי' רנב ס"ה בשם תשובת חות יאיר סי' ריג.

הלכה יג

- א. דרך הפדיון במוכר עצמו לגוי
 לעבדות – כשיד ישראל תקיפה על נכרים
- ב. לוח מהן ושבו אותו
 ג. פדיון הבנים
 ד. בקשו השובים להורגו

רמב"ם

מי שמכר עצמו ובניו לעכו"ם: או שלוח מהן ושבו אותן² או אסרוהו בהלוואתן, פעם ראשונה ושנייה מצוה לפדותן,³ שלישית אין פודין אותן,⁴ אבל פודין את הבנים לאחר מיתת אביהן, ואם בקשוהו⁵ להורגו פודין אותו מידם אפילו אחר כמה פעמים.⁶

- א. דרך הפדיון במוכר עצמו לגוי לעבדות – כשיד ישראל תקיפה על נכרים קרוביו חייבים לפדותו וקרוב קרוב קודם⁷, לא רצו קרוביו לפדותו הרי ב"ד כופין את קרוביו לפדותו שלא יטמע בעכו"ם⁸. לא פדאוהו קרוביו או שאין ידם משגת – מצוה⁹ על כל אדם מישראל לפדותו¹⁰.
- רשאי ללוות ולגאול את עצמו מן העכו"ם וגואל לחצאין¹¹. ויש אומרים שאינו רשאי ללוות ולגאול לחצאין¹².
- המוכר עצמו לעכו"ם אם לא נפדה יוצא ביובל¹³.

-
1. במה' שילת: 'לגויים'.
 2. במה' שילת: 'אותו'.
 3. במה' שילת: מצוה 'לפדותו'.
 4. במה' שילת: 'אותו'.
 5. במה' שילת: 'בקשו' להרגו.
 6. גיטין מו ע"ב; טור ושו"ע יו"ד סי' רנב ס"ו.
 7. רמב"ם הלי' עבדים פ"ב ה"ז.
 8. רמב"ם הלי' עבדים פ"ב ה"ז.
 9. נראה שלכל אדם מצוה אבל אין כופין כל אדם על פדיונו פרט לקרוביו. ויקרא כה, מט; ספרא בהר פרשה ו פרק ת, ג; ועי' דרך אמונה הי"ב סעיף עח שבפדיון שבוים כופים על הפדיון. ביקר תפארת לרדב"ז, הלי' עבדים פ"ב ה"ז כתב שכופין על עשה, אבל אין זו מ"ע, אלא מחשש שמא יטמע בין הגויים כופין את קרוביו.
 10. מס' עבדים פ"ב ה"ח; רמב"ם הלי' עבדים פ"ב ה"ז.
 11. רמב"ם הלי' עבדים פ"ב ה"ז.
 12. ספר מצוות גדול עשין סי' פג והעיר על כך הכס"מ הלי' עבדים פ"ב ה"ז.
 13. רמב"ם הלי' עבדים פ"ב ה"ו.

דוקא הנמכר לנכרי לעבד, אבל הנמכר לישראל לעבד אין פודין אותו¹⁴.

ב. לוח מהן ושביו אותו

דין לוח מנכרים ושביו אותו כדין מוכר עצמו¹⁵. וכן מי שגנב ואסרוהו נכרים¹⁶. יש אומרים שמי שחייב ממון לנכרים והם שבאוהו על כך, החייבים לפדותו הם כל ישראל ולא אנשי עירו¹⁷.

יש אומרים כי מי שחייב ממון לגוים או כסף גולגלתא, הוא בכלל פדיון וחייבים הצבור לפרוע עליו, אלא שצריך לדקדק ולדעת שהוא עני ואין ידו משגת, אבל אם הוא רמאי או שרגיל ללות מן הגוים כדי שיפדו אותו, אין פודין אותו¹⁸.

ג. פדיון הבנים

אם מכר עצמו בשלישית אין פודין אותו¹⁹. וכן אם האב לווה מנכרים שלש פעמים ושבאוהו²⁰ אין פודים אותו²¹, אבל פודים את הבנים לאחר מותו²².

פודין את הבנים משום קלקולא²³.

יש אומרים שאם הגוי לקח את בניו בחוב אביהם – אין פודים את הבנים²⁴. ויש אומרים שפודים אותם מיד²⁵.

14. קדושין כא ע"א; מדרש הגדול ויקרא כה, נ; רמב"ם הלי עבדים פ"ב ה"ז; תוספות ר"ד קידושין טו ע"ב; מאירי קידושין יח ע"א ד"ה לא ניתן; כס"מ הלי עבדים פ"ב ה"ז; משנה למלך הלי עבדים פ"ד ה"ב ד"ה ורבינו ישעיה; ערוך השולחן העתיד הלי יובל סי' מז ס"ד.

15. בית יוסף יו"ד סי' רנב, ו עפ"י גיטין מז ע"ב.

16. רדב"ז הלי מתנות עניים פ"ח ה"ג.

17. שיירי כנסת הגדולה הגהות טור יו"ד סי' רנב, ג בשם שו"ת משפטי שמואל סי' צט.

18. שיירי כנסת הגדולה הגהות טור יו"ד סי' רנב, ד בשם שו"ת רדב"ז ח"ב סי' קסג.

19. גיטין מז ע"ב.

20. ערוה"ש יו"ד סי' רנב ס"ב.

21. בית מאיר יו"ד סי' רנב השמטות, משום דוחקא דצבורא, ובדרך אמונה הלי מתנו"ע פ"ח ה"ג סעיף פד כתב שניכר שעושה כן כדי שיפדוהו וקנסינן ליה.

22. גיטין מז ע"ב; רי"ף גיטין כד ע"ב; רא"ש גיטין פ"ד סי' נ.

23. גיטין מז ע"א; רש"י גיטין מז ע"א: "שלא יוטמעו בעובדי כוכבים וילמדו ממעשיהם ובחיי אביהן ליכא למיחש להכי דמנטר להון אבוהון"; רי"ף גיטין כד ע"ב; רא"ש גיטין פ"ד סי' נ; מאירי גיטין מז ע"ב; בתפארת ישראל, יכין גיטין פ"ד מ"ט כתב שבחיו יש לחוש שיחזור אביהן וימכרו.

24. פרישה יו"ד סי' רנב ס"ק ו כיון שאביהם יחזור וילוח בשנית.

25. ב"ח יו"ד סי' רנב ס"ק ה כיון שעומדים לקלוקל; ש"ך על שו"ע יו"ד סי' רנב ס"ק ו.

ד. בקשו השובים להורגו

יש אומרים שאם עומדים להורגו פודים אותו מיד²⁶ אפילו אם מכר עצמו יותר משלש פעמים²⁷.

אפילו מכר עצמו כמה פעמים, משום לא תעמוד על דם רעך²⁸.

יש אומרים שאם אדם מישראל בשבי ועומדים להורגו פודים אותו ביותר מכדי דמיו²⁹. ואין זה תלוי בסיבת שביו אם מחמתו או מחמת שתפסוהו או שהעלילו עליו³⁰.

26. שו"ע יו"ד סי' רנב ס"ו; לבוש יו"ד סי' רנב ס"ו.

27. גיטין מז ע"א; טור יו"ד סי' רנב.

28. ויקרא יט, טז; לבוש יו"ד סי' רנב ס"ו; בית הלל יו"ד סי' רנב ס"ק ב.

29. בית הלל יו"ד סי' רנב ס"ק ב עפ"י תוס' גיטין נח ע"א ד"ה כל ממון.

30. בית הלל יו"ד סי' רנב ס"ק ב.

הלכה יד

- א. וחי אחיך בעבריין
- ב. פדיון וצדקה למומר לתאבון
- ג. פדיון מומר להכעיס

רמב"ם

עבד שנשבה הואיל ומבל לשם עבדות וקבל עליו מצות פודין אותו
כישראל שנשבה¹, ושבוו שהמיר לעכו"ם² ואפילו למצוה אחת כגון
שהיה אוכל נבלה להכעיס וכיוצא בו אסור לפדותו³.

א. וחי אחיך בעבריין

יש אומרים כי אדם מישראל העובר על אחת מכל המצוות במזיד⁴ ולהכעיס⁵
אינו בכלל וחי אחיך עמך, ואין חייבין ליתן לו צדקה עד שידעו ששב בתשובה⁶.

ב. פדיון וצדקה למומר לתאבון

מומר לתאבון, יש אומרים שאין חייבים לתת לו צדקה⁷, אבל מותרים לתת לו
צדקה ולפדותו מן השבי⁸.

יש אומרים שמומר לתאבון אין חייבים להחיותו ולפדותו רק אם רגיל בכך
ועושה כן כמה פעמים⁹.

1. בית יוסף יו"ד סי' רנב כ' שמקור הרמב"ם מגיטין לו ע"ב במשנה: 'עבד שנשבה ופדאוהו',
וסבר כשם שמצוה לפדות בני חורין כך מצוה לפדות את העבדים; טור יו"ד סי' רנב; שו"ע
יו"ד סי' רנב ס"ז; באר הגולה יו"ד סי' רנב ס"ז ס"ק יג; ביאור הגר"א יו"ד סי' רנב ס"ק
יא; ועי' ח"י לב מבין על הרמב"ם כאן.
2. במה' שילת: ושבוו ישנשתמד' אפילו.
3. גיטין מז ע"א.
4. ספר יראים סי' קנו; טור יו"ד סי' רנא בשם היראים; בית יוסף יו"ד סי' רנא בשם סמ"ג,
עשין קסב שכתב כן בשם היראים.
5. ספר מצוות קטן מצוה רמח בשם יראים.
6. טור יו"ד סי' רנא; ב"י יו"ד סי' רנא, א בשם היראים והסמ"ג מצ' קסב וסמ"ק סי' רמח
ודייק כן אף לשון הרמב"ם כאן. ב"י יו"ד סי' רנב, ו; שו"ע יו"ד סי' רנא ס"א.
7. פרישה יו"ד סי' רנא ס"ק ב; טור יו"ד סי' רנא בשם היראים.
8. ספר יראים סי' קנו; טור יו"ד סי' רנא; ב"י יו"ד סי' רנא, א בשם היראים והסמ"ג מצ' קסב
וסמ"ק סי' רמח, ודייק כן אף לשון הרמב"ם כאן. ב"י יו"ד סי' רנב, ו; שו"ע יו"ד סי' רנא
ס"א; רמ"א יו"ד סי' רנא ס"ב בשם ב"י.
9. פרישה יו"ד סי' רנא ס"ק ב; ט"ז יו"ד סי' רנא ס"ק א; ש"ך יו"ד סי' רנא ס"ק א; ערוה"ש
יו"ד סי' רנא ס"ג.

יש אומרים שמומר לתאבון חייבים לפדותו מן העכו"ם, ולהחיותו בפרנסה וצדקה¹⁰.
יש אומרים שאף מי שגנב בין מישראל בין מנכרים ונתפס ונכלא, חייבים לפדותו
כיון שנחשב מומר לתיאבון¹¹.
יש אומרים שאם חוזר על חטאו אין חייבים להצילו ממיתה¹².

ג. פדיון מומר להכעיס

מומר להכעיס אסור לפדותו מן העכו"ם¹³. ואפילו מומר להכעיס למצוה אחת
כגון אכילת נבלות¹⁴. ויש אומרים שנחשב מומר רק כששנה באולתו¹⁵.
מומר להכעיס יש אומרים שמותר להחיותו ולפרנסו אבל לא לפדותו¹⁶, ויש
אומרים שאסור להחיותו¹⁷. ופודים את הבנים¹⁸.
מומר להכעיס אפילו אם עומדים להרגו אין פודים אותו¹⁹. ויש אומרים שאסור
לפדותו²⁰.
יש מי שמשמע מהם שדוקא מי שהמיר להכעיס – לפני שביו²¹, ויש שמשמע
מדבריהם שאפילו המיר להכעיס בשביו אסור לפדותו²².
נראה שאם עשה תשובה חייבים לפדותו ולהחיותו²³.

-
10. גיטין מז ע"א; רדב"ז הלי מתנות עניים פ"ח הי"ג בדעת הרמב"ם; בכור שור גיטין מז ע"א; ביאור הגר"א יו"ד סי' רנא ס"ק א בדעת תוס' ע"ז כו ע"ב והוסיף: וכן עיקר; חוות דעת ביאורים סי' קנט ס"ק ג.
 11. רדב"ז הלי מתנות עניים פ"ח הי"ג; שו"ת חוות יאיר סי' קלט.
 12. פתחי תשובה יו"ד סי' רנא ס"ק א והביא כן אף משו"ת מהר"ם מלובלין סי' טו; דרך אמונה הלי מתנות עניים פ"ח הי"ד סעיף צא עפ"י יו"ד סי' רנ"א ס"א וס"ב ובאחרונים שם.
 13. גיטין מז ע"א; רש"י גיטין מז ע"א: "ובמינים הוא דאמרין מורידים אבל לא מעלין"; רמב"ם כאן; פסקי רי"ד גיטין מז ע"א: "להכעיס מין והוא מן המורידין"; טור יו"ד סי' רנב; לבוש יו"ד סי' רנא ס"ב.
 14. רש"י גיטין מז ע"א; טור יו"ד סי' רנב.
 15. פרישה יו"ד סי' רנא ס"ק ב.
 16. ב"ח יו"ד סי' רנב ס"ק ו.
 17. ט"ז יו"ד סי' רנא ס"ק א; ש"ך יו"ד סי' רנא ס"ק ג והביא בשמו באר היטב סי' רנא ס"ק ב; ראשון לציון יו"ד סי' רנא ס"א בדעת הטור והב"י; ערוה"ש יו"ד סי' רנא ס"יג.
 18. ערוה"ש יו"ד סי' רנב ס"יב.
 19. גיטין מז ע"א; רי"ף גיטין כד ע"ב; רא"ש גיטין פ"ד סי' נ; מאירי גיטין מז ע"ב.
 20. יראים סי' קנו; טור יו"ד סי' רנב.
 21. כ"מ בגיטין מז ע"א; ב"י יו"ד סי' רנב, ו.
 22. לשון הרמב"ם והטור: "שבוי שהמיר היינו אחר שנשבה, וכ"מ בגיטין מה ע"א מבנתיה דר"נ. ועי' פרישה יו"ד סי' רנא ס"ק ב פירוש אחר למונח: "שבוי שהמיר".
 23. ערוה"ש יו"ד סי' רנא ס"יג. עיי"ש שבדורנו אין כמעט להכעיס.

הלכה טו

- א. האיש קודם לאשה להחיות ולהשב אבידה
- ב. האשה קודמת לאיש להאכיל ולכסות
- ג. שניהם בשביה ונתבעו שניהן לדבר עבירה

רמב"ם

האשה קודמת לאיש להאכיל ולכסות¹ ולהוציא מבית השבי², מפני שהאיש דרכו לחזר³ לא האשה ובושתה מרובה, ואם היו שניהם בשביה ונתבעו שניהן לדבר עבירה⁴ האיש קודם לפדות לפי שאין דרכו לכך⁵.

א. האיש קודם לאשה להחיות ולהשב אבידה⁶

האיש קודם לאשה בהצלה בפיקוח נפש⁷ כגון מטביעה בנהר⁸. ובהשבת אבידה⁹ וכן לצדקה אם לא ניתן לו לחזר על הפתחים¹⁰. יש אומרים שבהעברה על דת – פדיון איש קודם לאשה¹¹.

-
1. הוריות פ"ג מ"ז ונזכר שם אך כסות. בית יוסף יו"ד סי' רנא, ח; כתב תוספות יום טוב, שה"ה לאכילה מפני שחד טעמא הוא; כתובות סז ע"א.
 2. הוריות פ"ג מ"ז.
 3. במה' שילת: לחזר 'ואין האשה דרכה לחזר' ובושתה.
 4. במה' שילת: לדבר 'ערוה', האיש.
 5. הוריות פ"ג מ"ז, בבלי יג ע"א; טור יו"ד סי' רנב; שו"ע יו"ד סי' רנב ס"ח.
 6. לשון המשנה בהוריות. הרמב"ם לא הביא את לשון המשנה על הקדמת האיש, ולא כתב מה היא ההקדמה להחיותו.
 7. מרומי שדה הוריות יג ע"א.
 8. הוריות פ"ג מ"ז; פסקי רי"ד הוריות יג ע"א; האגודה מסכת הוריות סי' ב; באר שבע הוריות יג ע"א והוסיף וכן לפקח את הגל האיש קודם; תוספות יום טוב הוריות פ"ג מ"ז בשם ב"י יו"ד סי' רנא; רמ"א יו"ד סי' רנב ס"ח; מלאכת שלמה הוריות פ"ג ה"ז; פרישה יו"ד סי' רנא ס"ק ח; מרומי שדה הוריות יג ע"א.
 9. הוריות פ"ג מ"ז.
 10. פסקי רי"ד כתובות סז ע"א; מאירי כתובות סז ע"א והוריות יב ע"ב, הו"ד ודברי עיון יעקב בשער יוסף הוריות יג ע"א.
 11. שו"ת שאילת יעבץ ח"א סי' סח; פתחי תשובה יו"ד סי' רנב ס"ק ז; דרך אמונה ה' מתנות עניים פ"ח סעי' צו.

ב. האשה קודמת לאיש להאכיל ולכסות

אשה קודמת לאיש להאכיל ולכסות מפני שמתביישת לחזר על הפתחים ולשאול מגבאי צדקה¹², ויש אומרים שקודמת בכסות מפני הבושה ויש בכך צד של פיקוח נפש¹³, ויש אומרים שאפילו באה ושאלה מקדימין אותה¹⁴.

יש אומרים שאשה אין דרכה לחזר על הבעל שישא אותה ולכן כשיבוא אדם לתובעה לישא אותה אין מאחרין את הדבר שמא יחזור בו, אבל האיש אין חוששין לו שאפילו אם תחזור בה האשה שרצתה להנשא לו, ימצא אחרת¹⁵.

יש אומרים שקדימות אשה היא בממון לנדוניא, אבל להאכיל ולכסות איש קודם¹⁶.

יש אומרים שאם ניתן לפרנס לשניהם והשאלה היא למי יקדימו, דינא הוא דיקדימו לאשה משום בזיון, אבל אם אי אפשר ליתן לשניהם רק לאחד מהם ולהאחר אי אפשר ליתן כלל, אז האיש קודם לאשה¹⁷.

יש אומרים שאשה קודמת לכסות וה"ה למזונות¹⁸, ויש אומרים שקודמת דוקא כששניהם שואלים כסות, אבל שניהם שואלים מזונות – איש קודם¹⁹.

יש אומרים שאחד שואל מזונות ואחד שואל כסות – מזונות קודמים, בין באיש ובין באשה וכ"ש בין שני אנשים או שתי נשים²⁰.

יש אומרים שכסות אשת חבר קודמת לפרנסת עם הארץ²¹, בחיי החבר מפני כבודו²².

יש אומרים שאשה קודמת לאיש להשיאה מפני שבושתה מרובה²³.

12. כתובות סז ע"א; רי"ף כתובות כט ע"א; רמב"ם כאן; פסקי רי"ד כתובות סז ע"א; מאירי כתובות סז ע"א; ר"ן כתובות סז ע"א; באר שבע הוריות יג ע"א; פרישה יו"ד סי' רנא ס"ק ח; מרומי שדה הוריות יג ע"א.

13. מרומי שדה הוריות יג ע"א.

14. פרישה יו"ד סי' רנא ס"ק ח.

15. שיטה מקובצת כתובות סז ע"א בשם לקוטי הגאונים.

16. יד דוד הוריות יג ע"א.

17. יד דוד הוריות יג ע"א.

18. מפני שבושתה מרובה ובושה לשאול – טור יו"ד סי' רנא; ב"י יו"ד סי' רנא.

19. רשב"א כתובות סז ע"א; פסקי רי"ד הוריות יג ע"א; ר"ן כתובות סז ע"א; מאירי כתובות סז ע"א בשם יש מפרשים, ולא הסכים עמהם.

20. ב"ב ט ע"א; בית יוסף יו"ד סי' רנא, ט; שו"ע יו"ד סי' רנא ס"ז; ביאור הגר"א יו"ד סי' רנא ס"ק יג; ערוה"ש יו"ד סי' רנא ס"י; דרך אמונה ה"ל מתנות עניים פ"ח סעי' צה.

21. פרישה יו"ד סי' רנא ס"ק ח.

22. ירושלמי הוריות פ"ג ה"ד; מאירי הוריות יב ע"ב; מראה הפנים הוריות פ"ג ה"ד ד"ה כסות וצ"ל שילהחיות' בירושלמי הוא לא פיקו"נ והצלה מטביעה וכד' אלא פרנסה.

23. רמב"ם להלן ה"ט"ז; טור יו"ד סי' רנא; ב"י ושו"ע יו"ד סי' רנא ס"ח עפ"י כתובות סז.

יש אומרים שתלמיד חכם קודם לאשה לכל דבר²⁴.

יש אומרים שאשה קודמת אפילו באה אחר האיש²⁵.

ג. שניהם בשביה ונתבעו שניהן לדבר עבירה

ואפילו היא אשת איש ואפילו היא נערה מאורסה, האיש קודם לפדות לפי שאין דרכו בכך²⁶.

24. דרך אמונה פ"ח סעיף צג, ומתבסס על שו"ע חו"מ סי' טו שת"ח קודם בדין לאשה וצ"ע שלא הוזכר כן ע"י הפוסקים.

25. דרך אמונה פ"ח סעיף צג.

26. באר שבע הוריות יג ע"א.

הלכה טז

- א. לא יפחתו לה
- ב. לצורך מה משמשים חמישים הזוז
- ג. נותנין לה לפי כבודה

רמב"ם

יתום ויתומה שבאו להשיא אותן, משיאין האשה קודם לאיש מפני שבושתה של אשה מרובהה, ולא יפחתו לה ממשקל ששה דינרים ורביע דינר של כסף טהור, ואם יש בכיס של צדקה נותנין לה לפי כבודה.²

א. לא יפחתו לה

חמישים זוז הנזכרים במשנה הם ששה דינרים ורביע דינר של כסף טהור שמזכיר הרמב"ם.³

יש אומרים שגבאי צדקה צריכים ללוות לצורך חמישים זוז של נישואיה⁴ ומעבר לחמישים אלו אינם צריכים ללוות.⁵ ויש אומרים שאינם צריכים ללוות.⁶

ב. לצורך מה משמשים חמישים הזוז

יש אומרים שהוא לצרכי כסותה.⁷ ויש אומרים שבחמשים זוז יכולים להתפרנס כשהוא נושא ונותן בהם.⁸

1. כתובות סז ע"ב.

2. כתובות פ"ו מ"ה, סז ע"א; טור ושו"ע יו"ד סי' רנ ס"ב.

3. רש"י כתובות סז ע"א: "זוזי פשיטי - זוזי מדינה שמונה מהן זוז צורי"; תוס' כתובות סז ע"א ד"ה אמר אביי; רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף כתובות כט ע"א; ר"ן על הרי"ף כתובות כט ע"א; תויו"ט, מלאכת שלמה, תפא"י - כתובות פ"ו מ"ה.

4. רשב"א כתובות סז ע"א וכתב שרב האי גאון הסתפק בכך; אור זרוע ח"א, הלכות צדקה סי' כז והו"ד בהגהות מרדכי ב"ב פ"א רמז תרנז; ריטב"א כתובות סז ע"א; ר"ן על הרי"ף כתובות כט ע"א וכתב שהיא מחלוקת בירושלמי; ב"י יו"ד סי' רנ, ב הביא דברי הר"ן; ד"מ יו"ד סי' רנ ס"ק א; לבוש יו"ד סי' רנ ס"ב; תוספות יום טוב כתובות פ"ו מ"ה בשם הר"ן וב"י; פרישה יו"ד סי' רנ ס"ק ד; ש"ך יו"ד סי' רנ סק"ב.

5. ריטב"א כתובות סז ע"א; רבינו ירוחם, מישרים נתיב כג ח"א דף נה טור ג.

6. עיטור אות פ, פסיקתא דף סז טור ב.

7. רמב"ם הלי אישות פ"כ ה"א; בית יוסף אה"ע סי' נח אות א, שו"ע אה"ע סי' נח ס"א; פני משה כתובות פ"ו ה"ה.

8. תוספות ראשון לציון כתובות פ"ו מ"ה ואולי הם לבעל שיפרנס אותה.

יש אומרים שחמישים זוז היינו דוקא בימיהם, אבל בזמן הזה נותנים כפי הראוי לה.⁹

ג. נותנין לה לפי כבודה

אם יש בכיס נותנים לה לפי כבודה¹⁰, אבל אם יש עניות נוספות הבאות להתפרנס בחמישים זוז הן קודמות¹¹.

9. בית יוסף אה"ע סי' נח אות א; ש"ך על שו"ע יו"ד סי' רנ סק"ג, והו"ד בבאר היטב יו"ד סי' רנ ס"ק ב.

10. שיטה מקובצת כתובות סז ע"א בשם תלמידי רבינו יונה; אפילו עד חמישים מנה צורי - שו"ת מהרשד"ם חלק אה"ע סי' צה והו"ד בשיירי כנסת הגדולה, הגהות טור יו"ד סי' רנ אות ב.

11. רשב"א כתובות סז ע"א.

הלכה יז

- א. עניים הרבה או שבויים הרבה
 ב. סוג גמילות החסדים
 ג. לוי קודם לישראל
 ד. מעלות בקדימות לפי יחוס
 ה. מעלות בקדימות מצד משרה
 ו. תפקיד בעם ישראל

רמב"ם

היו לפנינו עניים הרבה או שבויים הרבה, ואין בכיס כדי לפרנס או כדי לכסות או כדי לפדות את כולן, מקדימין את הכהן ללוי, ולוי לישראל¹, וישראל² לחלל³, וחלל לשתוקי, ושתוקי לאסופי⁴, ואסופי לממזר⁵, וממזר לנתין⁶, ונתין לגר⁸, שהנתין גדל עמנו בקדושה⁹, וגר קודם לעבד משוחרר¹⁰, לפי שהיה בכלל ארורי¹¹.

א. עניים הרבה או שבויים הרבה

דוקא שכולם אנשים אבל אשה קודמת לאיש בהרבה צדדים¹². והמעלות מצד היחוס שנזכרו נראה שנוהגות גם בין נשים¹³.

1. ר' עובדיה מברטנורא הוריות פ"ג מ"ח: דכתיב דברים י, ח: "בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי מתוך בני ישראל".
2. ר' עובדיה מברטנורא הוריות פ"ג מ"ח: ישראל קודם לממזר – האי מיוחס והאי לאו מיוחס.
3. רמב"ם הוריות פ"ג מ"ח: לפי שבת חלל פסולה לכהונה ובת ישראל כשרה לכהונה.
4. חלל, שתוקי ואסופי לא נשנו במשנה ולא בש"ס אלא הרמב"ם כתב כן בפירוש המשנה, והשמיענו גם בחיבורו – מעשה רקח ה' מתנות עניים פ"ח הי"ז. ובבאר שבע הוריות יג ע"א כתב שמקורו בתוספתא ואינו בתוספתא לפנינו.
5. ע"י צפנת פענח פ"ח הי"ז שדן אם חלל פחות מישראל או כלוי.
6. רמב"ם על הוריות פ"ג מ"ח: לפי שהממזר ודאי ואילו שתוקי ואסופי – ספק.
7. בהוריות יג ע"א: ממזר קודם לנתין – זה בא מטפה כשרה, וזה בא מטפה פסולה; ר' עובדיה מברטנורא הוריות פ"ג מ"ח; מלאכת שלמה הוריות פ"ג מ"ח: ואפילו ממזרת שילדה מעו"ג ועבד שהולד ממזר... מ"מ יש בו מקצת כשרות מהאם דהא אמרינן בס"פ המפלת שלשה שותפים באדם הקדוש ברוך הוא אביו ואמו וכו'.
8. במה' שילת: ונתין 'קודם' לגר.
9. הוריות פ"ג מ"ח; רמב"ם על הוריות פ"ג מ"ח: ונתין קודם לגר, לפי שהנתין גדל עמנו בקדושה. תפארת ישראל, יכין, הוריות פ"ג מ"ח: דנתין היה הורתו ולידתו בקדושה משא"כ גר.
10. הוריות יג ע"א; תפא"י יכין אות לו.
11. הוריות פ"ג מ"ח; טור יו"ד סי' רנא.
12. הוריות יג ע"א.
13. ע"י לעיל הלכה טו בחילוקי ההלכות.
14. כגון כהנת שמקבלת חלק ממתנות כהונה עדיפה על לוייה וכן השאר.

ב. סוג גמילות החסדים

סדר הקדימות דוקא כשכולם זקוקים לאותו צורך כגון לפדיון שבויים או למזונות אבל זה לפדיון וזה למזונות – פדיון קודם¹⁴.

ג. לוי קודם לישראל

יש אומרים שבימינו אין חשיבות ללוי על ישראל ואינו קודם לו¹⁵. ויש אומרים שרק בעת שקנסו אותם ועתה חזרה חשיבותם למקומה¹⁶. ויש אומרים שתמיד חשיבותם במקומה¹⁷. ויש אומרים שלוי קודם להחיותו אבל לא לברך על המזון¹⁸.

ד. מעלות בקדימות לפי יחוס וחכמה

הקדימויות הן לפדיון משבי, לפרנסה ולכסות¹⁹, ויש אומרים לדברי רווח וכבוד²⁰.

תלמיד חכם קודם למלך ישראל²¹.

תלמיד חכם אע"פ שהוא ממזר קודם לכהן גדול עם הארץ²².

יש אומרים שאפילו התלמיד חכם הוא גר או עבד משוחרר קודם לכהן גדול²³. יש שהסתפקו האם נתין תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ²⁴.

יש אומרים שכהן גדול אפילו הוא עם הארץ קודם לנתין, גר ועבד אף שהם תלמידי חכמים, מפני שהוא מזרע ישראל²⁵.

14. ע"י לעיל הלכה י.

15. ירושלמי שרק בשעת דוכן לוי קודם הו"ד בבאר שבע הוריות יג ע"א; וכן הובא במג"א סי' רא ס"ק ד; צפנת פענח פ"ח הי"ז לפי העולה מספרי פ"ר' ראה.

16. צפנת פענח פ"ח הי"ז בשיטת הרמב"ם.

17. ב"י ושו"ע יו"ד סי' רנא ס"ט ובכל זמן לוי קודם לישראל; באר שבע הוריות יג ע"א; מגן אברהם או"ח סי' רא ס"ק ד; פמ"ג או"ח א"א סי' רא ס"ק ד.

18. מהר"ם מרוטנברג הו"ד בטור או"ח סוף סי' רא ובבאר שבע הוריות יג ע"א תמה עליו.

19. רמב"ם כאן.

20. תפארת ישראל הוריות פ"ג מ"ח אות לו.

21. תוספתא הוריות פ"ב ה"ח; הוריות יג ע"א; רמב"ם הוריות פ"ג מ"ח; מאירי הוריות יג ע"א: שחכם שמת אין לנו כיוצא בו מלך שמת כל ישראל ראויין למלכות. ודוקא אם חכם בתורה יותר מן המלך ע"י בהל' הבאה וע"י מהרש"א חידושי אגדות הוריות יג ע"א.

22. הוריות פ"ג מ"ח: ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ, ע"י בהלכה הבאה.

23. הון עשיר הוריות פ"ג מ"ח; שושנים לדוד הוריות פ"ג מ"ח וכן בחידושי מהר"ח הוריות פ"ג מ"ח.

24. חידושי מהר"ח הוריות פ"ג מ"ח.

25. תפארת ישראל, יכין הוריות פ"ג מ"ח אות לח.

גר משאר עמים קודם לגר מצרי או אדומי²⁶, גר מצרי או אדומי קודם לגר עמוני ומואבי²⁷, גר עמוני ומואבי קודם לעבד משוחרר²⁸.

ה. מעלות בקדימות מצד משרה ותפקיד בעם ישראל

מלך קודם לכהן גדול²⁹, כהן גדול קודם לנביא³⁰, כהן גדול משוח בשמן המשחה קודם למרובה בגדים, מרובה בגדים קודם למשיח שעבר מחמת קריו, משיח שעבר מחמת קריו קודם למשיח שעבר מחמת מומו, משיח שעבר מחמת מומו קודם למשוח מלחמה³¹, מרובה בגדים קודם למשוח מלחמה³², משוח מלחמה קודם לסגן³³, סגן קודם לראש המשמר, ראש המשמר קודם לראש בית אב, ראש בית אב קודם לאמרכל, אמרכל קודם לגזבר, גזבר קודם לכהן הדיוט³⁴.

יש אומרים שסגן קודם לאמרכל ואמרכל קודם לגזבר, וגזבר קודם לראש משמר³⁵,

ויש אומרים שסגן קודם לראש המשמר וראש המשמר קודם לראש בית אב, וראש בית אב קודם לאמרכל ואמרכל קודם לגזבר וגזבר קודם לכהן הדיוט³⁶.

יש אומרים שסגן קודם לקתיקול וקתיקול קודם לאמרכל³⁷.

-
26. רמב"ם הוריות פ"ג מ"ח: שמותר לבוא בקהל לאלתר.
27. רמב"ם הוריות פ"ג מ"ח. שמצרי ואדומי ראויים לבוא בקהל אחר ג' דורות, ועמוני או מואבי זכריהם אסורים לעולם.
28. רמב"ם הוריות פ"ג מ"ח: לפי שעבד משוחרר היה בכלל ארור. ואף עבד משאר אומות הסתפח לכלל העבדים הכנענים - הגהות יעבץ הוריות יג ע"א. בקרן אורה הוריות יג ע"א כתב דעכשיו כולם כשירים לבוא בקהל כמבואר ברמב"ם הלכות אסו"ב פ"ב הכ"ה, ולכן השמיטם כאן.
29. תוספתא הוריות פ"ב ה"ט; רמב"ם הוריות פ"ג מ"ח.
30. תוספתא הוריות פ"ב ה"ט; רמב"ם על הוריות פ"ג מ"ח: "כהן גדול קודם לנביא אם הוא שוה לו בחכמה, אבל כשיש יתרון חכמה החכם יותר קודם".
31. הוריות יג ע"א; רמב"ם על הוריות פ"ג מ"ח.
32. תוספתא הוריות פ"ב ה"י.
33. דוקא לענין להחיות משוח מלחמה קודם לסגן, אבל לגבי להיטמא למת מצוה יטמא משוח מלחמה ולא סגן, שמא יארע פסול לכהן גדול ונכנס סגן ומשמש תחתיו - הוריות יג ע"א; מאירי הוריות יג ע"א; מרומי שדה הוריות יג ע"א.
34. תוספתא הוריות פ"ב ה"י.
35. הוריות יג ע"א; פסקי רי"ד הוריות יג ע"א; מאירי הוריות יג ע"א.
36. תוספתא הוריות פ"ב ה"י; ירושלמי הוריות פ"ב ה"ה.
37. מאירי הוריות יג ע"א: ואף על פי שלא הוזכר קתיקול כאן כך הוא בסדר התמיד, והוא שהיו ממנין שני כהנים להיותם לסגן כסגן לכהן גדול; דרך אמונה הלכות מתנות עניים פרק ח הלכה יז ס"ק (קז).

הלכה יח

א. כהן גדול עם הארץ	ד. ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול
ב. אשת חבר	ע. עם הארץ
ג. כל הגדול בחכמה קודם	ה. רבו ואביו
את חברו	ו. רבו או אביו, מי קודם?

רמב"ם

במה דברים אמורים בשהיו שניהן? שוין בחכמה², אבל אם היה כהן גדול עם הארץ וממזר תלמיד חכם³, תלמיד חכם⁴ קודם⁵, וכל הגדול בחכמה קודם את חברו⁶, ואם היה אחד מהן רבו או אביו אף על פי שיש שם גדול מהן בחכמה, רבו או אביו שהוא תלמיד חכם קודם לזה שהוא גדול מהם בחכמה⁷.

א. כהן גדול עם הארץ

יש אומרים שאף כהן גדול שאינו עם הארץ אם אינו חכם כתלמיד חכם אחר אפילו הוא ממזר אותו ת"ח קודם לכהן גדול⁸.

יש אומרים שמלך אפילו עם הארץ קודם לתלמיד חכם⁹.

יש אומרים כי ממזר תלמיד חכם הצריך לכסות, קודם לכהן גדול עם הארץ הצריך למזון¹⁰.

-
1. במה' שילת: 'בשהיו שוין ואין את המילה: 'שניהם'.
 2. הוריות פ"ג מ"א.
 3. במה' שילת: תלמיד 'חכמים'.
 4. במה' שילת: תלמיד 'חכמים'.
 5. הוריות פ"ג מ"ח; רמב"ם ה' תלמוד תורה פ"ג ה"ב; טור יו"ד סי' רמו; ר' עובדיה מברטנורא הוריות פ"ג מ"ח.
 6. רמב"ם הוריות פ"ג מ"ח.
 7. טור יו"ד סי' רנא; שו"ע יו"ד סי' רנא ס"ט.
 8. פה"מ לרמב"ם הוריות פ"ג מ"ח: 'או אם היה מעט החכמה והממזר רב החכמה'; באר שבע הוריות י ע"ב, יג ע"א; ש"ך יו"ד סי' רנא ס"ק טו; דרך אמונה ה' מתנות עניים פ"ח הי"ח סעיף ק"ח.
 9. דרך אמונה ה' מתנות עניים פ"ח הי"ח סעיף ק"ח עפ"י פה"מ לרמב"ם סוף הוריות.
 10. רמ"א יו"ד סי' רנא ס"ט; ערך לחם יו"ד סי' רנא ס"ט; ביאור הגר"א יו"ד סי' רנא ס"ק יז עפ"י ירושלמי הוריות.

יש אמרים שממזר בעל מעשה אינו קודם לכה"ג עם הארץ¹¹. ויש אומרים שקודם לכהן גדול עם הארץ¹².

יש אומרים שבזמן הזה אין דין תלמיד חכם ועל כן מזון קודם לכסות¹³. ויש אומרים שיש דין ת"ח בזמן הזה¹⁴.

ב. אשת חבר

יש אומרים שאשת חבר כחבר¹⁵ וקודמת לכהן גדול שהוא עם הארץ ולאשתו¹⁶. ודוקא בחיי החבר¹⁷ וכסותה קודמת לפרנסת עם הארץ¹⁸. יש אומרים שבזמן הזה אין דין תלמיד חכם ועל כן לא נוהג דין אשת חבר¹⁹.

ג. כל הגדול בחכמה קודם את חבירו

הסדרן קודם לפלפל²⁰.

ד. ממזר תלמיד חכם קודם לכהן גדול עם הארץ

יש אומרים שדוקא ממזר ת"ח שבא מטיפה כשרה קודם לכהן גדול עם הארץ, אבל אם הוא גר, נתין ועבד משוחרר, אפילו הוא תלמיד חכם – כהן גדול קודם²¹. ויש אומרים שה"ה לגר או נתין או עבד משוחרר שהם תלמידי חכמים קודמים לכהן גדול עם הארץ²².

ה. רבו ואביו

רבו או אביו שהוא תלמיד חכם קודמים לזה שהוא גדול מהם בחכמה²³.

11. ראשון לציון סי' רנא ס"ט.
12. ברכי יוסף יו"ד סי' רנא ס"ק ה.
13. ש"ך יו"ד סי' רנא ס"ק טז.
14. פתחי תשובה יו"ד סי' רנא ס"ק ז בשם שו"ת יד אליהו.
15. ירושלמי הוריות פ"ג ה"ד; פרישה יו"ד סי' רנא ס"ק י.
16. רמ"א יו"ד סי' רנא ס"ט; פרישה יו"ד סי' רנא; חפץ חיים, אהבת חסד ח"א פ"ו אות ו; דרך אמונה הל' מתנות עניים פ"ח סעי' קכ.
17. ירושלמי הוריות פ"ג ה"ד; ביאור הגר"א יו"ד סי' רנא ס"ק כא.
18. ירושלמי הוריות פ"ג ה"ד; מראה הפנים הוריות פ"ג ה"ד; שער יוסף הוריות יג ע"א; חכמת אדם כלל קמה ס"ד; חפץ חיים, אהבת חסד ח"א פ"ו אות ו; עי' מרומי שדה הוריות יג ע"א ושו"ת משיב דבר ח"ב סי' מו שפרש בכסות שיש בה פיקוח נפש.
19. ש"ך יו"ד סי' רנא ס"ק טז.
20. ביאור הגר"א יו"ד סי' רנא ס"ט ס"ק יח עפ"י הירושלמי.
21. רש"י הוריות יג ע"א; תפארת ישראל יכין הוריות פ"ג מ"ח אות לח.
22. מאירי הוריות יג ע"א; שושנים לדוד הוריות פ"ג מ"ח ועי' לעיל הי"ז סי' ד.
23. רמב"ם כאן; לבוש יו"ד סי' רנא ס"ט; פרישה יו"ד סי' רנא ס"ק יא; חפץ חיים, אהבת חסד ח"א פ"ו אות ז; ערוה"ש יו"ד סי' רנא ס"א.

יש אומרים שאם אביו חכם קודם אפילו לת"ח מופלג שראוי להיות רבו מובהק²⁴.

ו. רבו או אביו, מי קודם?

רבו קודם לאביו רק כאשר הוא רבו מובהק²⁵. אבל רבו שאינו מובהק אביו קודם, אפילו אינו חכם כלל²⁶. ויש אומרים שקודם לאביו אפילו אינו רבו מובהק²⁷.

אם אביו אינו תלמיד חכם – רבו המובהק קודם לפדיון ולהשבת אבידה ולפריקת משא²⁸. ואם אביו תלמיד חכם, אפילו אינו כרבו המובהק – אביו קודם לכל אלו²⁹.

יש אומרים כי להשבת אבידה אביו קודם לרבו רק כאשר הם שקולים בחמתם³⁰. אבל לפדיון אביו ופריקת משא – אביו קודם אע"פ שפחות מחמתו מרבו³¹.

יש אומרים שאם אביו או אפילו אדם אחר שוכר לו רב ומלמדו, הם קודמים לרבו לכל דבר³².

24. פרישה יו"ד סי' רנא ס"ק יא.

25. רמב"ם על ב"מ פ"ב מ"א; מאירי ב"מ לג ע"א עה"מ, הוריות יג ע"א; ר' עובדיה מברטנורא ב"מ פ"ב מ"א; טור יו"ד סי' רמב; ב"י ושו"ע יו"ד סי' רמב סל"ד; ש"ך יו"ד סי' רמב סל"ד ס"ק סב, סי' רנא ס"ק יז; ביאור הגר"א יו"ד סי' רמב ס"ק פ; ערוה"ש יו"ד סי' רמב סניו.

26. ש"ך יו"ד סי' רמב סל"ד ס"ק סב בשם הב"י.

27. חפץ חיים, אהבת חסד ח"א פ"ו אות ח; וכ"כ בשו"ת תשב"ץ ח"ג סי' רעה.

28. רמב"ם הלי תלמוד תורה פ"ה ה"א; שו"ע יו"ד סי' רמב סל"ד.

29. רמב"ם הלי תלמוד תורה פ"ה ה"א; שו"ע יו"ד סי' רמב סל"ד; פרישה יו"ד סי' רמב ס"ק לג; ערך לחם יו"ד סי' רמב סל"ד; לבוש יו"ד סי' רמב סע"ף לד; ערוה"ש יו"ד סי' רמב ס"ב.

30. טור יו"ד סי' רמב בשם הרא"ש; רדב"ז הלי מתנות עניים פ"ח הי"ח; רמ"א יו"ד סי' רמב סל"ד; לבוש יו"ד סי' רמב סל"ד; ט"ז יו"ד סי' רמב ס"ק יט; ש"ך יו"ד סי' רמב ס"ק סג.

31. טור יו"ד סי' רמב בשם הרא"ש; רמ"א יו"ד סי' רמב סל"ד; רדב"ז הלי מתנות עניים פ"ח הי"ח.

32. ספר חסידים סי' תקפה; דרכי משה יו"ד סי' רמב ס"ק טז ורמ"א יו"ד סי' רמב סל"ד בשם ספר חסידים; ש"י"ר כנסת הגדולה הגהות טור יו"ד סי' רמב ס"ק לח; ש"ך יו"ד סי' רמב ס"ק סו.

אבל לדין כבוד ומורא חייב כלפי רבו אע"פ שקיבל תשלום על לימודו – ערוה"ש יו"ד סי' רמב ס"ה.

פרק ט

הלכה א

- א. חיוב העיר לקופה של צדקה
 ב. גבאי צדקה
 ג. למי מתחלקת קופת צדקה
 ד. צרכים שהקופה מספקת
 ה. כמה כסף גובים לצרכי העיר

רמב"ם

כל עיר שיש בה ישראל חייבין להעמיד מהם גבאי צדקה, אנשים ידועים ונאמנים שיהיו מחזירין על העם מערב שבת לערב שבת, ולוקחין מכל אחד ואחד מה שהוא ראוי ליתן ודבר הקצוב עליו, והן מחלקין המעות מערב שבת לערב שבת ונותנין לכל עני ועני מזונות המספיקין לשבעה ימים,¹ וזו היא הנקרא קופה.²

א. חיוב העיר לקופה של צדקה

יש אומרים שחיוב קופה נובע מחיוב צדקה בלבד, ועל כן עקרונית אין כופים עליו.³ ויש אומרים שחיוב קופה בעיר הוא מס כחלק מצרכי העיר הקבועים ליושבי העיר.⁴

קופה עיקר גבייתה במעות.⁵

ב. גבאי צדקה

יש אומרים שצריכין שהגבאין יהו נאמנין חכמים ונבונים, וידקדקו על כל עני ועני ליתן הצריך לו.⁶

יש אומרים שצריך אנשים ידועים כדי שהעניים יכירו אותם וגם הבעלי בתים יתביישו מהם ויתנו.⁷

1. פאה פ"ח מ"ז; תוספתא פאה פ"ד ה"ט; שבת קיח ע"א; ב"ב ח ע"ב; טור יו"ד סי' רנו.
2. במה שילת: יקופה של צדקה'.
3. שעורי ר' שמואל ב"ב ח ע"א סי' קעו בשיטת תוס' ח ע"ב ד"ה אכפיה שאין כופים על מצוה ששכרה בצידה.
4. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סי' תתק"ח הו"ד בב"י יו"ד סי' רנו, א; ביאור הגר"א יו"ד סי' רנו ס"א; שעורי ר' שמואל ב"ב ח ע"א בשיטת הרי"ף ב"ב ה ע"ב: 'דכל הני מילי חיובא נינהו ומפקינן מינייהו בעל כרחן דומיא דפסי העיר'. ועיי'ש שהביא ראשונים נוספים שסברו כרי"ף.
5. משנה ראשונה פאה פ"ח מ"ז; תפארת ישראל - יכין פאה פ"ח מ"ז אות לח.
6. טור יו"ד סי' רנו.
7. רדב"ז הל' מתנות עניים פ"ט ה"א.

יש אומרים שצריך אנשים נאמנים ולכן אין עושים עימם חשבון⁸.
 יש אומרים שצריך שהממונה על קופת צדקה יהיה נאמן, חכם ויודע לנהוג בה
 כשורה⁹.
 יש אומרים שצריך שהגבאים ידקדקו על העניים שלא יהיו רמאים¹⁰, חוץ מן
 המבקשים מזונות שאין בודקים אחריהם¹¹.
 יש אומרים שבזמן הזה צריך שיהיה חכם בהנהגת הגבאות ולא צריך שיהיה
 דוקא תלמיד חכם¹².
 יש מי שכתב שצריך לעמוד מפני גבאי צדקה בשעה שהולך וגובה מאיש לאיש
 כמו מפני כל עושי מצוה, ואם מקבל שכר אי"צ לעמוד מפניו¹³.

ג. למי מתחלקת קופת צדקה

הקופה מתחלקת לעניי אותה העיר בלבד¹⁴.
 יש אומרים שסתמה של קופה לעניי העיר¹⁵.
 יש אומרים שהקופה מתחלקת רק לעניי אותה העיר המתביישים ליטול מן
 התמחו¹⁶.

ד. צרכים שהקופה מספקת

יש אומרים שהקופה מספקת מזונות בלבד¹⁷, לעניים וכל אנשי ביתם¹⁸.

8. כאמור לקמן הלכה יא.
 9. טור יו"ד סי' רמט; רמ"א יו"ד סי' רנו ס"א.
 10. טור יו"ד סי' רנו; רמ"א יו"ד סי' רנו ס"א.
 11. טור יו"ד הלכות צדקה סי' רנו; שו"ע יו"ד סי' רנא ס"י; ש"ך על שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ק ב.
 12. ב"י יו"ד סי' רמט, ז; פרישה יו"ד סי' רמט אות יב בשמו.
 13. פתחי תשובה על שו"ע יו"ד סי' רנו ס"א בשם תשובת יד אליהו סי' נד.
 14. ב"ב ח ע"ב: 'קופה – לעניי העיר'; רמב"ם כאן וע"י ה"ו; טור יו"ד סי' רנו; שו"ע יו"ד סי'
 רנו ס"ד.
 15. מאירי ב"ב ח ע"ב.
 16. רש"י שבת ק"ח ע"א: 'קופה – מעות הן לפרנס עניים בני טובים דזיל להו מילתא דתמחוי'.
 וע"י יש סדר למשנה פאה פ"ח מ"ז.
 17. כ"מ מהרמב"ם בפרקנו הלכה יב; וכ"מ בטור יו"ד סי' רנו.
 18. תפארת ישראל, יכין פאה פ"ח מ"ז אות מ.

יש אומרים שלכל צרכי העניים¹⁹.

יש אומרים שכופין זה את זה להכניס להם אורחין ולחלק להן צדקה²⁰.

ה. כמה כסף גובים לצרכי העיר

יש אומרים שכיון שהקופה נגבית לצורך עניי העיר, וידוע כמה צריכים לכל שבוע, לכן משימים קצבה על כל אחד מבני העיר כמה הוא ראוי ליתן²¹. ויש אומרים שנותנים בשווה בקצבה קבועה²².

19. פה"מ לרמב"ם פאה פ"ח מ"ז: 'מפני שנותנים לזה הרבה כפי ערך צרכיו ומעלתו ונותנין לזה

מעט לפי ערכו ג"כ'; תפארת ישראל פאה פ"ח מ"ז אות מ.

20. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סי' תתק"ח; מרדכי ב"ב רמז תעח; ש"ך יו"ד סי' רנו

סי' עפ"י מרדכי פ"ק דב"ב בשם הר"מ; ערוה"ש יו"ד סי' רנו ס"ג.

21. עליות דרבינו יונה ב"ב ח ע"ב; פרישה יו"ד סי' רנו ס"ק א.

22. רבינו גרשום ב"ב ח ע"ב.

הלכה ב

- א. תמחוי – מזון או מעות
 ב. לצרכי מי נגבה התמחוי
 ג. קצבת התמחוי על אנשי העיר
 ד. כמה היא פרנסת יומו
 ה. מתי מתחלק התמחוי

רמב"ם

וכן מעמידין גבאין שלוקחין בכל יום ויום מכל חצר וחצר: פת ומיני מאכל או פירות² או מעות ממי שמתנדב לפי שעה, ומחלקין את הגבוי לערב בין העניים, ונותנין לכל עני ממנו פרנסת יומו, וזהו הנקרא תמחוי.

א. תמחוי – מזון או מעות

רמב"ם ...פת ומיני מאכל או פירות או מעות

יש אומרים שהגבאים מחזירים על פתחי בעלי בתים בכל יום ולוקחים מהם תבשיל לצורך העניים, והכלי שמשימים בו את התבשיל נקרא תמחוי³, וכן מסבירים שלוקחין מכל בית מהלפתנים שבשלו, ונותנים באותו הכלי ומחלקים בין העניים⁴. ועוד מבארים שהתמחוי כעין קערה שמקבצין בה לחם ומיני תבשיל להאכיל לעניי עולם בכל יום⁵. ויש אומרים שגובים אף לחם ויין⁶. ומלקטים דברים שאינם מתקיימים ויתקלקלו אם ישהו את חלוקתן⁷.

ב. לצרכי מי נגבה התמחוי

יש אומרים שתמחוי ניתן לכל אדם הצריך⁸. ויש אומרים שתמחוי מתחלק דוקא לעניי עולם הבאים מחוץ לעיר⁹.

-
1. כאן כתב הרמב"ם מכל חצר אבל בפה"מ וכן הרע"ב כתבו מכל פתחי בתים.
 2. במה' שילת: יופירות.
 3. ר' עובדיה מברטנורא פאה פ"ח מ"ז.
 4. רמב"ם פה"מ פאה פ"ח מ"ז.
 5. רבינו חננאל ב"ב ח ע"ב.
 6. יד רמ"ה ב"ב ח ע"ב סי' צ.
 7. מאירי ב"ב ח ע"ב.
 8. תוספתא פאה פ"ד ה"ט: 'תמחוי לכל אדם'; ירושלמי פאה פ"ח ה"ו.
 9. רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה לעשות; רבינו חננאל ב"ב ח ע"ב; רי"ף ב"ב ח ע"ב; עליות דרבינו יונה ב"ב ח ע"ב; רשב"א ב"ב ח ע"ב; טור יו"ד סי' רנו; רא"ש ב"ב פ"א סי' כט; נימוקי יוסף ב"ב

יש אומרים שסתמו לעניי עולם¹⁰. וכל זמן שיבואו עניי עולם חוזרין וגובין להם תמחוי¹¹.

ג. קצבת התמחוי על אנשי העיר

לתמחוי לא היה דבר קצוב המוטל על אנשי העיר, לפי שהוא לעניים העוברים ושבים ופעמים הם מרובים ופעמים הם מועטים¹².

יש אומרים שגובים מכל אחד כאשר ידבנו לבו¹³.

יש אומרים שתמחוי אינו דבר קצוב אלא לפי צורך שעה גובים אותו לעניי עולם, וצריכים הגבאים לקצוב על כל אחד ואחד מאנשי העיר כראוי לו בשעת גבייתם¹⁴. וגובין מכל אחד כפי מה שעניניהם רואות¹⁵.

ד. כמה היא פרנסת יומו

פרנסת יומו של עני הוא מזון שתי סעודות¹⁶.

ה. מתי מתחלק התמחוי

יש אומרים שתמחוי מתחלק בערב¹⁷. ויש אומרים שהוא מתחלק ביום¹⁸ ולא בלילה כיון שאין מבחינים למי יתנו¹⁹. יש אומרים שאינו מתחלק בבוקר אלא בזמן סעודה²⁰.

-
- ה ע"ב; שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ד; לבוש יו"ד סי' רנו ס"ד; דרישה יו"ד סי' רנו ס"ק א; ערוה"ש יו"ד סי' רנ ס"ט; יו"ד סי' רנו ס"ב.
10. מאירי ב"ב ח ע"ב.
11. עליות דרבינו יונה ב"ב ח ע"ב.
12. ערוה"ש יו"ד סי' רנו ס"ב.
13. שו"ת מהרי"ק שורש יז סי' ד.
14. רי"ף ב"ב ח ע"ב; רא"ש ב"ב פ"א סי' כט; לבוש יו"ד סי' רנו ס"ג.
15. עליות דרבינו יונה ב"ב ח ע"ב; מאירי ב"ב ח ע"ב.
16. פאה פ"ח מ"ז; רש"י שבת ק"ח ע"א ד"ה תמחוי.
17. רמב"ם כאן; טור יו"ד סי' רנו; שו"ע יו"ד סי' רנו ס"א.
18. תוספות שבת ק"ח ע"א ד"ה דמלוינן.
19. תוספות ב"ב ט ע"א ד"ה אין; תוספות הרא"ש שבת ק"ח ע"א ד"ה אין. ועיי' טל תורה שבת ק"ח ע"א שכתב: "משום דאין נותנין צדקה בלילה".
20. מהרש"א חידושי הלכות, שבת ק"ח ע"א.

הלכה ג

- א. כפיה על קופת צדקה בעיר
ב. דרך הגביה והחלוקה במקום שאין תמחוי
ג. ביטול התמחוי
ד. ביטול קופה של צדקה לעניי העיר

רמב"ם

מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל שאין להן קופה של צדקה. אבל תמחוי, יש מקומות שנהגו בו ויש מקומות שלא נהגו בו, והמנהג הפשוט היום שיהיו גבאי הקופה מחזירין בכל יום ומחלקין מערב שבת לערב שבת.

א. כפיה על קופת צדקה בעיר

חובת כל עיר על קופת צדקה לצורך עניי העיר, וממילא כופים בני העיר זה את זה עליה¹.

ב. דרך הגביה והחלוקה במקום שאין תמחוי

רמב"ם... מחזירין בכל יום ומחלקין מערב שבת לערב שבת. יש אומרים שהגבאים מחזירים בכל יום מחמת שבטלו את התמחוי ואולי יחסר לעניי עולם הנוטלים כדין תמחוי כשעוברים בעיר². יש אומרים שמחלקים מערב שבת לערב שבת לעניי העיר, אבל לעניי עולם הנצרכים מחלקים ביום שהם בעיר³.

ג. ביטול התמחוי

יש אומרים שבטלו את התמחוי, ונהגו להוסיף בקופה כנגד התמחוי ויעשו את הכל קופה⁴. וממנו נותנים גם לעניי עולם מעות ולא מזון⁵. יש אומרים שהטעם הוא מפני שעניי עולם מתביישים ליטול מן התמחוי⁶.

1. רי"ף ב"ב ה ע"ב; ר' יצחק קרקושא ב"ב ח ע"א; רא"ש ב"ב פ"א סי' כז; נימוקי יוסף ב"ב ה ע"ב; ב"י יו"ד סי' רמח, א.
2. דרך אמונה ה' מתנות עניים פ"ט סכ"ד.
3. דרך אמונה ה' מתנות עניים פ"ט סכ"ה.
4. רדב"ז ה' מתנות עניים פ"ט ה"ג.
5. דרך אמונה ה' מתנות עניים פ"ט סכ"ג.
6. דרך אמונה ה' מתנות עניים פ"ט סכ"ג.

ד. ביטול קופה של צדקה לעניי העיר

יש אומרים שמעת שרבתה העניות בישראל בטלה בחלק מן המקומות הקופה של העיר, כיון שאין ביכולת האמידים לפרנס את עניי העיר, אלא עניי העיר ועניי עולם מחזרים על הפתחים⁷.

7. ערוה"ש יו"ד סי' רנ סעי' י-יב.

הלכה ד

- א. חיוב נתינת מזון לעניים בתעניות
- ב. אגרא דתעניתא – צדקתא
- ג. האם מחלקים בתעניות גם לעניי העיר שנטלו מן הקופה

רמב"ם

בתעניות מחלקים מזונות לעניים, וכל תענית שאכלו העם ולנו, ולא חלקו צדקה לעניים, הרי אלו כשופכי דמים, ועליהם נאמר בקבלה צדק ילין בה ועתה מרצחים. במה דברים אמורים בשלא נתנו להן הפת והפירות שאוכלים בהם הפת כגון תמרים וענבים, אבל אם אחרו המעות או החטים אינן כשופכי דמים.¹

א. חיוב נתינת מזון לעניים בתעניות

במקום שנהגו בכך – חייבים לחלק מזון לעניים במוצאי התענית.² ודוקא אם רגילים לחלק לעניים מזון מוכן לאכילה, חייבים לחלק בתענית לשם מוצאי התענית.³ אבל אם רגילים לחלק מזון שאינו מוכן נותנים אף אחר התענית.⁴ ומוטל עליהם חיוב לתת את הצדקה מחמת התענית אפילו לאחר התענית, ואינם שופכי דמים.⁵

יש אומרים שבזמננו שמצוי לקנות פת מן הפלטר, אף במעות איכא למיחש לשופכי דמים ולחלק בתענית לצורך סעודתם אחר התענית.⁶

-
1. במה שילת: בשלא יחילקו הפת.
 2. סנהדרין לה ע"א; טור ושו"ע יו"ד סי' רנו ס"ב.
 3. רש"י סנהדרין לה ע"א ד"ה כל תענית; יד רמ"ה סנהדרין לה ע"א; אגודה סנהדרין פ"ד סי' מה; מאירי סנהדרין לה ע"א.
 4. סנהדרין לה ע"א.
 5. סנהדרין לה ע"א; רש"י סנהדרין לה ע"א ד"ה אבל זוזי; יד רמ"ה סנהדרין לה ע"א.
 6. רמב"ם כאן, ואינם שופכי דמים אף שנתנו יותר מאוחר; רש"י סנהדרין לה ע"א ד"ה אבל זוזי; לבוש יו"ד סי' רנו ס"ב; ערוה"ש יו"ד סי' רנו ס"ג. ועיי' טור יו"ד סי' רנו שלשוננו אינה ברורה.
 7. בית מאיר יו"ד סי' רנו.

ב. אגרא דתעניתא – צדקתא

גם כאשר אין רגילים לחלק מזון מוכן בתענית, חייבים בצדקה בתענית⁸. יש אומרים לצורך אכילת העניים שהתענו⁹, ויש אומרים כדרך תשובה¹⁰. מנהג ישראל לתת צדקה בתענית¹¹ ויש נוהגים בזמן מנחה¹². וכן נוהגין בקצת קהלות להכריז ליתן כופר נפש¹³. יש אומרים ששיעור הנתינה לצדקה בתענית כשיעור סעודה שהיה עליו להוציא אילו אכל בתענית¹⁴.

ג. האם מחלקים בתעניות גם לעניי העיר שנטלו מן הקופה

אף לעניי העיר שכבר חלקו להם מזון לכל השבוע מן הקופה צריך לתת מזון למוצאי התענית¹⁵.

-
8. ברכות ו ע"ב: 'אגרא דתעניתא – צדקתא'; רש"י סנהדרין לה ע"א ד"ה אבל זוזי; יד רמ"ה סנהדרין לה ע"א; מאירי סנהדרין לה ע"א.
9. רש"י ברכות ו ע"ב ד"ה אגרא דתעניתא.
10. מאירי ברכות ו ע"ב; ועיי גליוני הש"ס ברכות שם.
11. מחזור ויטרי סי' שנג; שבלי הלקט, סדר תענית סי' רפ; לקט יושר ח"א, או"ח עמ' קטו ענין ב.
12. תוספות מגילה כא ע"א ד"ה הקורא; ספר המנהגים, טירנא, הגהות המנהגים חודש אייר סי' מב; מטה משה עמוד העבודה ימי תעניות סי' תשנה וכן בשם מהרש"ל; משנה ברורה סי' תקסו ס"ק יב; דרך אמונה הלי מתנות עניים פ"ט ה"ד סכ"ו.
13. משנה ברורה סי' תקסו ס"ק יב; דרך אמונה הלי מתנות עניים פ"ט ה"ד סכ"ו.
14. שבלי הלקט סי' רפ; דרישה יו"ד סי' רנו אות ב; ספר חרדים מצוות התלויות בארץ ישראל פרק ב; מהרש"א, חדושי אגדות, ברכות ו ע"ב.
15. ראשון לציון סי' רנו ס"ב; ונראה גם משום שאין בודקין למזונות – ב"ב ט ע"א; רמב"ם מתנות עניים פ"ז ה"ו; שו"ע יו"ד סי' רנא ס"י.

הלכה ה

- א. גביית קופה בשנים
 ב. מספר הממונים על קופה של צדקה
 ג. חלוקת קופה בשלשה
 ד. גביית וחלוקת תמחוי בשלשה

רמב"ם

הקופה אינה נגבית אלא בשנים¹ שאין עושים שררה על הצבור בממון פחות משנים, ומותר להאמין לאחד המעות של קופה², ואינה נחלקת אלא בשלשה מפני שהיא כדיני ממונות, שנותנים לכל אחד די מחסורו לשבת, והתמחוי נגבה בשלשה³: שאינו דבר קצוב, ומתחלק בשלשה.

א. גביית קופה בשנים

נגבית בשנים כיון שממשכנים על קופת הצדקה של העיר⁴.
 יש אומרים שאין צורך בשלשה לגבייתה מפני שידוע הסכום שכל אחד ואחד נותן⁵. ויש אומרים שאף קופה ניתנת כפי נדבת לבו⁶.
 יש אומרים שבמקום שאין ממשכנים על הצדקה גם אחד נאמן לגבאי⁷.
 גר פסול לגביית קופת צדקה מפני שהיא שררה, וכן לחלוקתה מפני שהוא דין, ונאמן לשמש לה גזבר⁸.

1. טור יו"ד סי' רנו כתב: הקופה אין נגבית בפחות משנים וכן שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ג.
2. במה' שילת: ומותר להאמין 'אחד על המעות של קופה.
3. המאירי ב"ב ח ע"ב הביא גירסא שתמחוי נגבה ומתחלק בשנים.
4. ב"ב ח ע"ב; רמב"ם פאה פ"ח מ"ז; ר"ש פאה פ"ח מ"ז; רא"ש פאה פ"ח מ"ז; ר' עובדיה מברטנורא פאה פ"ח מ"ז; ט"ז יו"ד סי' רנו ס"ק ב; ש"ך על שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ק ה; משנה ראשונה פאה פ"ח מ"ז.
5. רבינו חננאל ב"ב ח ע"ב; ר"ף ב"ב ה ע"ב; ראשונים נוספים בדף ח ע"ב: תוס' ד"ה ומתחלקת בשם רבנו תם; רבנו גרשום; יד רמ"ה אות צ, עליות דרבנו יונה, מאירי ונמוק"י ד"ה ת"ר; רדב"ז הל' מתנות עניים פ"ט ה"ה; תוספות יום טוב פאה פ"ח מ"ז לפי דעה אחת.
6. שיטה מקובצת, בבא בתרא ח ע"א בשם שיטה לא נודעת למי ד"ה ולא; תוספות יום טוב פאה פ"ח מ"ז לפי דעה אחת.
7. ראשון לציון סי' רנו ס"ג.
8. גליון מהרש"א יו"ד סי' רנו ס"ג עפ"י תשובות אהל יעקב לר"י שפורט סוף סי' ז', דף ד, א.

ב. מספר הממונים על קופה של צדקה

גזבר אחד יכול להיות ממונה על קופה של צדקה לאחר גבייתה, ואין צורך בשניים⁹. ואף שני אחים יכולים להיות ממונים עליה, אולם רק לאחר שנגבתה על ידי שנים שאינם קרובים¹⁰. יש אומרים שאפילו שני אחין שמונו לגזברים יכולין לגבותה¹¹.

יש אומרים שאין מעמידין פחות משלשה גבאים, ואין מעמידין שני אחים וכן היה נכון לעשות¹². יש אומרים שכיון שאין אנו ממשכנין על הצדקה, מותר להעמיד גבאי אחד¹³.

ג. חלוקת קופה בשלשה

חלוקת קופה בשלשה לפי שהיא דין כשאר דיני ממונות, מפני שנותנים לזה הרבה כפי ערך צרכיו ומעלתו ונותנין לזה מעט לפי ערכו¹⁴. יש אומרים שגם בזמן הזה שאין רשאים למשכן, חלוקתה על ידי שלשה¹⁵.

יש אומרים שכיון שהחלוקה היא דין, כל הפסולים לדון דיני ממונות כגון קרובים פסולים לחלוקת הצדקה בקופה¹⁶.

9. ב"ב ח ע"ב; רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה הא הימוני; רמב"ם כאן; טור יו"ד סי' רנו.
 10. שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ג; ראשון לציון סי' רנו ס"ג; ערוה"ש יו"ד סי' רנו ס"ד.
 11. טור יו"ד סי' רנו; פרישה יו"ד סי' רנו ס"ק ז; לבוש יו"ד סי' רנו ס"ג; ש"ך יו"ד סי' רנו ס"ק ז.
 12. מרדכי ב"ב פ"א סי' תפח עפ"י ירושלמי סוף פאה פ"ח ה"ו, והביאו הב"י יו"ד סי' רנו.
 13. רדב"ז הל' מתנו"ע פ"ט ה"ו; ב"י יו"ד סי' רנו, ג.
 14. רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה מפני שהוא; רמב"ם פאה פ"ח מ"ז; ר"ש פאה פ"ח מ"ז; רא"ש פאה פ"ח מ"ז; ר' עובדיה מברטנורא פאה פ"ח מ"ז; שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ג; תפארת ישראל פאה פ"ח מ"ז אות מ.
 15. חתם סופר יו"ד סי' רנו ס"ג.
 16. ערוה"ש יו"ד סי' רנו ס"ד.

ד. גביית וחלוקת תמחוי בשלשה

יש אומרים שצריך שיהיו הממונים על גביית התמחוי וחלוקתו שלשה בני אדם, לפי שבעת אחת נגבה ומתחלק¹⁷ ואין גבוי בשנים, שלא יצטרכו לטרוח ולבקש את השלישי לחלק¹⁸.

יש אומרים שנגבה בשלשה מפני שאינו קצוב וצריך לעיין על כל אחד כמה ייתן וגם הגבייה היא דין¹⁹. וגבייתו וחלוקתו היא דין ולכן צריך שלשה²⁰.

17. רמב"ם פאה פ"ח מ"ז; רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה שגבויה; ריטב"א ב"ב ח ע"ב בשם רש"י; שנות אליהו הארוך פאה פ"ח מ"ז לפי שיטה אחת, ביאור הגר"א יו"ד סי' רנו ס"ק ו עפ"י ירושלמי.

18. רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה שגבויה.

19. רי"ף ב"ב ה ע"ב; כיון שהתמחוי אין בו צורך תמיד לכן אין קוצבין על בני העיר קצבה קבועה כמה יתנו – עליות דרבינו יונה ב"ב ח ע"ב; רא"ש ב"ב פ"א סי' כט; ריטב"א ב"ב ח ע"ב בשם הרי"ף; טור יו"ד סי' רנו ועיי' דרישה סי' רנו ס"ק ג; ט"ז על שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ק ג.

20. יד רמ"ה ב"ב ח ע"ב אות צ; שנות אליהו הארוך פאה פ"ח מ"ז לפי שיטה אחת; לבוש יו"ד סי' רנו ס"ג; דרך אמונה ה' מתנות עניים פ"ט ה"ה.

הלכה ו

- א. למי מתחלק התמחוי
 ב. תמחוי וקופה בשבתות ובימים טובים

רמב"ם

התמחוי נגבה בכל יום¹, והקופה מערב שבת לערב שבת²,
 והתמחוי לעניי עולם, והקופה לעניי אותה העיר בלבד³.

א. למי מתחלק התמחוי

יש אומרים שתמחוי מיועד לעניי עולם⁴, אמנם מתחלק בפועל לכל אדם, הן לעניי העיר והן לעניי עולם⁵.

ב. תמחוי וקופה בשבתות ובימים טובים

בשבתות וימים טובים לא גובים לקופה⁶ ולתמחוי⁷.

בשבתות וימים טובים אין חלוקת קופה⁸ ותמחוי⁹.

עניי אותה עיר מקבלים את קצבתם לפני השבת¹⁰.

עניי עולם המתעכבים בעיר מקבלים את קצבתם כאמור להלן בפ"ז ה"ח.

1. תוספתא פאה פי"ד הי"ט; ב"ב ח ע"ב.

2. תוספתא פאה פי"ד הי"ט; ב"ב ח ע"ב.

3. תוספתא פאה פי"ד הי"ט; ב"ב ח ע"ב.

4. רמב"ם כאן; רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה לעשות; רבינו חננאל ב"ב ח ע"ב; רי"ף ב"ב ח ע"ב; עליות דרבינו יונה ב"ב ח ע"ב; רשב"א ב"ב ח ע"ב; טור יו"ד סי' רנו; רא"ש ב"ב פי"א סי' כט; נימוקי יוסף ב"ב ח ע"ב; שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ד; לבוש יו"ד סי' רנו ס"ד; ערוה"ש יו"ד סי' רנ ס"ט; יו"ד סי' רנו ס"ב. ע"י הלכה ב סימן ב לעיל.

5. תוספתא פאה פי"ד הי"ט; ירושלמי פאה פי"ח הי"ו; דרישה יו"ד סי' רנג ס"ק א.

6. משום איסור הוצאה כאמור במס' שבת פי"א מ"א. ומשום שמעות הן מוקצה.

7. מצד איסור הוצאה היה ניתן לגבות תמחוי ביום טוב ולחלקו לעניי עולם, אולם נראה שהוא כלול באמור בפ"ח מ"ז בעני העובר ממקום למקום לעיל פי"ז ה"ח.

8. קופה מתחלקת מערב שבת לערב שבת, ולכן אם חל יו"ט בערב שבת נראה שהיו מקדימים את חלוקתה.

9. כיון שלא גבו תמחוי בשבתות וימים טובים.

10. כאמור לעיל הי"א וה"ה.

הלכה ז

- א. לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה
 ב. הרשאים לשנות קופה לתמחוי ולהיפך
 ג. לשנותן לכל מה שירצו מצרכי צבור
 ד. שינוי מגביה מפורשת עבור עניים
 ה. הרשאים לשנות לצרכי ציבור
 ו. חכם גדול שהכל גובים על דעתו

רמב"ם

רשאיין בני העיר לעשות קופה תמחוי, ותמחוי קופה, ולשנותן לכל מה שירצו מצרכי צבור, ואף על פי שלא התנו כן בשעה שנבנו, ואם היה במדינה חכם גדול שהכל גובין על דעתו והוא יחלק לעניים כפי מה שיראה, הרי זה רשאי לשנותן לכל מה שיראה לו מצרכי צבור.²

א. לעשות קופה תמחוי ותמחוי קופה

מותר להעביר מעות מקופה לתמחוי כשרבו עניי עולם.³

יש אומרים שאם הגיעו לקופה או לתמחוי נדרי יחידים לצדקה ולא בגביית בני העיר – אסורים לשנות את המעות מקופה לתמחוי ולהיפך.⁴

ב. הרשאים לשנות קופה לתמחוי ולהיפך

הגבאים מותרים לשנות מקופה לתמחוי ולהיפך רק בהסכמת בני העיר, ועל דעת עצמם בלבד אסורים.⁵ ויש אומרים שפרנסים רשאים לשנות אף שלא מדעת בני העיר.⁶

יש אומרים שהגבאים אינם רשאים לשנות הקופה לתמחוי ולא להפך אלא מדעת הפרנסים. אבל יכולים לעשות כולו כיס אחד ומתנה אחת.⁷

1. במה שילת: 'לשנה אותן'.

2. שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ד. לגבי שינוי מצדקה לצרכים אחרים על ידי בני העיר עיי' פ"ח ה"ד.

3. רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה לעשות.

4. עליות דרבינו יונה ב"ב ח ע"ב.

5. עליות דרבינו יונה ב"ב ח ע"ב; רמ"א יו"ד סי' רנו ס"ד בשם מהרי"ק סי' ה.

6. עליות דרבינו יונה ב"ב ח ע"ב.

7. ב"י יו"ד סי' רנו בשם רבינו ירוחם, נ"ט ח"א.

ג. לשנותן לכל מה שירצו מצרכי צבור

רמב"ם ולשנותן לכל מה שירצו מצרכי צבור

יש אומרים שרשאים לשנות דוקא לצרכי עניים כגון מדור וכסות ופרנסת לינה וקבורה, אבל לשאר צרכי ציבור ואפילו לדבר מצוה אסור⁸. ויש אומרים לדעה זו שמותר ללוות לשעה מהעניים ולהחזיר להם⁹.

יש אומרים שמותרים לשנות לכל צרכי ציבור¹⁰. ואפילו צרכי הרשות¹¹.

יש אומרים שמותר לבני העיר רק ללוות ולשנות לכל צרכיהם – על מנת להחזיר לקופה ולתמחוי¹².

יש אומרים ששינוי הוא כעין הלוואה מעניים כיון שכל צרכי עניים עדיין מונחים על הפרנסים, וכשיצטרכו יגבו שוב ויספקו צרכי עניים¹³.

יש אומרים שבימינו כשפוסקים בני העיר צדקה ביניהם, עושים על דעת שיעשו הגבאים כל מה שירצו¹⁴.

יש אומרים שהאומר סלע זו לצדקה אין פדיון שבויים בכלל, ואסור לשנות לפדיון שבויים¹⁵.

8. ר"י מיגאש ב"ב ח ע"ב; הביאו בשם הר"י מיגאש – רמב"ן ב"ב ח ע"ב; עליות דרבינו יונה ב"ב ח ע"ב; רשב"א ב"ב ח ע"ב; ר"י קרקושא ב"ב ח ע"ב; ריטב"א ב"ב ח ע"ב בשם רא"מ (= ר"י אבן מיגאש) ורמ"ה; שיטה מקובצת ב"ב ח ע"ב בשם רא"ה; טור יו"ד סי' רנו בשם ר"י מיגאש; רדב"ז פ"ט ה"ז בשם דעת ראשונים שאינו מסכים לה. ועי' שו"ת רשד"ים יו"ד סי' קסט.

9. מאירי ב"ב ח ע"ב, והביא ראיה מירושלמי.

10. ר' יצחק קרקושא ב"ב ח ע"ב בשם הרי"ף; רמב"ם כאן; הרמב"ן ב"ב ח ע"ב; פסקי ר"י ב"ב ח ע"ב; רדב"ז פ"ט ה"ז בשם רוב האחרונים.

11. רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה אציפי, וכן בארו הרמב"ן ב"ב שם; תוספות ב"ב ח ע"ב ד"ה לשנותה בשם ר"ת: 'וכן היה ר"ת נוהג לתת מעות הקופה לשומרי העיר לפי שעל דעת בני העיר נותנים אותם' וכן הובא בעליות דר"י ב"ב ח ע"ב; פסקי תוספות ב"ב פ"א אות לה; רא"ש ב"ב פ"א סי' כט והביא ראיה מן הירושלמי; טור יו"ד סי' רנו בשם ר"ת, רמב"ם ורא"ש; ב"י יו"ד סי' רנו הביא בשם: מרדכי ב"ב פ"א סי' תפו משם מהר"ם מרוטנבורג, דפוס פראג סי' תתקמב, סמ"ג עשין קסב, סמ"ק סי' רמח, מהר"ק שורש ה ושורש קכח; ביאור הגר"א על שו"ע יו"ד סי' רנו ס"ק ז. ועי' שו"ת מהרש"ך ח"ב סי' לח.

12. רמב"ן באפשרות אחת ב"ב ח ע"ב; רשב"א ב"ב ח ע"ב בשם הרמב"ן; ריטב"א ב"ב ח ע"ב בשם: רש"י, רמב"ן ורבינו יונה; ר"ן ב"ב ח ע"ב.

13. רא"ש ב"ב פ"א סי' כט; ר"ן ב"ב ח ע"ב; נימוקי יוסף ב"ב ו ע"א;

14. מרדכי ב"ב פ"א סי' תצב בשם ר"י משום לב בית דין מתנה עליהם, והו"ד בב"י יו"ד סי' רנו, ד.

15. מהר"ק שורש ז הו"ד בב"י יו"ד סי' רנו, ד. ועי' ט"ז יו"ד סי' רנו ס"ק ד ונקודות הכסף.

יש אומרים שרשאים לשנות, היינו דוקא בימיהם שהיו מספיקים לעניים כל צרכם, אבל עכשיו שאין מספיקים אין לשנות מעניים לצרכים אחרים¹⁶. ויש חולקים שמותר לשנות¹⁷.

ד. שינוי מגביה מפורשת עבור עניים

יש אומרים שאם גבו לצורך עניים אסור לשנות לשאר צרכי ציבור¹⁸. ויש חולקים שאף במקרה זה מותרים בני העיר או הפרנסים לשנות לכל צרכיהם¹⁹. ואין צריכים להפריש תחתיהן מעות לעניים²⁰.

יש אומרים שאם גבו ממי שנדר במפורש לצורך עניים אסור לשנות²¹. אבל אם גבו לצורך הציבור על כל הצרכים אף שמלכתחילה הוא לצורך עניים – מותר לשנות²².

יש אומרים שאם עשו מגבית מיוחדת לעניים – אסור לשנות לצרכים אחרים של העיר²³.

יש אומרים שכל נדבת היחיד אף על פי שנמסרה לפרנסים אין לבני העיר לשנותה²⁴. ויש אומרים שיחיד שהתנדב ומסר ליד הפרנסים מותר להם לשנות²⁵.

יש אומרים שיחיד שמסר ליד גבאי רשאי הגבאי לשנות²⁶.

יש אומרים שאם הוא דבר מסויים כגון קרקע שלא נשתקע שם בעליו ממנו אסור לשנותו לגמרי, ואפילו אין העניים צריכים לו לגמרי. אבל אם הוא דבר

16. שו"ת הרשב"א ח"א סי' תריז הו"ד בב"י יו"ד סי' רנו, ד.

17. שו"ת מהר"ם מרוטנבורג דפוס פראג סי' תתקמב, והובא במרדכי ב"ב סי' תפו, הו"ד בב"י יו"ד סי' רנו, ד.

18. עליות דרבינו יונה ב"ב ח ע"ב; ריטב"א ב"ב ח ע"ב בשם רשב"א ורבותיו; רא"ש ב"ב פ"א סי' כט; נימוקי יוסף ב"ב ו ע"א בשם רבינו יונה.

19. ר"ן ב"ב ח ע"ב.

20. ביאור הגר"א יו"ד סי' רנו ס"ק ט עפ"י ירושלמי מגילה פ"ג ה"א.

21. ר"י מיגאש ב"ב ח ע"ב; עליות דרבינו יונה ב"ב ח ע"ב; רשב"א ב"ב ח ע"ב; ריטב"א ב"ב ח ע"ב בשם רשב"א ורבותיו; ר"ן ב"ב ח ע"ב בשם הרשב"א.

22. ר' יצחק קרקושא ב"ב ח ע"ב.

23. ר"י מיגאש ב"ב ח ע"ב; ר' יצחק קרקושא ב"ב ח ע"ב; טור יו"ד סי' רנו בשם רא"ש; ש"ך יו"ד סי' רנו ס"ק ז.

24. ר"ן ב"ב ח ע"ב בשם הרשב"א; נימוקי יוסף ב"ב ו ע"א בשם הרשב"א.

25. ב"י יו"ד סי' רנו, ד בשם רמב"ן ב"ב ח ע"ב. והביא ממהרי"ק שורש ה, שמהר"ם המובא במרדכי סי' תפו והרא"ש חולקים על הרשב"א המובא בהערה לעיל.

26. רמ"א יו"ד סי' רנו ס"ד בשם ראשונים שהביא הב"י.

שאינו מסויים או שנשתקע שם בעליו ממנו מותר לשנותו אם אינו צריך לאותו ענין²⁷.

יש אומרים שבכל מקום שיש רשות לבני העיר, הן משל עניים והן משל בני העיר, מוכרים בלא הכרזה²⁸.

יש אומרים שיחיד שנדב לצדקה, ומינה גבאים מסוימים על נדבתו, אסורים אנשי העיר לשנות²⁹.

יש אומרים שאם פרט הנודב לצורך עני מסויים והעביר לגבאים אי אפשר לשנות את המעות לצרכים אחרים³⁰.

יש אומרים שאשה שצוותה ליתן קצבת מעות לעניי העיר בכל שבוע, אין בני העיר יכולים ליתן לצורך בחורים עניים הבאים ללמוד, דכבר זכו בו עניי העיר והוי כאילו גבו לצרכם³¹.

ה. הרשאים לשנות לצרכי ציבור

יש אומרים שדוקא בני העיר או, הפרנסים³² אבל הגבאים בלבד אסורים לשנות³³.

יש אומרים ששבעת טובי העיר במעמד אנשי העיר רשאים לשנות לכל מה שירצו³⁴.

יש אומרים שמותרים לשנות בני העיר או יחיד בדורו ששווה ככל הציבור³⁵. אבל פרנס שצריך להיוועץ אסור לשנות אא"כ התנה במעמד אנשי העיר³⁶.

יש אומרים שאף הגבאים מותרים לשנות לדבר מצוה³⁷.

27. ריטבי"א ב"ב ח ע"ב.

28. ריטבי"א ב"ב ח ע"ב: 'דממונא דידהו חשיב, וכל שאין להן רשות למכור אפי' הכריזו ומכרו אינו כלום כמוכר דבר שאינו שלו'.

29. רמ"א יו"ד סי' רנו ס"ד.

30. כל בו סי' פב בשם רבינו פרץ בהגהות הר"פ על תשב"ץ קטן סי' תו; הביא דבריו ב"י יו"ד סי' רנו, ד; רמ"א יו"ד סי' רנו ס"ד בשם מהרי"ו סי' כו.

31. שו"ת מהרי"י ווייל סי' כו הו"ד בדרכי משה יו"ד סי' רנו ס"ק ד.

32. עליות דרבינו יונה ב"ב ח ע"ב; ריטבי"א ב"ב ח ע"ב; רא"ש ב"ב פ"א סי' כט; ר"ן ב"ב ח ע"ב; נימוקי יוסף ב"ב ח ע"א.

33. תוספות ב"ב ח ע"ב ד"ה ולשנותה; עליות דרבינו יונה ב"ב ח ע"ב להסבר אחד; פסקי רי"ד ב"ב ח ע"ב; המרדכי ב"ב סי' תצא בשם ר"י; מהרי"ם מלובלין ב"ב ח ע"ב.

34. מרדכי מגילה סי' תתכא הו"ד בב"י יו"ד סי' רנו, ד.

35. יד רמ"ה ב"ב ח ע"ב אות צ.

36. יד רמ"ה ב"ב ח ע"ב; ביאור הגר"א יו"ד סי' רנו ס"ק ט.

37. רא"ש ב"ב פ"א סי' כט; מהרי"ק שורש ה הו"ד בב"י יו"ד סי' רנו, ד; ש"ך יו"ד סי' רנו ס"ק ח; חתם סופר ב"ב ח ע"ב.

יש אומרים שהגבאים רשאים לשנות וישלימו לקופה³⁸.

ו. חכם גדול שהכל גובים על דעתו

יש אומרים שאם יש בעיר אדם גדול או חכם גדול שהכל גובין על דעתו והוא מחלק לעניים כפי מה שנראה לו, הרי חכם זה יכול לשנותו לכל מה שירצה מצרכי העיר³⁹.

יש אומרים שדוקא אדם חשוב הממונה על הציבור⁴⁰.

יש אומרים שבני העיר שבעירם חכם גדול, אסורים לשנות דבר שלא מדעת החכם⁴¹.

יש אומרים שחבר עיר יכול לשנותו לכל מה שירצה רק בנדבת עירו, אבל בנדבת עיר אחרת אף על פי שבא לידו אינו יכול לשנותו⁴².

38. הרמב"ן ב"ב ח ע"ב בהסבר אחד.

39. ב"ב ח ע"ב-ט ע"א; רמב"ם כאן; מאירי ב"ב ח ע"ב; טור יו"ד סי' רנו.

40. שיטה מקובצת ב"ב ח ע"ב בשם רא"מ.

41. שו"ת רשד"ם חלק יו"ד סי' קעא הו"ד בשיירי כנסת הגדולה הגהות הטור יו"ד סי' רנו אות ח.

42. שיירי כנסת הגדולה הגהות טור יו"ד סי' רנו אות יד בשם מהר"ם אלשקאר סי' עא ובשם מהר"י בירב בתשובה כ"י סי' עב (לפנינו סי' נד).

הלכה ח

- א. החשש בפרישה זה מזה
 ב. המרחק שרשאים לפרוש זה מזה
 ג. גביה ביחיד

רמב"ם

גבאי צדקה אין רשאים לפרוש זה מזה בשוק, אלא כדי שיהיה זה פורש לשער וזה פורש לחנות וגובין.¹

א. החשש בפרישה זה מזה

רמב"ם אין רשאים לפרוש זה מזה בשוק?

יש אומרים שסיבת איסור הפרישה משום חשד של המון העם³ שגובה לבדו כדי לגנוב.⁴

יש אומרים שסיבת איסור הפרישה שלא יחשדו הגבאים זה בזה, וכשקרובים זל"ז אין חשד.⁵

יש אומרים שסיבת איסור הפרישה אע"פ שיחיד נאמן על קופה של צדקה, היינו דוקא בשעת גביה כשהמעות עדיין לא נמנו, וחבירו אינו יודע כמה בידו, אז יש לחוש לחשד.⁶

ב. המרחק שרשאים לפרוש זה מזה

יש אומרים שצריכים שיָראו שניהם כאחד.⁷ או שיראו זה את זה.⁸ ומותרים בהרחקה עד מקום שלא יבואו בו לידי חשד.⁹

1. תוספתא פאה פי"ד הט"ו; ב"ב ח ע"ב; טור יו"ד סי' רנז ושו"ע יו"ד סי' רנז ס"א.
2. בבביתא לפנינו אין מילה זו – 'בשוק', אבל במופיע בנוסח שבריי"ף וברא"ש. ועי' פלפולא חריפתא ב"ב פי"א סי' ל אות ס שאסורים לפרוש בכל מקום שהרבים מצויים שם מפני החשד, ועי' ערוה"ש יו"ד סי' רנז ס"ט.
3. פלפולא חריפתא ב"ב פי"א סי' ל אות ס ודוקא מפני חשד ההמון, אבל גבאי יחידי נאמן.
4. רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה לפרוש; ר"י קרקושא ב"ב ח ע"ב; נ"י ב"ב ו ע"א ד"ה אין רשאים.
5. רבינו גרשום ב"ב ח ע"ב.
6. פרישה יו"ד סי' רנז ס"ק א.
7. רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה אבל זה; מאירי ב"ב ח ע"ב.
8. טור יו"ד סי' רנז.
9. נ"י ב"ב ו ע"א ד"ה אבל.

ג. גביה ביחיד

יש אומרים שבבתים מהם גובים מעות לצדקה יכולים לגבות ביחידות כשאינן חשש חשד, אבל אם ממשכנים שזו שררה על הציבור, צריכים להיות שניהם¹⁰.

ויש אומרים שאסורים כלל לפרוש זה מזה לצורך גביה, אלא במרחק קטן שלא יחשדו¹¹.

יש אומרים שאם הגביה שגובין היא דבר מועט אין חשד¹².

10. פלפולא חריפתא ב"ב פ"א סי' ל אות ס; ראשון לציון יו"ד סי' רנז ס"א.

11. פרישה יו"ד סי' רנז ס"ק א; ערוה"ש יו"ד סי' רנז ס"ט.

12. פתחי תשובה יו"ד סי' רנז ס"ק א.

הלכה ט

- א. טעם האיסור
ב. מצא יחידי או עם חבירו?

רמב"ם

מצא הגבאי מעות בשוקי, לא יתנם לתוך כיסו אלא לתוך ארנקי של צדקה² וכשיגיע לביתו ימלם³.

א. טעם האיסור

לא יתנם לכיסו מפני החשד שגונב מן הצדקה⁴, ומשום והייתם נקיים מה' ומישראל⁵.

ב. מצא יחידי או עם חבירו?

יש מי שאומר שדוקא אם הולך ומצא לבדו⁶, אבל אם מצא עם חבירו הגבאי יכול ליתנם ישר לכיסו⁷, ויש אומרים שאפילו הולך עם חבירו אסור לו להניח בכיסו⁸.

-
1. כאן גם בנוסח שלפנינו בש"ס מצויין 'בשוקי', עיי' הלכה ח הערה 2.
 2. בתוספתא פאה פ"ד ה"ט"ו: 'אפ"י מצא מעות בדרך אינו רש"י ליטלן'.
 3. תוספתא פאה פ"ד ה"ט"ו; ב"ב ח ע"ב; ר"ף ב"ב ו ע"א; רא"ש ב"ב פ"א ס"י לא.
 4. רמב"ם הלכה י; לבוש יו"ד ס"י רנו ס"א; ראשון לציון ס"י רנו ס"א.
 5. סמ"ג עשין ס"י קסב; מאירי בבא בתרא ח ע"ב; ראשון לציון ס"י רנו ס"א; ערוה"ש יו"ד ס"י רנו ס"ט.
 6. מאירי ח ע"ב. שאז יש חשד של ההמון בגבאי המוצא, עיי' לעיל הלכה ח. וכ"מ בערוה"ש ס"י רנו ס"ט.
 7. עיי' רבנו גרשום, הלכה ח הערה 5 שהחשד הוא של הגבאי השני, ולכן כשרואה שחבירו מצא אין חשד.
 8. כ"מ בתוספתא הובאה לעיל הע' 2, שהולך עם חבירו ואעפ"כ לא יניח בכיסו; ש"ך יו"ד ס"י רנו ס"ק א.

הלכה י

- א. פרעו לגבאי הלואה בשוק
- ב. פרעון לפני גבאי שני או לבדו
- ג. מניית מעות קופה שנים שנים

רמב"ם

היה הגבאי נושה בחבירו מנה ופרעו בשוק, לא יתנם לתוך כיסו, אלא לתוך ארנקי של צדקה, וכשיגיע לביתו ימלם. ולא ימנה מעות הקופה שנים שנים אלא אחד אחד מפני החשר, שנאמר והייתם נקיים מה' ומישראל².

א. פרעו לגבאי הלואה בשוק

שלא יאמרו מעות של צדקה הוא גונב³, וצריך להזהר מחשד ההמון⁴ ומלעז העולם⁵.

ומותר ליטול אחד כך ממעות שבכיס של צדקה⁶ אפילו הן אינן המעות שמצא והניח בכיס, יש אומרים משום ששווי מה שהניח משלו בכיס של צדקה ומה שנוטל שווה, ולכן מותר אף לכתחילה לערב מעותיו עם מעות צדקה⁷. ויש אומרים שמדובר שכיס הצדקה ריק ולכן יכול לתת בו מעות שפרעו לו⁸.

ב. פרעון לפני גבאי שני או לבדו

יש שמשמע מדבריהם שהן בפריעת הלואה והן במניית מעות דוקא כשהגבאי נמצא לבדו⁹, אבל אם חבירו גבאי על ידו יכול להניח מעות שמצא לבדו בכיסו, ויכול למנות שניים שניים¹⁰.

-
1. במה שילת: אלא ייתנם¹.
 2. רי"ף ב"ב ו ע"א; רא"ש ב"ב פ"א סי' לא; טור ושו"ע יו"ד סי' רנז סי"א.
 3. רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה לא יתנם; ר"י קרקושא ב"ב ח ע"ב; מאירי ב"ב ח ע"ב; ב"י יו"ד סי' רנז.
 4. רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה לפרוש; יד רמ"ה ב"ב ח ע"ב סי' צו; ר"י קרקושא ב"ב ח ע"ב; מאירי ב"ב ח ע"ב; ש"ך יו"ד סי' רנז סי"ק א.
 5. פסקי רי"ד ב"ב ח ע"ב.
 6. אע"פ שמשגיג ליד גבאי אסור לשנות מעות צדקה – שו"ע יו"ד סי' רנט סי"א.
 7. יד רמ"ה ב"ב ח ע"ב סי' צו.
 8. ר' יצחק קרקושא ב"ב ח ע"ב.
 9. כן עולה מן הראשונים בפ"י הברייתא. וע"י ערוה"ש יו"ד סי' רנז סי"ט וסי"י.
 10. לשיטת רש"י וסיעתו משום חשד ההמון – שנים יחדיו אינם חשודים. ולשיטת רבינו גרשום

ג. מניית מעות קופה שנים שנים

יש אומרים שמא יאמרו הרואים: שנים הוא נוטל ואינו מונה אלא אחד.¹¹
שיחשדוהו שנוטל אחד מכל מנין.¹²

יש אומרים שהגבאים כשפורטין לאחרים אין מונין את מעות הקופה שנים
שנים אלא מונים אחת אחת שלא יטעו.¹³

יש אומרים שאסורים לא בגלל חשד, אלא שמא יטעו ויטלו שלוש מטבעות
ויספרו שנים, אבל שתי מטבעות במטבע אחת לא מתחלפות.¹⁴ ואסורים למנות
שנים שנים אפילו שני הגבאים מונים יחדיו.¹⁵

שהחשד הוא זה בזה כיון שהשני נמצא איתו אינו חושד בו. ע"י הלכה ח.

11. רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה אין מונין; מאירי ב"ב ח ע"ב; ריא"ז ב"ב פ"א ה"ה סי' כג; ב"י יו"ד
סי' רנז; פרישה יו"ד סי' רנז ס"ק ב בשם רש"י.

12. טור יו"ד סי' רנז.

13. רבינו גרשום ב"ב ח ע"ב, ואינם צריכים למנות זה בפני זה.

14. יד רמ"ה ב"ב ח ע"ב סי' צט. וע"י צפנת פענח הל' מתנות עניים פ"ט ה"י.

15. ערוה"ש יו"ד סי' רנז סי"י.

הלכה יא

- א. מצרפין המעות לדינרין לאחרים
 ג. אין מחשבים בהקדש עם הגזברים
 ד. והייתם נקיים מהשם ומישראל
 ב. אין מחשבים בצדקה עם גבאי צדקה
 ה. יצור וימנה

רמב"ם

גבאי צדקה שאין להם עניים לחלק, מצרפין המעות דינרין לאחרים אבל לא לעצמן. גבאי תמחוי שאין להם עניים לחלק מוכרים לאחרים ואין מוכרים לעצמם. ואין מחשבים בצדקה עם גבאי צדקה, ולא בהקדש עם הגזברים, שנאמר אך לא יחשב אתם הכסף הנתן על ידם כי באמונה הם עושים.

-
1. פסחים יג ע"א; בי"מ לח ע"א; בי"ב ח ע"ב; ספר המקח והממכר לרב האי גאון שער ו, שער נו; רי"ף בי"ב ו ע"א; יד רמ"ה בי"ב ח ע"ב סי' צח; ספר הרוקח ה' ארבע פרשיות סי' רלג; אור זרוע ח"ג פסקי בי"מ סי' קכ; רא"ש בי"ב פ"א סי' לא; פסקי רי"ד בי"ב ח ע"ב; מאירי בי"מ לח ע"א, בי"ב ח ע"ב; פסקי ריא"ז בי"מ פ"ג ה"ג סי' ד, בי"ב פ"א ה"ה סי' כב; כפתור ופרח פרק מד; נימוקי יוסף בי"מ כא ע"א טור ושו"ע יו"ד סי' רנז ס"ב.
 2. פסחים יג ע"א; בי"מ לח ע"א; בי"ב ח ע"ב; ספר המקח והממכר לרב האי גאון שער ו, שער נו; רי"ף בי"ב ו ע"א; יד רמ"ה בי"ב ח ע"ב סי' צח; ספר הרוקח ה' ארבע פרשיות סי' רלג; אור זרוע ח"ג פסקי בי"מ סי' קכ; רא"ש בי"ב פ"א סי' לא; פסקי רי"ד בי"ב ח ע"ב; מאירי בי"מ לח ע"א, בי"ב ח ע"ב; פסקי ריא"ז בי"מ פ"ג ה"ג סי' ד, בי"ב פ"א ה"ה סי' כב; כפתור ופרח פרק מד; נימוקי יוסף בי"מ כא ע"א.
 3. בי"ב ט ע"א; הלכות גדולות סי' עו - הלכות הספד עמוד תרצא; משפטי שבועות לרב האי גאון ח"א שער שבועת היסט; רי"ף בי"ב ו ע"ב; רש"י בי"ב ט ע"א ד"ה אין מחשבין; רבינו גרשום בי"ב ט ע"א; רא"ש בי"ב פ"א סי' לד; פסקי רי"ד בי"ב ח ע"ב; האגודה בי"ב פ"א - השותפין סי' יח; רבנו ירוחם נ"ט ח"א; ר' יצחק קרקושא בי"ב ט ע"א.
 4. בי"ב ט ע"א; משפטי שבועות לרב האי גאון חלק א שער שבועת היסט; רי"ף בי"ב ו ע"ב; רמב"ן שמות כח, ה.
 5. מלכים ב' כב, ז; בי"ב ט ע"א; רי"ף בי"ב ו ע"ב; רא"ש בי"ב פ"א סי' לד; ר' יצחק קרקושא בי"ב ט ע"א.
- הרמב"ם מביא את הפסוק מיאשיהו. בברייתא בי"ב ט ע"א מובא ממלכים ב' יב, טז: 'ולא יחשבו את האנשים... כי באמנה הם עשים' מבדק הבית בימי יואש מלך יהודה, וכן מביא בבאור הגר"א יו"ד סי' רנז ס"ק ב.

א. מצרפינ המעות לדינרין לאחרים אבל לא לעצמן

רמב"ם מצרפינ המעות דינרין לאחרים

היינו: פרוטות הן של נחושת ודינרים מכסף. ולוקחין דינרי כסף לפי שהפרוטות של נחושת מחלידות⁷. ואסורים לצרף לעצמם מפני החשד שמרויחים מן הצדקה⁸.

ב. אין מחשבים בצדקה עם גבאי צדקה

יש אומרים שאין מחשבים כמה ולמי נתנו⁹, יש אומרים שאין מחשבין כמה גבו וכמה נתנו דאין צריך לחשדן¹⁰. מפני שהם נאמנים¹¹.

יש אומרים דוקא כשמוחזקים בנאמנות¹². יש אומרים שדוקא כשהם בחזקת כשרים אין מחשבין עמהם¹³, הא לאו הכי מחשבין עמהם¹⁴.

יש אומרים שאם הציבור האמינוהו עליהם אינו צריך לתת חשבון¹⁵, ואם הוא מינוי בכפיה על ידי השררה או על ידי עצמו – צריך לתת חשבון¹⁶.

יש אומרים שאפי' נתמנה מדעת הצבור, אם קוראים עליו תגר שלא נהג כשורה וחושדין אותו בדבר שראוי להסתפק בעיני הדיין צריך לתת חשבון¹⁷.

6. לשון הברייתא ב"ב ח ע"ב: 'פורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן'. הרמב"ם נקט 'מצרפינ' והוא המונח המובן להחלפת פרוטות לדינרי כסף ע"י שקלים פ"ב מ"א. ואילו פורטין משמעו החלפת דינר כסף וכד' לפרוטות ע"י מעשר שני פ"ב מ"ח. ורש"י ומפרשים נוספים פרשו כאן כרמב"ם על אף הלשון פורטין.

7. רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה פורטין; ר' יצחק קרקושא ב"ב ח ע"ב; מאירי פסחים יג ע"א, ב"ב ח ע"ב; רבינו יהונתן מלוניל, על ר"ף ב"מ נט ע"ב: "לפי שאנו יודעים שיש בדינר של כסף קצ"ב פרוטות של נחושת".

8. בשער נמוך, שנוטלים הרבה פרוטות של צדקה ונותנים מעט דינרים – רבינו גרשום ב"ב ח ע"ב; רש"י ב"ב ח ע"ב ד"ה פורטין; ר' יצחק קרקושא ב"ב ח ע"ב; מאירי פסחים יג ע"א; ב"ב ח ע"ב.

9. רש"י מלכים ב יב, טז, ב"ב ט ע"א ד"ה אין מחשבין.

10. רבינו גרשום ב"ב ט ע"א.

11. ב"ב ט ע"א; משפטי שבועות לרב האי גאון חלק א שער שבועת היסת; ר"ף ב"ב ו ע"ב; רמב"ן שמות כח, ה; מאירי ב"ב ט ע"א ד"ה גבאי; שו"ת יכין ובוועז ח"א סי' יט; ערוה"ש יו"ד סי' רנז סי"א.

12. יד רמ"ה ב"ב ט ע"א סי' קד; ב"י יו"ד סי' רנז, ב.

13. טור יו"ד סי' רנז.

14. ב"י יו"ד סי' רנז, ב; ב"ח יו"ד סי' רנז סי"ק א; לבוש יו"ד סי' רנז סי"ב.

15. דרכי משה הקצר יו"ד סי' רנז אות א, בשם תשובת מהר"י ווייל סי' קעג; פרישה יו"ד סי' רנז סי"ק ד; שיירי כנסת הגדולה הגהות טור יו"ד סי' רנז סי"א.

16. דרכי משה הקצר יו"ד סי' רנז אות א, בשם תשובת מהר"י ווייל סי' קעג; פרישה יו"ד סי' רנז סי"ק ד; שיירי כנסת הגדולה הגהות טור יו"ד סי' רנז סי"א; ערוה"ש יו"ד סי' רנז סי"ג.

17. תשובת מהר"י ווייל סי' קעג; ש"ך יו"ד סי' רנז סי"ק ג בשם מהר"י ווייל; שו"ת נודע ביהודה מהדו"ת יו"ד סי' קנז.

אם הגבאי נוטל חלק ברווחים¹⁸ או מקבל שכר – מחוייב ליתן חשבון¹⁹.

יש אומרים שאם הגבאי מפסיד את הנכסים מחשבין עמו²⁰.

יש אומרים שגבאי שנותן חשבון על פעולותיו, נותן לפני כמה מטובי הקהל ולא לפני כל המוחה בו²¹.

יש אומרים שגבאי המעביר לקופת צדקה מממונו הפרטי אינו צריך לתת חשבון²².

יש אומרים דוקא כשהם שני גבאים הם נאמנים²³.

ג. אין מחשבים בהקדש עם הגזברים

מפני נאמנותם²⁴, ויש אומרים שאין מחשבים מפני הקושי לזכור את כל המעות שהוציאו²⁵.

ד. והייתם נקיים מהשם ומישראל

יש אומרים שאע"פ שהגבאים נאמנים, כדי שיהיו נקיים מהשם ומישראל טוב להם שיתנו חשבון הצדקה²⁶.

ה. יצור וימנה

יש אומרים שאע"פ שהגזבר נאמן כשמוסר לידו מעות ימנה אותו²⁷.

18. ערך לחם יו"ד סי' רנז ס"ב.

19. ערוה"ש יו"ד סי' רנז ס"ב.

20. ערך לחם יו"ד סי' רנז ס"ב.

21. ש"ך יו"ד סי' רנז ס"ק ג; פרי חדש יו"ד סי' רנז ס"ב; שו"ת נודע ביהודה מהדו"ת יו"ד סי' קנז.

22. גליון מהרש"א יו"ד סי' רנז ס"ב בשם תשובות עבודת הגרשוני סי' יט.

23. ר"מ אלשיך שמות לח, כא.

24. ב"ב ט ע"א; משפטי שבועות לרב האי גאון חלק א שער שבועת היסת; רי"ף ב"ב ו ע"ב; רמב"ן שמות כח, ה; רא"ש ב"ב פ"א סי' לד; מאירי ב"ב ט ע"א ד"ה גבאי; שו"ת יכין ובוועז ח"א סי' יט; מהר"ם מלובלין ב"ב ט ע"א; ביאור הגר"א יו"ד סי' רנז ס"ק ב; ערוה"ש יו"ד סי' רנז ס"א.

25. רש"י ב"ב ט ע"א ד"ה שאין ראיה.

26. טור יו"ד סי' רנז; ב"ח יו"ד סי' רנז ס"ק א ולמד זאת הטור ממשה רבינו; לבוש יו"ד סי' רנז ס"ב; ביאור הגר"א יו"ד סי' רנז ס"ק א; ערוה"ש יו"ד סי' רנז ס"ב.

27. עפ"י ב"ב ט ע"א; יד רמ"ה ב"ב ט ע"א סי' קה; מאירי ב"ב ט ע"א; פסקי ריא"ז ב"ב פ"א ה"ה ס"י"ט.

הלכה יב

- א. זמני חיוב ההשתתפות בקופה, ג. קנה בה בית דירה
 תמחוי, כסות וקבורה ד. מאימתי חייב בחיטי הפסח
 ב. הבא להשתקע בעיר

רמב"ם

מי שישב במדינה שלשים יום, כופין אותו ליתן צדקה לקופה עם בני המדינה. ישב שם שלשה חדשים כופין אותו ליתן התמחוי.² ישב שם ששה חדשים כופין אותו ליתן צדקה בכסות שמכסים בה עניי העיר. ישב שם תשעה חדשים, כופין אותו ליתן צדקה לקבורה שקבורין בה את העניים ועושין להם כל צרכי קבורה.³

- א. זמני חיוב ההשתתפות בקופה, תמחוי, כסות וקבורה
 אם שהה בעיר משך זמנים אלו חייב לתת.⁴ וכופים אותו אפילו ע"י נכרים.⁵ ויכולים לנדותו אם אינו נותן עימם.⁶
 יש אומרים שזמנים אלו דוקא במביא משפחתו לגור בעיר, אבל אם יושב בעיר רק לצורך מסחר ומשפחתו בעיר אחרת אינו חייב לתת עמהם.⁷
 יש אומרים שבימינו כל ששהה בעיר שלשים יום חייב בכל.⁸

-
1. מדינה היינו עיר.
 2. בברייתא ב"ב ח ע"א שלפנינו: 'שלשים יום – לתמחוי, שלשה חדשים – לקופה'. וכן גרסו: רש"י ב"ב ח ע"א; רבינו גרסום ב"ב ח ע"א; אור זרוע ח"ג פסקי ב"ב סי' טז; רא"ש ב"ב פ"א סי' כז; טור יו"ד סי' רנו; רבינו ירוחם, מישורים נתיב לב חלק ב.
 גרסו כרמב"ם: ירושלמי ב"ב פ"א ה"ד; רי"ף ב"ב ה ע"ב; יד רמ"ה ב"ב ח ע"א סי' פה; ר' יצחק קרקושא ב"ב ח ע"א; מאירי ב"ב ח ע"א; ספר כפתור ופרח פרק מד; ר"ן ב"ב ח ע"א. ועיי' שו"ת מהרי"ק סי' יז, ד ששתי נוסחאות הן, ונוס' הירושלמי כרמב"ם ועליה נסמך בפסיקתו, וכתב שתמחוי להרחבה לעניים ואינה ניתנת בכל מקום, ואילו קופה היא לצרכיהם ההכרחיים וקבועה בכל מקום, ועיי' חיוב קופה כבר משהות שלשים יום בעיר.
 3. ב"ב ח ע"א.
 4. רי"ף ב"ב ה ע"ב; רא"ש ב"ב פ"א סי' כז; ר' יצחק קרקושא ב"ב ח ע"א.
 5. שו"ת מהרי"ק סי' יז, ה הו"ד בבית יוסף יו"ד סי' רנו, ה.
 6. ברכי יוסף יו"ד סי' רנו ס"ק א בשם שו"ת מהר"ם בן חביב כתיבת יד סי' זך (ובנדפס סי' קיג).
 7. ערוה"ש יו"ד סי' רנו סט"ו.
 8. סמ"ק סי' רמח הו"ד בב"י יו"ד סי' רנו, ה; ספר כלבו סי' פב הו"ד בדרכי משה הקצר יו"ד סי' רנו אות ד; רמ"א יו"ד סי' רנו ס"ה בשם הטור שכתב כן בשם הרא"ש וסמ"ק וכל בו;

אם התיישבו בעיר חדשה כופים זה את זה לתת מיד לכל הצרכים.⁹

ב. הבא להשתקע בעיר

זמנים אלו שקצבו חכמים, דוקא כשאומר שבא לגור ולא להשתקע בעיר, אבל מי שבא להשתקע בעיר חייב לתת מיד לצדקה, ואף כופין אותו לתת עם בני העיר.¹⁰

יש אומרים שכל שעמד בעיר שנים עשר חדש אפילו לא להשתקע, מחייבין אותו מכאן ולהבא.¹¹

מי שיש לו חצר בעיר אחרת, אם היה שרוי עמהם באותה העיר משעבדין אותו על הכלל.¹² ויש אומרים אף קודם י"ב חודש.¹³

עני שבא להשתקע בעיר נוטל מיד מן הצדקה.¹⁴

ג. קנה בה בית דירה

קנה בה בית דירה – הרי הוא כאנשי העיר מיד.¹⁵ ואין חילוק אם קנה קודם שהתיישב בעיר או לאחר שהתיישב בעיר.¹⁶

ויש אומרים דוקא כשקנה ומעוניין לדור בה, אבל אם אינו מעוניין לדור בה אינו כבני עיר אלא בעניינים שהם לצורך דירתו.¹⁷

לבוש יו"ד סי' רנו ס"ה.

9. רמ"א יו"ד סי' רנו ס"ה עפ"י מהרי"ק סי' יז; לבוש יו"ד סי' רנו ס"ה; ש"ך יו"ד סי' רנו ס"ק יא כיון דבאים להשתקע.

10. רדב"ז הל' מתנות עניים פ"ט הי"ב; בית יוסף יו"ד סי' רנו, ה.

11. שו"ת ריב"ש סי' קלב, סי' תעה; בית יוסף חושן משפט סי' קסג, ב בשם שו"ת הריב"ש סי' תעה; שו"ת מהרש"ם יו"ד סי' קיט בשם הר"ן.

12. תוספתא בבא מציעא, ליברמן, פ"א הי"ז; רי"ף ב"ב ה ע"א; רמב"ם הל' שכנים פ"ו הי"ג; יד רמ"ה ב"ב ז ע"ב אות עו; רשב"א ב"ב ז ע"ב; פסקי ריא"ז ב"ב פ"א הלכה אות ד; מאירי ב"ב ז ע"ב, יא ע"א; אור זרוע ח"ג ב"ב סי' יד; ר"ן ב"ב ח ע"א; מרדכי ב"ב פ"ב רמז תקיח; נ"י ב"ב ה ע"א. צרור הכסף הארוך הדרך השלישי שער ג אות א; טור חו"מ סי' קסג, ב, ג; תשובות חכמי פרובינציה שו"ת מהרשב"א ורבנים אחרים סי' מח; שו"ת ריב"ש סי' קלב וסי' ריד; שו"ת בנימין זאב סי' רצג.

13. כנה"ג הגהות טור חו"מ סי' קסג סי"ד הביא את שתי הדעות, ועיי' מאירי ב"ב יא.

14. מחצית השקל או"ח סי' תכט ס"ק ב עפ"י חק יעקב סי' תכט ס"ק ה.

15. ב"ב ז ע"ב; רי"ף ב"ב ה ע"א; טור חו"מ סי' קסג, ד;

16. בית יוסף חו"מ סי' קסג, ב בשם שו"ת ריב"ש סי' ריד.

17. פסקי רי"ד ב"ב ח ע"א; ריא"ז ב"ב פ"א הי"ה אות ב; חידושי הר"ן ב"ב ח ע"א; נ"י ה ע"ב מדפי הרי"ף ד"ה ואם.

יש אומרים שאם שכר בה דירה ל"ב חודש הרי הוא מיד כבני העיר¹⁸.
 אם ירש בעיר דירה או קיבל במתנה אינו חייב מיד כבני העיר, כיון שלא גילה
 דעתו לגור בעיר¹⁹.

ד. מאימתי חייב בחיטי הפסח

אם שהה בעיר י"ב חודש חייב לתת לחיטים עבור עניים לפסח²⁰. ויש אומרים
 שאף תלמיד חכם חייב בחיטי פסח²¹, ויש אומרים שבימינו אפילו שהה בעיר ל'
 יום חייב לתת לחיטי הפסח²².

עני ששהה בעיר י"ב חודש נוטל מן המגבית לחטים לפסח²³.

יש אומרים שעני שבא להשתקע נוטל מיד מקופת הצדקה ומחיטי הפסח²⁴. ועני
 שלא בא להשתקע נוטל מן התמחוי מצה לפסח²⁵.

יש אומרים שבימינו, עני ששהה ל' יום בעיר נוטל מן המגבית לחיטי הפסח²⁶.

יש אומרים שמי ששהה בעיר י"ב חודש חייב לתת למגבית פורים וה"ה אם הוא
 עני נוטל לאחר י"ב חודש במגבית פורים²⁷.

-
18. שו"ת הריב"ש סי' תעה הו"ד בב"י חו"מ סי' קסג, ב וברמ"א חו"מ סי' קסג ס"ב.
 19. יד רמ"ה ב"ב ז ע"ב סי' י; בית יוסף חו"מ סי' קסג, ב בשם הריטב"א ב"ב ח ע"א; שו"ת
 משאת בנימין סי' קיב.
 20. ירושלמי ב"ב פ"א ה"ד. הביאו את הירושלמי: סמ"ג עשין קסב; סמ"ק סי' רמח; מרדכי
 ב"ב פ"א סי' תעז; רבינו ירוחם מישרים נתיב לב ח"ב; ספר כפתור ופרח פרק מד; בית יוסף
 יו"ד סי' רנו, ה.
 21. ערוה"ש או"ח סי' תכט ס"ז מפני שהוא צדקה ולא מס; משנ"ב סי' תכט ס"ק ו.
 22. סמ"ק סי' רמח; כלבו סי' פב; בית הלל יו"ד סי' רנו ס"ק א; שו"ע הרב סי' תכט ס"ה;
 ערוה"ש או"ח סי' תכט ס"ז; משנ"ב סי' תכט ס"ק ה.
 23. ירושלמי ב"ב פ"א ה"ד 'בין לישא בין ליתן' – היינו, בין העניים לקבל חיטים ובין לתת
 לחיטי עניים; מרדכי ב"ב פ"א סי' תעז; סמ"ק סי' רמח; רבינו ירוחם מישרים נתיב לב
 ח"ב; כלבו סי' פב.
 24. מחצית השקל או"ח סי' תכט ס"ק ב; שו"ע הרב או"ח סי' תכט ס"ו; ערוה"ש או"ח סי'
 תכט ס"ז.
 25. מג"א סי' תכט ס"ק ב; שו"ע הרב או"ח סי' תכט ס"ז; ערוה"ש או"ח סי' תכט ס"ז.
 26. סמ"ק סי' רמח; כלבו סי' פב.
 27. עלי תמר מגילה פ"א ה"ד.

הלכה יג

- א. סעודות עבור עצמו או עבור כל בני משפחתו?
 ב. היו לו מאתים זוז
 ג. נתינה לבני עשיר
 ד. חמישים זוז ונושא ונותן בהם
 ה. מאתים חסר דינר
 ו. אלף נותנין לו כאחד
 ז. מעות ממושכנים
 ח. היו ממושכנים לכתובת אשתו
 ט. השיעורים בימינו

רמב"ם

מי שיש לו מזון שתי סעודות אסור לו ליטול מן התמחוי. היו לו מזון ארבע עשרה סעודות לא יטול מן הקופה¹. היו לו מאתים זוז אף על פי שאינו נושא ונותן בהם, [או שיש לו חמישים זוז ונושא ונותן בהם]² הרי זה לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני³. היו לו מאתים חסר דינר אפילו אלף נותנין לו כאחד הרי זה מותר ליקח. היו בידו מעות, והרי הן עליו חוב, או שהיו ממושכנים לכתובת אשתו הרי זה מותר ליקח⁴.

א. סעודות עבור עצמו או עבור כל בני משפחתו?

נראה שרק אם יש לו מזון עבור כל מי שנמצא איתו ממשפחתו בעיר – אין נותנים לו מן התמחוי או מן הקופה⁵.

במזון ארבע עשרה סעודות לא כלולה סעודת 'מלוה מלכה' מפני שאינה חובה, ורק מי שיש לו יאכלנה⁶. ויש אומרים מפני שאינו צריך לה שאכל סעודה שלישית בשבת⁷.

יש אומרים שאם יש לו סעודה אחת יטול מן התמחוי עוד סעודה, ואם יש לו מזון שלוש עשרה סעודות יטול מן הקופה עוד סעודה אחת⁸.

1. פאה פ"ח מ"ז; שבת קיח ע"א; טור ושו"ע יו"ד סי' רנג ס"א.
2. במה' שילת נוסח משפט זה: 'או שהיה לו חמישים זוז, והוא נושא ונותן בהן'. ואינו בסוגריים.
3. פאה פ"ח מש' ח-ט.
4. פאה פ"ח מ"ח.
5. ע"י או"ז ח"א ה"ל צדקה סי' יד שלגבי מאתים זוז 'הכל לפי פרנסתו ופרנסת ביתו' ונראה שה"ה לסעודות שיש לו, וע"י מרדכי ב"ב פ"א סי' תק.
6. רדב"ז ה"ל מתנות עניים פ"ט הי"ג; תוספות יום טוב פאה פ"ח מ"ז בשם רש"י בשבת קיח ע"א ד"ה אכליה.
7. תוספות יום טוב פאה פ"ח מ"ז בשם הרמב"ם; פרישה יו"ד סי' רנג, ב.
8. ראשון לציון יו"ד סי' רנג ס"א.

ב. היו לו מאתים זוז

מי שיש לו מאתים זוז לא יטול מן הקופה ואף לא ילקט מתנות עניים⁹. שיעור מאתים זוז הוא למזונות וכסות לשנה אחת¹⁰. וכיון שיש לו להתפרנס שנה שלמה, יכול בשנה הבאה ליטול מתנות עניים¹¹. ואם נטל בשנה זו גוזל את העניים¹².

יש אומרים ששיעור מאתים זוז הוא לו ולאשתו¹³, ויש אומרים שלו בלבד¹⁴. ויש אומרים שמאתים זוז היה בימיהם צורכו וצורך משפחתו לשנה אחת¹⁵ (אמנם נראה שצריך שיהא לו פרנסתו כדי צורך כל משפחתו¹⁶, ורק אז אינו נוטל מתנות עניים).

אין לתת צדקה למי שיש לו פחות ממאתים זוז ולהשלים לו מאתים זוז כדי שלא יוכל ליטול מתנו"ע והעושה כן נקרא רשע ערום¹⁷. ותמצאינה אותו רעות רבות וצרות¹⁸.

ג. נתינה לבני עשיר

יש אומרים שלבני עשיר גדולים הסמוכים על שולחן אביהם אין לתת צדקה ולא מעשר כספים כיון שאביהם עשיר¹⁹, ואפילו תנאי שאין לאביהם רשות בכך לא מועיל²⁰.

9. טור יו"ד סי' רנג; אור זרוע הלכות צדקה סי' יד; מרדכי ב"ב פ"א סי' תק שכתב כן בשם רבינו אפרים (תשובת רבינו אפרים בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תתעב); והביאם ב"י יו"ד סי' רנג; באר הגולה יו"ד סי' רנג ס"ק ב; משנה ראשונה פאה פ"ח מ"ח.

10. טור יו"ד סי' רנג; תולדות יצחק פאה פ"ח ה"ז.

11. טור יו"ד סי' רנג; שנות אליהו הארוך פאה פ"ח מ"ח.

12. אור זרוע הלכות צדקה סי' יד; מרדכי ב"ב פ"א סי' תק בשם רבינו אפרים; ב"י יו"ד סי' רנג, א.

13. ר"ש פאה פ"ח מ"ח ד"ה מאתים בהו"א; ר"ש סיריליאו פאה פ"ח ה"ח; שדה יהושע פאה פ"ח ה"ח.

14. ר"ש פאה פ"ח מ"ח ד"ה מאתים למסקנה.

15. ערוה"ש יו"ד סי' רנג ס"ב.

16. או"ז ח"א ה"ל צדקה סי' יד בשם רבינו אפרים: 'הכל לפי פרנסתו ופרנסת ביתו'. וכן דעת האו"ז עצמו, והתשובה אף בשו"ת הרשב"א ח"א סי' תתעב; ערוה"ש יו"ד סי' רנג ס"ב.

17. סוטה פ"ג מ"ד; סוטה כא ע"ב כדעת ר' אבהו; ירושלמי פאה פ"ח ה"ז ומכנה זאת מכת פרושין. ועי' עלי תמר פאה פ"ח ה"ז.

18. כפירוש או"ז ח"א הלכות צדקה סי' יד לפסוק זה.

19. תשובת מהר"ם דפוס לבוב סי' יג. הו"ד: תשובות מיימוניות נזיקין סי' ה; מרדכי ב"מ פ"א רמז רמא; ב"י יו"ד סי' רנא, ה; דרכי משה הקצר יו"ד סי' רנג (*), רמ"א יו"ד סי' רנג ס"א.

20. משום שלנותן רק טובת הנאה, וטוה"נ אינה ממון ואינו יכול להתנות עליה – תשובות מיימוניות נזיקין סי' ה; מרדכי ב"מ פ"א רמז רמא; דרכי משה הקצר יו"ד סי' רנג אות (*).

ד. חמישים זוז ונושא ונותן בהם

יש אומרים שאם יש לו חמישים זוז, וכן פחות ממאתים זוז ואינו נושא ונותן בהם, אבל יודע לשאת ולתת צריך לשאת ולתת ולא ליטול מתנות עניים²¹.

יש אומרים שאם יש לו פחות מחמישים זוז ונושא ונותן בהם אפילו אלף נותנים לו כאחד רשאי ליטול²².

ה. מאתים חסר דינר

יש אומרים שלאו דוקא חסר דינר אלא אפילו מאתים זוז חסר פרוטה, רשאי ליטול הן ממתנו"ע והן אם נותנים לו אלף בבת אחת²³.

יש אומרים שאם יש לו מאתים חסר דינר אינו נוטל מן התמחוי ומן הקופה²⁴.

ו. אלף נותנין לו כאחד

יש אומרים שנתנו לו שוה אלף זוז בבת אחת²⁵. ויש שבארו על ידי שליח²⁶. ודנו האם מותר לו לקבל אף בזה אחר זה²⁷.

מי שיצא מביתו כדי לאסוף לפרנסת ביתו ונתנו לו יותר ממאתים זוז אינו צריך לשוב לביתו²⁸, ויש אומרים שכל שחשב ללכת למקום מסויים אף שכבר קיבל מאתים זוז יכול להמשיך ולקבל²⁹.

יש אומרים שאם נותנים מתנה למי שיש יותר ממאתים זוז לפרנסת ביתו, ואין נותנים לו מקופת צדקה – מותר³⁰.

21. אור זרוע הלכות צדקה סי' יד; יד דוד פאה פ"ח מ"ח.

22. תולדות יצחק פאה פ"ח ה"ח.

23. תוספות חדשים פאה פ"ח מ"ח.

24. פרישה יו"ד סי' רנג, ג ונראה שאף יתר הפוסקים מסכימים לכך.

25. רש"י בבא קמא ז ע"א; שנות אליהו הארוך פאה פ"ח מ"ח; תוספות חדשים פאה פ"ח מ"ח;

26. מלאכת שלמה פאה פ"ח מ"ח.

27. מלאכת שלמה פאה פ"ח מ"ח; הון עשיר פאה פ"ח מ"ח; פתח עינים פאה פ"ח מ"ח.

28. או"ז ח"א הלכות צדקה סי' טו בשם רבי שלמה הכהן הגרסן ומובא באו"ז שנסתפק בכך רבינו

יהודה ברי' קלונימוס ברי' משה; וכן הביא המרדכי ב"ב סי' תקא; והביא משמם הב"י יו"ד סי'

רנג; רמ"א יו"ד סי' רנג ס"א; ערך לחם יו"ד סי' רנג ס"א.

29. דעת האו"ז עצמו ח"א הלכות צדקה סי' טו; וכן הביא המרדכי ב"ב סי' תקא; והביא משמם

הב"י יו"ד סי' רנג; שו"ת רדב"ז ח"ב סי' תשיד; בית הלל יו"ד סי' רנג ס"ק ב; ועי' ביאור

הגר"א יו"ד סי' רנג ס"א שכתב על כך שצריך עיון ועי' ערוך השולחן יו"ד סי' רנג ס"ג.

30. שו"ת רדב"ז חלק ב סי' תשיד וצינו אליו בברכי יוסף יו"ד סי' רנג ובפתחי תשובה יו"ד סי'

רנג ס"א.

יש אומרים שמתנות דרך כבוד מותר לתת אף למי שיש לו יותר ממאתים זוז³¹.
יש אומרים שמי שיודע שם הנכבד צריך שלא יהנה משל אחרים אבל מותר
במתנות דרך כבוד³². ו"א שאף בדרך כבוד אסור ליהנות מאחרים³³.

ז. מעות ממושכנים

רמב"ם והרי הן עליו חוב, או שהיו ממושכנים לכתובת אשתו
יש אומרים כי המדובר במי שיש לו מעות שהם משועבדים לבעל חוב, ואפילו
עוד לא הגיע זמן פרעון³⁴, ויש אומרים שהם אפותיקי³⁵. ויש שמשמע מדבריהם
שהכוונה שמעותיו ממושכנות ביד אחרים על חובו³⁶.

יש אומרים שכאשר כליו הם משכון ביד אחרים, יכול ליטול מן הקופה אפילו
שוויים יותר ממאתים זוז, אולם אחר שנטל מתנות עניים או מקופת צדקה
ימכרם ויקנה כלים זולים יותר³⁷. ויש אומרים דוקא כשנטל מקופת צדקה אז
ימכור כליו אבל אם נטל מתנות עניים אינו צריך למכור כליו³⁸.

ח. היו ממושכנים לכתובת אשתו

יש אומרים שהמדובר באשתו שיושבת תחתיו, ואם ימות או יגרשנה יהא חייב
בכתובתה³⁹. ויש אומרים באשתו שגרשה וכבר נישאה לאחר⁴⁰.

יש אומרים שדוקא כשייחד כלים ותכשיטים לאשתו בכתובתה – ולכן הם
ממושכנים לכתובת אשתו⁴¹.

-
31. או"ז ח"א ה' קריאת שמע סי' טו; הגהות אשירי ברכות פרק א סי' י; מרדכי מסכת בבא
קמא הגהות מרדכי רמז רב; בית יוסף יו"ד סי' רנג; ערך לחם יו"ד סי' רנג סי"א.
32. דרישה יו"ד סי' רנג, ב בשם שו"ת ופסקי ר"מ מריקאנטי סי' סו, ובשם הגהות אשר"י
ברכות פ"א סי' ד"ה הרוצה, והגהות מרדכי ב"ק סי' רב; ב"ח יורה דעה סי' רנה, א.
33. ברכי יוסף יורה דעה סי' רמו סי"ק יט.
34. ירושלמי פאה פ"ח ה"ח; ר"ש פאה פ"ח מ"ח; רא"ש פאה פ"ח מ"ח; טור יו"ד סי' רנג;
שו"ע יו"ד סי' רנג סי"א; פני משה פאה פ"ח ה"ח.
35. ט"ז יו"ד סי' רנג סי"ק ג; ש"ך יו"ד סי' רנג סי"ק ג בשם הב"ח; משנה ראשונה פאה פ"ח מ"ח.
36. פה"מ לרמב"ם פאה פ"ח מ"ח.
37. רמב"ם פאה פ"ח מ"ח.
38. תוספות כתובות סח ע"א בשם ר"ת; ר"ש ורא"ש פאה פ"ח מ"ח; ר' עובדיה מברטנורא פאה
פ"ח מ"ח.
39. ר"ש ורא"ש פאה פ"ח מ"ח; שדה יהושע פאה פ"ח ה"ה; שושנים לדוד פאה פ"ח מ"ח; ערך
לחם יו"ד סי' רנג סי"א.
40. ר"ש סיריליאו פאה פ"ח ה"ח.
41. ב"ח יו"ד סי' רנג, ג; ש"ך על שו"ע יו"ד סי' רנג סי"ק ג.

ט. השיעורים בימינו

"א שכל אלו השיעורים לא נאמרו אלא בימיהם שהיה להם קופה ותמחוי והיו מחלקין מעשר עני בכל שנה והיו נוטלין לקט שכחה ופאה, לפיכך שיערו שמי שיש לו מאתים זוז לא יטול לפי שיכול להתפרנס בהן שנה, ולשנה הבאה יטול מתנו"ע, אבל בימינו יכול ליטול עד שיהיה לו קרן כדי להתפרנס מן הריוח"⁴².

יש אומרים ששיעור מאתים זוז הוא לשנה אחת שלקט שכחה ופאה מצוי בכל שנה⁴³.

יש אומרים שכל מה שהוא גבוי ביד הגזברים דינו כקופה, ובקופה אין חילוק בין ימיהם לימינו⁴⁴.

42. טור יו"ד סי' רנג. ובאר: 'תדע לך שהרי יש חילוק בין אם נושא ונותן שאז אפי' אם יש לו נ' זוז לא יטול שאפשר לו להתפרנס מן הריוח, אלמא הכל לפי הענין ואפשר כי בימיהם היתה ההוצאה מעוטה ואפשר להתפרנס בריוח של נ' זוז אבל האידנא א"א והכל לפי המקום והשעה'; ב"י יו"ד סי' רנג בשם: סמ"ק סי' רמח, מרדכי ב"ב סי' תק, או"ז הל' צדקה סי' יד; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ב; לבוש יו"ד סי' רנג ס"ב; ערוה"ש יו"ד סי' רנג ס"ב.

43. ביאור הגר"א על שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ב.

44. ראשון לציון יו"ד סי' רנג ס"ב.

הלכה יד

- א. עני שצריך
 ב. אין מחייבים אותו למכור את ביתו
 ג. מוכרן ולוקח פחות מהן
 ד. מכירת בגדים יקרים
 ה. מכירת כליו
 ו. נטל צדקה מן הקופה

עני שצריך ויש לו חצר וכלי בית, אפילו היו לו כלי כסף וכלי זהב, אין מחייבין אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו, אלא מותר ליקח, ומצוה ליתן לו¹. במה דברים אמורים בכלי אכילה ושתיה ומלבוש ומצעות וכיוצא בהן. אבל אם היו² כלי כסף וכלי זהב כגון מגרדת או עלי וכיוצא בהן מוכרן ולוקח פחות מהן³, במה דברים אמורים קודם שיגיע לגבות מן העם, אבל אחר שנבה הצדקה מחייבים אותו למכור כליו וליקח אחרים פחותין מהם ואחר כך יטול⁵.

א. עני שצריך

עני שצריך הוא עני שיש לו פחות ממאתים זוז לצרכיו⁶. ומותר לו לקחת מתנות עניים שבשדה שהם הפקר לעניים, ומצוה לתת לו צדקה ומעשר עני על ידי אנשים פרטיים אבל לא מקופת צדקה של הציבור⁷.

יש אומרים שאם יש לו מאתים זוז ונטל לקט שכחה ופאה וכו' באים ב"ד וגובים ממנו מה שנטל, ואם אין לו לשלם מחייבים אותו למכור כליו היקרים ולקנות כלים זולים יותר⁸.

1. במה' שילת: אפילו היו כלי כסף, בהשמטת ילוי.
2. פאה פ"ח מ"ח; רדב"ז הלי מתנויע פ"ט הי"ג.
3. במה' שילת: אם היו ילוי כלי כסף.
4. תוספתא פאה פ"ד הי"א.
5. כתובות סח ע"א.
6. שו"ע יו"ד סי' רנג ס"א.
7. מאירי כתובות סח ע"א; רדב"ז הלי מתנות עניים פ"ט הי"ד.
8. רש"י כתובות סח ע"א ד"ה כאן קודם; רא"ש כתובות פ"ו סי' יא בשיטת רש"י. ועיי' תוספות כתובות סח ע"א ד"ה כאן לאחר, שנוטלים ממנו ומחייבים אותו למכור משום קנס; האגודה כתובות פ"ו סי' צד בשם רש"י; רא"ה כתובות סח ע"א בשם רש"י; שיטה מקובצת כתובות סח ע"א בשם רש"י.

ב. אין מחייבים אותו למכור את ביתו ואת כלי תשמישו

יש אומרים שמי שיש לו פחות ממאתים זוז אינו צריך למכור ביתו וכלי תשמישיו.⁹

יש אומרים שביתו היינו חדר שהוא דר בו, אבל אם יש לו חדרים יותר מכדי דירתו חייב למכור¹⁰. וכן שאר בתים שיש לו ואינו דר בהם¹¹. ואם אינו יכול למכור כעת, או אם ימהר למכור יוזלו נכסיו גם כן אינו חייב למכור¹².

יש אומרים שת"ח אין צריך למכור ספריו¹³.

ג. מוכרן ולוקח פחות מהן

אם אין לו עתה מאתים זוז ונטל מתנו"ע שבשדה, נראה שאין מחייבין אותו למכור כליו היקרים, אבל ראוי לו שימכור¹⁴. ויש אומרים שתשמישי גופו אינו צריך למכור אבל כלים יקרים אחרים מחייבים אותו למכור¹⁵. יש אומרים שכלי מלאכתו צריך למכור, אבל שאר כליו אינו צריך למכור¹⁶.

ד. מכירת בגדים יקרים

צריך שיהיו לו בגדים לשבת וכן בגדים לחול ואינם נכללים במאתים זוז, ואינו צריך למוכרם¹⁷. וכן כלים (בגדים) לרגל¹⁸.

יש מחלקים בין בגדים אפילו יקרים שאין מחייבים אותו למכור, לשאר כלי תשמיש שמחייבים אותו למכור¹⁹. ויש משמע מדבריהם שאין מחלקים ואף בגדים יקרים מחייבים אותו למכור²⁰.

9. עפ"י פאה פ"ח מ"ח; הגהות מרדכי בבא קמא פ"א רמז ב והו"ד בב"י יו"ד סי' רנג, א; חו"ב, פיינשטיין ירו' פאה פ"ח ה"ז בשיטת הרמב"ם.

10. משנה ראשונה פאה פ"ח מ"ח.

11. תוספות בבא קמא ז ע"א ד"ה מי שהיו, והו"ד בדרך אמונה פ"ט הי"ד סצ"ב וכי שכן מוכח מהל' טז להלן.

12. משנה ראשונה פאה פ"ח מ"ח.

13. שיירי כנסת הגדולה הגהות טור יו"ד סי' רנג, ג בשם מהר"ם מינץ סי' ט (במהדורותינו סי' סה).

14. כ"י לד"ק ברמב"ם, ומכך שלהלן כתב 'מחייבין אותו'.

15. מאירי כתובות סח ע"א; טור יו"ד רנג; ר"ש סיריליאו ירו' פאה פ"ח ה"ז; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"א; יפה מראה ירו' פאה פ"ח ה"ז; תולדות יצחק ירו' פאה פ"ח ה"ז.

16. חו"ב, פיינשטיין, ירו' פאה פ"ח ה"ז בשיטת הרמב"ם.

17. ירושלמי פאה פ"ח ה"ז; ריבמ"ץ פאה פ"ח מ"ח; ר"ש פאה פ"ח מ"ח; רא"ש פאה פ"ח מ"ח.

18. כן גרסו בירושלמי פאה פ"ח: ריבמ"ץ, ר"ש, רא"ש - פאה פ"ח מ"ח.

19. רא"ש פאה פ"ח מ"ח עפ"י ירושלמי פאה.

20. ר' עובדיה מברטנורא פאה פ"ח מ"ח.

ה. מכירת כליו

יש אומרים שקודם שיטול מקופת צדקה מחייבים אותו למכור כלים שאינם צורך גופו, אבל כלים שמשמש לצורך גופו כגון בגדים וכלי אכילה אין מחייבים אותו, פרט לכלים שאין מנהג בני אדם לעשותם כלים יקרים כגון מגרדת לבית המרחץ ואצלו היא יקרה²¹.

יש אומרים שאם יש לו שני סוגי כלים המשמשים לאותו צורך, מוכרים את היקר תחילה²².

ו. נטל צדקה מן הקופה

מי שאין לו מאתים זוז ולא נטל מקופת צדקה רשאי ליטול מתנות עניים שבשדה, ואינו חייב למכור כליו היקרים, אבל לאחר שנטל מן הקופה וקיבל צדקה בפרהסיא, מחייבים אותו למכור כלי תשמישו היקרים ולקנות כלים פשוטים²³. ואז אסור ליטול מתנות עניים שבשדה לפני שמכר²⁴.

ויש אומרים שדוקא כלים יקרים שקנה או ירש לאחר שנטל מקופת צדקה מחייבים אותו למכור²⁵.

ויש אומרים שלפני שיטול מקופת צדקה מחייבים אותו למכור כליו היקרים ויטול פשוטים, אבל אם לאחר שנטל מן הקופה קנה כלים יקרים אין מחייבים אותו למוכרם²⁶.

ויש מחלקים בין בגדים – צרכי גופו, לשאר כלים שאינם צרכי גופו לגמרי²⁷.

21. שיטה מקובצת כתובות סח ע"א בשם תלמידי רבינו יונה.

22. שיטה מקובצת כתובות סח ע"א מתלמידי רבינו יונה בשם הרמ"ה.

23. רי"ף כתובות כט ע"ב; רבינו יהונתן מלוניל כתובות כט ע"ב; תוספות הרא"ש כתובות סח ע"א בשם ר"ח; ר"ש פאה פ"ח מ"ח; רא"ש פאה פ"ח מ"ח; תוספות כתובות סח ע"א ד"ה כאן לאחר בשם ר"ת; ריטב"א כתובות סח ע"א בשם ר"ת וראב"ד; רא"ה כתובות סח ע"א בשם ראב"ד; ר"ן כתובות סח ע"א בשם הראב"ד; שיטה מקובצת כתובות סח ע"א בשם הרי"ף ז"ל וחכמי ספרד; האגודה כתובות פ"ו סי' צד בשם ר"ת; פסקי רי"ד כתובות סח ע"א; מאירי כתובות סח ע"א; ר"ש סיריליאו ירו' פאה פ"ח ה"ז; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"א; לבוש יו"ד סי' רנג ס"א; פני משה פאה פ"ח ה"ח.

24. רא"ש פאה פ"ח מ"ח; טור יו"ד רנג עפ"י ב"י; ר' עובדיה מברטנורא פאה פ"ח מ"ח; תפארת ישראל פאה פ"ח מ"ח אות מה.

25. רא"ה כתובות סח ע"א והו"ד ברבי עקיבא איגר יו"ד סי' רנג ס"א; ריטב"א כתובות סח ע"א בשם פרשנים אחרים; ר' קרשקש וידאל כתובות סח ע"א.

26. רא"ש כתובות פ"ו סי' יא בשם ר"ת, תוספות הרא"ש כתובות סח ע"א ד"ה כאן לאחר; טור יו"ד סי' רנג בשם ר"ת.

27. רא"ש פאה פ"ח מ"ח עפ"י הירושלמי.

ואפילו כבר נטל מקופת צדקה אינו צריך למכור ביתו וכלי תשמישיו²⁸.
יש אומרים שכלי המשמש את כל משפחתו והוא יקר ועשוי כסף או זהב מחייבים אותו למכור²⁹. ויש חולקים שאף כלי המשמש את משפחתו לא ימכור³⁰.
יש אומרים שאם יש לו פחות ממאתים זוז ורוצה ליטול מקופת צדקה, ויש לו שני כלים לתשמיש אחד מחייבים אותו למכור אחד מהם³¹.
אם נודע לנו שהוא עני, וקיבל הרבה צדקה עד שלקח מהם כלי כסף וכלי זהב הרי זה ודאי רמאי, ומשנודע לנו אין נזקקין לו³².

28. מרדכי בבא קמא פ"א רמז ב והו"ד בב"י יו"ד סי' רנג, א; רמ"א יו"ד סי' רנג ס"א.

29. ט"ז על שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ק ד.

30. חת"ס יו"ד סי' רנג ס"א

31. שיטה מקובצת כתובות סח ע"א בשם רבני צרפת; הפלאה כתובות סח ע"א.

32. מאירי כתובות סח ע"א.

הלכה טו

- א. נטילה מן הצדקה
 ב. חיוב השבה ממידת חסידות
 ג. למי צריך להשיב
 ד. נטל צדקה מאדם פרטי

רמב"ם

בעל הבית שהיה מהלך¹ לעיר ותמו לו המעות בדרך ואין לו עתה מה יאכל, הרי זה מותר ליקח לקט שכחה ופאה ומעשר עני וליהנות מן הצדקה, ולכשיגיע לביתו אינו חייב לשלם, שהרי עני היה באותה שעה², הא למה זה דומה לעני שהעשיר שאינו חייב לשלם.

א. נטילה מן הצדקה

יש אומרים שמותר במתנות עניים שבשדה ומן התמחוי ונראה שאינו נוטל צדקה³. ויש אומרים שכיון שנחשב לעני נוטל אף מן הצדקה⁴.

יש אומרים שדוקא אם אין לו מה יאכל ואסף מתנות עניים או נטל מן הצדקה אינו חייב לשלם. אבל אם נטל מתנות עניים שבשדה או צדקה בשביל כסות חייב לשלם⁵.

יש אומרים שאם יכול ללוות אסור ליטול מן הצדקה⁶.

ב. חיוב השבה ממידת חסידות

יש אומרים שפטור לגמרי להשיב, מה שנטל ממידת חסידות, כיון שעני היה באותה שעה⁷. יש אומרים שחייב להשיב ממידת חסידות⁸. ויש אומרים שעני

1. במה שילת: שהיה מהלך 'מעיר' לעיר.

2. פאה פ"ה מ"ד.

3. בפאה פ"ה מ"ד לא נזכר צדקה אלא רק – לקט, שכחה, פאה ומעשר עני. וכ"מ בקרית ספר הלי מתנות עניים פ"ט; ובתפארת ישראל – הלכתא גבירתא פאה פ"ה אות ד.

4. רמב"ם כאן. המאירי חולין קל ע"ב, כתב: 'והוא הדין לצדקה'. מעשה רקח הלי מתנות עניים פ"ט ה"ט"ו: 'דלא נימא דוקא לקט שכחה ופאה דהפקירא נינהו אלא דכיון שהותר הותר לכל'. הטור יו"ד סי' רנג כתב רק צדקה והשמיט מתנו"ע, וכן בשו"ע יו"ד סי' רנג ס"ד.

5. יפה ללב ח"ג יו"ד סי' רנג ס"ק יג; נתיב מאיר הלי מתנות עניים פ"ט ה"ט"ו.

6. ערוה"ש יו"ד סי' רנג ס"א והביא שכן הובא בשם הגר"א בס' חוט המשולש סי' יז.

7. רמב"ן חולין קל ע"ב ד"ה אלא מסיפא; טור יו"ד סי' רנג; שו"ע ורמ"א יו"ד סי' רנג ס"ד; קרית ספר הלי מתנות עניים פ"ט; שושנים לדוד פאה פ"ה מ"ד משם רש"י בחולין קל; שנות אליהו הארוך פאה פ"ה מ"ד.

8. רמב"ם פאה פ"ה מ"ד; פסקי תוספות חולין פרק י אות ש; ריטב"א חולין קל ע"ב; דרישה יו"ד סי' רנג בשם רש"ל בהגהות לטור שכן שיטת תוס' ב"ק ז ע"א ד"ה ישלם; ראשון לציון

פטור ועשיר חייב ממידת חסידות⁹.

יש אומרים שאם לווה מקופת צדקה חייב להשיב¹⁰.

ג. למי צריך להשיב

המשיב ממידת חסידות, יש אומרים שמשיב לעני התובעו ראשון בבית דין¹¹. ויש אומרים שמשיב לעניי אותו מקום משם נטל¹². ויש אומרים לעניי אותה העיר שבה הוא מתגורר¹³. ויש אומרים שיתן לעני שרוצה לתת¹⁴.

ד. נטל צדקה מאדם פרטי

יש אומרים שאם נטל צדקה מאדם פרטי אינו חייב להשיב¹⁵. ואם הוא עשיר חייב להשיב לו אם תובעו¹⁶.

אם פירנס יתום או יתומה בביתו פטורים מלהשיב¹⁷, אא"כ כתב להם שטר הלואה או היתנה עימם¹⁸. ויש אומרים שיתום ויתומה חייבים להשיב למי שזן ופרנס אותם¹⁹. ויש אומרים שהכל תלוי לפי ראות עיני הדיין²⁰.

- יו"ד סי' רנג ס"ד; תפארת ישראל, יכין פאה פ"ה אות יג. ועיי תוספות ר' עקיבא איגר פאה פ"ה מ"ד שהקשה על דעה זו ותשובת תפארת ישראל, בועז, פאה פרק ה אות ז. וכן תשובת תפארת ירושלים פאה פ"ה מ"ד.
9. רש"י חולין קל ע"ב ד"ה כאן; רשב"א חולין קל ע"ב; פסקי רי"ד חולין קל ע"ב; ר"ן חולין קל ע"ב; מלאכת שלמה פאה פ"ה מ"ד.
10. ראשון לציון יו"ד סי' רנג ס"ד.
11. מלאכת שלמה פאה פ"ה מ"ד.
12. מלאכת שלמה פאה פ"ה מ"ד בשם הירושלמי שלגביהם הוא ממון שיש לו תובעים; שושנים לדוד פאה פ"ה מ"ד.
13. הון עשיר פאה פ"ה מ"ד; יפה ללב ח"ג יו"ד סי' רנג ס"ק יג.
14. שושנים לדוד פאה פ"ה מ"ד.
15. רבינו ירוחם תוארו"ח נ"ט ח"א; והו"ד ב"י יו"ד סי' רנג; מלאכת שלמה פאה פ"ה מ"ד בשם רבינו ירוחם; ש"ך יו"ד סי' רנג ס"ק ט בשם רבינו ירוחם.
16. רבינו ירוחם תוארו"ח נ"ט ח"א; והו"ד ב"י יו"ד סי' רנג; מלאכת שלמה פאה פ"ה מ"ד בשם רבינו ירוחם; ש"ך יו"ד סי' רנג ס"ק ט בשם רבינו ירוחם.
17. שו"ת הרי"ף סי' קטז, הו"ד בספר התרומות שער סה ח"ב אות ב, וכן הו"ד ברבינו ירוחם תוארו"ח נ"ט ח"א; מלאכת שלמה פאה פ"ה מ"ד בשם רבינו ירוחם; ש"ך יו"ד סי' רנג ס"ק ט בשם רבינו ירוחם.
18. שו"ת הרי"ף סי' קטז; הו"ד בספר התרומות שער סה ח"ב אות ב, וכן הו"ד ברבינו ירוחם תוארו"ח נ"ט ח"א; וכן הו"ד בב"י יו"ד סי' רנג.
19. רשב"א נדרים לג ע"ב הו"ד עיי המגיד משנה ה"ל אישות פ"ב הי"ט ועיי ר"ן על הרי"ף כתובות סג ע"א; תרומת הדשן סי' שיז; הו"ד בד"מ יו"ד סי' רנג ס"ק ב. ועיי כנה"ג הגהות בית יוסף חו"מ סי' קכח אות טז ובית מאיר יו"ד סי' רנג.
20. ערוה"ש יו"ד סי' רנג ס"ב.

הלכה טז

א. אם ימכור עתה יהיה לו פחות ממאתים זוז	ג. מה הוא צריך למכור
ב. אם ימכור עתה יהיה לו יותר ממאתים זוז	ד. מעשר עני או כל מתנות עניים
	ה. חיוב השבה

רמב"ם

מי שהיו לו בתים שדות וכרמים, ואם מוכרן בימי הגשמים מוכרן בזול, ואם הניחן עד ימות החמה מוכרן בשוהן, אין מחייבין אותו למכור, אלא מאכילין אותו מעשר עני עד חצי דמיהן, ולא ידחוק עצמו וימכור שלא בזמן מכירה.¹

א. אם ימכור עתה יהיה לו פחות ממאתים זוז

יש אומרים שאם ימכור עתה אף שיקבל עליהם פחות ממאתים זוז – ימכור עתה בזול, ואת היתרה למאתים זוז משלימים לו ממעשר עני.² ויש אומרים שאם ימכור עתה ישוו פחות ממאתים זוז אפילו אלף נותנים לו בבת אחת ייקח.³

ב. אם ימכור עתה יהיה לו יותר ממאתים זוז

יש אומרים שאפילו שוים עתה יותר ממאתים זוז, אלא שאם ימכרם יצטרך למכור במחיר נמוך משווים, ימתין במכירתם, ובינתיים נוטל עד חצי שווים.⁴ יש אומרים שדוקא כשהזלו כדי שיעור אונאה או יותר נותנים לו מעשר עני.⁵ יש אומרים שאפילו שווים יותר ממאתים זוז, אלא שאם ימכרם עתה יצטרך למכור במחיר פחות מחצי שווים, ממתין במכירתם עד שיעלה מחירם ובינתיים נוטל ממעשר עני.⁶

1. ב"ק ז ע"א.

2. רש"י ב"ק ז ע"א בפירוש א; רי"ף בבא קמא ב ע"א; נ"י בבא קמא ב ע"א; מאירי ב"ק ז ע"א בשם גדולי הרבנים – רש"י; תוספות רבינו פרץ בבא קמא ז ע"א בשם רש"י בפירוש א.

3. ב"ח יו"ד סי' רנג; ש"ך יו"ד סי' רנג ס"ק ה.

4. רמב"ם כאן; ר"ח ב"ק ז ע"א; טור יו"ד סי' רנג בשיטת הרמב"ם; מאירי בבא קמא ז ע"א; נימוקי יוסף ב"ק ב ע"א כתב שאינו צריך למכור בזול, ויזונו אותו עד חצי שווים אפילו שוות אלפיים זוז; פרישה יו"ד סי' רנג ס"ק ט בשיטת הרמב"ם; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ג; ש"ך יו"ד סי' רנג ס"ק ה.

5. ראשון לציון סי' רנג ס"ג.

6. רש"י בפירוש ב ב"ק ז ע"ב; תוספות רבינו פרץ בבא קמא ז ע"א בשם פירוש ב' ברש"י.

יש אומרים שאם אינו מוצא למכור בחצי שווים ייקח ממעשר עני כפי שצריך וללא הגבלה.⁷

יש אומרים שאם יכול למכור עתה במאה זוז אין נותנים לו מאומה, ואם יכול למכור בפחות ממאה זוז נחשב עני ואפילו אלף נותנים לו כאחד ייקח.⁸

יש אומרים שבשעת הזול מוכר עד חצי שווים וזנים אותו בחצי שווים.⁹

יש אומרים שאם בשעת היוקר מוצא למכור כשעת הזול – אין נותנים לו מעשר עני.¹⁰

ג. מה הוא צריך למכור

בתים שדר בהם אינו צריך למכור.¹¹ וכן כל המפורט בהלכה י"ד אינו צריך למכור.

ד. מעשר עני או כל מתנות עניים ואופן הנתינה

יש אומרים שנותנים לו רק מעשר עני המתחלק בבית.¹² יש אומרים שייקח מתנות עניים שבשדה ומעשר עני ומקופת צדקה.¹³ יש אומרים שנותנים לו מעשר עני או צדקה.¹⁴

יש אומרים שאין נותנים לו הרבה בבת אחת, אלא דבר יום ביומו כדי פרנסתו עד שימצא חצי דמיהן.¹⁵

ה. חיוב השבה

אינו חייב להשיב לעניים עבור מה שקיבל ממעשר עני.¹⁶

7. ר"ח ב"ק ז ע"א; רש"י בפירוש ב ב"ק ז ע"ב; תוס' ב"ק ז ע"א ד"ה אי דאיקור בשיטת הר"ף; מאירי ב"ק ז ע"א בשם הגאונים והסכים להם; רבינו ירוחם תואו"ח נ"ט ח"א; טור יו"ד סי' רנג; פרישה יו"ד סי' רנג ס"ק ט בשיטת הטור; רמ"א יו"ד סי' רנג ס"ג עפ"י הטור; לבוש יו"ד סי' רנג ס"ג; ש"ך יו"ד סי' רנג ס"ק ה.

8. רשב"א ב"ק ז ע"א בשם י"מ; תלמיד ר"ת בבא קמא ז ע"א.

9. תלמיד ר"ת בבא קמא ז ע"א; לבוש יו"ד סי' רנג ס"ג.

10. מאירי ב"ק ז ע"א בשם גדולי המפרשים – ראב"ד.

11. תוס' ב"ק ז ע"א ד"ה מי שהיו לו; רשב"א בבא קמא ז ע"א; נימוקי יוסף ב"ק ב ע"א בשם רמ"ה ורא"ש; תלמיד ר"ת בבא קמא ז ע"א; ר"י קורקוס ה"ל מתנות עניים פ"ט הי"ז.

12. כ"נ מלשון הברייתא בב"ק. עי' ה"ל מתנו"ע פ"ו ה"ל י-ג.

13. מאירי ב"ק ז ע"א, חולין קל ע"ב.

14. רדב"ז ה"ל מתנות עניים פ"ט ה"ז.

15. רבינו ירוחם תואו"ח נ"ט ח"א בשם רבינו יונה והובא בב"י יו"ד סי' רנג, ג.

16. מאירי ב"ק ז ע"א. הו"ד בדרך אמונה סעי' ק"ז צה"ל אות קצא.

הלכה יז

- א. מחיר נמוך בגלל שמחזר אחר מעות
ב. מחיר נמוך לכולם

רמב"ם

היו שאר האדם לוקהין ביוקר, והוא אינו מוצא שיקח ממנו אלא בזול, מפני שהוא דחוק וטרוד אין מחייבין אותו למכור, אלא אוכל מעשר עני והולך עד שימכור בשוה וידעו הכל שאינו דחוק למכור.

א. מחיר נמוך בגלל שמחזר אחר מעות

יש אומרים שאם מחיר השדות גבוה ורק מחיר שדותיו נמוך כיון שדחוק למכור, אפילו אין בהם מאתים זוז, כיון שפשע אין נותנים לו, ורק אם לא פשע נותנים לו³. ויש אומרים שבמקרה זה נותנים לו כדי שלא יהא דחוק ולא יצטרך למכור קרקעותיו בזול⁴.

ב. מחיר נמוך לכולם

אם הוזלו שדות של כולם, ויש במחיר שדותיו המוזל יותר ממאתים זוז, אין נותנים לו מעשר עני וימכור משדותיו כדי שיהיו לו מאתים זוז אע"פ שהוא נפסד בכך⁵.

-
1. במה שילת: 'מוכרין ביוקר.
 2. במה שילת: מוצא 'מיי שיקח ממנו.
 3. תוס' ב"ק ז ע"א ד"ה אי דאייקור בפי רש"י.
 4. רמב"ם כאן; תוס' ב"ק ז ע"א ד"ה אי דאייקור לגירסת הר"י; רשב"א בבא קמא ז ע"א בשיטת הר"י; טור יו"ד סי' רנג; רבינו ירוחם תואו"ח נ"יט ח"א ובשם רבינו יונה; נימוקי יוסף ב"ק ב ע"א; שו"ע יו"ד סי' רנג סי"ג; לבוש יו"ד סי' רנג סי"ג.
 5. תוס' ב"ק ז ע"א ד"ה אי דאייקור בשיטת הר"י; מאירי ב"ק ז ע"א; תלמיד ר"ת בבא קמא ז ע"א; טור יו"ד צדקה סי' רנג; רבינו ירוחם תואו"ח נ"יט ח"א; רדב"ז הל' מתנות עניים פ"ט הי"ז מפני שהיא מכת מדינה ויש לו יותר ממאתים זוז; ר"י קורקוס הל' מתנות עניים פ"ט הי"ז; ב"ח יו"ד סי' רנג הן לשיטת רש"י והן לשיטת הר"י; לבוש יו"ד סי' רנג סי"ג; ש"ך יו"ד סי' רנג סי"ג.

הלכה יח

ד. אין פודין שבוי בשבוי
ה. מותר המת ליורשיו

א. המותר שלו
ב. מותר עניים לעניים
ג. מותר שבוי לאותו שבוי

רמב"ם

עני שגבו לו כדי להשלים מחסורו, והותירו על מה שהוא צריך, הרי המותר שלו¹. ומותר עניים לעניים², ומותר שבויים לשבויים³, מותר שבוי לאותו שבוי⁴, מותר מתים למתים⁵, מותר המת ליורשיו⁶.

א. המותר שלו

דוקא כשגבו לעני זה – המותר שלו⁷. ואם מת של יורשיו⁸. ואם הגזבר החליט שדוקא לעני זה אין המותר ליורשיו⁹.

יש אומרים שאם איש אחד נדר מדעתו לעני מיוחד בפירוש אינו יכול לשנותו, ולא בני העיר ולא הפרנסים יכולין לשנות כלל¹⁰.

גבו לצורך עני די מחסורו ומת ולא הספיק הגבאי לתת לו, לא זכו יורשיו וינתן לעניים אחרים. אבל אם נתנם הגזבר ליד העני, אעפ"י שלא הספיק לאכלן עד שמת זכו בהם יורשיו¹¹.

-
1. שקלים פ"ב מ"ה: 'מותר עני לאותו עני'; תוספתא שקלים פ"א הי"ב; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ו.
 2. שקלים פ"ב מ"ה: 'מותר עניים לעניים'; תוספתא שקלים פ"א הי"ב; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ו.
 3. שקלים פ"ב מ"ה: 'מותר שבויים לשבויים'; תוספתא שקלים פ"א הי"ב; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ו; לבוש יו"ד סי' רנג ס"ו.
 4. שקלים פ"ב מ"ה: 'מותר שבוי לאותו שבוי'; תוספתא שקלים פ"א הי"ב; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ו.
 5. שקלים פ"ב מ"ה: 'מותר המתים למתים'; תוספתא שקלים פ"א הי"ב; טור יו"ד סי' שנו; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ו.
 6. שקלים פ"ב מ"ה: 'מותר המת ליורשיו'; תוספתא שקלים פ"א הי"ב; טור יו"ד סי' שנו; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ו.
 7. ר' עובדיה מברטנורא שקלים פ"ב מ"ה; מלאכת שלמה שקלים פ"ב מ"ה.
 8. לבוש יו"ד סי' רנג ס"ו.
 9. ראשון לציון סי' רנג ס"ו.
 10. ערך לחם יו"ד סי' רנג ס"ו.
 11. שיירי כנסת הגדולה, הגהות הטור יו"ד סי' שנו בשם רדב"ז ח"א סי' קכג (בהוצאותינו שו"ת רדב"ז ח"ד סי' קכג [אלף קצג]).

יש אומרים שאם הגבאי מקבל צדקה עבור עני מסויים צריך לתת את הכל לאותו עני, ולכן יכול להתנות קודם קבלת הצדקה עם העני שיקבל סך מסויים, ואם נתנו לגבאי פחות מן הקצוב עם העני – הגבאי ישלים, ואם יותר הגבאי ייקח את המותר לשאר עניים¹².

ב. מותר עניים לעניים

אם גבו יותר מצורך פרנסת עניים שלפניהם יינתן לעניים אחרים¹³.
אם ראו גבאי הצדקה צורך בכך, מותרים לשנות על דעת אנשי העיר מצדקה לעניים לשבויים, או למתים וכן להיפך¹⁴. ויש אומרים שכשיגבו למצוה האחרת, ישלמו לצדקה הראשונה, אם אפשר¹⁵.

ג. מותר שבוי לאותו שבוי

כשגבו לשבוי זה¹⁶.

שבוי שמת קודם שנפדה, יש אומרים שהממון שנאסף שייך ליורשיו¹⁷. ויש אומרים שלא זכו יורשיו במעות¹⁸. ולזה הדעת נוטה בזמן הזה¹⁹ ויעשו בהם צרכי רבים²⁰. וה"ה אם השבוי השתמד קודם שנפדה²¹.

ד. אין פודין שבוי בשבוי

יש אומרים שאם גבו לצורך שבוי מסויים לא ישנו מדעת הנותנים – לצורך שבוי אחר²². ויש אומרים שלא יתנו להם שבוי אחר תחת שבוי זה²³. ויש אומרים שרשאים גבאי צדקה לשנות ממעות שגבו לשבוי זה לצדקה אחרת²⁴.

12. ברכי יוסף יו"ד סי' רנג ס"ק ד בשם מהר"י עייאש בשו"ת בית יהודה ח"ב סי' ט.

13. מלאכת שלמה שקלים פ"ב מ"ה; לבוש יו"ד סי' רנג ס"ו.

14. ירושלמי שקלים פ"ב ה"ה וכן בקרבן העדה; רמב"ם שקלים פ"ב מ"ה; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ו; לבוש יו"ד סי' רנג ס"ו. עי' ערוה"ש יו"ד סי' רנג ס"יג.

15. תפארת ישראל שקלים פ"ב מ"ה בשם הש"ך יו"ד סי' רנט ס"ק ה.

16. מלאכת שלמה שקלים פ"ב מ"ה.

17. ב"י יו"ד סי' רנג, ז בשם רשב"א בתשובה ח"ד סי' נה; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ז; לבוש יו"ד סי' רנג ס"ז כפשט המשנה: 'מותר מת ליורשיו'.

18. ב"י יו"ד סי' רנג, ז בשם רא"ש בתשובה כלל לב סי' ו; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ז; לבוש יו"ד סי' רנג ס"ז משום אומדנא שהתכוונו לשם פדיונו ולא ליורשיו.

19. שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ז משום דאמדין דעתייהו שלא התנדבו על דעת כך.

20. ב"י יו"ד סי' רנג, ז בשם רא"ש בתשובה כלל לב סי' ו.

21. ב"י יו"ד סי' רנג, ז בשם רא"ש בתשובה כלל לב סי' ו.

22. ירושלמי שקלים פ"ב ה"ה; ערוך השולחן יו"ד סי' רנו ס"י.

23. קרבן העדה, פני משה ומהרא"פ ירושלמי שקלים פ"ב ה"ה; שו"ת יד אליהו סי' מג.

24. ביאור הגר"א יו"ד סי' רנג ס"ק יב.

ה. מותר המת ליורשיו

מותר המת ליורשיו מפני שהוא מוחל בזיונו ליורשיו²⁵.

יש אומרים שחולה שהיה גוסס ופסקו לו ממון עבור תכריכין וקבורה ונתרפא, אינו זוכה במה שפסקו לו²⁶.

יש אומרים שאפי' גבו מחיים לצורך קבורה, אין האשה גובה כתובתה ולא בעל חוב גובה חובו מן המותר, אלא ינתנו ליורשיו²⁷.

יש אומרים שאם היורש רוצה לצרכו והגבאי לצורך בניית מצבה על קבר המת – ינתן ליורש, אא"כ מנהג המשפחה במצבות²⁸.

יש אומרים שהמקנה דבר למת, כל שהוא לצורך קבורתו וכבודו, קנה²⁹. והמותר ליורשיו³⁰.

יש אומרים שאם גבו לצורך מת מסויים – המותר אסור בהנאה, ועל כן יש לגבות סתם לצרכי מתים³¹. ועל כן הגובה מן הקהל לצורך תכריכי המת, צריך לומר לנותנים תנו מה שתמצו לצורך מתים סתם, ואז יהא המותר לשאר מתים, אבל אם אמר לצורך מת זה, מותרו אסור אפילו לשאר מתים³².

25. סנהדרין מח ע"א; תורת האדם שער הסוף - ענין ההוצאה אות כב שכתב: 'ולא משום דקניא מיתא דהזמנה לאו מילתא היא אלא משום דזילותא הוה ליה בגוה דמילתא ואחולי אחיל זילותיה ליורשים, הילכך אפילו גבו מעות נמי ליורשיו; רע"ב שקלים פ"ב מ"ה; ב"י יו"ד סי' שנו, בשם הרמב"ן בתורת האדם; פרישה יו"ד סי' שנו ס"ק א.

26. שו"ת הרא"ש כלל לב סי' ו; שיירי כנסת הגדולה הגהות טור יו"ד סי' שנו, ד בשם הרא"ש בתשו' כלל לב סי' ח.

27. שיירי כנסת הגדולה הגהות טור יו"ד סי' שנו, ב בשם רדב"ז ח"ד סי' רמג (אלף שיד); ערוה"ש יו"ד סי' שנו.

28. ערך לחם יו"ד סי' רנג ס"ו בשם רדב"ז ח"ד סי' אלף שיד; פתחי תשובה יו"ד סי' שנו ס"ק א בשם שו"ת רדב"ז ח"ד סי' רמג (אלף שיד) ובאר היטב למהרי"ט.

29. רמ"א חו"מ סי' רי ס"ג עפ"י תשובת רשב"א סי' שעה; גליון מהרש"א יו"ד סי' שנו ס"ק א.

30. בית הלל יו"ד סי' שנו ס"ק א בשם תשובת רשב"א סי' שעה.

31. דרכי משה הקצר יו"ד סי' שנו בשם אור זרוע, ח"א הלכות צדקה סי' ז. אולם התשובה שם היתה במי שנדר והקצה מעות להשיא יתומה ומתה, ואין זה מותר המת.

32. דרישה יו"ד סי' שנו בשם אור זרוע, ח"א הלכות צדקה סי' ז, ומהרש"ל בביאורו לטור סוף סי' שנד; בי"ח יו"ד סי' שנו ס"ק א בשם סימני אור זרוע. וצ"ע שסותר למשנה שמותר המת ליורשיו. עיי' שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' נב; שו"ת אמרי יושר ח"א סי' קנט; שו"ת קול מבשר ח"א סי' א.

יש אומרים שאם גבו לצורך קבורת המת ונמצא שיש לו, כיון שהנותנים לא כיונו אלא לזכות למת, וכיון שיש לו, לא זכה בו המת מעולם. ואף יורשיו לא יזכו בו³³, הלכך מחזירין אותו להנותנים אם אפשר, או מניחין לצורך מתים אחרים³⁴. ויש חולקים שיינתן ליורשיו³⁵.

33. ר' עובדיה מברטנורא שקלים פ"ב מ"ה.

34. ר' עובדיה מברטנורא שקלים פ"ב מ"ה; קרבן העדה שקלים פ"ב ה"ה.

35. פני משה שקלים פ"ב ה"ה בדעת ר' ירמיה. ועיי' מראה הפנים שחלק מכל וכל על שיטת רע"ב וקרבן העדה.

הלכה יט

- א. חיוב עני בצדקה
ב. אין מחייבין אותו ליתן

רמב"ם

עני שנתן פרוטה לתמחוי, או פרוטה לקופה מקבלים ממנו, ואם לא נתן אין מחייבין אותו ליתן², נתנו לו בגדים חדשים, והחזיר להן את השחקין מקבלין ממנו, ואם לא נתן אין מחייבין אותו ליתן³.

א. חיוב עני בצדקה

יש אומרים שעני חייב בצדקה מן התורה, אולם אין כופים על כך, מפני שבלאו הכי נותנים לו צדקה⁴.
ויש אומרים שחיובו מדרבנן⁵.

ב. אין מחייבין אותו ליתן

יש אומרים כי מה שנפסק⁶ שעני המתפרנס מן הצדקה חייב לתת לפחות שלישית השקל בשנה היינו לתת לעני אחר⁷, אבל לידי גבאי פטור, אולם אם נתן מקבלים ממנו⁸.

יש אומרים שבית דין לא מחייבים אותו אלא היא חובה על העני לתת מעצמו לצדקה⁹.

-
1. במה שילת: שנתן 'פרוסה' לתמחוי. וכן בתוספתא פאה פ"ד ה"י.
 2. תוספתא פאה פ"ד ה"י; טור יו"ד סי' רנג; אורחות חיים דין צדקה אות ד; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ח.
 3. תוספתא פאה פ"ד ה"י; טור יו"ד סי' רנג; אורחות חיים דין צדקה אות ד; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ח.
 4. קרית ספר הלי מתנות עניים פ"ט.
 5. קרית ספר הלי מתנות עניים פ"ט.
 6. רמב"ם הלי מתנו"ע פ"ז ה"ה.
 7. מעשה רקח הלי מתנות עניים פ"ט ה"י"ט; ב"ח יו"ד סי' רנג.
 8. מעשה רקח הלי מתנות עניים פ"ט ה"י"ט; ב"ח יו"ד סי' רנג.
 9. דרישה יו"ד סי' רמח ס"ק א.

יש אומרים שדוקא אם נתן כבר שלישית השקל בשנה אז אין מחייבין אותו, אבל אם לא נתן מקבלים ממנו לצדקה¹⁰.
יש אומרים שמדובר כאן בעני שאין לו פרנסתו, דודאי אינו חייב ליתן צדקה עד שיהיה לו פרנסתו¹¹.

10. ערוה"ש יו"ד סי' רנג סט"ז; דרך אמונה ה' מתנות עניים פ"ט הי"ט סעיף קלא.
11. ש"ך יו"ד סי' רנג ס"ח.

פרק י

הלכה א

א. מצות עשה של צדקה

ב. מצות לא תעשה בצדקה

חייבין אנו להזהר במצות צדקה יותר מכל מצות עשה, שהצדקה סימן לצדיק? זרע אברהם אבינו³ שנאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו לעשות צדקה⁴, ואין כסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה שנאמר בצדקה תכונני⁵, ואין ישראל נגאלין⁶ אלא בצדקה⁷ שנאמר ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה⁸.

א. מצות עשה של צדקה

צדקה היא מצות עשה מן התורה⁹.

צדקה שקולה כנגד כל המצוות¹⁰.

ב. מצות לא תעשה בצדקה

ישנו לאו שלא לאמץ את לבבנו מנתינה לעני¹¹.

-
1. ב"ב ט ע"א: 'שקולה צדקה כנגד כל המצוות'.
 2. במה' שילת: 'לצדיקי'.
 3. יבמות עט ע"א.
 4. עפ"י בראשית יח, יט.
 5. ישעיהו נד, יד.
 6. שבת קלט ע"א; סנהדרין צח ע"א, ע"י פני דוד ויקרא פרשת תזריע אות ח.
 7. במה' שילת 'בזכות' הצדקה.
 8. ישעיהו א, כז.
 9. ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קצה; ספר האשכול (אלבק) הלכות צדקה רח ע"ב; חינוך מצוה תעט; אור זרוע ח"א הל' צדקה ס"י א, ח"ד פסקי עבודה זרה ס"י קח; אורחות חיים דין צדקה אות א; לקט יושר ח"ב (יורה דעה) עמוד מה ענין א; שו"ע יו"ד ס"י רמז ס"א.
 10. תוספתא פאה פ"ד הי"ט; ב"ב ט ע"א; ירושלמי פאה פ"א הי"א; רי"ף ב"ב ו ע"ב; יראים ס"י קסז; סמ"ג עשין ס"י קסב; רא"ש ב"ב פ"א ס"י לו; יד רמ"ה ב"ב ט ע"א ס"י קי; ע"י פני דוד ויקרא פרשת תזריע אות ח.
 11. ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה רלב; ספר יראים ס"י רב; ספר מצוות גדול לאוין ס"י רפט; ספר מצוות קטן מצוה כ; ספר החינוך פרשת ראה מצוה תעח; שו"ע יו"ד ס"י רמז ס"א.

הלכה ב

א. יש לחוש ליחוסו

ב. גרים כאחים

רמב"ם

לעולם אין אדם מעני מן הצדקה¹, ואין דבר רע ולא היוזק נגלל בשביל הצדקה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום². כל המרחם מרחמין עליו³ שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך⁴, וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם יש⁵ לחוש ליחסו⁶, שאין האכזריות מצויה אלא בעכו"ם⁷ שנאמר אכזרי המה? ולא ירחמו. וכל ישראל והנלוה עליהם כאחים הם שנאמר: בנים אתם לה' אלהיכם⁸, ואם לא ירחם האה על האה מי ירחם עליו. ולמי עניי ישראל נושאים עיניהן, הלעכו"ם⁹ ששונאים אותן ורודפים אחריהן?! הא אין עיניהן תלויות אלא לאחיהן.

א. יש לחוש ליחוסו

רמב"ם יש לחוש ליחוסו

שלשה סימנים יש בעם ישראל: רחמנים, ביישנים, גומלי חסדים¹².

-
1. במה' שילת: 'ולעולם'.
 2. שו"ע יו"ד סי' רמו ס"ב.
 3. ישעיהו לב, יז; מדרש תנאים לדברים, הופמן, דברים טו, ט.
 4. תוספתא בבא קמא פ"ט ה"ל: 'ונתן לך רחמים ורחמך והרבך וגו' זה סי' יהא בידך כל זמן שאתה רחמן הרחמן מרחם עליך'; שו"ע יו"ד סי' רמו ס"ג.
 5. דברים יג, יח; שבת קנא ע"ב.
 6. במה' שילת: 'יחוש ולא': יש לחוש'.
 7. ביצה לב ע"ב.
 8. במה' שילת: 'בגויים'.
 9. במה' שילת: 'אכזרי הוא' ולא ירחמו ומקורו – ירמיהו ו, כג. לפי הנדפס הגורס: 'המה' מקורו 'אכזרי המה ולא ירחמו' – ירמיהו נ, מב.
 10. דברים יד, א.
 11. במה' שילת: 'הלגויים'.
 12. יבמות עט ע"א.

יש אומרים שרק אם שלשתם חסרים בו חוששים ליחוסו¹³. ויש אומרים שאף בחסרון סימן אחד¹⁴.

ב. גרים כאחים

רמב"ם והנלוה עליהם כאחים הם

אף הגרים כאחים מישראל הם לכל דיני צדקה¹⁵.

13. בית שמואל אה"ע סי' ב ס"ק ה.

14. כן דייק בדרך אמונה, ביאור ההלכה ה' מתנו"ע פ"י ה"ב מדברי הרמב"ם כאן ומהרמב"ם ה' איסורי ביאה פ"ט ה"ז. וכתב שכן בהגהה בביאור הגר"א באה"ע סי' ב ס"ב.

15. דברים כו, יג; אברבנאל פרשת כי תבוא: "ולעשות ממנו צדקה לגר ליתום ולאלמנה"; אלשיך דברים כו, יג; העמק דבר דברים כו, יג; רמב"ם ה' דעות פ"ו ה"ד. ע"י שו"ת הרמב"ם סי' תמח, רש"י הירש ויקרא יט, לג.

הלכה ג

א. גדר מעלים עיניו מן הצדקה
ב. עונש המעלים עיניו מן הצדקה

רמב"ם

כל המעלים עיניו מן הצדקה הרי זה נקרא בליעל כמו שנקרא עובר עכו"ם בליעל², ובעכו"ם³ הוא אומר יצאו אנשים בני בליעל⁴, ובמעלים עיניו מן הצדקה הוא אומר השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך בליעל⁵. ונקרא רשע שנאמר ורחמי רשעים אכזרי⁶, ונקרא חוטא שנאמר וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא⁷, והקב"ה קרוב לשועת עניים, שנאמר שועת עניים אתה תשמע⁸, לפיכך צריך להזהר בצעקתם שהרי ברית כרותה להם שנאמר והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי הנון אני⁹.

א. גדר מעלים עיניו מן הצדקה

יש אומרים שעובר בהעלמת עין מן הצדקה דוקא כשעני מבקש ישירות ממנו ואינו נותן לו¹⁰.

1. עפ"י משלי כח, כז: 'נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב מארות'. ועי' מדרש תנאים לדברים, הופמן, דברים טו, ח. וכ"פ רי"ף כתובות כט ע"ב; רא"ש כתובות פ"ו סי' ג.
2. שו"ע יו"ד סי' רמו ס"א.
3. במה' שילת: יובעבודה זרה'.
4. דברים יג, יד, במדיחי עיר הנדחת.
5. דברים טו, ט; תוספתא פאה פ"ד ה"כ; כתובות סח ע"א; ב"ב י ע"א.
6. משלי יב, ג.
7. דברים טו, ט.
8. אינו פסוק, אלא מתוך 'נשמת כל חי', בנוסח ספרד. כתוב בסדר רב עמרם גאון, הרפנס, שחרית של שבת. באבודרהם, שחרית של שבת: 'שועת עניים אתה תשמע ע"ש וישמע אלהים את נאקתם - שמות ב, כד, וכתוב ושועתי האזינה - תהי' לט, יג'. ועי' תשובות הגאונים החדשות, עמנואל, אופק סי' לו: 'נראה לי שנשמת כל חי ואילו פינו מטבע ראשונים חכמי התלמוד היו'. ומופיע בנוסח זה באוצר מדרשים, אייזנשטיין, יהודית, עמוד 206 בתפילת יהודית. ועי' יד מלאכי כללי התלמוד כלל רפג. וי"א עפ"י איוב לד, כח: 'וצעקת עניים ישמע'. ויש גורסים כן ברמב"ם – דרך אמונה הלי מתנו"ע פ"י ה"ג סי"ח. וכך כתב ציוני מהר"ן הלי מתנו"ע פ"י ה"ג: 'והקב"ה קרוב לשועת עניים שנאמר ובשועו אליו שמע. כצ"ל'. והוא מקרא בתהלים כב, כה. ועי' באר אליעזר הלי מתנו"ע פ"י ה"ג.
9. שמות כב, כו.
10. רמב"ם הלי מתנו"ע פ"ז ה"ב; רשב"א שבועות כה ע"א בשם חכמי הצרפתים וכ"כ בשם שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' קלא ודרך אמונה הלי מתנו"ע פ"ז ה"ב סי"ז; רבינו יונה על משלי

יש אומרים שאם רואה עני מבקש צדקה ומעלים עיניו עובר בלא תקפוץ¹¹.
 יש אומרים כגון שעוצם עיניו כאשר עני עובר¹². או גורם לכך שלא יצטרך לתת
 לעני¹³. וחייב לתת למחזר על הפתחים אפילו מתנה מועטת¹⁴.
 יש אומרים שעובר בהעלמה כשיודע שיש עניים והוא יכול לעזרם ואינו נזקק
 להם¹⁵. ואז העני צועק לה' שהוא חסר כל, וה' כועס על מי שבידו לפרנס עניים
 ואינו עושה ומפרנסו¹⁶.

ב. עונש המעלים עיניו מן הצדקה

המעלים עיניו מן הצדקה נענש בגופו¹⁷. אמנם מן הפסוק במשלי משמע שעונשו
 בחיסור ממונו¹⁸.

-
- כא, יג; שו"ע יו"ד סי' רמז ס"א; ראשון לציון סי' רמז ס"א; קיצור שו"ע סי' לד ס"א; חפץ
 חיים - ספר המצוות הקצר מ"ע מצוה לח; אמרי בינה דיני שחיטה סי' יח; שו"ת ערוגת
 הבושם יו"ד ח"ב סי' ר"ט; שו"ת אפרקסתא דעניא ח"ג יו"ד סי' קפא.
 11. רמב"ם הלי' מתנו"ע פ"ז ה"ב; ר"י קורקוס הלי' מתנו"ע פ"ז ה"ב בשיטת הרמב"ם, וכן הסיק
 שו"ת שבט הלוי ח"ה סי' קלא בשיטת הרמב"ם.
 12. צפנת פענח הלי' מתנו"ע פ"י ה"ג.
 13. צפנת פענח הלי' מתנו"ע פ"י ה"ג.
 14. ב"ב ט ע"א; צפנת פענח הלי' מתנו"ע פ"י ה"ג.
 15. רמב"ם סה"מ ל"ת רלב, כן דייקו בדבריו בשו"ת שבט הלוי ח"ה סי' קלא ודרך אמונה הלי'
 מתנו"ע פ"ז ה"ב סי' צה"ל אות טו. וראיה לכך מזוהר חדש מגילת רות לה ע"א שמונה את
 אלימלך איש נעמי שהלך לשדה מואב כמעלים עין מן הצדקה; ראשון לציון סי' רמז ס"א.
 16. פרישה יו"ד סי' רמז ס"ק ט.
 17. מדרש תנאים לדברים, הופמן, דברים כד, טו: 'והמעלים עיניו מן הצדקה דכתיב, דברים טו,
 ט: השמר לך פן יהיה דבר עם לבבך וכתיב ביה והיה בך חטא ולא בממונד'.
 18. משלי כח, כז: 'נותן לרש אין מחסור ומעלים עיניו רב מארות'. פרש מצודת דוד: 'אין
 מחסור - לא יוחסר עשרו בעבור פזור הצדקה אבל המעלים עיניו מן הרש ועושה עצמו כאלו
 לא יראהו לבלי תת לו הנה יבוא בעשרו הרבה קללות ותרד לטמיון'. והשוואת הרישא
 והסיפא של הפסוק מדברת בחיסור ממון ולא עונשי גוף. וכ"מ במדרש משלי, בובר, משלי
 כח, כז. וכ"כ מנורת המאור פרק א - צדקה עמוד 49.

הלכה ד

א. הנותן בסבר פנים רעות – אבד זכותו והפסידה

רמב"ם

כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות¹ ופניו כבושות בקרקע, אפילו נתן לו אלף זהובים אבד זכותו והפסידה², אלא נותן לו בסבר פנים יפות³ ובשמחה⁴, ומתאונן עמו על צרתו⁵ שנאמר אם לא בכיתי לקשה יום עגמה נפשי לאביון⁶, ומדבר לו דברי תחנונים ונחומים שנאמר ולב אלמנה ארנין⁷.

א. הנותן בסבר פנים רעות – אבד זכותו והפסידה

יש אומרים שכאשר נותן בסבר פנים רעות עובר ב'ולא ירע לבבך'⁸.

יש אומרים שאם נותן ברוע ליבו באכזריות ובפנים זועפות⁹, לא זו בלבד שאינו יוצא ידי מצות צדקה אלא אף עובר בשני לאוין: לאו דלא ירע לבבך¹⁰ ולאו דלא תאמץ את לבבך¹¹, ונמצא ירית תרתי גיהנם¹².

-
1. אבות דרבי נתן פרק יג.
 2. סמ"ג עשין סי' קסב; סמ"ק מצוה רמח; אורחות חיים דין צדקה אות ה; כלבו סי' פב; ערוה"ש יו"ד סי' רמט ס"ג.
 3. אבות פ"א מט"ו; אדרי"ג פ"י"ג, ועיי' לקמן הי"ג; אגרת התשובה לרבנו יונה; ערוך לנר סוכה מט ע"ב.
 4. שו"ע יו"ד סי' רמט ס"ג.
 5. שו"ע יו"ד סי' רמט ס"ד.
 6. איוב ל, כה.
 7. איוב כט, יג.
 8. השגות הרמב"ן לשה"מ לרמב"ם שכחת הלאוין מצוה יז; סמ"ג עשין קסב; ב"י יו"ד סי' רמט, ג; ספר חרדים מצוות לא תעשה פרק א; לבוש יו"ד סי' רמט ס"ג; ש"ך יו"ד סי' רמט ס"ק ה; ביאור הגר"א יו"ד סי' רמט ס"ק ו.
 9. יוסף אומץ חלק ב קדימת הצדקה.
 10. אורחות חיים דין צדקה אות ה; מטה משה עמוד גמילות חסדים חלק שני במעלת הצדקה פרק ד - באיכות הצדקה; יוסף אומץ חלק ב קדימת הצדקה; חכמת אדם, שער משפטי צדק כלל קמד סעיף יג.
 11. רמב"ם הלי מתנו"ע פ"ז ה"ב; שערי תשובה לרבינו יונה שער ג אות לו.
 12. יומא עב ע"ב; יוסף אומץ חלק ב קדימת הצדקה.

הלכה ה

- א. חובת הפיוס בדברים
- ב. איסור גערה בעני
- ג. עונש המכלים את העני

רמב"ם

שאל העני ממך ואין בידך כלום ליתן לו פייסהו בדברים¹, ואסור לגעור בעני² או להגביה קולו עליו בצעקה³, מפני שלבו נשבר ונדכא⁴ והרי הוא אומר לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה⁵, ואומר להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים⁶, ואוי למי שהכלים את העני, אוי לו, אלא יהיה לו כאב בין ברחמים בין בדברים שנאמר אב אנכי לאביונים⁷.

א. חובת הפיוס בדברים

חובת פיוס העני היא מדברי קבלה⁸. והיא בגופו ולא בממונו כצדקה⁹. והפיוס לעולם שלא כצדקה שהיא לשעה¹⁰. אפילו אין בידו לתת כלום צריך לפייסו בדברים¹¹.

1. עפ"י ב"ב ט ע"ב: והמפייסו בדברים - מתברך ב"י א ברכות; טור יו"ד סי' רמט.
2. כתוב בזוהר, מהדורת הסולם, שמות פרשת יתרו, מאמר לא יהיה לך אות תיז: 'מכאן תנין, מאן דנזיף במסכנא, נזיף בשכינתא, דכתיב ואת דכא ושפל רוח. וכתיב כי יי יריב ריבם וגו'.
3. בגין דאפוטרופא דלהון תקיפא, ושליטא על כלא, דלא אצטריך סהדי, ולא אצטריך לדיינא אחרא, ולא נטיל משכונא, כשאר דיינא. ומה משכונא נטיל, נשמתין דבר נש, דכתיב וקבע את קובעיהם נפש'.
4. במה' שילת: 'בזעקה'.
5. במה' שילת: 'ונדכה'.
6. תהלים נא, יט.
7. ישעיהו נז, טו.
8. איוב כט, טז.
9. ספר חרדים, מצוות עשה מדברי קבלה ומדברי סופרים פרק ד אות ג מישעיהו נח, י: 'ותפק לרעב נפשך; פלא יועץ, כלילות יופי, הכללים השניים אות טו.
10. רבינו יונה אבות פ"א מ"ב.
11. נתיבות עולם נתיב הצדקה פרק ד.
12. ב"ב ט ע"ב; או"ז ח"א, אלפא ביתא סי' כו; מאירי ב"ב ט ע"ב; אלשיך משלי לא יט-כ; מטה משה עמוד גמילות חסדים חלק שני במעלת הצדקה פ"ד, באיכות הצדקה.

ב. איסור גערה בעני

'ורש לא שמע גערה'¹² ומכאן שלא ישמיע גערה לרש, שכאשר נותן לו אינו מכלימו¹³.

ג. עונש המכלים את העני

המכלים את העני עונשו שעושרו יילקח ממנו ולא יוריש לזרעו מאומה¹⁴. המכלימו חייב מיתה בידי שמים¹⁵. ונידון במדור הרביעי בגיהנם¹⁶.

12. משלי יג, ח.

13. רש"י משלי יג, ח; רבינו בחיי דברים טו, י, כד הקמח ערך צדקה; בינה לעתים דרוש סח; יוסף אומץ ח"ב קדימת הצדקה, יט; כלי יקר דברים יד, כב.

14. ויקר"ר פרשה לד סי' ז; קה"ר פרשה ה, א יג; ילק"ש תורה רמז תרסה, קהלת רמז תתקעב; תורה תמימה קהלת ה, יג.

15. שערי תשובה לרבינו יונה שער ג אות כד.

16. זוהר חדש כרך ב, מגילות, מגילת רות לג ע"ב: 'המדור הרביעי נקרא טיט היון ושם נידונין: ...וכל אותן העונין עזות לעניים ומדוכאיין'.

הלכה ו

- א. המעשה לצדקה שכרו גדול מן העושה
 ב. מעלת גבאי צדקה

רמב"ם

הכופה אחרים ליתן צדקה ומעשה אותן שכרו גדול משכר הנותן,¹ שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום,² ועל גבאי צדקה³ וכיוצא בהם אומר ומצדיקי הרבים ככוכבים.⁴

א. המעשה לצדקה שכרו גדול מן העושה

בכל מצוה הוא כעושה המצוה, אבל בצדקה שכרו יותר מעושה המצוה.⁵ יש אומרים מפני שהנותן נותן בכפיה ואילו המעשה עושה ברצון.⁶ יש אומרים כשמעשה רבים יש לו חלק בצדקותיהם ולכן שכרו גדול יותר.⁷ יש אומרים ששכר המעשה גדול משל הנותן לפי שטורח וסובל עלבונות מן הנגבים על ידו. וצערא דגופא ובזיונו קשה לאדם לסבול מהוצאת ממונו.⁸ יש אומרים שאין לך עבודה קשה שבמקדש יותר מלאסוף צדקה מאחרים ולפיכך שכרה מרובה ומציל בזה את יוצאי יריכו מלקבל צדקה.⁹ יש אומרים שלמעשה שתי מצוות: שהחיה את העני ועישה את נותן הצדקה, בעוד שלנותן מצוה אחת שהחיה את העני.¹⁰

-
1. ב"ב ט ע"א; יד רמ"ה ב"ב ט ע"א סי' קיא; רא"ש ב"ב פ"א סי' לו; מאירי ב"ב ט ע"א; שו"ע יו"ד סי' רמט ס"ה.
 2. ישעיהו לב, יז.
 3. ב"ב ח ע"ב; ר"י קורקוס ה"ל מתנו"ע פ"י ה"ו.
 4. דניאל יב, ג. בב"ב ח ע"ב למדו על גבאי צדקה גם מתחילת הפסוק 'המשכילים יזהירו כזוהר הרקיע'.
 5. סנהדרין צט ע"ב: 'כל המעשה את חבירו לדבר מצוה – מעלה עליו הכתוב כאילו עשה'; ר"י קורקוס ה"ל מתנו"ע פ"י ה"ו; גליוני הש"ס ב"ב ט ע"א.
 6. ר"י קורקוס ה"ל מתנו"ע פ"י ה"ו.
 7. עיני דוד ה"ל מתנו"ע פ"י ה"ו.
 8. הגהות יעבץ ב"ב ט ע"א.
 9. ערוה"ש יו"ד סי' רמט ס"ב.
 10. חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמד ס"ד.

יש אומרים שהעושה אינו יכול לעשות יותר ממה שיכולתו לעשות, אבל המעשה יכול לעשות כמה וכמה בני אדם בלי שיעור¹¹.

יש אומרים שהמעשה מחלק את גביותיו לכמה עניים, ואפילו נותן לנכרי נותן אף לישראל, אבל מי שעישוהו שמא ממונו ניתן רק לנכרי שאין בו מצות צדקה¹².

יש אומרים שהנותן מרצונו גדול מן המעשה¹³.

יש אומרים שהמעשה אחרים שכרו גדול כעושה, ולא יותר ממנו¹⁴. ויש שפרשו כשאינו נותן בעצמו ורק מעשה אחרים¹⁵. ויש שפרשו ששכרו כנותן מרצון וגדול מן העושה בכפיה¹⁶. ויש שכתבו שהוא טעות סופר וצ"ל גדול מן העושה¹⁷. ויש שהקשו ששכרו ודאי גדול מן העושה¹⁸.

ב. מעלת גבאי צדקה

כל שהוחזקו אבותיו מגבאי צדקה משיאין לכהונה ואין צריך לבדוק אחריהן לפסולי יוחסין¹⁹. יש אומרים מפני שאם היה בהם פסול היה מתפרסם בחרפות שמחרפים אותם²⁰. ויש אומרים משום: 'כל שתמניהו עליך לא יהא אלא מן הברורין שבאחיק'²¹.

11. שלי"ה מסכת מגילה פרק נר מצוה אות כג.

12. חתם סופר ב"ב ט ע"א.

13. מהרש"א, חידושי אגדות ב"ב ט ע"א.

14. טור יו"ד סי' רמט. והדגיש: 'ואם אין בידו ליתן לו ויכול לעשות לאחרים שיתנו לו שכרו גדול כשכר הנותן'. וניתן לפרש ששכרו כנותן מפני שהוא עצמו אינו נותן ורק עישה לאחרים שיתנו.

15. משרת משה, עטייה, הלי מתנו"ע פ"י ה"ו.

16. פרישה יו"ד סי' רמט ס"ק ו; מטה אפרים הלי מתנו"ע פ"י ה"ו בשמו.

17. ב"ח יו"ד סי' רמט ס"ק ג; ט"ז יו"ד סי' רמט ס"ק ב.

18. לב מבין הלי מתנו"ע פ"י ה"ו. ועיי מטה אפרים ומעשה רקח הלי מתנו"ע פ"י ה"ו.

19. קידושין פ"ד מ"ה; קידושין עו.

20. רמב"ם פה"מ קידושין פ"ד מ"ה; ר' עובדיה מברטנורא קידושין פ"ד מ"ה, ועיי קידושין עו.

21. ירושלמי קידושין פ"ד ה"ה.

הלכה ז

- א. הלואה לעני
 ב. גדולת המעלה הראשונה
 ג. הדירוג בין דרכי חיזוק המך
 ד. באיזה גר ותושב מדובר
 ה. צדקה לנכרי

רמב"ם

שמנה מעלות יש בצדקה: זו למעלה מזו. מעלה גדולה שאין למעלה ממנה זה המחזיק ביד ישראל שמך, ונותן לו מתנה, או הלואה, או עושה עמו שותפות, או ממציא לו מלאכה, כדי לחזק את ידו עד שלא יצטרך לבריות לשאול, ועל זה נאמר והחזקת בו גר ותושב וחי עמך כלומר החזק בו עד⁴ שלא יפול ויצטרך⁵.

א. הלואה לעני

הלואה לעני היא מצוה מן התורה⁶. והיא היותר חזקה ויותר מחוייבת מכל מצות צדקה⁷. ומצות הלואה היא העליונה מן הכל⁸. יש אומרים שאם לא רצה לקבל צדקה יתן לו בהלואה⁹ והיא מצות עשה¹⁰.

-
1. ע"י רבינו בחיי בראשית מז, כח שכתב מעלות אחרות. וע' רבינו בחיי שמות כב, כד שמנה אותם מלמטה למעלה.
 2. טור יו"ד סי' רמט; שו"ע יו"ד סי' רמט סעי' ו-ג.
 3. במה' שילת: יולא ישאל.
 4. במה' שילת ליתא המילה יעד.
 5. ספרא בהר, פרשה ה סוף פרק ו אות א; רדב"ז הל' מתנות עניים פ"י ה"ז עפ"י ספרא לעיל: 'כי ימוך אחיך ומטה ידו עמך אל תניחנו שיורד הא למה זה דומה למשוי על גבי החמור עודנו במקומו אחד תופס בו ומעמידו, נפל לארץ חמשה אין מעמידין אותו. ומנין אפילו ד' או ה' פעמים חזור והחזקת ת"ל והחזקת בו.
 6. ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קצז; סמ"ג עשין סי' צג; ספר החינוך מצוה סו.
 7. לשון ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה קצז.
 8. לשון ספר מצוות גדול עשין סי' קסב.
 9. טור יו"ד סי' רנג; שו"ע יו"ד סי' רנג ס"ט.
 10. ספר מצוות גדול עשין סי' קסב.

ב. גדולת המעלה הראשונה

המחזיק ביד ישראל שמך, ונותן לו מתנה¹¹, או הלואה, או עושה עמו שותפות, או ממציא לו מלאכה¹²...

יש אומרים שהמעלה הראשונה, הנזכרת כאן, גדולה מכולן מפני שהיא לפני שנהיה מך¹³.

יש אומרים שהלואה גדולה מצדקה (אשר במעלות האחרות) מפני שאינו בוש בדבר¹⁴, ובתנאי שהמלוה לא ידרוש ממנו אלא יפרע כשירצה¹⁵.

ויש אומרים שהטעם הוא מפני שאין העני מתבייש כלל, שהרי אינו נוטל ממון משום אדם אלא דרך הלואה או שותפות או מלאכה ואפילו נותן לו מתנה נמי כיון שעדיין לא העני לגמרי אינו מתבייש שכן דרך האוהבים לתת מתנות זה לזה¹⁶.

יש אומרים שעניינה של מעלה זו: ליתן לו או להלוותו בכדי שיוכל לעשות סחורה או שותפות או למנות את העני על נכסי הנותן עד שירוויח ולא יצטרך לבריות¹⁷.

ג. הדירוג בין דרכי חיזוק המך

רמב"ם ונותן לו מתנה, או הלואה, או עושה עמו שותפות, או ממציא לו מלאכה,

ממציא לו מלאכה ושותפות¹⁸ עדיפים על מתנה והלואה שממציא לו ריוח ומכין לו פרנסה דרך כבוד¹⁹. ועוד שנשאר לו כדי צרכו, בעוד שהלואה צריך להחזירה

11. הדרישה יו"ד סי' רמט ס"ק א הסביר בהו"א שימתנה' הוא שם כולל לדרך עזרתו לעני ולא דרך הנתינה לו, אולם חזר מדרך הסברה זו; וכהו"א של הדרישה באר הטי"ז יו"ד סי' רמט ס"ק ג.

12. שבת סג ע"א: 'גדול המלוה יותר מן העושה צדקה, ומטיל בכיס יותר מכולן'; בית יוסף יו"ד סי' רמט, ו; מלך שלם הלי' מתנות עניים פ"י ה"ז.

13. ספרא בהר, פרשה ה סוף פרק ו אות א: 'כי ימוך אחיך ומטה ידו עמך אל תניחנו שירד'; קרבן אהרן, בהר פרשה ה סוף פרק ו אות א: 'שאינו מדבר אלא במי שהוא מעותד למוך, ועל זה צוה שיחזיק בו שלא ירד וימוך'; סמ"ג עשין קסב; ביאור הגר"א יו"ד סי' רמט ס"ק ח.

14. רש"י שבת סג ע"א: 'לפי שאין העני בוש בדבר'.

15. מאירי שבת סג ע"א.

16. ב"י יו"ד סי' רמט, ו.

17. מאירי ב"ב י ע"ב.

18. שבת סג ע"א: 'ומטיל בכיס יותר מכולן'.

19. מאירי שבת סג ע"א.

למלוה²⁰, ובמתנה הוא רק מקבל מאחרים.

יש אומרים שהעושה עמו שותפות הוא יותר מכולם, מפני שהנותן או המלוה לו בלא ריוח מכל מקום הוא בוש שנהנה מחבירו בדבר שאין חבירו נהנה כלל, אבל בעושה עמו שותפות למחצית שכר אינו בוש כלל מאחר ששניהם נהנין²¹.

יש אומרים שהלואה עדיפה על מתנה כאשר העני תובע מהעשיר שילוח, שאז יכלם בקבלת המתנה שאין זה דרך כבוד, כיון שלא נתנו לו מעצמו, אלא הוא תובע ממנו²².

מטיל לכיס, היינו עיסקא – היא מעלה גדולה מכולן²³. ויש אומרים שהיא רק לתלמידי חכמים²⁴. אמנם הרמב"ם, הטור והשו"ע השמיטו²⁵.

ד. באיזה גר ותושב מדובר

רמב"ם והחזקת בו גר ותושב וחי עמך

גר זה גר צדק ותושב זה גר תושב²⁶.

ה. צדקה לנכרי

יש אומרים שאין מצות צדקה בנתינה לנכרי ונותנים לו רק מדרכי שלום²⁷, ויש אומרים שיש בכך חטאת²⁸ ויש אומרים שיש בכך מצות צדקה²⁹.

20. מהרש"א חידושי אגדות שבת סג ע"א.

21. ב"י יו"ד סי' רמט, ו; לבוש יו"ד סי' רמט ס"ו; ש"ך יו"ד סי' רמט ס"ק ז; ערוה"ש יו"ד סי' רמט ס"ד.

22. דרישה יו"ד סי' רמט ס"ק א באפשרות א'.

23. שבת סג ע"א: 'גדול המלוה יותר מן העושה צדקה, ומטיל בכיס יותר מכולן; רש"י שבת סג ע"א: 'מעות ומלאי להשתכר בהן למחצית שכר'.

24. צפנת פענח הלי מתנות עניים פ"י ה"ז.

25. ערוה"ש יו"ד סי' רמט ס"ד באר את ההשמטה: 'אם עושה זה רק לשם מצות והחזקת בו פשיטא שאין למעלה הימנו, אבל ידוע שרובם עושים כן לשם פרנסה ואין זה בגדר צדקה כלל'.

26. ספרא בהר פרשה ה סוף פרק ו אות א; פסיקתא זוטרתא, לקח טוב ויקרא עג ע"א; ספר 'והזהיר' - פר' בהר.

27. חיים ומלך הלי מתנות עניים פ"י ה"ז.

28. חיים ומלך הלי מתנות עניים פ"י ה"ז בשם פרשת דרכים דרך צדקה דרוש יז.

29. חיים ומלך הלי מתנות עניים פ"י ה"ז בשם רבינו בחיי בראשית מז, כח.

הלכה ח

- א. מעלה קודמת
 ב. לשכת חשאים
 ג. הנותן לתוך קופה של צדקה
 ד. ממונה נאמן וחכם ויודע להנהיג כשורה

רמב"ם

פחות מזה, הנותן צדקה לעניים ולא ידע למי נתן, ולא ידע העני ממי לקח¹, שהרי זו מצוה לשמה², כגון לשכת חשאים שהיתה במקדש³, שהיו הצדיקים נותנין בה בחשאי, והעניים בני טובים מתפרנסין ממנה בחשאי. וקרוב לזה הנותן לתוך קופה של צדקה⁴, ולא יתן אדם לתוך קופה של צדקה אלא אם כן יודע שהממונה נאמן וחכם ויודע להנהיג כשורה⁵ כר' חנניה בן תרדיון⁶.

א. מעלה קודמת

יש אומרים שיש מעלה קודמת למעלה הנזכרת בהלכה זו, והיא מה שאמרו בגמ' שקלים אשרי משכיל אל דל, שהוא מסתכל במצוה היאך יפה לעשותה. כשרואה בן טובים שירד מנכסיו אומר לו שמעתי עליך שירושה באה לך ממקום אחר, טול מעות הללו ואתה פורע. מן דהוה נסיב (לאחר שקיבל) אמר לו תהא מתנה⁷.

ב. לשכת חשאים

בלשכת החשאים⁸ אף אחד אינו יודע מי הנותן וכן זהות הנוטל ממנה אינה ידועה⁹.

1. ב"ב י ע"א וע"ב.
2. ומצילתו ממיתה משונה – ב"ב י ע"א.
3. שקלים פ"ה מ"ו. בתוספתא שקלים פ"ב ה"ז: 'כשם שהיתה לשכת חשאיין במקדש כך היתה בכל עיר ועיר מפני שעניים בני טובים מתפרנסין מתוכה בחשיי (=בחשאי). והובאה בסמ"ג עשין סי' קסב; בית יוסף יו"ד סי' רמט, ז; בי הגר"א יו"ד סי' רמט ס"ק ט; ערוה"ש יו"ד סי' רמט ס"ז.
4. מאירי ב"ב י ע"ב.
5. טור יו"ד סי' רמט; שו"ע יו"ד סי' רמט סעי' ז.
6. בטור יו"ד סי' רמט: 'שהממונה עליה נאמן חכם ויודע לנהוג בה כשורה'. והשמיט כרחב"ת.
7. מאירי ב"ב י ע"ב.
8. אין לנו שום תיאור כיצד היתה לשכת חשאים מתנהלת. איך היו מניחים בה מעות בחשאי, ואיך היו העניים נכנסים אליה, האם היו בודקים שהם אמנם עניים. כמה היה לוקח כל עני, האם היה גבאי ממונה עליה, ומוסר ליד העני, מי היה מסדר שלא ידעו העניים זה מזה.
9. ר"י קורקוס ה"ל מתנות עניים פ"י ה"ז.

לשכת החשאים אינה דומה ממש למתן בסתר שלנו. שאף שנקרא מתן בסתר, ואין יודעין כמה נותן שם אבל מ"מ הנתינה היא לעין כל, כשנכנסין בבית הכנסת ברבים הוא מטיל שם, ויש שאינו מטיל שם אלא פרוטה והרואה יחשוב שהטיל שם גדול¹⁰.

ג. הנותן לתוך קופה של צדקה

נראה שבקופה של צדקה – הגבאי לא יודע מי הניח בה, אבל יודע למי הוא נותן. ויש אומרים שבקופה של צדקה הגבאי יודע מי הנותן ומי המקבל, ולכן היא פחות 'לשמה' מלשכת חשאים¹¹.

ד. ממונה נאמן וחכם ויודע להנהיג כשורה

רמב"ם אלא אם כן יודע שהממונה נאמן וחכם ויודע להנהיג כשורה
כר' חנניה בן תרדיון

יש אומרים שצריך ממונה נאמן אבל לא צריך להיות צדיק כרחב"ת¹². יש אומרים שהממונה צריך להיות הגון ומוחזק בכשרות¹³. ויש אומרים שיהא ממונה עליה גבאי כשר ונאמן, שהוא זהיר מאד במעות של צדקה, וגם מחלק לעניים כפי הראוי¹⁴.

יש אומרים שצריך שהממונה על הקופה יהיה תלמיד חכם¹⁵, ויש אומרים שבימינו לא נהגו כן¹⁶.

יש אומרים שאם אין הממונה על הצדקה נאמן – הנותן עצמו יפזרן וייתן לעניים¹⁷.

10. פרישה יו"ד סי' רמט ס"ק י.

11. ר"י קורקוס הלי מתנות עניים פ"י ה"ז; ב"י יו"ד סי' רמט, ז; פרישה יו"ד סי' רמט ס"ק יא.

12. תוספות ב"ב י ע"ב ד"ה אלא א"כ; אגודה ב"ב פ"א, השותפין סי' יז.

13. מאירי ב"ב י ע"ב; והדרישה כרחב"ת היא גוזמא - ריטב"א שבת מט ע"א.

14. פסקי ריא"ז מסכת ב"ב פ"א ה"ה.

15. טור יו"ד סי' רנו; ב"י יו"ד סי' רמט, ז.

16. ב"י יו"ד סי' רמט, ז.

17. רבינו גרשום ב"ב י ע"ב; יד רמ"ה ב"ב י ע"א סי' קכז; אפריון דברים פרשת ראה.

הלכה ט

א. מוסר צדקה ע"י שליח

רמב"ם

פחות מזה, שידע הנותן למי יתן, ולא ידע העני ממי לקח, כגון גדולי החכמים שהיו הולכין בסתר ומשליכין המעות בפתחי העניים, וכזה ראוי לעשות², ומעלה טובה היא³ אם אין הממונין בצדקה נוהגין כשורה⁴.

א. מוסר צדקה ע"י שליח

וכן אם מוסר את הצדקה ע"י שליח ואין השליח מגיד מי נתנה⁵.

-
1. ואין העני מתבייש – מהר"י קורקוס מתנו"ע פ"י ה"ז.
 2. כתובות סז ע"ב; מאירי ב"ב י ע"ב; ב"י יו"ד סי' רמט, ט; ערוה"ש יו"ד סי' רמט סט"ז.
 3. טור יו"ד סי' רמט; שו"ע יו"ד סי' רמט סעי' ח.
 4. אם הממונים על הצדקה נוהגים כשורה, עדיף ליתן להם והם יתנו לעני, כמבואר בהלכה הקודמת.
 5. ערוה"ש יו"ד סי' רמט סט"ז.

הלכה י

א. מחלק צדקה ע"י שליח

רמב"ם

פחות מזה, שידע העני ממי נמל, ולא ידע הנותן, כגון גדולי החכמים שהיו צוררים המעות בסדיניהן ומפשילין לאחוריהן, ובאין העניים ונוטלין כדי שלא יהיה להן בושה.²

א. מחלק צדקה ע"י שליח

וכן הנותן לשליח מהימן לחלק למי שירצה והשליח מודיע לעני מי הוא הנותן, והנותן אינו יודע למי ניתן.³

-
1. 'שהרי העני מתבייש להתיר הסדין כמעשה של אותו חכם שהיה צורר המעות בסדינו ומפשילו לאחוריו והעניים באין ונוטלין' – רדב"ז הל' מתנות עניים פ"י ה"י. 'לפי שאפילו ידע הנותן כיון שאין המקבל יודע אינו מתבייש כלל, אבל כשהמקבל יודע אפילו שאין הנותן יודע מכל מקום המקבל מתבייש כשרואה את הנותן ומצטער' – מהר"י קורקוס הל' מתנו"ע פ"י ה"ז. וכן בב"י יו"ד סי' רמט, ט.
 2. ובנטילה מיד גבאי מקופת צדקה יש לעני פחות בושת. כתובות סז ע"ב; מאירי ב"ב י ע"ב; טור יו"ד סי' רמט; שו"ע יו"ד סי' רמט סעי' ט.
 3. חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמד סעיף יח.

הלכה יא

א. הבושה לעני

רמב"ם

פחות מזה, שיתן לו¹ בידו קודם² שישאל³.

א. הבושה לעני

העני מתבייש מכך שנותן לו בידו, אבל ניחא ליה מפני שמקבל קודם ששאל⁴.
ונותן לא בפנים יפות ולא בפנים עצבות⁵.

-
1. במה' שילת: 'לעני'.
 2. בית הבחירה למאירי ב"ב י ע"ב. ערוה"ש יו"ד סי' רמט סי"ז: 'על דרך והיה טרם יקראו ואני אענה ועל זה נאמר [משלי לא, כ] כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון, ושכרו מרובה וגם הקדוש ברוך הוא יעשה לו צרכיו קודם שיבקש'.
 3. טור יו"ד סי' רמט; שו"ע יו"ד סי' רמט סעי' י.
 4. לבוש יו"ד סי' רמט סי"י: 'פחות מזה, שיתן לעני בידו, שהעני מתבייש הרבה אלא שיתננו לו קודם שישאל'.
 5. ר"י קורקוס הלי' מתנות עניים פ"י הי"ג.

הלכה יב

א. כדי צרכו

רמב"ם

פחות מזה, שיתן לו¹ אחר שישאל².

א. כדי צרכו

כשנותן לו אחר שישאל מתנה הוגנת³.

1. במה' שילת: לו 'כראוי ליתן לו' אחר.
2. טור יו"ד סי' רמט; שו"ע יו"ד סי' רמט סעי' יא.
3. בית הבחירה למאירי ב"ב י ע"ב.

הלכה יג

א. פחות מהראוי לעני בסבר פנים יפות

רמב"ם

פחות מזה שיתן לו פחות מן הראוי, בסבר פנים יפות.²

א. פחות מהראוי לעני בסבר פנים יפות

נקט שיתן פחות מן הראוי להודיענו דאפילו פחות מן הראוי בסבר פנים יפות הוא יותר טוב מן הראוי לו אבל בפנים עצבות, והדבר ברור דבראוי הוא יותר חשוב מפחות מהראוי כיון שהוא בפנים יפות.³

-
1. הוא יותר טוב מהנותן כראוי בפנים עצבות כי העני מתבייש ומצטער – ר"י קורקוס הל' מתנות עניים פ"י הי"ג.
 2. מאירי ב"ב י ע"ב; טור יו"ד סי' רמט; שו"ע יו"ד סי' רמט סעי' יב.
 3. ר"י קורקוס הל' מתנות עניים פ"י הי"ג.

הלכה יד

- א. יתן לו בעצב
- ב. איסור התפארות בצדקה
- ג. הנותן לכוונת נטילת פרס

רמב"ם

פחות מזה שיתן לו בעצב¹.

א. יתן לו בעצב

נותן כראוי לעני².

יש אומרים דוקא שהוא עצב בלבו, אבל אינו ניכר כלפי חוץ. אבל אם נותן בפנים זעופות הפסיד כל שכרו³.

יש אומרים שנותן בפנים זעומות ויש בה בזיון לנותן ולמקבל⁴.

יש מקשים שלקמן בהלכה יד כתב שנתניה בעצב נחשבת כצדקה. יש שבארו שנתניה בעצב היא שבלבו עצב ומיצר אבל לא בסבר פנים רעות⁵. ויש ששמע מדבריו שבסבר פנים רעות איבד חלק מזכותו אבל לא כל זכותו⁶.

ב. איסור התפארות בצדקה

יש אומרים שלא יתפאר האדם בצדקה שנותן, ואם מתפאר לא דיו שאינו מקבל שכר אלא אפילו חטא הוא בידו ומענישין אותו⁷.

-
1. טור יו"ד סי' רמט; שו"ע יו"ד סי' רמט סעי' יג.
 2. פרישה יו"ד סי' רמט ס"ק יד. והביא בשם מהרש"ל בהגהותיו לטור עוד מעלה שנותן בעצב פחות מהראוי.
 3. סמ"ג עשין סי' קסב; כאמור לעיל ברמב"ם ה"ד, ושו"ע סי' רמט ס"ג; ש"ך יו"ד סי' רמט ס"ק ה-ט; ברכ"י יו"ד סי' רמט ס"ק כב; חכמת אדם כלל קמד סכ"ב.
 4. מאירי ב"ב י ע"ב.
 5. ש"ך יו"ד סי' רמט ס"ק ט; ברכ"י סי' רמט ס"ק כב בשם הש"ך; באר היטב סי' רמט ס"ק ח בשם הש"ך; דרך אמונה פ"י ס"יא בשם הש"ך.
 6. ע"י ערוה"ש יו"ד סי' רמט ס"יז וצפנת פענח ה"ל מתנו"ע פ"י ה"ד.
 7. רמ"א יו"ד סי' רמט ס"יג; לבוש יו"ד סי' רמט ס"יג; חכמת אדם כלל קמד סעיף כג.

יש הנותן לצדקה לקנות לו שם ולהתגדל ולפרסם עצמו, זו אינה מדת ישראל והיא מדה מגונה עד למאד, ולא דיו שאינה נחשבת לצדקה אלא שהוא נקרא חוטא⁸.

יש אומרים כי מי שמקדיש דבר לצדקה מותר לו שיכתוב שמו עליו, שאין זה התפארות אלא זכרון בעלמא שיזכר הדבר מי הנותן, וראוי לעשות כן⁹. יש אומרים כדי שלא יוכלו הציבור לשנותו¹⁰. ויש אומרים כדי לתת שכר לעושי מצוה¹¹.

ג. הנותן לכוונת נטילת פרס

יש אומרים שהנותן לכוונת נטילת פרס כגון האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיה בני או בשביל שאזכה לעולם הבא או שתמשך הצלחתי וכיוצא באלו, הרי זו צדקה גמורה. ובלבד במי שאם לא נתקיימה מחשבתו אינו קורא תגר ואינו מתחרט על שנתן ולא הועיל כאלו היה שכר רופא ואינו מהרהר אחר מדותיו של מקום אלא שמצדיק עליו את דינו¹².

8. מאירי ב"ב י ע"ב.

9. רמ"א יו"ד סי' רמט ס"ג; לבוש יו"ד סי' רמט ס"ג; חכמת אדם כלל קמד סעיף כג.

10. ט"ז על שו"ע יו"ד סי' רמט ס"ק ד.

11. נקודות הכסף סי' רמט ס"ג עפ"י תשובת רשב"א ח"א סימן תקפא.

12. מאירי ב"ב י ע"ב עפ"י ב"ב שם וכן בפסחים ח ובר"ה ד ע"א.

הלכה טו

א. דרך הנתינה הראויה לפני התפילה

רמב"ם

גדולי החכמים היו נותנין פרוטה לעני קודם כל תפלה, ואחר כך מתפללין, שנאמר אני בצדק אחזה פניך¹.

א. דרך הנתינה הראויה לפני התפילה

יש אומרים שטוב ליתן לקופת צדקה² קודם כל תפילה³.

יש אומרים שיש ליתן צדקה בשחרית, כשמגיע לויברך דוד⁴. במילים ואתה מושל בכל⁵ ובעמידה⁶. ויש אומרים שיתן צדקה שלש פרוטות, וימסור השתים בבת אחת ואחריהם השלישית⁷. ויש נוהגים ליתן עוד שלש פרוטות כשאומר כי כל בשמים ובארץ⁸.

יש אומרים שאין ליתן צדקה בתפילת ערבית⁹.

-
1. תהלים ז', טו; ב"ב י ע"א; טור ושו"ע או"ח סי' צב ס"י, יו"ד סי' רמט ס"ד.
 2. ש"ך יו"ד סי' רמט ס"ק י, והו"ד בערוה"ש יו"ד סי' רמט ס"ז.
 3. טור ושו"ע ולבוש יו"ד סי' רמט ס"ד.
 4. עולת תמיד או"ח סי' צב ס"י עפ"י כתבי מהר"א ז"ל פרי עץ חיים שער הזמירות פ"ח; אליה רבה או"ח סי' צב ס"ק יב.
 5. פרי מגדים משבצות זהב או"ח סי' צב ס"ק ד, אשל אברהם סימן צב ס"ק ז; הרחיד"א מורה באצבע סימן ג אות עו, צפורן שמיר סימן ב אות כב, ובקשר גודל סימן ז אות מג; כה"ח סי' נא ס"ק מ"ד כתב ליתן ב' פרוטות לידי גבאי ואח"כ עוד אחת. ושיש נוהגים ליתן פרוטה לצדקה קודם כניסה לביהכ"נ. עוד כתב שם שיש נוהגים בין בשחרית ובין במנחה קודם הכניסה לביהכ"נ ליתן ב' פרוטות בב"א ואח"כ השלישית, ושבשער הכוונות כתב שהאר"י נהג ליתן ג' פרוטות לצדקה גם קודם מנחה.
 6. מגן אברהם סי' נא ס"ק ז; שו"ע הרב או"ח סי' נא ס"א; משנה ברורה סי' נא ס"ק יט: 'האר"י ז"ל כשאמר ואתה מושל בכל נתן צדקה מעומד'; בן איש חי, שנה ראשונה פרשת ויגש סעיף יג; כה"ח סי' נא ס"ק מד.
 7. הרחיד"א בצפורן שמיר סימן ב אות כב, קשר גודל סימן ז אות מג; בן איש חי, שנה ראשונה פרשת ויגש סעיף יג.
 8. בן איש חי, שנה ראשונה פרשת ויגש סעיף יג: 'כדי לצאת י"ח שתי השמועות שכתב רבינו מהר"ח ז"ל. ועי' כף החיים סי' צב ס"ק מה.
 9. ברכי יוסף אורח חיים סימן רלה ס"ק א; אליה רבה או"ח סי' צב ס"ק יב עפ"י כתבי מהר"א ז"ל שער מנחה ומעריב פ"א, והוסיף שלא ראה מי שחש לזה.

יש אומרים שאין לקבץ צדקה בזמן קריאת התורה מפני שמבטלים את העם
מלשמוע קריאת התורה ולענות על ברכו... המבורך¹⁰.
יש אומרים שהצדקה המעולה ביותר היא שיתן הצדקה ליד הגבאי והגבאי יתן
לעני¹¹.

10. משנה ברורה או"ח סי' צב ס"ק לו.

11. בן איש חי, שנה ראשונה פרשת ויגש סעיף יג עפ"י הסוד, עיי"ש.

הלכה טז

- א. מזונות לבניו אשר קטנים מגיל שש
 ב. מזונות לבניו אשר גדולים מגיל שש
 ג. מזונות לבניו ולבנותיו הגדולים
 ד. מזונות לאביו ולאמו
 ה. המלוה סלע או פרוטה לעני בשעת
 דחקו

רמב"ם

הנותן מזונות לבניו ולבנותיו הגדולים שאינו חייב במזונותיהן, כדי ללמד הזכרים תורה, ולהנהיג הבנות בדרך ישרה ולא יהיו מבוזות, וכן הנותן מזונות לאביו ולאמו הרי זה בכלל הצדקה, וצדקה גדולה היא שהקרוב קודם. וכל המאכיל ומשקה עניים ויתומים על שלהנו, הרי זה קורא אל ה' ויענהו ומתענג שנאמר אז תקרא וה' יענה.²

א. מזונות לבניו אשר קטנים מגיל שש

כל אדם חייב במזונות בניו פחות מגיל שש מן התורה³ ואין זו צדקה⁴, ויש אומרים שחייב רק מדרבנן⁵. ואינו חייב לזונם לפי עושרו⁶. יש אומרים שאם בנו חריף חייב לזונו רק עד גיל חמש שנים⁷. יש אומרים שאין חייב לזונם אא"כ חייב לזון את אימם⁸, ויש אומרים שחייב במזונות בניו אשר קטנים מגיל שש ללא תלות במזונות אימם⁹. כופים אותו לזונם¹⁰. ודוקא בחייו, אבל לאחר מיתתו אין חיוב לזון את בניו

1. במה' שילת: 'והוא עונהו'.

2. ישעיהו נח, ט.

3. כ"מ ברמב"ם הלי' אישות פי"ב הי"ד; טור אה"ע סי' עא; שו"ע אה"ע סי' עא ס"א.

4. כתובות סה ע"ב; ר"י קורקוס הלי' מתנות עניים פי"י ה"ט"ז; שו"ע אה"ע סי' עא ס"א; ראשון לציון יו"ד סי' רנא ס"ג.

5. לבוש אה"ע סי' עא ס"א. ועי' אבני מילואים אה"ע סי' עא ס"ק ג.

6. בית שמואל אה"ע סי' עא ס"ק א.

7. אבני מילואים אה"ע סי' עא ס"ק ב.

8. ר"ן סוף פרק אף על פי, כח: ד"ה גמ' והו"ד: דרכי משה הקצר אה"ע סי' עא ס"ק א; בי"ח אה"ע סי' עא ס"ק א. עי' מל"מ הלי' אישות פי"ב הי"ד.

9. דרכי משה הקצר אה"ע סי' עא ס"ק א עפ"י תשובת רא"ש וריב"ש שהובאו בב"י וד"מ הארוך אה"ע סי' עא; בי"ח אה"ע סי' עא ס"ק א.

10. כתובות סה ע"א; רא"ש כתובות פי"ד סי' יד; פרישה אה"ע סי' עא ס"ק א*; בי"ח אה"ע סי' עא ס"ק ב.

מנכסיו אפילו קטנים פחותים משש, אלא לבנות ומחמת תנאי כתובה דבנן נוקבן¹¹.

יש אומרים שאף אם יש להם נכסים שלהם שירשו מאבי אימם, אביהם חייב לזונם¹², ויש אומרים שפטור מלזונם¹³.

ב. מזונות לבניו אשר גדולים מגיל שש

במזונות בניו יותר מגיל שש אינו חייב מן התורה אלא מדרבנן¹⁴ והרי זו צדקה¹⁵. ואף מלבושים כלולים בתקנה זו¹⁶.

מצוה לזונם מדרבנן עד שיביאו שתי שערות¹⁷.

אין כופים על מזונות יותר מבן שש¹⁸, אבל מביישים אותו בציבור¹⁹. ושליח ציבור מכריז עליו ומביישו²⁰.

ואם הוא אמיד מוציאים ממנו בעל כרחו²¹.

יש אומרים שדוקא כשאין להם להתפרנס משלהם, אבל יש להם להתפרנס אין מפצירין באביהם, ואין מכלימין אותו²².

-
11. כנה"ג הגהות טור אה"ע סי' עא ס"ק א בשם מהריב"ל ח"ב סי' כ ומהר"ם מלובלין סי' עט.
 12. רא"ש כתובות פ"ד סי' יד וטור אה"ע סי' עא בשם מהר"ם מרוטנברג; ב"י אה"ע סי' עא, א; ב"ח אה"ע סי' עא ס"ק ב; הוסיף בכנה"ג הגהות טור אה"ע סי' עא ס"ק א: 'וכ"כ בעל משפטי שמואל סי' צ, וכ"כ מהר"י וייל בליקוטיו ובסוף תשו' סי' יא; שו"ע אה"ע סי' עא ס"א.
 13. כנה"ג הגהות טור אה"ע סי' עא ס"ק א בשם שו"ת רשב"א ח"ב סי' שכא, שצא.
 14. כתובות מט ע"ב מתקנות אושא.
 15. כתובות נ ע"א; רמב"ם ה"ל אישות פ"ב הי"ד; ר' קרשקש וידאל כתובות מט ע"ב; ר"י קורקוס ה"ל מתנות עניים פ"י ה"ז.
 16. ט"ז אה"ע סי' עא ס"ק ב.
 17. רש"י כתובות מט ע"ב ד"ה כשהן; וכ"מ ברמב"ם ה"ל אישות פ"ב הי"ד 'עד שיגדלו'; טור אה"ע סי' עא; ר"ן על הר"י כתובות יח ע"א; בית יוסף אה"ע סי' עא, א; שו"ע אה"ע סי' עא ס"א.
 18. רמב"ם ה"ל אישות פ"ב הי"ד; ראב"י ה"ל בהגמ"ר קידושין רמז תקנו; שו"ע אה"ע סי' עא ס"א.
 19. כתובות מט ע"ב; רמב"ם ה"ל אישות פ"ב הי"ד; הגהות מרדכי קדושין רמז תקנו; טור אה"ע סי' עא; שו"ע אה"ע סי' עא ס"א; פרישה אה"ע סי' עא ס"ק א, ב.
 20. רש"י כתובות מט ע"ב ד"ה כפו; יש"ש כתובות פ"ד סי' כב; ט"ז אה"ע סי' עא ס"ק ג.
 21. כתובות מט ע"ב; טור אה"ע סי' עא; ב"י אה"ע סי' עא, א; שו"ע אה"ע סי' עא ס"א; יש"ש כתובות פ"ד סי' יז; הוסיף בכנה"ג הגהות טור אה"ע סי' עא ס"ק ד: 'ואפילו ר"ת מודה בזה. רש"י ח' י"ד סי' קס"ו. ועיין בדברי הר"ן ז"ל, ובמה שפלפל הרש"י ז"ל בח"א ד' רל"ב, ועייש בח"ב סי' קפ"א. עיין בספר נ"מ (=נתיבות משפט) דף קנ"א וקנ"ב.
 22. ב"ח אה"ע סי' עא ס"ק ב; בית שמואל אה"ע סי' עא ס"ק ב.

יש אומרים לגבי בת שאף אם היא חולנית וגרועה מבת שש אין כופים את אביה, אלא אם כן הוא אמוד, ונראה שה"ה לגבי בן²³.

יש אומרים שאמנם חייב במזונות הבנות, אבל לא כופין אותו ליתן כשמיא בנותיו, ואף על פי שמצוה ליתן לבתו נדוניה ראויה, מכל מקום לא כופים אותו, אלא מה שירצה יתן, רק שישאן²⁴. ויש אומרים שכופים אותו להשיא בנותיו אבל אין כופים לנדוניה ויתן לפרנסה כפי מה שיסכים החתן²⁵.

ג. מזונות לבניו ולבנותיו הגדולים

רמב"ם הנותן מזונות לבניו ולבנותיו הגדולים שאינו חייב במזונותיהן...

אף שהם יותר מגיל גדלות. אביהם חייב במזונותיהם מדין צדקה יותר מאחרים²⁶. וכופים את האב לזון את בנו הגדול העני²⁷. וכן כופים קרוב עשיר לזון קרוביו עניים²⁸.

יש אומרים שבניו גדולים רשות ביד בית דין שלא לכופ כיון שמתן שכרה בצדה, אבל עד שיגדלו מצוה על בית דין לכופ אף על גב דמתן שכרה בצדה²⁹.

יש אומרים שדוקא כשאין להם להתפרנס משלהם, אבל יש להם להתפרנס אין מפצירין באביהם, ואין מכלימין אותם³⁰.

ד. מזונות לאביו ולאמו

אחר שיפרנס נפשו יקדים פרנסת אביו ואמו לפרנסת בניו³¹.

23. פרישה אה"ע סי' עא ס"ק א בשם הגמ"ר קידושין רמו תקנה.

24. רמ"א אה"ע סי' עא ס"א עפ"י הגהות מרדכי בקידושין ורבינו ירוחם תא"ו נתיב כב.

25. חלקת מחוקק אה"ע סי' עא ס"ק ב; בית שמואל על שו"ע אה"ע סי' עא ס"ק ד; ביאור הגר"א אה"ע סי' עא ס"ק ג; באר היטב אה"ע סי' עא ס"ק ד.

26. דרישה אה"ע סי' עא ס"ק ג.

27. בית יוסף יו"ד סי' רנא, ד; שו"ע יו"ד סי' רנא ס"ד עפ"י שו"ת הרשב"א ח"ג סי' רצב.

28. דרכי משה הקצר יו"ד סי' רנא, א'.

29. אבני מילואים אה"ע סי' עא ס"ק ד.

30. ב"ח אה"ע סי' עא ס"ק ב; בית שמואל אה"ע סי' עא ס"ק ב.

31. טור יו"ד סי' רנא; שו"ע יו"ד סי' רנא ס"ג; ערך לחם יו"ד סי' רנא ס"ג; פרישה יו"ד סי' רנא ס"ק ה. ועיי' ערוה"ש יו"ד סי' רנא סעי' ג-ח.

אדם עשיר שהפריש צדקה לא יפרנס אביו עני ממנה שלא תבוא לו מאירה³².
ויש אומרים דוקא ממעשר עני מן התורה אבל ממעשר כספים מותר³³.

ה. המלוה סלע או פרוטה לעני בשעת דחקו

רמב"ם המאכיל ומשקה עניים ויתומים על שלחנו³⁴

המלוה סלע או פרוטה לעני בשעת דחקו, לצורך מזונות³⁵, עליו הכתוב אומר: אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני³⁶.

32. ב"י יו"ד סי' רנא, ה; ד"מ הקצר יו"ד סי' רמ; פרישה יו"ד סי' רנא ס"ק ד.
33. שיירי כנה"ג הגהות ב"י יו"ד סי' רנא, כג, בשם מהרי"ל והביאו בשו"ת להורות נתן ח"א סי' מד, ח"ג סי' לז.
34. מקורו מישעיהו נח, ז: 'הלוא פרס לרעב לחמד ועניים מרודים תביא ביתי, ואחרי כן בפס' ט: 'אז תקרא' וכו'. אולם לא מצאנו כן בתלמודים ומדרשים.
35. ריטב"א יבמות סג ע"א: 'לצורך מזונות'; נ"י יבמות יט ע"ב.
36. מסכת דרך ארץ פי"ז הלכה לה; מסכת דרך ארץ פרק המינין הי"ז; יבמות סג ע"א, סנהדרין עו ע"ב; רי"ף יבמות יט ע"ב; יד רמ"ה סנהדרין עו ע"ב; רא"ש יבמות פי"ו סי' י; סנהדרין פי"ט סי' ב, תוס' הרא"ש סנהדרין עו ע"ב; פסקי רי"ד יבמות סב ע"ב, סנהדרין עו ע"ב; יבמות סב ע"ב, מאירי סנהדרין עו ע"ב; סמ"ג עשין סי' צג, סי' קסב; פסקי ריא"ז יבמות פי"ו הל' ג אות י, סנהדרין פי"ט הל' א אות יא; כנסת הגדולה הגהות טור אה"ע סי' א אות ה.

הלכה יז

- א. היתרונות בהכנסת עניים לביתו על עבדים
ב. תשלום לעניים כצדקה

רמב"ם

צוו חכמים שיהיו בני ביתו של אדם עניים ויתומים במקום העבדים¹, מוטב לו להשתמש באלו ויהנו בני אברהם יצחק ויעקב מנכסיו ולא יהנו בהם זרע חם², שכל המרבה עבדים בכל יום ויום מוסיף חטא ועון בעולם³, ואם יהיו עניים בני ביתו בכל שעה ושעה מוסיף זכויות ומצות.

א. היתרונות בהכנסת עניים לביתו על עבדים

רמב"ם ואם יהיו עניים בני ביתו בכל שעה ושעה מוסיף זכויות ומצות יש אומרים שהכנסת העניים לביתו ופרנסתם בביתו יש עליה שכר מצוה⁴ ומצות צדקה⁵.
יש אומרים שמרויח את דמי קניית העבדים⁶.
יש אומרים שכאשר עניים הם בני ביתו הם מקבלים ממנו ללא בושת פנים אלא כבני המשפחה⁷.
יש אומרים שכאשר מצטרף לעשות מלאכות ישכור מהם ויקבלו ממנו שכר בעמלם⁸.

1. אבות פ"א מ"ה; טור יו"ד סי' רנא; שו"ע יו"ד סי' רנא סי"ו.
2. פה"מ לרמב"ם; ר' עובדיה מברטנורא אבות פ"א מ"ה, כתב: 'מוטב שיהנו ישראל מנכסיו ולא זרע כנען הארור'. כתב בדרך חיים אבות פ"ב מ"ז: 'כי השפחות בחומר הרע שלהם במה שהם בני חם יוצאות חוץ לסדר ומפני כך הנה בעלי זמה, והעבדים יוצאים בצורה הפחותה שלהם חוץ מן הסדר ובזה הם גזלנים'.
3. אבות פ"ב מ"ז.
4. רמב"ם כאן; רש"י אבות פ"א מ"ה.
5. דרך חיים אבות פ"א מ"ה; לבוש יו"ד סי' רנא סי"ו; ש"ך יו"ד סי' רנא סי"ק י; חכמת אדם כלל קמד סעיף כה; דרך אמונה ה' מתנות עניים פ"י הי"ז סעיף סב.
6. רבינו יונה אבות פ"א מ"ה בפירוש א; מגן אבות לרשב"ץ אבות פ"א מ"ה.
7. רבינו יונה אבות פ"א מ"ה בפירוש ב; רבי מתתיהו היצהרי אבות פ"א מ"ה.
8. מאירי אבות פ"א.

יש אומרים שילמד את בני ביתו להיות ענוותנים ויהיו אוהבים את העניים⁹.

ב. תשלום לעניים כצדקה

רמב"ם מוטב לו להשתמש באלו ויהנו בני אברהם יצחק ויעקב מנכסיו

יש אומרים שאף שהיא מצוה גדולה אין יכול לשלם השכירות ממעות צדקה¹⁰.

יש שסברו שאם שוכר פועל עני ביותר מהמחיר שלוקחין שאר בנ"א כדי להנותו, יכול לחשוב היתרון על חשבון צדקה¹¹. ויש חולקים שאסור¹².

יש סוברים שאם פועל עובד אצל עני בחינם, יכול לנכות ממעות מעשר אם התכוין לכך מלכתחילה¹³.

9. תוספות חדשים אבות פ"א מ"ה עפ"י אדר"נ.

10. דרך אמונה הל' מתנות עניים פ"י הי"ז סעיף סג.

11. עת השואל בשו"ת שבו"י ח"ב סי' פה.

12. שו"ת שבו"י ח"ב סי' פה.

13. תשו' מהרי"ל דיסקין פסקים סי' כג.

הלכה יח

- א. בעלי מלאכה אף לאחר שהתמנו על הציבור
- ב. נטילת תלמידי חכמים מן הצדקה כדי שיוכלו ללמוד וללמד
- ג. עשיית מלאכה על ידי דיין
- ד. דורון דרך כבוד

רמב"ם

לעולם ידחוק אדם עצמו ויתגלגל בצער ואל יצטרך לבריות, ואל ישליך עצמו על הצבור. וכן צוו חכמים ואמרו עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות. ואפילו היה חכם ומכובד והעני, יעסוק באומנות ואפילו באומנות מנוולת ולא יצטרך לבריות, מוטב לפשוט עור בהמות נבלות ולא יאמר לעם חכם גדול אני, כהן אני פרנסוני, ובכך צוו חכמים. גדולי החכמים היו מהם חוטבי עצים ונושאי הקורות⁹ ושואבי מים לגנות⁶ ועושי הברזל והפחמים⁷ ולא שאלו מן הצבור⁸, ולא קיבלו מהם כשנתנו להם.

א. בעלי מלאכה אף לאחר שהתמנו על הציבור

יש אומרים שמותרים בעשיית מלאכה לפרנסתם אף לאחר שנתמנו על הציבור,⁹ ובלבד שלא יהיה בה בזיון לכבוד התורה¹⁰.

1. שבת קיח ע"א; פסחים קיג ע"א.
2. במה' שילת: יעורות הנבילות בשוק.
3. פסחים קיג ע"א; בבא בתרא קי ע"א.
4. הלל הזקן – רמב"ם אבות פ"ד מ"ו; הכס"מ ציין ליומא לה ע"ב אולם שם לא מוזכר שהיה חוטב עצים. ועי' מהר"ץ חיות אבות פ"ד מ"ה.
5. רב ששת – גיטין סז ע"ב.
6. רב הונא – כתובות קה ע"א.
7. רבי יהושע – ברכות כח ע"א; ירושלמי ברכות פ"ד ה"א.
8. רב יוסף טוחן בריחיים – גיטין סז ע"ב ובפה"מ לרמב"ם אבות פ"ד מ"ה כתב שהיה נושא קורות; הכסף משנה, הלי תלמוד תורה פ"ג ה"י מוסיף: קרנא [כתובות ק"ה]. שהיה מרויח שהיה בודק באוצרות יין, ומוסיף המאיר לארץ: ר' יוסי שהיה שלחא – שבת מט ע"ב, ר' יוחנן הסנדלר, רבי חנינא ורבי אושעיא שהיו רצענים עושי סנדלים, רב כהנא שהיה מוכר דיקולי – קידושין מ ע"א, רב פפא ורב חסדא שעשו שיכר – פסחים קיג ע"א.
9. מנורת המאור פרק ה – תלמוד תורה עמוד 303.
10. ערוה"ש יו"ד סי' רנה ס"א; דרך אמונה הלי מתנות עניים פ"י הי"ח סעי' עא.

ויש אומרים שאחר שנתמנו על הציבור אסורים בעשיית מלאכה¹¹. או שלא היו מתפרנסים ממלאכתם¹².

ב. נטילת תלמידי חכמים מן הצדקה כדי שיוכלו ללמוד וללמד

יש אומרים שאסור אף לחכם הממונה על הציבור ליטול מן הציבור אפילו כדי שיתפנה ללמד תורה¹³. ויש אומרים שחובה עליו ליטול מן הציבור כדי שיוכל ללמד¹⁴. ויש אומרים שזהו חילול ה' אם יעסוק במלאכה מנוולת¹⁵.

ג. עשיית מלאכה על ידי דיין

דיין אסור בעשיית מלאכה בפני שלשה¹⁶. ובצנעא מותר¹⁷. ויש אומרים שאף בצנעא אסור¹⁸.

ד. דורון דרך כבוד

מותר לתלמיד חכם לקבל דורון דרך כבוד¹⁹.

11. עלי תמר סנהדרין פ"ב ה"ו.

12. כסף משנה הלי' תלמוד תורה פ"ג ה"י.

13. רמב"ם הלי' תלמוד תורה פ"ג ה"י, רמב"ם אבות פ"ד מ"ה; פתח עינים אבות פ"ד מ"ה בשם ספר הקנה כ"י.

14. שו"ת תשב"ץ ח"א סי' קמב-קמח; כס"מ הלי' תלמוד תורה פ"ג ה"י; עץ אבות פ"ד מ"ה.

15. ראשון לציון יו"ד סי' רנה.

16. קידושין ע ע"א; ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ו; רי"ף קידושין ל ע"ב; רמב"ם הלי' סנהדרין פכ"ה ה"ד; טוש"ע חו"מ סי' ח ס"ד; שו"ת תשב"ץ ח"א סי' קמב; ברכי יוסף יו"ד סי' רנה ס"ק ג.

17. ברכי יוסף יו"ד סי' רנה ס"ק ג.

18. שו"ת ברכה יו"ד סי' רנה ס"ק ב בשם הרב יעב"ץ בספר עץ אבות פ"ד מ"ה ודחה דבריו בפתח עינים אבות פ"ד מ"ה.

19. ב"ח יו"ד סי' רנה עפ"י שו"ת ופסקי ר"מ מריקאנטי סי' סו, והגהות אשר"י ברכות פ"א סי' ד"ה הרוצה; שו"ת תשב"ץ ח"א סי' קמז; שו"ת צמח צדק (לובלין) יו"ד סי' שמה.

הלכה יט

א. מסגף עצמו בחיי צער קרובין למיתה

כל מי שאינו צריך ליטול ומרמה את העם ונוטל, אינו מת מן הזקנה עד שיצטרך לבריות¹, והרי הוא בכלל ארור הגבר אשר יבטח באדם², וכל מי שצריך ליטול ואינו יכול לחיות אלא אם כן נוטל כגון זקן או חולה או בעל יסורין, ומגיס דעתו ואינו נוטל הרי זה שופך דמים ומתחייב בנפשו³, ואין לו בצערו אלא חטאות ואשמות⁴, וכל מי שצריך ליטול וציער⁵ ודחק את השעה וחיה חיי צער כדי שלא יטריח על הצבור⁶, אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו⁷, ועליו ועל כל כיוצא בזה נאמר ברוך הגבר אשר יבטח בה⁸.

א. מסגף עצמו בחיי צער קרובין למיתה

יש אומרים שאם אין מעשה ידיו מספיקין לו, ומסגף עצמו בחיי צער קרובין למיתה, על זה אמרו כל הצריך ליטול ואינו נוטל הרי זה שופך דמים ואסור לרחם עליו⁹. והוא חושב שהוא עושה מצוות וחסידות ואינו אלא חטא ואשם לא מצוה¹⁰.

-
1. פאה פ"ח מ"ט; ירו' פאה פ"ח ה"ח; כתובות סח ע"א; ריבמ"ץ פאה פ"ח מ"ט; טור יו"ד סי' רנה; שו"ע יו"ד סי' רנה ס"ב.
 2. ירמיהו יז, ה.
 3. ר"ש פאה פ"ח מ"ט; רא"ש פאה פ"ח מ"ט; טור יו"ד סי' רנה; ר' עובדיה מברטנורא פאה פ"ח מ"ט; מהרש"א פאה פ"ח מ"ט.
 4. במה' שילת: 'אלא עוונות וחטאות', וכן בלבוש יו"ד סי' רנה.
 5. במה' שילת: וציער 'עצמו'.
 6. סמ"ג, עשין קסב: גדולי החכמים היו עניים גמורים והיו מגלגלים עצמם בצער גדול שלא לקבל צדקה. והו"ד בב"י יו"ד סי' רנה, ב.
 7. פאה פ"ח מ"ט; ר"ש פאה פ"ח מ"ט; רא"ש פאה פ"ח מ"ט.
 8. ירמיהו יז, ז.
 9. ר' עובדיה מברטנורא פאה פ"ח מ"ט עפ"י ירושלמי פאה פ"ח ה"ח; מהרש"א פאה פ"ח מ"ט.
 10. ר"י קורקוס הלי' מתנות עניים פ"י הי"ט.

יש אומרים שהמסגף עצמו קרוב למיתה אסור לבקש תחבולות להמציא לו ממון דרך הלואה¹¹.

יש אומרים שמי שיש לו בנות רבות ואינו יכול להשיאן ולפרנסן אלא אם כן יטול, חייב ליטול¹².

11. תויו"ט פאה פ"ח מ"ט בשם יפה מראה.

12. ש"ך יו"ד סי' רנה ס"ק א בשם סמ"ג עשין סי' קסב וסמ"ק סי' רמח; כפתור ופרח פמ"ד; חכמת אדם שער משפטי צדק כלל קמו ס"א; ערוה"ש יו"ד סי' רנה סעיף ב.

מפתח העניינים

הוראות:

הערכים נחלקים עד שלש רמות חלוקה.

האות הראשונה בציון המקום בכל ערך היא הפרק (א), האות השניה היא ההלכה בפרק (א), האות השלישית היא הסימן באותה הלכה (א), המספרים מציינים הערה באותה הלכה. הסימון (;) מכוון לציון נוסף של אותו ערך.

<p>בית כנסת - המשך</p> <p>כלי שנידב על תנאי..... ח, ו, ח</p> <p>מנהג הציבור..... ח, ו, ח</p> <p>כלי שנידב</p> <p>גדר נשתקע שם בעליו..... ח, ו, ז</p> <p>מת המנדב..... ח, ו, ז</p> <p>שלט שם המנדב..... ח, ו, ז</p> <p>למה מותר לשנות נדבות..... ח, ו, ו</p> <p>מי רשאי לשנות מעותיו..... ח, יא, א</p> <p>מכירת הקדשות לצורך</p> <p>פדיון שבויים..... ח, י, א</p> <p>מכירתו לצורך לימוד תורה..... ח, יא, ג</p> <p>מכירתו לצורך פדיון שבויים..... ח, יא, ג</p> <p>נדב מנורה</p> <p>אסור לשנותה..... ח, ו</p> <p>נשתקע שם בעלים ממנה..... ח, ו</p> <p>צועק ששינו את נדבתו..... ח, ו, א</p> <p>נדבה ממשומד..... ח, ט, ח</p> <p>נדבה מנכרי, גניזת נדבתו..... ח, ח</p> <p>סיבת איסור השימוש בכלי שנידב</p> <p>..... ח, ו, ב, 17</p> <p>סיבת קבלת דבר מנכרי..... ח, ז, א</p> <p>קבלת דבר מנכרי..... ח, ז, ח</p> <p>קבלת דבר מנכרי ומת הנכרי..... ח, ז, ב</p> <p>קבלת דבר מנכרי שאינו קבוע בישוב</p> <p>..... ח, ז, א</p> <p>קבלת דבר מנכרי, כדעת ישראל הפרשתי</p> <p>..... ח, ח</p> <p>קדושת הגוף בכלי שנידב..... ח, ו, ב, ג</p> <p>קנו חומרי בניה,</p> <p>שינוי לפדיון שבויים..... ח, יא, ב</p> <p>שימוש בכלי שנידב..... ח, ו, ב</p> <p>שימוש בכלי שנידב לדבר מצוה..... ח, ו, ג, ו</p> <p>שימוש בכלי שנידב,</p> <p>הסכמת המנדב..... ח, ו, ב, ג</p> <p>שימוש במעות שנידבו..... ח, ו, ב, ג</p> <p>שינוי כלי שנידב כששם בעליו עליו..... ח, ו, ג</p> <p>שינוי כלי שנידב,</p> <p>כשמנהג הציבור לשנות..... ח, ו, ג</p>	<p>א</p> <p>אהבת עניים, לימוד לבני ביתו..... י, יז, א</p> <p>איבה</p> <p>במניעת קבלת צדקה מנכרים..... ח, ט, ו</p> <p>עניי גויים..... ז, ז, ב</p> <p>אכזריות, מידת נכרים..... י, ב</p> <p>אלף נותנים כאחד</p> <p>לבעל פחות ממאתים זוז..... ט, יג, ה</p> <p>אופן הנתינה ואופן הקבלה..... ט, יג, ו</p> <p>לבעל פחות מחמישים זוז..... ט, יג, ד</p> <p>אמרכל..... ח, יז, ה</p> <p>אסופי..... ח, יז</p> <p>אפוטרופוס</p> <p>על קופת צדקה..... ח, ד, ד</p> <p>של יתומים..... ז, יב, א</p> <p>צדקה לחיי יתום שנטה למות..... ז, יב, א</p> <p>צדקה מנכסי יתומים..... ז, יב, א</p> <p>אפותיקי..... ט, יג, ז</p> <p>אשת חבר, דיניה לצדקה..... ח, יח, ב</p> <p>ב</p> <p>בדק הבית, קבלת דבר מנכרי</p> <p>..... ח, ז, א; ח, א, ב</p> <p>בושת אשה מרובה..... ח, טו</p> <p>בית המקדש</p> <p>גדר דבר מסוים מנכרי..... ח, ב</p> <p>קבלת דבר מנכרי, מעילה..... ח, ב</p> <p>קבלת דבר מסוים מנכרי..... ח, ב</p> <p>קבלת תרומה ממלך נכרי..... ח, א</p> <p>קבלת תרומה מנכרי..... ח, א</p> <p>בית כנסת..... ז, טו</p> <p>איסור שינוי נדבת נכרי..... ח, ז</p> <p>גבו מעות, שינוי לדבר מצוה..... ח, יא</p> <p>גביית בעל חוב מספר תורה..... ח, ו, ח</p> <p>גדר שינוי כלי שנידב..... ח, ו, ד</p> <p>הרשאים לשנות כלי שנידב..... ח, ו, ה</p> <p>התנה על כלי שנידב שלא ישנוהו..... ח, ו, ג</p> <p>יש להם בית כנסת נוסף,</p> <p>שינוי מעותיו..... ח, יא, ב</p>
--	--

בית כנסת - המשך

- שינוי מעותיו למצוות אחרות.....ח, יא, א
בית מדרש
 מכירתו לפדיון שבויים.....ח, יא, ג
 שינוי מעותיו למצוות אחרות.....ח, יא, א
בני העיר
 מכירה ללא הכרזה.....ט, ז, ד
 שינוי קופת צדקה.....ט, ז, ג
 לפדיון שבויים.....ט, ז, ג, ד
 בזמן הזה.....ט, ז, ג
 לאלו צרכים.....ט, ז, ג, ד
בעל הבית
 שפרנס יתום בביתו, וכתב שטר הלואה
 או התנה עימם.....ט, טו, ד
 שפרנס יתום בביתו, פטור מלהשיב.....ט, טו, ד
 שתמו מעותיו,
 השבת מה שנטל.....ט, טו, ב
 השבת מה שנטל ממידת חסידות.....ט, טו, ב
 יכול ללוות.....ט, טו, א
 לזה מקופת צדקה.....ט, טו, ב
 למי משיב.....ט, טו, ג
 נוטל מן הצדקה.....ט, טו, א
 נוטל מן התמחוי.....ט, טו, א
 נטילת מתנות עניים שבשדה.....ט, טו, א
 נטל בשביל כסות.....ט, טו, א
 נטל צדקה מאדם פרטי.....ט, טו, ד
בעל חוב, גביית ספר תורה.....ח, ו, ח
ברכת המזון.....ח, יז, ג

ג

- גבאי צדקה**.....ז, ו, א; ז, א, ז;
 ח, א; יא, יד, ג; ח, א; ד, ה;
 ט, ב; ט, א; י, ו; טו, א
 אין להם עניים לחלק.....ט, יא
 אין מחשבין עמהם.....ט, יא
 באלו מעות.....ט, יא, ב
 באלו דברים.....ט, יא, ב
 אסור לתבוע.....ז, יא, א
 בדיקה למי מחלקים.....ט, א, ב
 בל תאחר.....ח, א, ג
 גביה ביחיד.....ט, ח, ג
 גביית תמחוי וחלוקתו.....ט, ב
 דבר מועט.....ט, ח, ג
 דרך מנין מעות הקופה.....ט, י, ג
 האם יודע מי הנותן.....י, ח, ג
 החשש בפרישה זה מזה.....ט, ח, א
 החששות בדרך מניית מעות.....ט, י, ג

גבאי צדקה - המשך

- הלואה ממעות שבידיהם.....ח, ה, א
 המכלים מי שאין לו.....ז, יא, ב
 המרחק שרשאים לפרוש זה מזה.....ט, ח, ב
 הנחת מעותיו בכיס של צדקה.....ט, י, א
 זהירות מחשד.....ט, י, א
 זהירות מלעז.....ט, י, א
 כשהם שניים, אין מחשבין.....ט, יא, ב
 כשחושדים בו, מחשבין.....ט, יא, ב
 כשמינויו בכפיה, מחשבין.....ט, יא, ב
 לפני מי נותן חשבון.....ט, יא, ב
 מדוע אין מחשבין עמו.....ט, יא, ג
 ממשכנים.....ט, ח, ג
 מפסיד נכסים.....ט, יא, ב
 מצא מעות.....ט, ט
 מצא מעות, בנוכחות גבאי אחר.....ט, ט, ב
 מצרפין המעות לדינרים.....ט, יא; ט, יא, א
 מקבל מעות לקופה.....ט, יא, ה
 מקבל שכר.....ט, א, ב
 נוטל שכר, מחשבין עמו.....ט, יא, ב
 נטילה מנשים, עבדים, תינוקות.....ז, יב
 עובר באיסור.....ז, יא, א
 עושה מצוה.....ט, א, ב
 עם איזה גבאי לא מחשבין.....ט, יא, ב
 עמידה מפניו.....ט, א, ב
 פריעת הלואה בשוק.....ט, י
 פריעת הלואה ומנין מעות,
 לבדו או עם גבאי אחר.....ט, י, ב
 פרישה זה מזה בעת גביה.....ט, ח
 צירוף לעצמם.....ט, יא, א
 צירוף מטבעות.....ח, ד
 ראוי שיתנו חשבון.....ט, יא, ד
 ריבוי לקרוביו.....ז, יג, ד
 שינוי לדבר מצוה אחר.....ח, ד, ב
 שינוי מעות בית כנסת,
 לאלו מצוות.....ח, יא, א
 שינוי מקופה,
 הסכמת בני העיר.....ט, ז, ב
 שינוי מקופת צדקה,
 מדעת הפרנסים.....ט, ז, ב
 שינוי צדקה.....ט, ז, ה
 שמעביר מממונו לקופת צדקה.....ט, יא, ב
 תכונותיהם ומעלותיהם.....ט, א, ב
 יחוסו.....י, ו, ב
גבאי קופת צדקה.....ט, ג
 זמן גבייתה.....ט, ג

חומש לצדקה.....ז, ה, ב
 באלו מצבים מותר יותר מחומש
ז, ה, ז; ז, יא, א
 בשעת מיתה.....ז, ה, ט
 חומש למצוות או חומש לצדקה.....ז, ה, ח
 מאלו נכסים נותן חומש.....ז, ה, ג
 מצוה מן המובחר.....ז, ה, י
 מצוה מן המובחר או חובה.....ז, ה, ו
 מצוות שמותר לקנות בו.....ז, ה, ח
 מקור הדין.....ז, ה, ב
 נתינה יותר מחומש.....ז, ה, ה
 נתינת סוחר.....ז, ה, ד
חיטי פסח
 חיוב מי ששהה בעיר י"ב חודש.....ט, יב, ד
 חיוב מי ששהה בעיר ל' יום.....ט, יב, ד
 עני בעיר מתי זכאי ליטול.....ט, יב, ד
חילול השם
 ח, ט, ג, ד
חכם גדול שגובים על דעתו
 בעירו או אף בעיר אחרת.....ט, ז, ו
 ממונה על הציבור.....ט, ז, ו
 שינוי לכל צרכי העיר.....ט, ז, ו
 שינוי שלא מדעתו.....ט, ז, ו
חכם גדול שממונה על הצדקה, שינוי קופת
 צדקה ותמחוי לצרכי העיר.....ט, ז
חלל מכהונה
 ח, יז
חמישים זוז
 ז, ג, ד; ח, טז, א
נושא ונותן בהם
 ט, יג
ליתומה, לאלו צרכים
 ח, טז, א
וידוע לשאת ולתת בהם, נטילה מן הצדקה
 ט, יג, ד
חרטה בהתרת נדרים
 ח, א, ו
חשד
 ז, יב, ד; יד, א
בגבאי צדקה
 ט, ח, א; ט, א; י, יא, א, ב
י
יחוס
 י, ב
חשש האם הוא מישראל
 י, ב
ישראל, מידותיהם
 י, ב, א
יתום
 ז, ד
יתומים
 י, ז; ז, יז
גביית צרכי העיר מהם
 ז, יב, א
פסיקה עליהם לפדיון שבויים
 ז, יב; ח, י, ג
פסיקת צדקה
 ז, יב, ב
פסיקת צדקה לשום להם שם
 ז, יב, ב
פסיקת צדקה עליהם
 ז, יב
אפוטרופוס נטל רשות מבי"ד
 ז, יב, א
לקרוביהם העניים
 ז, יב, א

גבאי קופת צדקה - המשך
 גבאי תמחוי, שאין להם עניים לחלק.....ט, יא
 גביה מחיים עבור מת.....ט, יח, ה
 גוי ע"י ערך נכרי
 גוסס ונתרפא, ממון שגבו לקבורתו.....ט, יח, ה
 גזבר.....ח, יז, ה
 גזברי הקדש, אין מחשבים עמהם.....ט, יא
גמילות חסד
 לגר תושב.....ז, א, ג
 לעכו"ם.....ז, א, ד
 גניבה.....ז, יב, ב
 נשים מבעליהן.....ז, יב, ד
 גר.....ח, יז; יז, ד; יח, ד
 לגזבר קופת צדקה.....ט, ה, א
 מצרי, אדומי, עמוני, מואבי.....ח, יז, ד
 גר תושב.....ז, א, ג; ז, ה
 אלו מתנות עניים נוטל.....ז, ז, ה
ד
די מחסורו
 ז, ג, א, ח; ז, ה
בן המקום
 ז, ח, א
 על מי מוטלת חובת הצדקה די מחסורו
 ז, ה, א
דיין, עשיית מלאכה
 י, יח, ג
דינרים
 ט, יא, א
דמי עלי, נכרי
 ח, ח, ד
דרכי שלום
 ז, ד, ו; ח, ח, א
לעכו"ם
 ז, א, ד
צדקה לנכרי
 י, ז, ה
ה
הכנסת אורחים מקופת צדקה
 ט, א, ד
הלני המלכה
 ח, ה, 15
הקדש בדק הבית
 ז, ה, יד
השבת אבידה
 ח, טו, א
דיני קדימה בין אביו לרבו
 ח, יח, ו
התרת נדרים, נדרי צדקה
 ח, א, ו
ו
והייתם נקיים מה' ומישראל
 ט, ט, א; י, יא, ד
ח
חבר עיר
 ז, יד; יד, ג
גדרו
 ז, יד, ג
דרך חלוקת צדקה
 ז, יד, ג
צדקה
 ז, יד, ג
חוב
 ט, יג

יתומים - המשך

פסיקת צדקה שאין לה קצבה עליהם
 ז, יב, א
 שהם גדולים, פסיקת צדקה עליהם
 ז, יב, א, ב

כ

כהן..... ח, יז
 כהן גדול..... ח, יז, ד, ה
 מרובה בגדים..... ח, יז, ה
 משוח..... ח, יז, ה
 משיח שעבר..... ח, יז, ה
 עם הארץ..... ח, יח; א, ד
 תלמיד חכם..... ח, יח, א
 כהן הדיוט..... ח, יז, ה
 כהן משוח מלחמה..... ח, יז, ה
 כהן סגן..... ח, יז, ה
 כופר נפש..... ט, ד, ב
 כיס של צדקה..... ז, ג, ד; ח, טז
 כליא עורב..... ח, ח, ב
 כסות, מתגורר בעיר, מתי חייב בהשתתפות
 ט, יב
 כפיה להשאת בנותיו..... י, טז, ב
 כפיה על צדקה..... ז, י
 בהכאה..... ז, י, ב
 בממונו..... ז, י, ב
 בערבי שבתות..... ז, י, ד
 בערבי שבתות, באיזו צדקה..... ז, י, ד
 דרך הכפיה..... ז, י, א
 ירידה לנכסיו..... ז, י, ג
 מי שנדר לצדקה..... ז, י, ד
 מיני צדקה עליהם כופים..... ז, י, א
 כתובה..... ט, יג

ל

לאו בהעלמת עין מצדקה..... ז, ב
 לוי..... ח, יז; יז, ג
 בימינו..... ח, יז, ג
 לשכת חשאים..... י, ח; ח, ב

מ

מאכילין אותו מעשר עני עד חצי דמיהן
 ט, טז
 מאתים זוז..... ט, יג; יג, ב ז
 מאתים זוז חסר דינר..... ט, יג, ה
 השלמה למי שיש לו פחות ממאתים זוז
 ט, יג, ב
 לאיזה צורך..... ט, יג, ב

מאתיים זוז חסר דינר - המשך

למי צריכים להספיק..... ט, יג, ב
 מגבית פורים
 ממתי נוטל..... ט, יב, ד
 מתי חייב לתת..... ט, יב, ד
 מוכר נכסיו והוזלו
 אלו מיני צדקה רשאי ליטול..... ט, טז, ד
 כמה נותנים לו..... ט, טז, ד
 מה צריך למכור לפני שנוטל מן הצדקה
 ט, טז, ג
 קיבל מעשר עני, חיוב השבה..... ט, טז, ד
 מוכר נכסיו וכל השדות הוזלו,
 ואם מוכר מקבל מאתים זוז,
 האם מאכילים אותו מעשר עני..... ט, יז, ב
 מוכר נכסיו ומוצא רק למכור בזול,
 מאכילים אותו מעשר עני..... ט, יז
 מוכר נכסיו ומוצא רק למכור בזול,
 בגלל שמחזר אחר מעות,
 האם מאכילים אותו מעשר עני..... ט, יז, א
 מומר להכעיס..... ח, יד; יד, ג
 פדיון בניו..... ח, יד, ג
 פדיונו משבי..... ח, יד, ג
 מומר לתאבון..... ח, יד, ב
 מומר..... עי' ע' משומד
 מותר המת..... ט, יח
 ליורשיו..... ט, יח, ה
 האם למתים אחרים..... ט, יח, ה
 יש לו לקבורתו, מה יעשה במעות..... ט, יח, ה
 מחלוקת בין הגבאי ליורש..... ט, יח, ה
 מקנה לצרכי המת..... ט, יח, ה
 מותר מתים..... ט, יח
 מותר עני..... ט, יח
 בא ליד עני ומת..... ט, יח, א
 התניית גבאי עם עני..... ט, יח, א
 לא בא ליד עני ומת..... ט, יח, א
 למי נגבה..... ט, יח, א
 מנדר אדם מסויים..... ט, יח, א
 מותר עניים..... ט, יח
 גבו יותר מן הנצרך..... ט, יח, ב
 שינוי לצדקה אחרת..... ט, יח, ב
 מותר שבוי
 גבו לצורכו דוקא..... ט, יח, ג
 גבו לצורכו ומת..... ט, יח, ג
 גבו לצורכו, שינוי מדעת הנותנים..... ט, יח, ד
 מותר שבויים..... ט, יח
 מזון ארבע עשרה סעודות..... ט, יג

ג

נאמנות, גבאי צדקה.....ט, יא; ב, ג	מזונות ילדיו גדולים מגיל שש.....י, טז, ב
נביא.....ח, יז, ה	אימתי מוציאים בעל כרחו.....י, טז, ב
נדוניא.....ח, טו, ב	אימתי מכלימים אותו.....י, טז, ב
להשיא בנותיו.....י, טז, ב	יש להם להתפרנס משלהם.....י, טז, ב
נדר צדקה	כפיה על כך.....י, טז, ב
ואין לו, אסור למשכנו.....ז, יא, א	מזונות ילדיו קטנים מגיל שש.....י, טז, א
ואין לו, ממשכנים אותו.....ז, יא, א	חיוב אחר מיתתו.....י, טז, א
נדרי צדקה בבית הכנסת	חיוב מן התורה.....י, טז, א
בל תאחר.....ח, א, ה	יש להם ירושה מאבי אימן.....י, טז, א
הודעה לגבאי.....ח, א, ה	כפיה על כך.....י, טז, א
נדרי צדקה בתנאי, בל תאחר.....ח, א, ד	תלות במזונות אימם.....י, טז, א
נדרי צדקה לתת לגבאי צדקה,	מזונות לבת חולנית.....י, טז, ב
מתי עובר בבל תאחר.....ח, א, ג	מחזר על הפתחים.....ז, ג, ו
נדרי צדקה	מתנה מועטת.....ז, ז, י; ג, א
אין לפניו עניים.....ח, א, ב	מתנה מועטת, על מי מוטל.....ז, ז, ז
אין עניים, מתי יעביר לגבאי.....ח, א, ב	מחזרים על הפתחים.....ט, ג, ד
המתיר חייב נידוי.....ח, א, ו	מחצית השקל.....ז, ה, יד
התרה מדוחק.....ח, א, ו	מלוה מלכה.....ט, יג, א
התרתם.....ח, א, ו	מלך ישראל.....ח, יז, ד; ה; יח, א
התרתם קודם שבאו לידי גבאי.....ח, א, ו	ממזר.....ח, יז; יז, ד; יח, ד
חיזור אחר עניים.....ח, א, ב	תלמיד חכם.....ח, יח; יח, א
יורשים יתנו לפי פחות שבלשונות.....ח, ג, ב	ממשכנים על הצדקה
לא ידע כמה נדר.....ח, ג	בצדקה הקצובה על בני העיר.....ז, י, ד
לא לכך נתכוונתי.....ח, ג, א, ב	מי שאינו אמיד.....ז, י, ד
לעני מסוים, בל תאחר.....ח, א, ד	מי שנדר לצדקה.....ז, י, ד
לעניי עיר אחרת, בל תאחר.....ח, א, ד	נכנסים לביתו וממשכנים על כרחו.....ז, י, ד
מתי חייב לתת.....ח, א, ב	מעילה.....ח, ח, ב
מתי ינדור.....ח, א, א	מעשר כספים
מתי עובר בבל תאחר.....ח, א, ב	הפטור ממנו.....ז, ה, י
מתפס בצדקה.....ח, ב	חובתו.....ז, ה, י
מתפס בצדקה, סיבת החיוב.....ח, ב, א	לא לו צרכים מיועד.....ז, ה, יג
נדר שייטן כשירצה.....ח, א, ב	מקור החיוב.....ז, ה, יב
נדר צדקה והתנה מתי ייתן.....ח, א	עובד אצל עני בחינם.....י, יז, ב
נתן חלק, התרתם.....ח, א, ו	על מי מוטל.....ז, ה, יא
סיבת חיוב יורשים.....ח, ג, ב	מעשר עני, האסור ליטול ממנו.....ט, יג
קבע זמן לנתינתה.....ח, א, ד	משומד
שהתנה עליהם.....ח, א, ד	נדבה לבית כנסת.....ח, ט, ח
שכיב מרע שנשתתק.....ח, ב, א	צדקה לעניי ישראל.....ח, ט, ח
נותנים לו מעשר עני	משכון.....ט, יג, ז
למוכר נכסיו והוזלו.....ט, טז, ב	מתנה
מוכר נכסיו בפחות ממאתים זוז.....ט, טז, א	למי שיש לו מאתים זוז.....ט, יג, ו
נכרי.....ח, ז, ח	קבלה מנשים, עבדים ותינוקות.....ז, יב, ג
שהתנדב לבדק הבית.....ח, ח	מתנות עניים
שהתנדב לבדק הבית דבר מסויים.....ח, ח	האסור ליטול מהן.....ט, יג
	מי שיש לו מאתים זוז.....ט, יג, ב
	מתנת חינם לגר תושב.....ז, א, ג

שובת בעיר.....ז, ח, ו
 עני שאין לו מאתים זוז
 ונטל מן הקופה, מכירת כליו היקרים.....ט, יד, ו
 חדרים בביתו יותר מצורכו.....ט, יד, ב
 מכירת בגדיו היקרים ובגדי שבת.....ט, יד, ד
 מכירת ביתו וכליו.....ט, יד, ב, ג, ה
 נטילה מקופת צדקה.....ט, יד, ה
 נטילת מתנות עניים שבשדה.....ט, יד, ו
 עני שאין לו מאתים זוז - המשך
 נטל מתנות עניים, מכירת כליו.....ט, יד, ג
 תלמיד חכם מכירת ספריו.....ט, יד, ב
 עני שאינו רוצה ליקח צדקה
 מערימין עליו.....ז, ט, א
 משתדלים עמו.....ז, ט, א
 סדר ההשתדלות עמו.....ז, ט, א
 עני שיש לו מאתים זוז,
 נטל מתנות עניים.....ט, יד, א
 עני שנטל מן הצדקה וקנה כלים יקרים
ט, יד, ו
 עני שצריך, נטילת מתנות עניים.....ט, יד, א
 עני שקיבל צדקה, גביית בעלי חוב ממנו
ז, ט, א
 עני העיר.....ט, ו; א, ב
 עני עולם.....ט, ו; א, ב
 עניים
 ברית כרותה להם.....י, ג
 שועתם.....י, ג
 עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות.....י, יח
 עשיר שעינו צרה בממונו
 חוששים שמא נתמוטט.....ז, ט, ב
 מלויים לו וגובים ממנו.....ז, ט, ב
 מרעיב את משפחתו.....ז, ט, ב
 סדר ההשתדלות עמו.....ז, ט, ב

פ

פדיון שבויים.....ז, יג, ג; ח, י; יא
 אין מבריחין את השבויים.....ח, יב, ו
 איסורים ומצוות
 שעובר המתעלם.....ח, י; א
 איש את אשתו.....ח, יב, ד
 איש ואשה, הקודם לפדיון.....ח, טו; טו, ג
 אשה שנשבתה.....ח, יב, א
 בזמן הזה.....ח, יב, ד
 בחשש מיתה.....ח, יב, ב
 במקום חילול השם.....ח, יב, ד
 בעת סכנת שבי.....ח, יב, ד
 גדר כדי דמיהן.....ח, יב, ג

נכרי - המשך
 באיזה זמן אין מקבלים נדבה
 לבית המקדש.....ח, א
 דחיית השתתפות בדבר שבקדושה
ח, ה
 קבלת מתנה ממנו.....ח, ט, ב
 קבלת נדבה ממנו לחומת ירושלים
 ולאמת המים בירושלים.....ח, א
 תרומת דבר שאינו מסוים.....ח, ה
 תרומתו לישראל, גניזה.....ח, ג, ד
 תרומתו לישראל, כוננתו.....ח, ג
 נכרים, מידותיהם.....י, ב
 נתין.....ח, יז; יז, ד; יח, ד

ס

סגן כהן.....ח, יז, ה
 ספק איסורא לחומרא.....ח, ב, א
 ספק ממון.....ח, ב, א
 ספק ממון עניים.....ח, ב, א
 ספק ממונא לקולא.....ח, ג, ב
 ספר תורה.....ז, טו
 שנידב לבית כנסת.....ח, ו, ה

ע

עבד משוחרר.....ח, יז; יז, ד; יח, ד
 עבדים.....י, יז; יז, א
 עבריין במזיד
 להחיותו.....ז, ג, ז
 להלוות לו.....ז, ג, ז
 עכ"ם.....ז, א, ד
 עכ"ם.....ע"י ערך נכרי
 עני
 חיובו לתת צדקה.....ט, יט, א
 כפייתו לתת צדקה.....ט, יט, ב
 נתן לקופת צדקה.....ט, יט
 נתן לתמחוי.....ט, יט
 נתן צדקה לגבאי.....ט, יט, ב
 קיבל בגדים חדשים מקופה והחזיר שחקין
ט, יט
 עני העובר ממקום למקום.....ז, ח
 גודל הכיכר.....ז, ח, ב
 כמות שמן וקטנית.....ז, ח, ג
 לן בעיר.....ז, ח, ד
 מחזר על הפתחים.....ז, ח, א
 נדבה מועטת.....ז, ח, א
 נתינה מן התמחוי.....ז, ח, א
 פרנסת לינה.....ז, ח, ה

פדיון שבויים – המשך

גדר מומר להכעיס ח, יד, ג
 דיני קדימה בין אביו לרבו ח, יח, ו
 הברחתם ח, יב; יב, ו
 הטעמים מדוע אין פודים יתר על דמיהם
 ח, יב, א
 המאחר לפדותם ח, י, ב
 העברה על דת, קדימות בין איש לאשה ח, טו, א
 חוזר על חטאו ובסכנת מות ח, יד, ב
 חייב ממון לנכרים, חובת הציבור לפרוע בעדו ח, יג, ב
 חשש העברה על דת ח, יב, ד
 יותר מכדי דמיהן ח, יב, ד
 יחיד היכול לברוח ח, יב, ו
 יציאה בשבת מן העירוב ח, י, ד
 יתר על כדי דמיהם ח, יב; יב, א
 כללי הפדיון ח, יב
 לגנב שנתפס ונכלא ח, יד, ב
 לזה מנכרים ושבאוהו ח, יג, ב
 לזה מנכרים ושבאוהו, החייבים לפדותו ח, יג, ב
 למומר לתאבון ח, יד, ב
 מוטל על כל ישראל ח, י, ד
 מוכר עצמו או בניו לנכרים ח, יג
 מוכר עצמו ובקשו להורגו ח, יג
 מוכר עצמו לישראל ח, יג, א
 מוכר עצמו, גאולת עצמו לחצאין ח, יג, א
 מוכר עצמו, יציאה ביובל ח, יג, א
 מוכר עצמו, כפיה על קרוביו לפדיונו ח, יג, א
 מוכר עצמו, עומדים להורגו ח, יג, ד
 מוכר עצמו, פדיון על ידי קרוביו ח, יג, א
 מומר להכעיס, חזר בתשובה ח, יד, ג
 מומר להכעיס, מתי המיר ח, יד, ג
 מומר להכעיס, פדיון בניו ח, יד, ג
 מכירת הקדשות של בית כנסת ח, י, א
 מכירת ספר תורה ח, י, א
 מכר עצמו בשלישית ח, יג, ג
 מצוה גדולה ח, י
 מצוה רבה ח, י, ד
 סדרי קדימות בפדיון ח, יז
 סכנת השבויים ח, י
 עבד כנעני שנשבה ח, יד
 עומדים להרגו, פדיון יותר מכדי דמיו ח, יג, ד
 פדיון הבנים כשנשבו בחוב אביהן ח, יג, ג
 פדיון הבנים לאחר מיתת אביהם ח, יג, ג

פדיון שבויים – המשך

פדיון עצמו יותר מכדי דמיו ח, יב, ד
 פסיקה על יתומים ח, י, ג
 קדימה לשאר מצוות ח, י, א
 קדימה לשאר צדקה ח, י; י, א
 קרוביו ביותר מכדי דמיהם של השבויים
 ח, יב, א
 שבוי שהוא מומר להכעיס ח, יד; יד, ג
 שינוי מעות צדקה עבורם ח, י, ד
 תלמיד חכם או הראוי להיות תלמיד חכם
 ח, יב, ה
 פיקוח נפש ז, ה, ז; ז, ח; טו, א, ב
 קדימות בהצלה באיש ואשה ח, טו, א
 פסולי עדות, נוטלי צדקה בפרהסיא מנכרים
 ח, ט, ט
 פסיקה לבית כנסת ז, טו
 פסיקה לבית כנסת, ומתפלל בשני בתי כנסיות ז, טו, ב
 פסיקה לעניים ז, טו
 פסיקה לפני בית דין ז, טו, א
 פסיקת ספר תורה לבית כנסת, ומתפלל בשני בתי כנסיות ז, טו, ג
 פסיקת צדקה ח, א, א
 פרוטות ט, יא, א
 פריקת משא, דיני קדימה בין אביו לרבו
 ח, יח, ו
 פרנסים
 שינוי מקופת צדקה ט, ז, ב
 שינוי צדקה ט, ז, ה
 פרנסת הוריו, בצדקה ט, ז, ד
 פת פלטר ט, ד, א
 פתח בהתרת נדרים ח, א, ו

צ

צדקה

אורח השוהה בעיר, כמה נותנים לו ז, ח, א
 אורחים רבים החוזרים לעירם ז, יד, א, ב
 אין העני מבקש, האם עובר בעשה ז, א, א
 אין משתכרין בצדקה העומדת לחלוקה
 ח, ד, ג
 אין משתכרין בשל עניים ח, ד, ג
 אינו יודע למי נתן והעני יודע ממי קיבל י, י
 איסור ביוש העני י, ה
 איסור גערה בעני י, ה; ה, ב
 איסור הגבהת קול על עני י, ה
 איסור קבלת תרומה מנכרי ח, ט, ב
 איש ואשה, הקודם ח, טו

צדקה – המשך

אלו כלים ממושכנים לכתובת אשתו. ט, יג, ח
 אשת חבר ח, יח, ב
 בגדים לילדיו גדולים מגיל שש י, טז, ב
 ביבוש קצירה ח, ט, ב
 בכלל הנדרים ח, א
 בל תאחר ח, א
 במזונות ילדיו גדולים מגיל שש י, טז, ב
 בעיסקא י, ז, ג
 בעל מאתים זוז, קבלת מתנות ט, יג, ו
 בפנים זעופות וזעומות י, יד, א
 ברכה עליה ז, א, א
 גבו יותר מכדי מחסורו ז, ג, ח
 גדר מעלים עיניו י, ג, א
 גדר מצות צדקה ז, ג, א
 גדר עני ערום ז, ו, ד
 גדר עני רעב ז, ו, ב
 גדר עני שצריך ט, יד, א
 די מחסורו ז, ה
 'די מחסורו', הכלול במצוה ז, ג, א
 'די מחסורו', לפי העני ז, ג, ב
 דיני קדימה בין אביו לרבו ח, יח, ו
 דרך הנתנה המעולה י, טו, א
 דרך הנתנה הנכונה ז, א, ה
 דרך הנתנה הנכונה לפני התפילה י, טו, א
 האוכל שמאכילים עני רעב ז, ו, ג
 האם חיי הנותן קודמים ז, א, ב
 החלפת פרוטות בדינרי כסף ח, ד, ו
 הלבשה וכיסוי העני ז, ו
 הלוואה לעני י, ז, ז, א, ג
 מצות עשה י, ז, א
 הלוואת בני העיר לצרכיהם מן הקופה
 ח, ד, ד
 המחזיק ביד עני י, ז
 המחזר על הפתחים ז, ז
 המלבושים שמלבישים עני ערום ז, ו, ה
 המעלים עיניו ממנה י, ג
 המעשה אחרים י, ו
 המעשה אחרים שכרו ביחס לנותני הצדקה,
 א
 המעשה אחרים, מעלתו י, ו, א
 המצוה מן התורה ז, א, א
 הנותן בסבר פנים רעות י, ד
 באלו לאוין עובר י, ד, א
 הפרשה כאשר אין עניים במקומו ז, ה, יד
 הקדש בדק הבית ז, ה, יד

צדקה – המשך

השאת אשה ז, ג, ד
 השאת אשה לעני ז, ד, ד
 השאת אשה
 חמישים זוז ז, ג, ד
 כמה ממון נותנים לה ז, ג, ד
 השתכרות כשהקרן קיימת והפירות לעניים
 ח, ד, ג
 השתכרות על ידי משכונות כסף וזהב
 ח, ד, ג
 השתכרות על ידי רבית ח, ד, ג
 השתתפות הבא להתיישב בעיר ט, יב, ב
 השתתפות מי שעמד בעיר שנים עשר חודש
 ט, יב, ב
 התפארות בה י, יד, ב
 והייתם נקיים מה' ומישראל ט, ט, א; י
 זהירות בה י, א
 זמן חלוקתה לעניי העולם ט, ג, ב
 חובת פיוס העני בדברים י, ה; ה, א
 אפילו אינו נותן לו כלום י, ה, א
 מדברי קבלה י, ה, א
 חומש ז, ה, ב
 חיוב העיר לקופה,
 דיני קדימה בין אביו לרבו ט, א
 חיוב השתתפות מי שירש דירה
 או קיבל במתנה ט, יב, ג
 חיוב השתתפות מי שקנה בית דירה
 ט, יב, ג
 חיוב השתתפות מי שקנה בית ואינו דר בו
 ט, יב, ג
 חיוב השתתפות מי ששכר דירה
 לי"ב חודש ט, יב, ג
 חיוב ללוות לקיום המצוה ז, א, ב
 חלוקה לעניי נכרים ח, ט, ב
 חלוקתה אחרי התענית ט, ד, א
 חלוקתה בתענית ט, ד, א
 חלוקתה בתענית ציבור ט, ד; ד, ב
 חלוקתה בתענית, טעם החלוקה ט, ד, ב
 חמישים זוז ח, טז, א
 יודע למי נותן והעני אינו יודע
 ממי קיבל י, ט
 ירידה לנכסיו ז, י
 כדי להתגדל בה י, יד, ב
 כמה כסף מצוה לתת לעני ז, ג
 כמה צריך לתת ז, א, ב
 כפיה לצורך נכרים, מפני דרכי שלום ז, ז, ד

צדקה – המשך

לעניי עיר אחרת לפני עניי עירו.....ז, יג, ג
 לעניי עירו.....ז, יג, ג
 לפדיון שבויים.....ז, יג, ג
 לפני התפילה.....ז, טו
 לצרכי נישואין
 הקדמת יתומה ליתום.....ח, טז; ח, טז, ב
 כמה נותנים.....ח, טז; ח, טז, ב
 לפי כבודה.....ח, טז, ג
 לרבו.....ח, יח; יח, ה
 לשכניו.....ז, יג, ג
 לתלמיד חכם מופלג.....ח, יח, ה
 מאכיל עניים על שולחנו.....ז, טו
 מגבית לעניים, שינויה.....ט, ז, ד
 מגבית על ידי הציבור.....ח, ד, ד
 מגבית פורים
 ממתי נוטל.....ט, יב, ד
 מתי חייב לתת.....ט, יב, ד
 מגדול הסמוך על שולחן אביו.....ז, יב, ה
 מזונות ילדיו גדולים עד שיביאו
 שתי שערות.....ז, טז, ב
 מחזר על הפתחים, מתנה מועטת.....ז, ז
 מטיל לכיס.....ז, ג
 מי שאינו רוצה לתת צדקה.....ז, י
 מי שמשכנו אותו,
 אינו עובר בנדרי צדקה.....ז, י, ד
 מי שקצב לעצמו, דרך הכפיה עליה.....ז, י, ד
 מלוה סלע לעני בשעת דוחקו.....ז, טז, ה
 מלכות נכרים שנתנה
 לפדיון שבויים.....ח, ט, ז
 ממונה שאינו נאמן.....ז, ח, ד; ט
 ממושכנים לכתובת אשתו.....ט, יג, ח
 ממציא מלאכה לעני.....ז, ג
 ממשכנים על הצדקה.....ז, י
 מנשים.....ז, יב, ד
 מנשים בוגרות שאינן נשואות.....ז, יב, ה
 מנשים ללא רשות בעליהן.....ז, יב, ד
 מסגף עצמו שלא ליטול.....ז, יט, א
 תחבולות להמציא לו ממון.....ז, יט, א
 מעלת הצדקה.....ז, א
 מדרגות הצדקה.....ז, יד
 מעשי גמילות חסדים הכלולים במצוה
 מעשר כספים.....ז, א, א
 מפרנסים עניי גויים
 כשבאו לבדם.....ז, ז, ב

צדקה – המשך

כפיה על צדקה.....ז, ז, ד; ז, י
 כפיית הבא להתיישב בעיר.....ט, יב, א
 כפיית מתגורר בעיר שלשים יום.....ט, יב, א
 כפיית מתגוררים בעיר חדשה.....ט, יב, א
 לא ידע למי נתן ולא העני ממי קיבל.....ז, ח
 לאביו.....ח, יח; יח, ו
 לאביו ולאמו.....ז, טז
 לאו בהעלמת עין.....ז, ב
 גדרי הלאו.....ז, ב, א
 טעמו.....ז, ב, ג
 עונשו.....ז, ב, ב
 לאחיו.....ז, יג, ב
 לאחיו מן האב ומן האם.....ז, יג, ב
 לאנשי המבוי שלו.....ז, יג, ג
 לבניו.....ז, יג, ב
 לבניו ובנותיו גדולים.....ז, טז; ז, ג
 לבניו ובנותיו גדולים, ויש להם משלהם
ז, טז, ג
 לבניו ובנותיו גדולים, כפיה על כך.....ז, ג
 לבעל חוב.....ז, יג
 לבעל מאתים זוז, חסר פרוטה.....ט, יג, ה
 לגדול בחכמה.....ח, יח
 לגוי מארצך.....ז, יג, ה
 לגר צדק ולגר תושב.....ז, ז, ד
 לגר תושב.....ז, א, ג
 לגרים.....ז, ב, ב
 להוריו.....ז, יג, ב
 להשלים חסרונו ולא לעשרו.....ז, ג, ה
 לווייה בדרך.....ז, ג, א
 ליתום.....ז, ד
 למומר במזיד.....ח, יד, א
 למומר להכעיס.....ח, יד, א, ג
 למומר לתאבון.....ח, יד, ב
 למי שיש לו בנות רבות ואין לו כדי להשיאן
ז, יט, א
 לנכרי.....ז, ה
 לעבריין במזיד.....ז, ג, ז
 לעבריין להכעיס מישראל.....ז, יג, ה
 לעבריין מישראל.....ז, יג, ה
 לפנים משורת הדין.....ז, יג, ה
 לעיר אחרת כששוה בה.....ז, יד; יד, ב
 לעני המחזר על הפתחים.....ז, ג, ו
 לעני רשע.....ז, ג, ז
 לעני שבא להשתקע בעיר.....ט, יב, ב
 לעניי ארץ ישראל.....ז, יג, ג

צדקה מפרנסים עניי גויים – המשך

לפי כבודם..... ז, ז, ג
 מצות לא תעשה..... י, א, ב
 מצות עשה..... י, א, א
 מצות עשה מן התורה..... ז, א
 מקדיש כלי או נכס, כתיבת שמו עליו..... י, יד, ב
 משבא ליד גבאי, בנדבת יחיד..... ח, ד, ד
 משבא ליד גבאי, הלואה ממנו..... ח, ד, ד
 מתגורר בעיר
 ללא משפחתו..... ט, יב, א
 כופים לקופה, תמחוי, כסות, קבורה..... ט, יב, א
 מתי חייב בהשתתפות בכסות..... ט, יב
 מתי חייב בהשתתפות בקבורה..... ט, יב
 מתי חייב בהשתתפות בקופה..... ט, יב
 מתי חייב בהשתתפות בתמחוי..... ט, יב
 מתי עובר בלא תקפוץ..... י, ג, א
 מתי צריך ליתנה לעניים..... ח, א
 מתן בסתר..... י, ח, ב
 מתנה לעני..... י, ז, ז, ג
 נודבה לעני מסוים, איסור שינויה..... ט, ז, ד
 נודר צדקה ואין עניים לפניו..... ח, א
 נודר צדקה והתנה מתי ייתן..... ח, א
 נודר צדקה והתנה, מתי ניתן לשנותה..... ח, א
 נוטל ואינו צריך..... י, יט
 נתן בהלואה והופכה למתנה..... י, ח, א
 נתן יותר מן הראוי לו..... ז, יא
 אסור לתובעו..... ז, יא, א
 מותר לתת יותר מחומש..... ז, יא
 נתן כדי שלא יתבייש..... ז, יא
 נתן לכוונת נטילת פרס..... י, יד, ג
 נטילה, אף שיש לו מאתים זוז..... ט, יג, ו
 נתינה ביד העני..... י, יא
 נתינה בסתר לעניי נכרים..... ח, ט, ט, ו
 נתינה בעצב..... י, יד, א
 נתינה לא בפנים יפות ולא בפנים עצבות
 י, יא, א
 נתינה לאחר ששאל מתנה הוגנת..... י, יב, א
 נתינה לבני עשיר..... ט, יג, ג
 נתינה לבני עשיר, תנאי שאין לאביהם רשות
 ט, יג, ג
 נתינה לעני לאחר ששאל..... י, יב
 נתינה מנדרי צדקה לנכרים..... ז, ז, ד
 נתינת צדקותיו לעני אחד..... ז, יג, ב
 סדר קדימות לאדם פרטי..... ז, יג
 סדרי קדימות בסוגי צדקה שונים..... ח, יז, ב
 סדרי קדימות לפי יוחסין..... ח, יז

צדקה – המשך

סדרי קדימות לפי יוחסין
 ובין אנשים לנשים..... ח, יז, א
 סדרי קדימות לפי יוחסין, בין נשים..... ח, יז, א
 סוחרים החוזרים לעירם..... ז, יד, ב
 סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, למי..... ז, ג, ג
 עבד לשמשו..... ז, ג, ג
 עד חומש ממונו..... ז, א, ב
 עונש המכלים את העני..... י, ה, ג
 עונש המעלים עיניו..... י, ג, ב
 עושה שותפות עם עני..... י, ז, ג
 עיכוב המעות ע"י הגבאי..... ח, ה
 עינו צרה בממונו..... ז, ט
 עישוי הציבור לצדקה..... ח, ה, ב
 על ידי חבר עיר..... ז, יד
 על ידי שליח..... י, ט, א; י, א
 על מי מוטלת חובת
 פרנסה והלבשה..... ז, ו, א
 עני המתפרנס מן הצדקה..... ז, ה, טו
 עני העובר ממקום למקום..... ז, ח
 שמכירים אותו..... ז, ח, א
 החייבים בנתינה לו..... ז, ח, א
 מה וכמה ניתן לו..... ז, ח
 עני רמאי..... ז, ו, ו
 עני שאינו רוצה ליקח צדקה..... ז, ט
 עני שמכירים אותו..... ז, ו, ז
 עני שתפס צדקה..... ז, י, א
 עניי גויים..... ז, ז
 עניי ישראל נושאים עיניהם לאחיהם
 מישראל..... י, ב
 עניים בני ביתו ולא עבדים..... י, יז; יז, א
 עניים בני ביתו שכירתם..... י, יז, א
 עניים בני ביתו, שכר מצוה..... י, יז, א
 עשיר המרעיב את עצמו..... ז, ט
 פחות מן הראוי,
 בסבר פנים יפות..... י, יג
 בסבר פנים עצבות..... י, יד
 פחות משלישית השקל בשנה..... ז, ה, יד
 פירוש צירוף וטעם איסורו..... ח, ד, ו
 פסיקה על אורחים..... ז, יד, א
 פסיקת אורחים על עצמם..... ז, יד, א
 פסק לעניים..... ז, טו, ד
 פסק לעניים, לתת לקרוביו..... ז, טו, ד
 פסקו עליו צדקה, בלי נדר..... ח, א, א
 פרנסת הוריו קודמת לפרנסת בניו..... י, טז, ד
 פרנסת העני..... ז, ו

צדקה שינוי מטבע – המשך

ללוותה ח, ד, א
שימוש למצוות אחרות ח, ד, א
שינוי ממגבית לצורך עניים ח, ד, ה
שיעור מאתים זוז, בימינו ט, יג, ט
שכירת בית לעני' ז, ד, ב
שקולה כנגד כל המצוות י, א, א
תענית ציבור ז, יד, א
תרומת נכרי, נותן לכל ח, ט, ב
תשלום שכירות עניים ממנה י, ז, ב
צדקה בתענית ציבור, מנהג ישראל ט, ד, ב
צדקה ונדבה לבית כנסת ממשומד ח, ט, ח
צדקה להאכיל ולכסות,
קדימות באיש ואשה ח, טו
צדקה לעני שצריך ט, יד
מאנשים פרטיים ט, יד, א
מכירת נכסיו ט, יד
מכירת נכסיו לאחר שנטל צדקה ט, יד
צדקה לצרכי נישואין,
קדימות באיש ואשה ח, טו, א
צדקה לרבו מובהק ח, יח, ו
צדקה מנכרים
החזרתה ח, ט, ה
נוטל בפרהסיא, פסול לעדות ח, ט, ד
נטילתה בפרהסיא, גדר פרהסיא ח, ט, ג
נטילתה בפרהסיא, על ידי יחידים ח, ט, ג
נטילתה בצינעה, על ידי יחידים ח, ט, ג
נטילתה, כשאין לו דרך אחרת למחיה ח, ט, ג
נכרי שפרש ח, ט, ו

ק

קבורה, מתגורר בעיר,
מתי חייב בהשתתפות ט, יב
קופת עניים ח, ד, ד
קופת צדקה ח, י'
קופת צדקה ט, א
אלו צרכים מספקת ט, א, ד
בכמה מתחלקת ט, ה
בשבתות וימים טובים ט, ו, ב
גזבר ט, ה, א, ב
גר לגבייתה ט, ה, א
גר לגזבר הקופה ט, ה, א
גר לחלוקתה ט, ה, א
האם ממשכנים עליה ט, ה, א, ב
האסור ליטול ממנה ט, יג
הטלת קצבה על בני העיר ט, א, ה
הממונה עליה ח, ד, ב

צדקה – המשך

פרנסת עכו"ם ז, ז, ו
פרנסתו קודמת ז, יג, א
צירוף לאחרים ולא לעצמם ח, ד, ו
צריך ואינו נוטל י, יט
צריך ודחק עצמו שלא ליטול י, יט
קבלה ממומר ח, ו, א
קבלה מנשים נושאות ונותנות בתוך הבית
..... ז, יב, ג
קבלה מנשים, עבדים ותינוקות ז, יב, ג
קבלה מעבדים וקטנים, דבר מועט ז, יב, ג
קבלה מעבדים וקטנים כשליחים ז, יב, ג
קבלה, כליו ממושכנים ט, יג, ז
קבלה, מעותיו משועבדים לבעל חוב ט, יג, ז
קבלת תרומה מגר תושב ח, ט, א
קבלת תרומה ממלך או שר נכרי לישראל
..... ח, ט; ט, ו
קבלת תרומה מנכרי ח, ט, א, ב
קבלת תרומה מנכרי לישראל בפרהסיא
..... ח, ט
קדימויות ז, יג, ג
קדימות בין איש לאשה ח, טו, א, ב
קדימות בין מזונות לכסות ח, טו
קדימות לוי בימינו ח, יז, ג
קדימות לפי חכמה ח, יח
קדימות לפי חכמה יחוס וצרכים ח, יח, א
קדימות לפי יחוס וחכמה ח, יז, ד
קדימות לפי יחוס וחכמה,
לא לו סוגי צדקה ח, יז, ד
קדימת השוכר לו רב לרבו ח, יח, ו
קיבוצה בזמן התפילה י, טו, א
קניית בית לעני' ז, ד, ג
קצבה לעניי העיר, שינויה ט, ז, ד
קרוב עשיר לקרוביו עניים י, טז, ג
רבים ששוהים בעיר אחרת ז, יד
רכב ושכירת דירה ז, ג, א
רפואה ותרופות ז, ג, א
שבאה ליד גבאי,
שינוי על ידי בני העיר ח, ד, ד
שיחיד נדב ומינה לה גבאי, שינויה ז, ט, ד
שינוי לדבר הרשות ח, ד, ה
שינוי לצרכי עניים ח, ד, ה
שינוי לצרכי ציבור ח, ד, ה
שינוי מטבע ח, ד
לצרכו או להלוותה לאחרים ח, ד, א
לאחר שבא ליד גבאי ח, ד, ב

שלום מלכות.....ח, ט; ט, ה
 קבלת צדקה מיחידים נכרים.....ח, ט, ב
 שלישית השקל בשנה.....ז, ה, יד
 שררה על הציבור.....ט, ה
 שתוקי.....ח, יז

ת

תלמיד חכם.....ח, יז, ד
 בזמן הזה.....ח, יח, א
 ממזר.....ח, יח
 שנתמנה על הציבור
 עיסוק במלאכה.....י, יח, ב
 עשייתו מלאכה.....י, יח, א, ב
 פרנסה מן הציבור.....י, יח, ב
 בעל מלאכה.....י, יח
 חיובו בחיטי פסח.....ט, יב, ד
 סדרן ופולפן.....ח, יח, ג
 פרנסה מן הציבור.....י, יח
 קבלת דורון.....י, יח, ד
 קודם לאשה.....ח, טו, ב
 תמחוי.....ז, ח, א; ט, ב
 ביטולו מן העיר.....ט, ג, ג
 בשבתות וימים טובים.....ט, ו, ב
 דרך גבייתו.....ט, ב, א, ג
 האם קוצבים לאנשי העיר.....ט, ב, ג
 האסור ליטול ממנו.....ט, יג
 הכללתו בקופת צדקה.....ט, ג, ג
 זמן חלוקתו.....ט, ב, ה
 חיוב העיר.....ט, ג
 חלוקתו בלילה.....ז, ח, א
 טעם הכללתו בקופת צדקה.....ט, ג, ג
 כמה גובים.....ט, ב, ג
 כמה מחלקים לכל עני.....ט, ב, ד
 לכל משפחתו.....ט, יג, א
 למי מתחלק.....ט, ו, א
 לעניי עולם.....ט, ב, ב; ו
 לצרכי מי נגבה.....ט, ב, ב
 מזון או מעות.....ט, ב, א
 מקור השם.....ט, ב, א
 מתגורר בעיר, מתי חייב בהשתתפות.....ט, יב
 מתחלק בשלשה.....ט, ה
 מתי נגבה.....ט, ו
 נגבה בשלשה.....ט, ה
 נגבה ומתחלק בשלשה.....ט, ה, ד
 נטילה ממנו לפסח.....ט, יב, ד
 פרנסת יומו.....ט, ב, ד
 שינויי לקופת צדקה.....ז, ט, ט

קופת צדקה - המשך
 הרשאים לשנות.....ט, ז, ה
 זמן חלוקתה לעניי העיר.....ט, ג, ב
 חיוב העיר.....ט, ג; ג, א
 חילוק בין ימיהם לימינו.....ט, יג, ט
 חלוקה בשלשה, מפני שהיא דין.....ט, ה, ג
 חלוקה לפני השבת.....ט, ו, ב
 חלוקה על ידי פסולים לדיני ממונות
ט, ה, ג
 חלוקתה בשלשה.....ט, ה, ג
 חלוקתה בשלשה בזמן הזה.....ט, ה, ג
 טעם ביטולה.....ט, ג, ד
 טעם גבייתה בכל יום.....ט, ג, ב
 טעם חיובה.....ט, א, א
 יחיד ממונה עליה.....ט, ה, ב
 כפיה עליה.....ט, ג, א
 לכל משפחתו.....ט, יג, א
 למי מתחלקת.....ט, א, ג, ד
 לעניי העיר.....ט, ו
 מה גובה ומה מחלקת.....ט, א, א
 מי שיש לו מאתיים זוז.....ט, יג, ב
 מתגורר בעיר, מתי חייב בהשתתפות
ט, יב
 מתי נגבית.....ט, ו
 נגבית בשנים.....ט, ה; ה, א
 נתינה לעני שצריך.....ט, יד, א
 סיפוק סעודת מלוה מלכה.....ט, יג, א
 שינויה לתמחוי.....ט, ז; ז, א
 שינויה לתמחוי ולהיפך,
 בנדרי יחידים.....ט, ז, א
 שינויה לתמחוי ולהיפך,
 ע"י גבאי צדקה.....ט, ז, ב
 שלשה גבאים.....ט, ה, ב
 שני אחים ממונים.....ט, ה, ב
 קתיקול.....ח, יז, ה

ך

ראש בית אב.....ח, יז, ה
 ראש משמר.....ח, יז, ה
 רשע ערום.....ט, יג, ב

ש

שבוי, אין פודין שבוי בשבוי.....ט, יח, ד
 שבעה טובי העיר.....ח, יא, ב
 במעמד אנשי העיר, שינוי צדקה.....ט, ז, ה
 שינוי צדקה.....ט, ז, ה
 שכיב מרע.....ח, ב, א

תענית ציבור - המשך	ח, א, ד	תנאי בצדקה
לאילו עניים מחלקים מזונות	ט, ד	תנאי כתובה דבנן נוקבן
מנהג ישראל נתינת צדקה	ט, ד, ב	תענית ציבור
נתינת צדקה לעניי העיר שנטלו כבר		ז, יד, ג
מקופת הצדקה	ט, ד, ג	זמן נתינת הצדקה
צדקה	ז, יד, א	ט, ד, ב
שיעור הצדקה	ט, ד, ב	חיוב חלוקת מזונות לעניים
		ט, ד; ד, א
		ט, ד, א
		חלוקת מזונות במוצאי התענית